

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ

Науково-теоретичний журнал

Випуск 42
(спецвипуск)

Заснований у липні 1999 року

Виходить два рази на рік

У журналі розміщені доповіді учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людина у світі інформаційних технологій: ціннісні пріоритети та перспективи» 10-11 жовтня 2019 р. (м. Полтава).

Організатори конференції: Відділ філософської антропології Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України та кафедра філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Полтава
2019

Institute of Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine
Poltava Korolenko National Pedagogical University

PHILOSOPHICAL HORIZONS

Scientific and theoretical journal

Issue 42
(special issue)

Founded in July, 1999

Issued twice a year

The journal contains topical research reports of participants at the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference «Man in the Information Technology World: Valuable Priorities and Prospects» October 10-11, 2019 (Poltava).

The preparatory committee of the conference: Department of Philosophical Anthropology in the Institute of Philosophy of NAS named after H.S. Skovoroda and Department of Philosophy at Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Poltava
2019

ЗАСНОВНИКИ

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Андрущенко В.П.	– доктор філософських наук, професор, академік НАН України
Васіляукскене Алдона	– доктор історичних наук, професор Шяуляйського Університету (Литва)
Гардашук Т. В.	– доктор філософських наук, професор
Єрмоленко А. М.	– доктор філософських наук, професор
Загороднюк В. П.	– доктор філософських наук, професор
Кисельов М. М.	– доктор філософських наук, професор
Колодний А. М.	– доктор філософських наук, професор
Кравченко П. А.	– доктор філософських наук, професор
Любимий Я. В.	– доктор філософських наук, професор
Лях В. В.	– доктор філософських наук, професор
Малахов В. А.	– доктор філософських наук, професор
Райда К. Ю.	– доктор філософських наук, професор
Сидоріна Т.Ю.	– доктор філософських наук, професор кафедри історії філософії Національного дослідного університету «Вища школа економіки» при Уряді Російської федерації
Хамітов Н. В.	– доктор філософських наук, професор
Шевченко В.В.	– доктор філософських наук, професор
Шейко С.В.	– кандидат філософських наук, професор
Яроцький П. Л.	– доктор філософських наук, професор

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ

Головні редактори: **Колодний А. М., Кравченко П. А.**

Філософські обрії : Наук.-теорет. журн. / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Вип. 42. – К. ; Полтава, 2019. – 256 с.

Свідectво про державну реєстрацію КВ № 15491-4083 ПР від 22.06.2009 р.

КВ № 23461-13301 ПР від 22.06.2018 р.

UDC 1 (060,55)
ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

FOUNDERS

Institute of Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine
Poltava Korolenko National Pedagogical University

EDITORIAL BOARD

<i>Andruschenko V.P.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor, academician NAS of Ukraine
<i>Vasilyauskyenye Aldona</i>	– Doctor of History, Professor Shyaulyayski University (Lithuania)
<i>Gardashuk T.V.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Ermolenko A.M.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Zagorodniuk V.P.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Kiselev M.N.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Kolodnyi A. M.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Kravchenko P.A.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Ljubivoje Y.V.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Lyakh V.V.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Malakhov V.A.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Reid K. Y.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Sydorina T. Y.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the History of Philosophy, National research university «Higher School of Economics» under the Government of the Russian Federation
<i>Khamitov N.V.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor
<i>Shejko S.V.</i>	– Candidate of Philosophical Sciences, Professor
<i>Yarotskiy P.L.</i>	– Doctor of Philosophical Sciences, Professor

EDITORSHIP OF THE JOURNAL

Editor-in-chiefs: Kolodnyi A. M., Kravchenko P. A.

Philosophical horizons : a scientific-theoretical journal / Institute of
Philosophy named after H. S. Skovoroda NAS of Ukraine, Poltava Korolenko
National Pedagogical University. – Issue 42. – Kyiv ; Poltava, 2019. – 256 p.

Testimonial about the state registration KV № of 15491-4083, PR from 22.06.2009
KV № of 23461-13301 PR from 22.06.2018

ЗАТВЕРДЖЕНО:

*вченою радою Полтавського
національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка,
протокол № 3 від 31 жовтня 2019 р.*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Данильян Олег Геннадійович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Елбакян Катерина Сергіївна – доктор філософських наук, старший науковий співробітник Інституту всесвітньої історії РАН, член Європейської асоціації з вивчення релігії, професор кафедри соціології та управління соціальними процесами Академії праці та соціальних відносин, член ради Асоціації російських релігійзнавчих центрів (Російська Федерація);

Карпенко Іван Васильович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії, декан філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна;

Науково-теоретичний журнал
«Філософські обрії» зареєстровано в
міжнародних каталогах періодичних видань
та баз даних:

Index Copernicus

Open Academic Journals Index (OAJI)

Polska Bibliografia Naukowa

Ulrich's Periodicals Directory

OpenAIRE

Google Scholar (Гугл Академія)

Журнал включений у Всеукраїнський
реєстр наукових видань, належить
до періодичних видань, що мають
бібліометричні профілі та входить до
переліку фахових видань України у галузі
«Філософські науки»

Редакція дотримується політики рецензування «Double blind peer review». Листування з приводу результатів рецензування редакція видання не веде. Рукописи не повертаються.

Думка авторів опублікованих матеріалів
може не збігатися з редакційною.

APPROVED:

*by scientific advice board
of Poltava Korolenko National
Pedagogical University
protocol № 3 from 31 october, 2019*

REVIEWERS:

Danyliyan Oleh H. – Doctor of Philosophy, Professor, Head of Department of Philosophy of Law, the Yaroslav Mudryi National Law University;

Elbakyan Kateryna S. – Doctor of Philosophy, senior researcher at the Institute of World History, RAS, Member of the European Association for the Study of Religion, professor of sociology and management of social processes Academy of Labor and Social Affairs, member of the Association of Russian religious centers (Russian Federation);

Karpenko Ivan – Ph.D., professor, Head of the Department of theoretical and practical philosophy, Dean of the philosophy faculty of Kharkiv Karazin National University;

Scientific and theoretical journal
«Philosophical Horizons» registered in the
international directories of periodicals
and databases:

Index Copernicus

Open Academic Journals Index (OAJI)

Polska Bibliografia Naukowa

Ulrich's Periodicals Directory

OpenAIRE

Google Scholar

Journal is included in the
Register of Ukrainian scientific publications,
belongs to periodicals with bibliometric
profiles and is included to the list of
professional editions of Ukraine in the field of
«Philosophy»

Editorial board follows policy of review as
«Double blind peer review». Editorial board
does not practice correspondence concerning
the results of the review. Manuscripts will not
be returned. The idea of the published material
may be different from the editorial.

Електронна версія журналу розміщена на сайті

http://pnpu.edu.ua/philosophical_horizons.php

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

<i>Лях В.В.</i> Автентичність і свобода самоздійснення	9
<i>Хамітов Н.В.</i> Філософська публіцистика і філософське мистецтво в епоху соціальних мереж	15
<i>Кравченко П.А.</i> Когнітивний зміст категорії «віра»	19
<i>Ягодзінський С.М.</i> Соціальні трансформації в умовах формування інформаційного простору: можливості, реалії та ризики	25
<i>Глушко Т.П.</i> Постправа як медійний інструмент в умовах аксіологічного конфлікту	29
<i>Ковadlo Г.П.</i> Особливості трансперсонального та ідентичність людини.....	32
<i>Мовчан М.М.</i> Інтернет-комунікація: проблема страху.....	34
<i>Харченко Л.М.</i> Соціальні інформаційні комунікації як основа суспільних перетворень	38
<i>Лук'яненко О.В.</i> Вплив засобів масової комунікації на еволюцію політичної свідомості громадян: методологічний аспект	42
<i>Янко А.С., Краснобаєв В.А.</i> Methods and tools for fast and reliable processing of integer data of state information systems using a non-positional number system in the residual classes system	46
<i>Шейко С.В., Колодій О.С.</i> Соціально-філософський аналіз категорії «ризик» в умовах формування інформаційного простору	50
<i>Сідоркіна О.М., Скиба О.П., Пода Т.А.</i> Соціальна природа комунікативних процесів.....	54
<i>Дмитренко В.А.</i> «Інформаційна доба» та «епоха постмодерну»: проблеми співвідношення понять.....	58
<i>Скиба І.П., Орденів С.С., Ченбай Н.А.</i> Феномен інформаційно-комунікаційних технологій	62
<i>Голіздра О.В.</i> Глобалізаційні процеси у світі інформаційних технологій	67
<i>Іванішин Д.О.</i> Анархізм в умовах глобалізму.....	71
<i>Марочканіч М.М.</i> Специфіка соціальних конфліктів у сучасній Україні.....	75
<i>Супрун Г.Г.</i> Політична глобалізація як каталізатор суспільних трансформацій ..	78
<i>Білецька В.В., Дьяченко Ю.А.</i> Медіафілософія як інструмент осмислення медіареальності в контексті інформатизації сучасного суспільства	82
<i>Новохатько А.В.</i> Соціальні трансформації в контексті самоідентифікації особистості у віртуальному просторі гри.....	86

СЕКЦІЯ II

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ТА ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

<i>Загороднюк В.П.</i> Інформаційне суспільство як передумова когнітивного повороту у філософії	92
<i>Бойченко М.І.</i> Методологія дослідження освітніх практик інформатизації суспільства.....	94
<i>Попов В.Ю., Попова О.В.</i> Інформатизація, глобалізація і мультикультуризація як чинники формування постмодерної ідентичності	98
<i>Козачинська В.В.</i> Сучасна ситуація людини: виклики постлюдськості.....	102
<i>Ільїн В.В., Ільїна А.А.</i> Освіта інформаційного світу: яке знання потрібне завтра?	106
<i>Кравченко А.А.</i> Модус економічного в пізнанні і освітній діяльності	110
<i>Юхименко Н.Ф.</i> Функції системи освіти у світі інформаційних технологій.....	114
<i>Шалашенко Г.І.</i> Дещо про сучасну технократичну версію соліпсизму	118
<i>Бучма О.В.</i> Людина і релігія: конфесійні трансформації у вимірах інформаційного суспільства	122
<i>Усанова Л.А., Усанов І.В.</i> Форми людяності мережевого суспільства.....	126
<i>Кравченко А.П.</i> Антропологічна проблематика в сучасному філософсько- правовому дискурсі.....	130
<i>Бондар Т.О.</i> Освітні інструменти для розвитку критичного і креативного мислення в умовах інформаційного суспільства.....	133
<i>Гончаренко К.С.</i> Цифрова людина: фантазм втрати ідентичності	137
<i>Бучма В.В.</i> Соціалізація підлітків в умовах інформаційного простору.....	141
<i>Лінін М.В.</i> Перспективи знання і освіти в інформаційному світі.....	144
<i>Хрептак Н.В.</i> Глобалізаційні основи мультилінгвальної освіти	148
<i>Гальченко М.С.</i> Особливості мислення і пізнання в реальності інформаційного простору.....	152
<i>Леонтьєва В.М.</i> Щодо філософсько-антропологічних аспектів дослідження інфосфери.....	156

СЕКЦІЯ III

ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА

<i>Головіна Н.І.</i> Регулятивний потенціал інформаційної етики.....	160
<i>Ільченко О.Ю.</i> Формування стійких мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів: вимога часу.....	164
<i>Лукашенко М.В.</i> Мужність бути в умовах пост- та протосоціальності у віртуальній реальності.....	168

Білоус М.В., Усанова Л.А. Трансгуманізм як знецінення людяності.....	171
Безруков С.І. Нові погляди на патерналізм крізь призму поведінкової економіки.....	175
Блишев О.В. Волонтерство у світі інформаційних технологій: поняття, характерні особливості та види.....	180
Костенко М.Т. Гідність людини в умовах формування інформаційного простору.....	184

СЕКЦІЯ IV

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО В ІНФОРМАЦІЙНУ ДОБУ

Царенок А.В. Інформація-культура-інформаційна культура.....	189
Мешков В.М., Самкін О.О. Про руйнування трансценденталізму в сучасній світовій культурі як одну з головних ознак її кризи	192
Кравченко О.П. Естетична культура особистості в умовах інформатизації суспільства	196
Ямчук П.М. Особистості в історії. Світоглядні позиції Миколи Скрипника, Миколи Підгорного, Петра Шелеста, Олеса Гончара в інформаційному просторі. (Деякі міркування про собор в несоробні часи).....	200
Цебрій І.В. Класичне мистецтво в інформаційну добу	203
Вощенко В.Ю. «Суспільство екрана» як варіація візуальної культури.....	209
Громцев Р.С. Особливості танцювального мистецтва у світі інформаційних технологій.....	112
Лебединська І.В. Культура як дискурс	216
Луговський О.В. Цифрова культура і її невід'ємне місце в сучасному інформаційному суспільстві	219
Абисова М.А., Шоріна Т.Г. Параестетичні трансформації сучасних «арт-практик» (на прикладі спесімен-арта)	223
Штена О.О. Сутність феномену ментальності в науковому та філософському дискурсах.....	227
Маменко Т.В. Мова і мислення у філософії Людвіга Вітгенштайна	231
Авраменко В.І. Культурні виміри інформаційної епохи	233
Татаріна Т.І., Кожушко А.П. Медіареальність як простір для ведення інформаційної війни	237

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

УДК 159.9.016.1

ЛЯХ Віталій Васильович

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник, завідувач відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

АВТЕНТИЧНІСТЬ І СВОБОДА САМОЗДІЙСНЕННЯ

Тема автентичності людського існування була започаткована ще в античні часи, коли філософи намагалися визначити, яким має бути ідеал справжнього мудреця. Зокрема, стоїки визначали автентичне життя (що уособлювало мудрість) як таке, що передбачало узгодження існування людини з розумом і волею богів. Для прикладу можна навести одне з висловлювань Марка Аврелія: «Ніхто не може тобі завадити жити згідно з розумом твоєї природи, і ніщо не відбувається всупереч розуму загальної природи» (Инглхарт, & Вельцель, 1995, с. 313). Втім «розум» тут не є здатністю людини до міркування, до пізнання. Оскільки, як зазначав П. Адо, «мудрець досяг досконалості розуму, ототожнюючи свій розум з божественним Розумом, свою волю з божественною волею. Чесноти Бога не вище чеснот мудреця» (Адо, 1999, с. 245). Тобто, Розум тут тлумачиться як щось онтологічне, що існує поза світом людських здатностей. Це – Логос, воля богів, загальна закономірність, поклик природи тощо. Втім, за будь-яких умов, людський розум не є тототжним божественному Розуму, оскільки розум, притаманний людині, є не субстантивним, а дискурсивним, тобто здатним до розмірковування і судження. Звідси випливає можливість свободи вибору, ймовірність помилок і відповідно – необхідність постійного узгодження людського розуму із всезагальним Розумом. «Жити згідно з розумом означає, таким чином, жити згідно з всезагальним Законом, що іманентно керує розвитком світу» (Адо, 1999, с. 143).

Втім, П. Адо вказує на те, що в перший період свого існування християнство також претендувало на статус філософії, яка передбачає певне преображення людини. Він наводить висловлювання християнського апологета II ст. н.е. Юстіна, який стверджував: якщо філософствувати – означає жити згідно з Розумом, то християни – це філософи, оскільки вони живуть згідно з божественним Логосом (Адо, 1999, с. 252). Так само Климент Александрійський (III ст.) також вважав, що християнство, як найповніше одкровення Логосу, є справжньою філософією. Це стало можливим тому, що християнство, як і антична філософія, являло собою, певний спосіб існування, певну форму життєдіяльності. На підтвердження цього П.

Адо наводить слова Жана Леклерка: «В чернені Середні віки, так само як і в античності, *philosophia* означає не теорію чи спосіб пізнання, а живу мудрість, життя згідно з розумом» (Адо, 1999, с. 254), тобто згідно з Логосом. Більше того, «філософія» тут ототожнюється з чернечим способом життя, включаючи й практику духовних вправ, які були успадковані від світської філософії. Однак, зазначає П. Адо, незважаючи на все вищесказане, в Середньовіччі відбувся розрив між способом життя і філософським дискурсом. На перший план виходить теологія, а філософія, як філософський дискурс, перетворюється на служницю теології. Адо вважає, що трансформація філософії в теоретичний дискурс є результатом подальшої еволюції християнства, коли воно ототожнило філософський спосіб життя з чернечим життям, а філософії залишило лише функцію аргументації та обґрунтування. Хоча одночасно він наголошує на тому, що цей античний вимір філософії зберігається і в подальшому, наприклад у М. Монтеня.

На відміну від цієї позиції, Ч. Тейлор у своїй праці «Етика автентичності» намагається обґрунтувати тезу про автентичність як *моральний ідеал*, який був започаткований і розвинений саме в добу Модерну. На його думку, цей ідеал зароджується за новочасних часів, знаходить своє змістовне обґрунтування в добу Просвітництва, але далі зазнав певної девальвації і значних переколювань. В сучасному суспільстві, зазначає він, ясно проявляються три хвороби, які поставили під сумнів автентичність як моральний ідеал, що заслуговує на увагу і культивування. Зокрема, Тейлор зазначає так: «Перше занепокоєння пов'язане з тим, що можна було б назвати втратою смислу, нівелюванням моральних горизонтів. Друге – стосується затьмарення цілей перед лицем нестримного інструментального мислення. Третє – пов'язане із втратою свободи» (Бауман, 2005, с. 12–13).

Передусім, йдеться про те, що в сучасну добу індивідуалізм пов'язаний з такою його формою, коли кожен на свій власний розсуд може визначати, що є для нього значущим і цінним. Зрештою, на думку Тейлора, «культура самоздійснення привела багатьох людей до втрати можливості сприйняття проблем, що виходять за межі їх особистих інтересів» (Бауман, 2005, с. 16). Він посилається на праці Д. Белла, К. Леша, Ж. Діповецькі, які висловлювали занепокоєння з приводу цього. Зокрема, як зазначав Д.Белл, «сучасна культура визначається екстраординарною свободою вишукування у світовій скарбниці і поглинанням будь-якого стилю, на який нашоїхується. Така свобода походить з того факту, що осьовим принципом сучасної культури є вираження і перетворення “Я” заради досягнення самореалізації та самоздійснення. Це вихід за рамки всього досвіду, немає нічого забороненого, усе повинно досліджуватися» (Бауман, 2005, с. 260).

На ту ж тенденцію вказує і Ф. Фукуяма, зазначаючи, що «сучасна освіта стимулює певні тенденції до релятивізму, тобто вчення, в якому всі горизонти і системи цінностей відносні, пов'язані зі своїми місцем і часом, і жодні слова не є істиною, але відображають упередження або інтереси тих,

хто їх виголошує. Вчення, яке стверджує, що немає привілейованих точок зору, дуже точно підходить до бажання демократичної людини вірити, що її образ життя не гірше і не краще за інші. Релятивізм в цьому контексті веде до звільнення не великих чи сильних, а лише посередніх, яким тепер сказано, що соромитися їм нічого» (Инглхарт, & Вельцель, 1995, с. 459–460).

На переконання Тейлора (Тейлор, 2002), індивідуалізм небезпечний тим, що він звужує горизонт свідомості, нехтуючи суспільно значимими цінностями. Відтак горизонт життя звужується до задоволення своїх потреб. Звичайно, ми маємо в житті різні горизонти, і в людини є певний вибір щодо них. Однак Тейлора непокоїть те, що гедоністичний вибір стає домінуючим. Причому, хоча самоздійснення постає як моральний ідеал (кожен має бути чесним перед самим собою), все ж досить часто це виглядає як потурання своїм бажанням.

Тобто, йдеться про деякі ознаки сучасного суспільства, в якому, з одного боку, домінує інструментальна раціональність, «залізна клітка» бюрократичних відносин, а з іншого – маємо прояви гедоністичних прагнень, схильність до самовираження, орієнтацію на самоздійснення, яке розуміється досить вузько. Зважаючи на домінування за доби модерну інструментального розуму, бюрократизації і регламентації людського життя, знецінення моральних ідеалів, Тейлор намагається відстояти автентичність як моральний ідеал, який надихає на звершення, а не лише як такий, що веде до індивідуалізації життєвих поривань.

Однак те, що для Тейлора постає як своєрідна хвороба, оскільки знецінюються соціально значимі цінності і чесноти, З. Бауман позначив як процес «індивідуалізації суспільства», як певний рух до нового соціального контексту, в якому люди змушені індивідуалізуватися. Зокрема, він зазначав: «Усі ми є сьогодні індивідами; не через вибір, а з необхідності. Ми є індивідами *de jure*, незалежно від того, чи є ми ними *de facto*: розв'язання задач самовизначення, самоуправління і самоутвердження стає нашим обов'язком, і все це вимагає від нас самодостатності, незалежно від того, чи маємо ми в своєму розпорядженні ресурси, що відповідають цьому обов'язку» (Бауман, 2005, с. 133). Тобто зміни, які відбуваються в добу постмодерну Бауман характеризує як певний стан суспільного розвитку, як розвиток суспільства до якогось іншого стану. На його думку, змінюється сама фактура соціальності: відбувається повсюдна зміна сталих і жорстких форм на нестійкі й мінливі. Звичайно, він не вважав, що це – безумовний прогрес. Навпаки, він вказував на негативні наслідки і небезпеки, які чатують на людей в цій новій реальності, оскільки в ній відсутні дороговкази, на які можна було б орієнтуватися.

Тейлор також висловлює занепокоєння щодо втрати ґрунтовності у нашому повсякденному житті. Він свідомий того, що технології й інструментальна раціональність здійснюють значний негативний вплив на людей, але все ж відстоює позицію, що це не є приреченість, навіть в таких

умовах «свобода не дорівнює нулю». Тобто можна і потрібно боротися за певний людський ідеал, який може мати місце і в сучасному суспільстві.

Тут слід зазначити, що в другій половині ХХ століття в розвинених країнах західного світу відбувся перехід від суспільства дефіциту до суспільства профіциту, в якому люди більше звертають увагу на якість життя, ніж на розв'язання великих соціальних завдань. Саме суспільство профіциту переорієнтовує людей на етику самоздійснення. Однак це самоздійснення набуває різних форм, і Тейлор до певної міри правий, що переважно ми маємо справу із самоздійсненням у його перекручених формах. Хоча в цьому процесі багато чого залежить від того, який саме сенс життя визначає наше існування і звідки ми його отримуємо.

Відомо, що пошук сенсу життя передбачає різні шляхи його знаходження та способи формування. Передусім, сенс може задаватися ззовні, адже суспільство зацікавлене в тому, щоб формувати етичні настанови певного типу (це особливо властиво так званим суспільствам «мобілізації», в яких стоїть завдання об'єднати великі маси людей на виконання великомасштабних проєктів). Ще один шлях полягає в тому, що сенс життя виробляється самими людьми, зважаючи на попередній досвід, досвід інших людей, зрештою, виходячи на якийсь аспект цінностей, що може набути й загального значення. Суспільство індустріального типу, як правило, зацікавлене в примусовій соціалізації індивіда, оскільки потреби виробництва вимагають цього. Постіндустріальне суспільство змінює вектор соціалізації: замість того, щоб бути максимально пристосованим до вимог навколишнього середовища, мережеве суспільство вимагає від людини бути максимально креативним. Тобто самореалізація може бути не лише експресивним самовираженням, а й креативністю, спрямованою не лише на самовдосконалення, а й на формування соціально значущих нововведень і змін.

Тейлор розглядає автентичність як те, що має сенс само по собі, тоді як треба поставити її в контекст, оскільки горизонти значущості того чи іншого, тих чи інших чеснот задаються соціальним розвитком. Наприклад, значущим завданням може стати наша боротьба з тиранією. Проте коли тиранія зникає, то зникає і велич завдань, які ми маємо здійснити. Тобто наступні завдання стають менш значущими, менш великими. Відбувається тривілізація моральних чеснот. Тож може постати питання: не вже потрібно відродити тиранію, щоб наші завдання стали, як і раніше, величними? Ф. Фукуяма з цього приводу зазначав, що аристократія, яка свого часу була паразитуючим класом, все ж сприяла створенню великих витворів мистецтва, моральних чеснот, естетичних канонів, філософсько значущих ідей (Фукуяма, 2004, с. 463). Але це не означає, що ми повинні повернутися в ті часи, коли аристократія була домінуючим класом.

Недолік позиції Тейлора полягає в тому, що він не зважає на радикальну зміну соціокультурного контексту при переході від індустріального до постіндустріального суспільства. Тобто Тейлор не приділяє належної уваги

тенденціям, які вказують на зміну соціального контексту. А якраз внаслідок цих змін начебто подібні між собою явища не лише наділяються іншим смислом, а і засвідчують про інший вектор розвитку. Без врахування цього контексту самоздійснення можна тлумачити або як атомізацію чи егоцентричність, або як залучення до нових можливостей індивідуального розвитку. Тобто складається враження, що Тейлор настільки занурений у деталі, що відкидає домінуючі в наш час тренди і не бачить, що одне й те ж явище на різних етапах суспільно-економічного розвитку може мати різне значення.

Отже, слід констатувати, що змінюється соціальне тло інформаційного суспільства, в якому утворюється своєрідний діалектичний взаємозв'язок: з одного боку, суспільство стає більш розмаїтим, формується нова реальність, головною ознакою якої є лавиноподібне прискорення змін, що вимагає від індивіда більшої гнучкості і здатності до творчої адаптації, а з іншого – свобода творчості і прагнення до самореалізації сприяють тому, що втрачається попередній набір смислових значень, за допомогою яких люди визначали своє ставлення до світу. Тобто, інакше кажучи, свобода самовираження є своєрідною ознакою нового типу суспільства. Саме «ідеологія свободи» сприяла становленню інформаційного суспільства. Тому фактично самореалізація стає не лише бажаною, а й конче потрібною для інформаційного суспільства, оскільки від цього залежить економічна ефективність і розвиток цього суспільства. Звичайно, це не зовсім та самореалізація, про яку писали представники “гуманістичної психології” (Фромм, Маслоу). Вона не є розкриттям самобутньої інтенції людини. Свобода самовираження, яка стає характерною для нового суспільства, є похідною від різних соціокультурних процесів, діапазон яких простягається від контркультурних протестів до потреб бізнесу у гнучкому менеджменті. Однак в цілому це можна інтерпретувати і як процес людського розвитку. Зокрема, Р. Інглхарт і К. Вельцель з цього приводу зазначають таке: «ми інтерпретуємо сьогоденні соціальні зміни як процес людського розвитку, що підсилює гуманістичний характер суспільства, в якому все більше значення надається свободі і самовираженню особистості» (Інглхарт, & Вельцель, 1995, с. 11).

Утім, фактично, сучасний стан інформаційного суспільства ще не передбачає повноцінної свободи аж до одноосібної духовної самореалізації. Звичайно, воно стимулює творчість, заохочує до неї, сприяє її проявам. А оскільки спонукальним мотивом творчості є прагнення людини реалізувати себе, виявити свої здібності, то, відповідно, так чи інакше створюється атмосфера свободи. Однак в інформаційному суспільстві все ж існують певні обмеження для творчості індивіда, бо воно заохочує в основному лише до технологічної творчості. Воно здійснює певну селекцію інновацій і творчих знахідок. Зрештою, тут не йдеться про самореалізацію як найвищий вимір людського існування.

Тобто питання звільнення особистості так чи інакше постає і в новому суспільстві, в якому, відповідно, зберігаються дві протилежні тен-

денції: одна, зумовлена прагненням звільнитися від домінуючих структур попереднього індустріального суспільства і тому зорієнтована на самореалізацію як вседозволеність, і друга, звернена до самореалізації як до певної форми самовдосконалення, що передбачає зростання креативності, відповідальності, гнучкості у прийнятті рішень тощо.

Список використаних джерел

- Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий. Москва : Республика, 1995. 463 с.
- Адо П. Что такое античная философия? / пер. с фр. В. П. Гайдамака. Москва : Издательство гуманитарной литературы, 1999. 320 с.
- Бауман З. Индивидуализированное общество. Москва : Логос, 2005. 390 с.
- Белл Д. Культурні суперечності капіталізму. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія : хрестоматія*. Київ : Либідь, 1996. С. 194–250.
- Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. Москва : Новое издательство, 2011. 464 с.
- Тейлор Ч. Етика автентичності. 2-ге вид. Київ : Дух і літера, 2002. 128 с.
- Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. М. Б. Левина. Москва : ООО Издательство АСТ ЗАО НПП «Ермак», 2004. 588 с.

References

- Ado P., & Gaidamaka V. P. (Trans.). (1999). *Chto takoe antichnaia filosofia? [What is antique philosophy?]*. Moskva: Izdatelstvo gumanitarnoi literatury [in Russian].
- Bauman Z. (2005). *Individualizirovannoe obshchestvo [Individualized society]*. Moskva: Logos [in Russian].
- Bell D. (1996). Kulturni superechnosti kapitalizmu [Cultural contradictions of capitalism]. In *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofii : khrestomatiia [Contemporary foreign social philosophy: textbook]* (pp. 194-250). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Fukuiama F., & Levin M. B. (Trans.). (2004). *Konets istorii i poslednii chelovek [End of story and last man]*. Moskva: ООО Izdatelstvo ACT ZAO NPP “Ermak” [in Russian].
- Inglkhart R., & Veltcel K. (2011). *Modernizatsiia, kulturnye izmeneniia i demokratiia: Posledovatelnost chelovecheskogo razvitiia [Modernization, cultural change and democracy: A consistency of human development]*. Moskva: Novoe izdatelstvo [in Russian].
- Rimskie stoiki: Seneka, Epiktet, Mark Avrelii [Roman Stoics: Seneca, Epictetus, Marcus Aurelius]*. (1995). Moskva: Respublika [in Russian].
- Teilor Ch. (2002). *Etyka avtentychnosti [Ethics of authenticity]*. (2nd ed.). Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].

УДК 316.324.8:004]:140.8

orcid.org/ 0000-0001-8193-9383

ХАМІТОВ Назів Віленович

доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ФІЛОСОФСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА І ФІЛОСОФСЬКЕ МИСТЕЦТВО В ЕПОХУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Ми живемо в суспільстві нечуваної раніше *інформаційної й комунікативної відкритості*, яка породжує принципово нові світоглядні й екзистенціальні проблеми. Апогеєм цього є міжособистісна взаємодія в соціальних мережах Інтернету, де типовою ситуацією є наростання внутрішньої самотності при дуже інтенсивному спілкуванні. Філософія повинна відповісти на нові проблеми їх осмисленням, а також актуалізацією тих власних виявів в культурі, які дозволяють їй бути почутою не лише у колі спеціалістів. Йдеться передусім про філософську публіцистику й філософське мистецтво, які тісно пов'язані з філософською освітою і наукою, а також з ідеологіями різних суспільств (Андрущенко, 2017; Губерський, 2002; Хамітов, & Крилова, 2019)

Філософська публіцистика – це публіцистика, що ставить важливі світоглядні проблеми у актуальному суспільному контексті. Постановка, розв'язання й відкрите дискусійне обговорення цих проблем у царині філософської публіцистики – це спосіб ціннісної консолідації суспільства (Пирожков, & Хамітов, 2017), який працює тут і тепер, впливаючи на свідомість і поведінку дорослих соціально активних людей різних професій, соціальних чи етнічних груп.

Чим філософська публіцистика відрізняється від просто публіцистики, есеїстики і, нарешті, від філософської есеїстики? Закономірно почати з відмінності публіцистики і журналістики. Якщо журналістика – це відображення суспільно важливих подій і думок про них авторитетних особистостей, то публіцистика – це авторський аналіз цих подій. Філософська ж публіцистика – це авторський аналіз причин подій і прогнозування їх наслідків. Така дефініція «робить зрозумілою здатність філософської публіцистики переживати десятиліття і навіть століття, залишаючись важливою й актуальною» (Хамітов, 2019, с. 378).

Есеїстика постає як *загострена присутність автора в тексті*, де все обертається навколо його Я, що обумовлює акцент не на поняттях, а на образах, метафорах. Враховуючи сказане вище, можна припустити, що есеїстика – антонім публіцистики. Навіть проблема, піднята в есе, стає вторинною по відношенню до представленості в ньому авторського

Я. «Звідси таке значення стилю в есеїстиці; стиль є мелодика і ритміка присутності автора в тексті. Це ріднить есеїстику і поезію» (Хамітов, & Крилова, 2007, с. 378).

На відміну від просто есеїстики, філософська есеїстика – це рівновага акцентів на проблемі і авторської присутності у тексті. Тому філософська есеїстика і філософська публіцистика досить близькі. У чому ж відмінність? На перший погляд, філософську публіцистику відрізняє від філософської есеїстики суспільна значущість проблеми. Але це не лише так. Філософська есеїстика неминуче виходить за межі снобізму і авторського нарцисизму хоча б тому, що вона філософська.

Головна відмінність в іншому: якщо філософська есеїстика – монолог, то філософська публіцистика *принципово діалогічна*. Отже, філософську публіцистику можна визначити як діалогову філософську есеїстику. Великий філософський публіцист античності Сократ вів діалоги і увійшов в історію філософії саме як ведучий діалогів, а великий теоретик філософії Гегель у своєму єдиному філософському публіцистичному творі «Хто мислить абстрактно?» моделює діалоги персонажів і полемізує з невидимим опонентом.

На відміну від журналістики чи просто публіцистики, які заради рейтингу свідомо чи підсвідомо деконсоліднують суспільство, «граючи» на конфліктах та скандалах й маніпулюючи свідомістю, філософська публіцистика ставить екзистенційально-психологічні та світоглядні питання, що глибинно хвилюють людину – питання самотності, відчуження, свободи, гідності, справжньої справедливості та її імітацій, а тому дійсно об'єднує людей навколо гуманістичних цінностей. Філософська публіцистика, відрізняється від просто публіцистики і, тим більше, від політичної публіцистики не лише глибиною, а й щирістю подачі, налаштованістю на світоглядну актуалізацію особистості, а не на маніпуляцію нею, на звільнення думки і дії. Постулюючи таку *людиноцентричну позицію*, я свідомо розвиваю традиції Київської світоглядно-антропологічної школи (Кремень, 2009; Хамітов (Ред.), 2017; Шинкарук, 2000).

Філософське мистецтво – спосіб філософствування в художній формі. Художні образи у філософському мистецтві – це смислообрази, однак на відміну від смислообразів есеїстичної філософії та філософської публіцистики вони є персоналістично вираженими смислообразами – у вигляді героїв твору. Персоналістична напруженість смислообразів доводить тут до персоналістичного буття смислообразів. Особистість автора в тексті філософського мистецтва «спілкується з особистостями персонажів і разом з ними осягає всезагальні категорії буття» (Хамітов, 2007, с. 360). Свого часу А. Камю глибоко показав наскільки тісно можуть бути пов'язані філософія і роман, особливо якщо мова йде про екзистенціальну філософію – філософію існування людини на межі та можливостей виходу за неї (Камю, 1988, с. 287–295).

Філософське мистецтво постає образно-персоналістичним розгортанням філософських категорій. Воно виявляється в культурі не через понятійне виведення і доказ, а через життєве становлення – вчинки і відносини персонажів (Камю, 1988, с. 360). Як найбільше відомих представників філософського мистецтва можна назвати І. В. Гете, Ф. М. Достоєвського, Т. Манна, Г. Гессе, А. Камю, Ж.-П. Сартра.

Якщо у філософській есеїстиці ми можемо констатувати більш глибоке взаємопроникнення методу і системи, ніж у теоретичній філософії, то у філософському мистецтві ми маємо їх абсолютну тотожність. Це тотожність змісту і форми як у кожному творі, так і в художній картині світу в цілому. Метод і система у філософському мистецтві абсолютно з'єднані через особистість творця й особистості персонажів. Особистісне начало у філософському мистецтві виявляється не тільки у творенні ідей, але й у творенні особистостей. Саме це обумовлює велику життєву силу і поліфонію гармонії системи і методу у філософському мистецтві в порівнянні з теоретичною філософією і філософською есеїстикою.

Органічна єдність системи і методу в художній картині світу приводить до того, що у філософському мистецтві неможлива, та й не потрібна методологія як щось окреме від змісту і форми творів. Адже для свого вираження вона вимагає відсторонення від екзистенції й образної конкретики, вимагає суцільно понятійного начала, а значить – деперсоналізації, що є глибоко чужим філософському мистецтву.

Якщо система категорій у теоретичній філософії структурує світ і відображає його, то художня картина світу у філософському мистецтві «вростає у світ і змінює його» (Хамітов, 2007, с. 360). Її буття співзвучне буттю світу та особистості у світі – але не сьогодишньому, а новому буттю; автор у філософському мистецтві творить це нове буття.

У художній картині світу сьогодення відтворює минуле і зустрічається з майбутнім і вічним. Ця зустріч буде цілісною і особистісно живою образами майбутнього і вічного. Тому філософське мистецтво породжує у людини «почуття майбутнього і вічного у своєму часі» (Хамітов, 2007, с. 367). Більш того, створюючи персоніфіковані образи майбутнього і вічного, воно породжує почуття особистісної причетності до майбутнього і вічного. Саме це дозволяє філософському мистецтву усвідомлювати й виражати цінності, що здатні консолідувати людей різних епох та народів. В результаті філософське мистецтво стоїть на певній мета-позиції щодо філософської освіти та публіцистики, які зазвичай більше укорінені у своєму часі й у своїй ментальності, а тому може гуманізувати їх.

Отже, з одного боку, філософське мистецтво є протилежністю філософської науки – воно виходить за межі понятійно-категоріального мислення у мислення образне, коли проблеми усвідомлюються і вирішуються не в концептуальних монологах автора, а в діалозі з читачем і глядачем, більше того – в діалогах персонажів, їх вчинках і відносинах. З іншого

боку, філософське мистецтво дивним чином зближується з філософською наукою, адже впливає і на філософську освіту, і на філософську публіцистику, формуючи їх тематику, зумовлюючи стиль викладу.

При цьому якщо філософська наука *передусім структурує* освіту й публіцистику, а вже у *другу чергу гуманізує* їх, то філософське мистецтво має першочергове завдання гуманізації. І гуманізація ця не абстрактна, а конкретна – виявляється у діалогах персонажів, які реалізуються у стихії мови та у стихії вчинків. Маючи діалоговий характер, філософське мистецтво є ціннісно консолідуючим за своєю суттю. І воно органічно консолідує як саму філософію в її різноманітних формах і змістах, так і суспільство, що оточує філософію в складний час гібридних воєн та «мережевих» стосунків.

Список використаних джерел

- Андрущенко В., Хамітов Н. Філософська освіта і наука як каталізатор цивілізаційного проекту України. *Вища освіта України*. № 2, 2017. С. 5–17.
- Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз : монографія. Київ : Знання України, 2002. 580 с.
- Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде. *Сумерки богов*. Москва : Политиздат, 1989. С. 222–319.
- Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка. 2009. 520 с.
- Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Україна: від штучної та реальної конфронтації до консолідації. *Дзеркало тижня*. 2017. № 28 (324) (22 лип.). С. 4.
- Философская антропология : словарь / под ред. Н. Хамитова. 4-е изд., доп. и перераб. Киев : КНТ, 2017. 472 с.
- Хамітов Н. В. Філософська антропология: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 3-ге вид., випр. і допов. Київ : КНТ, 2019. 394 с.
- Хамітов Н., Крилова С. Філософська публіцистика як мужність відкритості іншому: актуальність для академічної освіти і науки. *Вища освіта України*. 2019. № 1. С. 12–21.
- Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник: людина і світ. Київ : КНТ, 2007. 264 с.
- Шинкарук В. Методологічні засади філософських вчень про людину. *Філософська антропология: екзистенціальні проблеми*. Київ: Пед. думка, 2000. С. 8–48.

References

- Andrushchenko V., & Khamitov N. (2017). Filosofska osvita i nauka yak katalizator tsyvilizatsiinoho proektu Ukrainy [Philosophical education and science as a catalyst for the civilization project of Ukraine]. *Vyshcha osvita Ukrainy* [Higher education of Ukraine], 2, 5-17 [in Ukrainian].
- Huberskyi L., Andrushchenko V., & Mykhalchenko M. (2002). *Kultura Ideolohiia. Osobystist: metodoloho-svitohliadnyi analiz* [Culture Ideology. Personality: Methodological and Worldview Analysis]. Kyiv: Znannya Ukrainy.

- methodological and ideological analysis*]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
- Kamiu A. (1989). Mif o Sizife. Esse ob absurde [The myth of Sisyphus. Essay on the absurd]. In *Sumerki bogov [Twilight of the Gods]* (pp. 222-319). Moskva: Politizdat [in Russian].
- Khamitov N. (Ed.). (2017). *Filosofskaia antropologiiia : slovar [Philosophical anthropology : dictionary]* (4nd ed.). Kiev: KNT [in Russian].
- Khamitov N. V. (2019). *Filosofska antropohiia: aktualni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu [Philosophical Anthropology: current issues. From theoretical to practical rotation]* (3nd ed.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Khamitov N., & Krylova S. (2019). Filosofska publitsystyka yak muzhnist vidkrytosti inshomu: aktualnist dlia akademichnoi osvity i nauky [Philosophical journalism as a courage for openness to another: relevance for academic education and science]. *Vyscha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 1, 12-21 [in Ukrainian].
- Khamitov N., & Krylova S. (2007). *Filosofskyi slovnyk: liudyna i svit [Philosophical dictionary: man and the world]*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Kremen V. H. (2009). *Filosofiiia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvithoho prostoru [Philosophy of human-centrism in strategies of educational space]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Pyrozhkov S. I., & Khamitov N. V. (2017). Ukraina: vid shtuchnoi ta realnoi konfrontatsii do konsolidatsii [Ukraine: From artificial and real confrontation to consolidation]. *Dzerkalo tyzhnia [Mirror of the week]*, 28 (324), 4 [in Ukrainian].
- Shynkaruk V. (2000). Metodolohichni zasady filosofskykh vchen pro liudynu [Methodological foundations of philosophical doctrines about man]. *Filosofska antropohiia: ekzystentsialni problemy [Philosophical anthropology: existential problems]* (pp. 8-48). Kyiv: Ped. dumka [in Ukrainian].

УДК 165.6:159.923.2

orcid.org/0000-0001-7634-1168

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович

доктор філософських наук, професор, декан факультету історії та географії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Корolenka

КОГНІТИВНИЙ ЗМІСТ КАТЕГОРІЇ «ВІРА»

Людині без урахування ірраціональних факторів неможливо побудувати цілісну картину світу, сформувати систему цінностей. Рациональне і ірраціональне це два протилежних, але взаємодоповнювані начала, що

утворюють нерозривну єдність. Без звернення до ірраціональної проблематики звужується смислове поле антропологічних теорій і концепцій культурно-історичного процесу. У східних культурах здатність до ірраціонального світорозуміння – одна із основ фундаментальної архетипної парадигми. Ірраціональність супроводжувала і супроводжує людську діяльність на всіх рівнях: у буденному житті, у міжособистісних відносинах, у галузі культури і науки. Нині навіть «зверхсучасні» наукові відкриття неможливі без творчого пошуку і інтуїтивних прозрінь. Будь-яке нове знання не може бути тільки результатом логічної роботи інтелекту. Ірраціоналізм у певному сенсі закладений у людини вже на психофізичному рівні. Мозок має дві півкулі. Вони володіють різними формами сприйняття дійсності та обробки інформації: одна півкуля відповідає за логічну, аналітичну (раціональну) роботу мозку, а друга за художньо-образну, евристичну, тобто ірраціональне навантаження.

Австрійський математик К. Гедель доказав теорему згідно з якою ніяка логічна, формалізована наукова система не може вважатися повноцінною і відповідати критеріям достатньої аргументації і несуперечливості, якщо існує деяке судження, яке не може бути ні спростовано, ні доведено всередині неї, якщо це судження потребує виходу за її межі, або якщо воно потребує залучення неформалізованих засобів. Тобто, у будь-якій мові (а наука – це мова раціональності) існує істинне висловлювання яке неможливо довести, а це значить, що такі істини повинні бути швидке формально віднесені до релігії, яка асоціюється з ірраціональністю. Навіть більше – аксіоми тому і аксіоми, що вони не доводяться, а приймаються на віру.

Наука як апофеоз раціональності, можлива лише у випадку прийняття тези про реальну наявність законів, що визначають існування Всесвіту. Тобто, допускається існування деякої грандіозної структури, логічно достатньо багатой для того, щоб увійти в супротив до обмежуючої теореми Геделя. Реально – у повсякденній роботі учений не стикається з цією проблемою, оскільки має справу з локальними описами світобудови. Значить, логічні, виключно раціональні межі звужують можливості цілісної картини світу і потребують виходу в область образного і недискусивно-го сприйняття. Тому, формалізовані мови уже не можуть бути єдиною формою мови сучасної науки. Прагнення до максимальної адекватності потребує використання і неформалізованих ірраціональних систем. Приймаючи ірраціональну складову як обов'язкову, людина все більше долає межі, які вона протягом віків собі ставила.

Однією із форм ірраціонального відношення людини до світу, світо-сприйняття і ціле покладення – є віра.

В. І. Шинкарук писав, що світ даний нам нашим світорозумінням, нашою вірою, надією і любов'ю (Шинкарук, 1994, с. 145).

В. І. Шинкарук визначив віру як форму і спосіб сприйняття соціальної інформатизації, норм, цінностей та ідеалів суспільного життя, коли

вони, не будучи даними власним практичним чи пізнавальним досвідом, приймаються, як очевидні факти чи характеристики об'єктивної діяльності, суцього і належного; засіб освоєння досвіду попередніх поколінь, сприйняття сподівань, очікувань та надій щодо майбутнього.

Як особлива людська здатність, віра сформувалася в процесі становлення людської свідомості на основі матеріальної суспільно-історичної практики як освоєння індивідами суспільного буття. Суспільна діяльність спрямована на реалізацію таких цілей, в яких творча уява людини дає образ потрібного (предмета, потреб), де можливе зображується як дійсне. Віра сформувалась як здатність сприймати й переживати можливе як дійсне, ймовірне як вірогідне. Оскільки людська свідомість завжди націлена на майбутнє, віра є здатність сприймати і переживати образи бажаного чи небажаного майбутнього як неминучого, плекати надії на звершення бажаного, сподіватись на краще. (Шинкарук, 1986, с. 81).

Суспільні функції віри визначаються типом світогляду, в систему якого вона входить. Наприклад, у міфологічному світогляді людина отожднювали спосіб дії природних сил із способом власної життєдіяльності, не виокремлювала себе з природи, людина не розмежовувала суспільне та природне. Усі явища природи сприймалися нею в уособленому вигляді «на віру». У релігійному світогляді природа розперсоніфікується, а людина натуралізується. Визначальними елементами релігійного світогляду є віра в надприродне, протиставлення природному надприродного. Віра у всемогутнього Бога – упорядника світу, віра в особисте безсмертя (безсмертя душі). Віра в «спасіння» від пранців земного життя в «небесному царстві». Релігійна віра стає духовною втіхою, виправданням страждань, вона надає цим стражданням видимий сенс.

У науковому світогляді об'єктивна дійсність оцінюється згідно з даними наукового пізнання. Ідеалом науки є побудова такої моделі об'єкта, з якої було б виключене все, що йде від суб'єкта, тобто адекватне зображення об'єкта яким він є «сам по собі». Через науку здійснювалась «розперсоніфікація» природи, зведення «надприродного» до «природного» (Шинкарук, 1969).

У релігії віра забезпечує сприйняття і суспільне функціонування антинаукових уявлень, вона є сліпою вірою в надприродне, а тому протистоять науці. У науковому світогляді віра спирається на досягнення науки і є важливим моментом формування переконань. Вона є елементом інтелектуально-емоційних відношень суб'єкта до будь-якого знання як до істинного або неістинного через єдність доведення та вірування (як почуття).

Віра є універсальною ознакою людини незалежно від ставлення до релігії, що забезпечує сприйняття майбутнього, здійснення очікувань, сподівань тощо (Шинкарук, 1994).

Знання та світоглядні уявлення людина отримує в процесі навчання й виховання, здебільшого, без перевірки власним розумом і досвідом,

сприймаючи їх на віру, довіряючи певним авторитетам. Але здійснювати власний науковий пошук означає піддавати все сумніву одночасно з вірою в цей сумнів.

Тому віра охоплює теоретико-пізнавальну діяльність та практичну реалізацію її цілей, а її предметом є можливості (Шинкарук). Серед їх величезної кількості кожен індивідуально обирає ті, які, на його думку, є більш дієвими, вірить в їх здійснення.

Віра може реалізуватися двоюким чином: коли неможливе сприймається як здійснене (у цьому випадку віра призводить до омани) або коли можливість у яку вірили реалізується і стає реальною можливістю, тобто – дійсністю. Це є реалізація мрії у яку людина повірила.

Свідомість людини здатна уявне переживати як дійсне, минуле і майбутнє – як теперішнє. Тому віра – це психологічна установка на сприйняття уявної реальності як дійсності. Уявна реальність може бути ілюзорною або істинною. Саме тому вона потребує перевірки, вона протилежна не знанню взагалі, а тільки вірогідному знанню.

Коли вчений висуває навіть «Божевільну» ідею, яка може бути лише гіпотезою, він не може реалізувати її, якщо не сприйматиме її як істинну. У цьому плані віра є психологічною установкою на сприйняття імовірного істинного знання як вірогідно істинного. Саме як психологічний феномен вона генетично пов'язана з цілепокладаючою творчою діяльністю, включає в себе бачення і передбачення майбутнього. До припущень практичного життя ми ставимосся як до прийнятих на віру знань. Об'єктивні припущення – це імовірність незнання, воно перетворюється у вірогідне знання після виконання дії. Але щоб здійснити цю дію, потрібно повірити в істинність припущення, в його вірогідність, зауважує В. І. Шинкарук (Шинкарук, 2004).

Віра проявляється у сприйнятті ймовірісно істинних знань як вірогідних у тій ситуації, коли потрібно розв'язувати життєво важливі справи, а вірогідного знання немає і ще не може бути. Вона забезпечує здатність особистості долати само обмеженість, це стимул для певної дії стосовно оточуючих обставин.

Прийняття знання на різних етапах наукового пізнання обов'язків передбачає «участь» віри. Із гносеологічної точки зору віра може бути презентована у вигляді акту прийняття чогось як істинного, справедливого, доцільного в умовах відсутності чи неможливості достатніх емпіричних чи раціонально-теоретичних обґрунтувань, доведень.

Віра існує уже в самих основах науки. Конкретними формами її проявлення є наукові аксіоми, парадигми, конвенції, гіпотези.

У науці віра може існувати у певних постулатах. Наприклад: онтологічний постулат – незалежність об'єкта науки від суб'єкта пізнання і самого процесу пізнання. А. Ейнштейн писав: «... віра в існування зовнішнього світу, незалежно від сприймаючого суб'єкту, лежить в основі

всього природознавства» (Ейнштейн, 1965, с. 136); віра вченого у те, що об'єктивна реальність підчиняється певним законам, які також незалежні від свідомості; віра вченого у принципову пізнаваність світу, його доступність розуму людини, науковому пізнанню – «Віра є і завжди буде мотивом наукової творчості» – писав А. Ейнштейн (Ейнштейн, 1967, с. 543).

Наукова віра ґрунтується на даних безпосереднього чуттєвого досвіду людини і її здатності до абстрактно-логічного мислення. Початкове, попереднє знання в науці на теоретичному рівні презентується постулатами, аксіомами, визначеннями, які є передумовою науково-об'єктивного знання і сприймаються на віру.

Попереднє знання, яке часто існує у формі неявного знання, відіграє роль певного фільтра у пізнанні. Тому творчість пов'язана із осмисленням передумов, багато із яких носять гіпотетичний характер і існують у ролі аксіом, що неможуть бути спростовані. К. Поппер у свій час зауважував, що ці аксіоми можна розглядати «або як емпіричні, чи наукові гіпотези, або як конвенції» (Поппер, 1983, с. 99). Таким чином, об'єктивне наукове знання має гіпотетичну основу котра постійно переглядається і змінюється. Наукові постулати, аксіоми, визначення приймаються на віру в якості робочих гіпотез.

У відповідності з основами науки у кожній науковій спільноті виникають певні переконання, загальні підходи до методики наукового дослідження, які підтримуються на неформальному рівні, визначають наукову проблематику і функціонують на рівні міжособистісного спілкування вчених. Це є, на думку Т.Куна, основа для віри в ту чи ту теорію, яка претендує на статус парадигми. Прихильники парадигми стають тим прошарком «віруючих», для якого прийняття основи наукового пізнання стає «credo». У межах парадигми виникає феномен конвенціоналізму – домовленості між вченими про прийняття тих чи тих наукових аксіом, основ логічного висновку і його правил. «Прийнятність» є суб'єктивністю, але у формі все загальності, що дає підставу для розуміння того чи того висловлювання як загальноприйнятого, а значить, істинного, наукового.

Більш того, окрім основ науки, феномен віри проявляється на різних етапах процесу наукового дослідження: при постановці мети дослідження, осмисленні наукової проблеми і реальних шляхів її вирішення. Висування гіпотез з епістологічної точки зору віра є необхідною складовою творчого руху наукового дослідження від незнання до знання і від неповного знання до більш повного.

Віра несе в собі проекцію у майбутнє, задає певну спрямованість активності суб'єкта, пов'язана із цілепокладенням і стимулює складний процес ціле реалізації. Про це писав і Е. Гуссерль.

Досвід історії науки свідчить, що віра вченого у творчу мету здатна вдохновити його на тяжку працю і служити важливим фактором досягнення фундаментальних наукових результатів.

У ситуації творчого пошуку вирішення проблеми вчений висуває і розробляє гіпотези. Вони часто суперечать існуючим теоріям і пов'язані з певним ризиком. Той, хто приймає гіпотезу на ранніх стадіях її існування, чекає можливих майбутніх її підтверджень. Це чекання і виражає віру в правильність і раціональність гіпотези. Акт віри дає гіпотезі «санкцію» на потенційну істинність, «право на існування». Віра сприяє пошуку нових знань і закріпленню їх у сфері об'єктивного знання.

Список використаних джерел

- Поппер К. Логика и рост научного знания. Москва : Наука, 1983. 606 с.
Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Наукова думка, 1986. 800 с.
Шинкарук В. І. Віра, Надія і Любов. *Віче* 1994. № 3 (24). С. 145–50.
Шинкарук В. І. Категоріальна структура наукового світогляду. *Вибрані твори* : у 3 т. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 3, ч. І с. 164–172.
Шинкарук В. І. Марксистська філософія і світогляд. *Філософська думка*. 1969. № 1. С. 9–20.
Эйнштейн А. Эволюция физики. *Собрание научных трудов* : в 4 т. Москва : Прогрес, 1967. Т. 4. С. 357–544.
Эйнштейн А. Физика и реальность. Москва : Наука, 1965. 700 с.

References

- Einstein A. (1967). *Evolutiicia fiziki* [The evolution of physics]. *Sobranie nauchnykh trudov* [Collection of scientific papers] (Vol. 4. pp. 357-544). Moskva: Progres [in Russian].
Einstein A. (1965). *Fizika i realnost* [Physics and Reality]. Moskva: Naukas [in Russian].
Popper K. (1983). *Logika i rost nauchnogo znaniia* [Logic and the growth of scientific knowledge]. Moskva: Nauka [in Russian].
Shynkaruk V. I. (Ed.). (1986). *Filosofskiy slovnyk* [Philosophical dictionary]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
Shynkaruk V. I. (2004). *Katehorialna struktura naukovoho svitohliadu* [Categorical structure of scientific outlook]. *Vybrani tvory* [Selected works] (Vol. 3, pt. 1, pp. 164-172). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
Shynkaruk V. I. (1969). *Marksystska filosofii i svitohliad* [Marxist philosophy and outlook]. *Filosofska dumka* [Philosophical thought], 1, 9-20[in Ukrainian].
Shynkaruk V. I. (1994). *Vira, Nadiia i Liubov* [Faith, Hope and Love]. *Viche* [Viche], 3 (24), 145-150 [in Ukrainian].

УДК 316.422:004

orcid.org/0000-0001-8755-2235

ЯГОДЗІНСЬКИЙ *Сергій Миколайович*

*доктор філософських наук, професор кафедри філософії Київського
Національного авіаційного університету*

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: МОЖЛИВОСТІ, РЕАЛІЇ ТА РИЗИКИ

Нобелівський лауреат з економіки А. Сен визначив людський потенціал як інтегративний показник, оцінка якого вказує на перспективи майбутнього, дозволяє здійснити його прогноз, а не обмежуватися лише описом фантазмагорій. Цей коефіцієнт вбирає в себе економічну та соціальну складові суспільного прогресу, співвідносячи їх як взаємозалежні. Такий підхід привів ученого до висновку, що соціально-економічний розвиток неможливий без розширення свободи реалізації людського потенціалу (Sen, 1999, с. 4-5). Свобода тлумачиться ним з двох точок зору: цінності й ефективності. Особливий інтерес для нас має остання характеристика, оскільки вона охоплює мету і завдання свободи, способи організації соціальної реальності, а також оцінку відповідності економічної системи наявним технічним і технологічним можливостям.

Саме ефективність легітимує наступну проблему: наскільки сучасні інноваційні технологічні рішення сприяють поглибленню коефіцієнта людського потенціалу? На перший погляд, відповідь очевидна: інновації надають дешевий і, що головне, доступний спосіб максимальної реалізації свободи. Соціальні сервіси, стартапи, блоги та інші віртуальні платформи надали користувачам універсальний інструментарій творчості, комунікацій, зайнятості, освіти. І ця залежність є не випадковою, а розкриває перед особистістю недоступні раніше горизонти того, що Ж.-П. Сартр назвав «дорогами свободи». У будь-який момент кожен має змогу перебувати у вирі новин і подій, бути їхнім актуальним учасником.

Попри ці райдужні перспективи, поглянемо на інноваційно-мережеві технології з іншого боку. Ефективність технологій надала мільйонам людей зручний інструмент реалізації власного потенціалу. Поряд з цим, лише одиниці – власники корпорацій, технократична еліта – отримали універсальний спосіб контролю та влади над масами. У сучасній науковій літературі стан соціально-економічної організації, при якій основною цінністю є прихована від мас соціально-важлива інформація, все частіше називають нетократією. На думку О. Соболя, вона є наслідком практики «застосування супертехнологій, породжуваних інформаційно-мережевою

революцією» (Соболь, 2012, с. 87). Вже нині телефон, комп'ютер, автомобіль, банківська картка, прилад глобального позиціонування – пристрої, без яких неможливе сучасне життя, – сповіщають про кожного з нас неймовірний масив інформації, яку ніхто з користувачів не здатен видалити, змінити чи фальсифікувати. З часом такої інформації стає настільки багато, що її аналіз доволі чітко вимальовує особистість соціальних агентів з усіма притаманними їм рисами, уподобаннями, фобіями, таємницями тощо.

На рівні соціальних практик супротив подібним підходам до накопичення мережевої інформації виражається у відстоюванні права на так звану цифрову смерть. Сутність її полягає у доступності інструментарію видалення з мережі інформації про особистість. Поки що така процедура не є реалізованою і вимагає від замовника такої послуги значних фінансових витрат. Команда програмістів і ботів здійснюють контент-аналіз текстів і видаляють сторінки й портали, на яких розміщено небажану інформацію. Утім даний підхід може бути застосованим лише до тієї частини Інтернет-простору, яка була створена чи ініційована соціальним агентом, що прагне цифрової смерті. Інші сегменти мережі при цьому залишаються недоторканими, якщо присутня в них інформація не суперечить законодавчому полю держави, під юрисдикцією якої знаходиться відповідний інформаційний ресурс. У результаті маємо колізію – розширення свободи, яка є одним із проявів потенціалу інформаційних мереж, закладає підґрунтя поневолення, добровільно віддаючи в користування статистику життя як окремих людей, так і соціальних груп.

Тому небезпідставними вважаємо перестороги деяких філософів, політологів, економістів щодо невизначеного статусу інформації. Формально вона оголошена здобутком усього людства, належить і може бути отримана кожним у довільному обсязі. Дійсно, Інтернет не належить нікому, а розміщена на серверах інформація є доступною для усіх користувачів (за деякими виключеннями, пов'язаними з дотриманням прав інтелектуальної власності, захисту персональних даних чи інформації з обмеженим правом доступу). Але насправді в світі реалізується політика культурного підкорення та домінування.

Утім ми далекі від неконструктивної критики сучасних технологій. Врешті-решт кожна епоха щось відкидала, замінюючи його новим, прогресивним, ефективним. Ми вказуємо лише на потенційні ризики такої організації, неприпустимість безапеляційних темпів змін соціальної реальності, а також ставимо класичне питання: кому це вигідно? Всесвітнє панування існує сотні років, але лише на початку XXI століття, спираючись на інноваційний та соціокультурний потенціал інформаційних мереж, масштаб володарювання і впливу провідних держав і компаній досягає граничних – глобальних – меж. Це пояснюється використанням інноваційних технологій, що дозволяють швидко перерозподіляти центри влади, змінювати джерела експлуатації, залучати сучасні методи організації та контролю. Такий спо-

сіб експлуатації й система маніпулювання свідомістю Г. Шиллер назвав імперіалізмом, підкреслюючи цим доцільність переосмислення й оновлення концепцій соціальної справедливості, рівності, довіри.

Причину означеної загрози ми вбачаємо у нехтуванні прав людини, з тим лише доповненням, що в інформаційному суспільстві відчуження криється в нівелюванні або відкритому запереченні людського, соціокультурного потенціалу мережевих технологій. Зазвичай він просто не береться до уваги, заміщується захопливими оповідами про можливості технологічних рішень та їхній вплив на майбутню перебудову суспільного буття. Питання ж їхньої доцільності, мети, спрямування, проблемності, впливу на мораль, право, цінності, стимули навіть не ставиться або сприймається як реакційне, шкідливе явище, що сповільнює прогрес. Мимоволі на думку спадає сюжет, описаний Дж. Оруелом у романі-антиутопії «1984». На думку письменника, кожне скорочення, формалізація, спрощення в майбутньому може стати бажаним, адже воно знизить потребу й можливості людини в осмисленні та розумінні соціальних процесів.

Способом пом'якшення надмірного тиску інноваційних технологій на суспільство, мало стати прищеплення інформаційної культури, про яку дослідники масово писали в кінці 90-х на початку 2000-х років. Накопичення комп'ютерної техніки та опанування основ комп'ютерної грамотності не є гарантом переходу до інформаційного суспільства. Така трансформація потребує не лише кількісних, а й якісних перетворень суспільної свідомості. Інформатизація, як пише В. Онопрієнко, – це «не одна з багатьох тимчасових соціальних програм, а інфраструктура сучасного суспільства, на якій можливо будувати різні освітні, наукові, соціальні проекти» (Онопрієнко, 2001, с. 206). Відповідно, можемо стверджувати, що своєї ролі інформаційна культура як своєрідного буфера між новими технологічними засобами й суспільними цілями поки що не виконала.

Це підтверджують і результати дисертаційної роботи Г. Полякової. Вивчаючи феномен інформаційної культури, вона приходить до невтішних висновків про те, що попри тотальність інформаційних процесів у соціальних практиках сучасного суспільства, рівень культури оперування інформаційними потоками залишається недостатній (Полякова, 2014, с. 3-4). Найбільш важливою, на наш погляд, причиною цього є стихійність процесу формування нового стилю мислення та прийняття рішень, який би враховував особливості та, що найбільш важливо, потенціал інформаційно-мережевої соціальної архітекτονіки.

У той час, коли технології для конкретної людини та всього суспільства стають самоцінністю, способом проведення вільного часу, відпочинком, втечею від реальності задля розширення віртуальної присутності, соціум стає залежним, піддатливим до маніпуляцій, не здатним на самостійне вирішення своєї долі. Технічний прорив останніх років став своєрідним досвідом соціальної реконструкції, яка без гуманітарної експертизи

потенціалу мережевих технологій перетворюється на самоціль. Якщо техніка і технології не корелюють з соціокультурними реаліями, вони гальмують накопичення людського капіталу та потенціалу. Часовий проміжок для повноцінної реалізації закладених в інноваційні мережеві технології інтенцій і потенцій є звуженим, а тому сучасна людина, на наш погляд, не лише ризикує за життя «морально застаріти», а й стати підпорядкованим елементом нової мережевої архітекτονіки. Адже, якщо в аграрному та індустріальному соціумах перетворення соціального простору відбувалося десятиліттями, то, прискорений глобальними інформаційними мережами соціальний час інформаційного суспільства, продукує кардинальні соціальні зміни вже в межах одного покоління.

Список використаних джерел

- Онопрієнко В. І. Постнекласична наука і нова парадигма освіти. *Totallogy-XXI*. Київ: ЦГО НАНУ, 2001. Вип. 5. С. 202212.
- Полякова Г. В. Информационная культура в современном обществе: философские аспекты: автор. дисс. ... канд. филос. наук. Москва, 2014. 27 с.
- Соболь О. М. Свобода і гуманізм у інформаційно-мережевому суспільстві ризиків. *Ціннісні орієнтації сучасного інформаційного суспільства*. Київ: НАН України, 2013. С. 60105.
- Sen A. *Development as freedom*. Oxford Univ. Press, 1999. 340 p.

References

- Onoprienko V. I. (2001). Postneklasychna nauka i nova paradyhma osvity [Post-classical science and the new paradigm of education]. *Totallogy-XXI* (Vol. 5. pp. 202-212). Kyiv: TsHO NANU [in Ukrainian].
- Poliakova G. V. (2014). *Informatsionnaia kultura v sovremennom obshchestve: filosofskie aspekty* [Information culture in modern society: philosophical aspects] (Extended abstract of PhD dissertation). Moskva [in Russian].
- Sen A. (1999). *Development as freedom*. Oxford Univ. Press.
- Sobol O. M. (2013). Svoboda i humanizm u informatsiino-merezhevomu suspilstvi ryzykiv [Freedom and humanism in the information and risk society]. In *Tsin-nisni oriientatsii suchasnoho informatsiinoho suspilstva [Value orientations of the modern information society]* (pp. 60-105). Kyiv: NAN Ukrainy [in Ukrainian].

УДК 316.64:070

ГЛУШКО Тетяна Петрівна

*доктор філософських наук, професор кафедри філософії НПУ імені
М.П. Драгоманова*

ПОСТПРАВДА ЯК МЕДІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ В УМОВАХ АКСІОЛОГІЧНОГО КОНФЛІКТУ

Сучасна людина не лише інформаційно, а й психологічно залежна від медіа-ресурсів. Ні для кого не секрет, що саме останні вибудовують архітектуру нашої постмодерної реальності засобами розстановки смислових акцентів, а іноді, навіть, й шляхом викривлення змісту реальних подій. Медіа-технології стали провідним засобом виробництва інформації та продукування тих психологічних настанов, що визначають суспільну реакцію на події. Відповідно, медіа стали найбільш впливовим інструментом контролю та маніпуляції й фактично визначають ієрархію суспільних цінностей. Це означає, що йдеться не тільки про безпосередній вплив на громадську думку, а й про заклик до відповідних реакцій та дій.

Подібні стратегії розвитку медіа-простору привели нас в еру так званої постправди, яка занурила сучасну людину у ситуацію розмитих координат та зруйнованих орієнтирів. Адже, у таких умовах стає досить складно віднайти дієві критерії для розрізнення реального та нереального у створеному медіа-ресурсами інформаційному просторі. До того ж, враховуючи масштаби сучасної глобалізації, значний обсяг інформації взагалі неможливо верифікувати, зважаючи, наприклад, на ментальну специфіку соціальних акторів. У зв'язку з цим інформаційний простір став плідним середовищем для поширення множини міфів, що продукуються на основі фрагментизації та деформації значень, а також засобами релятивізації цінностей.

Разом з тим, у постнекласичній моделі наукової раціональності цінності постають одним із критеріїв істинності. Однак, що таке цінність і як вона працює?.. Як відомо цінність не завжди є конструктивним феноменом. Так, наприклад, терористичні акти мають ціннісну основу для представників деяких ісламістських рухів, або анексія територій іноземних держав теж може для когось розглядатися як «цінність». Крім того, цінності у сучасному світі дійсно можуть бути різними і не лише за своїм змістом, а й за рівнем соціальної значимості, що робить їх досить впливовим інструментом для використання в інформаційних війнах та інших аксіологічних конфліктах. Тоді як однією з ключових проблем глобалізованої сучасності якраз і стає свідоме поширення негативних, тобто деструктивних цінностей у якості ключових елементів для обґрунтування економічних та політичних стратегій.

Акцентування суспільної уваги саме на деструктивних аксіологічних аспектах й сприяє поширенню впливу такого соціального феномену як постправа. Останній являє собою інформацію, що сприймається виключно на віру, зокрема у зв'язку з довірою до її джерела або неможливістю перевірити цю інформацію на власному досвіді. Результатом стає формування тенденції до сприйняття смислових фальсифікацій у якості остаточних істин. Тому постправа постає як різновид *медіа-вірусу*, що обмежує можливості аналізу інформації, вводячи в оману так звану «пересічну людину», пригнічуючи її когнітивний потенціал, створюючи на томість симуляційну віртуальну реальність, смисли якої можуть суттєво не співпадати з реальними подіями.

Така ситуація спричиняє певну розгубленість й в інтелектуальному середовищі, оскільки вирішення цієї проблеми потребує пошуку стратегій протидії, які на сьогодні ще не сформовані. Адже такі медіа-віруси «вживляють» приховані смисли та теорії на рівні масової свідомості й працюють за аналогією з техніками масового гіпнозу, у результаті чого переконати їх прихильників у хибності «засвоєних» ними позицій не так то й легко. Так, засобами сучасних медіа-вірусів дуже швидко відбувається імплементація маніпулятивних ідеологічних кодів, які часто мають деструктивний, конфліктогенний вміст та, у разі їх імплементації, передбачають суттєві негативні наслідки.

Системна фальсифікація реальності створює умови для швидкого примноження та поширення таких медіа-вірусів у якості своєрідних механізмів контролю, насилля та пропаганди, що дозволяє «переформатовувати» свідомість та долі цілих країн, вживляючи відповідні тренди у їхній культурний код. Яскравим прикладом таких маніпуляцій є інструментарій *політичних міфів*, які відстоюють правомірність ідеології так званого «російського світу», що ґрунтується на симуляційних ідеях та прямих історичних фальсифікаціях.

Таким чином, постправа стала продуктом поширення та домінування так званих «гарячих медіа» (термін М. Маклюєна), які здійснюють структурування реальності засобами емоційно окреслених світоглядних настанов. Парадоксально, але феномен постправи повертає нас до принципів лінійного мислення, обмежуючи сферу особистої свободи бінарними опозиціями, що дозволяє сучасним медіа значною мірою визначати спосіб життя та поведінку споживачів інформації, впливаючи на розвиток культур та характерних їм ціннісних систем, засобами експлуатації інформаційних трендів. Цей ефект є дієвим на всіх рівнях суспільного життя – від реклами побутових товарів до вибору інформаційних джерел. Зокрема, досить ефективною технікою є так званий ефект праймінгу (Bower, 2019, с. 26).

Відповідно, постправа, як продукт пасивного споживання деструктивних цінностей, які транслюються медіа-каналами, стає зручним інструментом для економічних та політичних маніпуляцій, зокрема для

закріплення впливу тієї чи іншої політичної ідеології. Медіа-технології спонукають до некритичного сприйняття інформації, апелюючи до ірраціональних настанов, обмежуючи, у такий спосіб, можливості реципієнта у сфері критичного аналізу. Тому на перший план виходить проблема *медіа-грамотності* населення сучасних країн, а отже їхньої здатності аналізувати надану інформацію, що особливо актуально для демократичних суспільств під час передвиборчих політичних кампаній.

Отже, надзвичайно важливою є потреба просвітницької роботи у сфері викриття маніпулятивних змістів шкідливого контенту, а також визначення законодавчих норм щодо контролю за такими зловживаннями. Йдеться про формування нового типу соціальної раціональності, який передбачатиме встановлення відповідальності за використання маніпулятивних технік подачі інформації, зокрема деформованого смислового навантаження медіа-контенту та трансляції деструктивних ідеологічних кодів.

Список використаної літератури:

- Левитин Д. Путеводитель по лжи. Критическое мышление в эпоху постправды / пер. О. В. Терентьевой. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2018. 239 с.
- Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева. Москва: «КАНОН-пресс-Ц», 2003. 464 с.
- «Политика постправды» и популизм: коллективная монография / под ред. О. В. Поповой. Санкт-Петербург: Скифия-принт, 2018. 216 с.
- Bower B. The Hot and Cold of Priming. *Science news*. 2012. Vol. 181. № 10. P. 26. URL <http://old-classes.design4complexity.com/7702-F12/survey-interviews/The%20Hot%20And%20Cold%20Of%20Priming%20-%20Science%20News.html>

References

- Bower B. (2012). The Hot and Cold of Priming. *Science news*, Vol. 181, 10, 26. Retrieved from <http://old-classes.design4complexity.com/7702-F12/survey-interviews/The%20Hot%20And%20Cold%20Of%20Priming%20-%20Science%20News.html>
- Levitin D., & Terenteva O. V. (Ed.). (2018). *Putevoditel po lzhi. Kriticheskoe myshlenie v epokhu postpravdy* [Guide-book on a lie. Critical thought in the epoch of post-true]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
- Makliuen M. & Nikolaeva V. (Trans.) (2003). *Ponimanie Media: Vneshnie rasshireniia cheloveka* [Understanding of Medias: External expansions of man]. Moskva: "KANON-press-Tc" [in Russian].
- Popova O. V. (Ed.). (2018). *"Politika postpravdy" i populizm: kollektivnaia monografiia* ["Policy of post-true" and populizm: collective monograph]. Sankt-Peterburg: Skifiia-print [in Russian].

*КОВАДЛО Галина Петрівна**кандидат філософських наук, заступник директора Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України*

ОСОБЛИВОСТІ «ТРАНСПЕРСОНАЛЬНОГО ДОСВІДУ» ТА ПОШУКИ ЛЮДСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Для визначеності свого «Я», для збереження своєї специфічності, що визначається як «Я» і «Мое», важлива єдність внутрішнього досвіду. «Внутрішній досвід» і «суб'єкт» виявляються «тотожностями» і до того ж «внутрішній досвід це вихідна, єдина самототожність», за словами

К.-Г. Юнга. В ньому присутня деяка «співвіднесеність світів» – матеріального та ідеального, фізичного та духовного тощо. В своїй роботі «Синхроністичність» К.-Г. Юнг як раз і вказує на цю «співвіднесеність» та «синхроністичність». Світ матеріальний і світ психічний переплітаються один з одним на якомусь глибинному рівні, свідченням чого є «синхроністичні співпадіння», тобто смислові співпадіння, які неможливо пояснити, але факт існування яких є безперечним. Глибинні рівні психіки стають все більш однорідними і «...втрачають індивідуальну винятковість мірою того, як підступають все далі в темряву. Цей їх послідовний «рух вниз» означає, що мірою наближення до автономних функціональних систем, вони стають все більш колективними аж до універсалізації та розчинення в тілесній матеріальності...» (Юнг, 1994, с. 37).

Індивідуальна психіка виростає із притаманного всім людям «колективного несвідомого», що передається за спадковістю і що зберігає в собі у «згорнутому» вигляді історію всієї еволюції як біологічної, так і соціальної. І подібно до того, як в людській тілесності може бути виділена універсальна, загальнолюдська структура спадкової інформації – генетичний код, наше «колективне несвідоме», що за своєю суттю є «внутрішньою соціальністю», «внутрішньою трансперсональністю», втримує в собі минулі культури, колективні норми, табу, заборони та ідеали тощо – деякий «універсальний соціальний код», інтерсуб'єктивний досвід, вироблений попередніми поколіннями. Людина «згортає» цей колективний, соціальний досвід в «деяке духовне ядро» та назавжди зберігає його у несвідомому від впливу і деформації зі сторони рацію. Тобто «колективне несвідоме» несе в собі універсальні структурні елементи, універсальні екзистентні архетипічні форми, ще Юнг називає їх «атомами душі», «первинними образами», «архетипами», які недоступні безпосередньому спогляданню. Чи не про них говорив і М. Мамардашвілі, аналізуючи свідомість, її «первинні форми», які мають архетипічну сутність?

М. Мамардашвілі, вивчаючи свідомість, говорить про те, що необхідно розрізняти свідомі процеси (процеси свідомості), а з іншого боку їх зміст. Свідомістю ми називаємо не «змістовність свідомості», а подію присутності свідомості, «це – свідомість свідомості». «Подія свідомості», «буття свідомості» або «зусилля думки», як каже М. Мамардашвілі, це входження в деяку особливу сферу реальності, особливість якої проявляється в тому, що тут ми зустрічаємося з «чимось» таким, що «уже знаємо» і «наперед розуміємо». Це означає, що в свідомості апіорно існують «мисленнєві структури», в реальності яких та існуванні яких сумніватися не приходиться, однак природа їх нам недоступна.

Віднайти знання про ці структури через експериментальний досвід, через обробку емпіричних даних, тобто емпіричним шляхом, неможливо. В якийсь момент людина постає перед «неподільними сутностями», існування яких вона має приймати на віру без будь-яких причинно-наслідкових зв'язків. Такі структури свідомості М. Мамардашвілі називає «генеративними», вони не відображають зовнішній світ, а виступають відображенням «чогось іншого», «непізаного» (того, що не можна пізнати), втримують у собі властивості «ясності-неясності», «світла-тіні», тобто «кидають світло на щось інше», є «тінню» і «важко піддаються розумінню» (Мамардашвили, 1996, с. 105).

Це певні «первинні відношення», які створені не нами, але які є в нас самих і є «вічними» в тому розумінні, що вони «вічно здійснюються і вічно проявляються», а ми самі ніби знаходимося «всередині простору, в якому вони вічно здійснюються і проявляються». Філософ ще називає їх «онтологічними абстракціями», «пустими формами», «пустими поняттями», а форма, як відомо, «це те, що дозволяє бачити щось апіорно, що дозволяє мати апіорну визначеність явищ» (Мамардашвили, 1990, с. 38). Це та «форма», яка є «протоявищем», або «явленням явища» і є «першо-образом» (Мамардашвили, 2002, с. 155, 189). Тобто в глибинах людської свідомості, людської душі є структури, які проявляються і діють як універсальні людські структури, серед яких є також й універсальні «етичні структури». Чи саме не останні І. Кант називає практичним апіорним законом, який має формальну визначеність, але універсальну значимість та дію, він є «внутрішнім універсальним» та «внутрішнім трансперсональним». Останній діє як «апіорне моральне знання», є «моральним законом всередині нас» і, по суті, є нашим «внутрішнім універсалізмом».

Тобто можна сказати, «внутрішня соціальність», відкриваючи «просвіти» у світ несвідомого та архетипів, у світ «пустих форм», де ми бачимо присутність «динамічних ідеальних зв'язків», які представляють нам наш внутрішній досвід як «деякий кругообіг смислів», відкриває нам «просвіти» у світ «безумовного», всезагального, колективного, а також Абсолютного знання. В наш час паралельно з процесами все більшого віддалення божественного від зовнішнього світу, відбуваються процеси його укорі-

нення у світі внутрішньому, в глибинах людської психіки. «Безумовними» для людини є знання добра та зла, Абсолюту та «морального закону», що є знаннями, які іманентні кожній людській особистості. Свідомість людини синтезує дані апіорні знання разом із знаннями людського інтелекту, осмислюючи світ як світ людини, як сферу творення та сферу постійного морально-етичного її самовдосконалення. «Входження у сферу свідомості» це, по суті, входження у сферу творення людини, це сфера, «де твориться власне людина», це «свідоме і несвідоме», це «світло і тінь людини» і «саме відносно цієї сфери варто говорити про Бога, який є символом того у світі, що є», без нашої на те згоди чи дозволу, це – «щось», що буттєє та відтворює себе в самій людині, в її станах, бо в кожний наступний момент вона (людина) уже не та, якою була перед цим.

Список використаних джерел

- Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию : сборник / предисл. Ю. П. Сенокосова. Москва : Прогресс, 1990. 365 с.
- Мамардашвили М. *Кантіанські варіації*. Москва : Аграф, 2002. 320 с.
- Мамардашвили М. Необходимость себя. Введение в философию. Доклады, статьи, философские заметки. Москва : Лабиринт, 1996. 432 с.
- Юнг К. Г. Воспоминания, сновидения, размышления / пер. с нем. И. Булкина. Киев : AirLand, 1994. 405 с.

References

- Iung K. G., & Bulkin I. (Trans.). (1994). Vospominaniia, snovideniia, razmyshleniia [Memories, dreams, thoughts]. Kiev: AirLand [in Russian].
- Mamardashvili M. K. (1990). Kak ia ponimaiu filosofiiu [As I understand the philosophy]. Moskva: Progress [in Russian].
- Mamardashvili M. (2002). Kantianskie variatcii [Kantian variations]. Moskva: Agraф [in Russian].
- Mamardashvili M. (1996). Neobkhodimost sebja. Vvedenie v filosofiiu. Doklady, stati, filosofskie zametki [Need yourself. Introduction to philosophy. Reports, articles, philosophical notes]. Moskva: Labirint [in Russian].

УДК 316.772.5:004.738.5

orcid.org/0000-0001-5359-0428

МОВЧАН Михайло Миколайович

кандидат філософських наук, доцент кафедри педагогіки та суспільних наук ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЯ: ПРОБЛЕМА СТРАХУ

Сучасні науковці цілком слушно вказують, що «людські відносини і саме суспільне життя неможливі без комунікації» (Луман, 2000, с. 43). В епоху постмодерну, на початку 90-х років XX століття з'явився новий і

досить ефективний засіб масової комунікації – Інтернет. Слід відзначити, що в сучасній Україні (дані за 2015 р. (*Вже у 62% українців*, 2016, с. 7)) 62 % населення має вдома Інтернет. Глобальна мережа Інтернет нині стала стрижнем глобальної комунікації, яка поєднала величезну кількість людей і мереж, стерла кордони між країнами, елімінувала відстані, сформувала умови для створення віртуальних спільностей, змінила як спосіб життя, так і світорозуміння особистостей, а також трансформувала узвичаєну культуру комунікації, суттєво модифікувавши її. Але сьогодні від багатьох людей можна почути і про негативні моменти, які пов'язані з інтернет-комунікацією. Вони говорять про те, що на превеликий жаль Інтернет зробив далеких людей автоматично ближчими, а близьких далекими. У взаєминах між людьми стає все менше щирості, справжності і все більше відчуженості, штучності і маніпулятивності. Багато дослідників нині стурбовані тим, що «намічається небезпечна тенденція шаблонізації людини, зомбування, втрати індивідуальності» (Штанько, 2008, с. 83).

Актуальними нині у філософській антропології є перспективи розвитку самої комунікації в Інтернет-просторі, а також проблеми, які пов'язані з означеною комунікацією. Серед багатьох серйозних питань зараз якраз виділяється проблема страху.

Інтернет-комунікація не має ні національних, ні державних кордонів. В інформаційному просторі Інтернету владарює тотальна свобода, тому що цим простором жодна людина не в змозі централізовано управляти. Завдячуючи відсутності цензури до мережі постійно залучається колосальна кількість користувачів. У цьому випадку свобода дає особистості шанс певним чином реалізуватися, адже в реальному житті вона не може цього зробити. Інтернет не вимагає від людей дружби, але він створює ілюзію дружелюбних стосунків.

Свобода особистості залежить і від особливостей спілкування, яке опосередковано Інтернетом. Такими особливостями є: анонімність (відсутність достовірної інформації про співбесідника чи її неповнота); зниження соціального і психологічного ризику в процесі спілкування через безкарність та анонімність; компенсаторна віртуальна емоційність (використання знаків для позначення емоцій (смайликів) та опис емоцій словами); своєрідність міжособистісного сприйняття при відсутності невербальної інформації; використання різноманітної мережевої комунікації (e-mail (електронна пошта), форум, чат тощо); нерегламентованість поведінки (відсутність чітких правил online-комунікації передусім неформальної) тощо.

Віртуальна комунікація не повинна повністю витіснити справжню, природну комунікацію, адже індивід може стати повністю залежним від інтернет-середовища, оскільки віртуальне життя може замінити йому звичайне, нормальне життя і він втрачає реальну свободу і потрапляє до тенет страхів та фобій. Сучасна дослідниця, професор Масачусетського технологічного інституту Шері Тьоркл відмічає, що ідентичність особи

невпинно «множиться і розкладається, залишаючи присмак тривоги і неспокою» (Turkle, 1997, с. 154).

Виділимо основні страхи, та фобії з якими часто стикаються Інтернет-споживачі – це інтернет-хронофобія, нозофобія, страх перед інтернет-вірусами, страх плагіату, страх зламу, ретерофобія, стенофобія, уейбекофобія, страх авторизації на чужих комп'ютерах і телефонах, страх перед критикою, страх опублікувати інформацію з ненадійних джерел, агліфобія, страх нереалізованості і відсутності справжнього життя, боязнь поганого селфі, ігнорофобія тощо.

Слід звернути увагу на те, що конкретно являють собою вищеназвані інтернет-страхи і фобії.

1. *Інтернет-хронофобія* (страх бездарно і даремно проводити час в мережі).

2. *Номофобія* (боязнь і дискомфорт залишитись без інтернету).

3. *Страх перед інтернет-вірусами*. Даний страх має своє підґрунтя передусім у тому випадку, коли особа розпочинає використовувати сумнівні сторінки, заходити на порносайти тощо. Користувач дивується і нелегко позбувається результатів своїх «мандрів» – непотрібних букв (що з'являються, де завгодно) або оголених жінок чи чоловіків (які просять відіслати їм СМС і лише тоді вони зникнуть з екрану монітора).

4. *Страх плагіату* (боязнь, що хтось вкраде ваш твір (наукову роботу, вірш, пісню тощо). Автори, враховуючи ситуацію, яка може трапитися з їхнім творінням часто супроводжують його написами-застереженнями з різними ступенями наявного гумору типу: «Якщо ти вкрадеш мою роботу – потрапиш в немилість до Бога і він неодмінно покарає тебе!», «Май совість! Красти – великий гріх! Розплатою за це будуть муки в пеклі!». Але такі застереження кардинально не впливають на совість тих, хто хоче видати чуже за своє.

5. *Страх зламу* (пароль став не дійсним, втрата пароля тощо). Користувачі бояться за свої паролі, контакти, фотографії чи телефони певних людей, які зникнуть, а потім з'являться в непотрібному місці і в непотрібний час. Це часто викликає великий стрес, а він, у свою чергу може призвести до неабияких негараздів, як фізичного, так і психологічного плану.

6. *Ретерофобія* (страх зробити помилку в словах чи не побачити «автозаміну»).

7. *Стенофобія* (боязнь реєстрації в соціальних мережах рідних і близьких людей). Цей страх має назву, яка походить від імені персонажу американського мультсеріалу «Південний парк», Стена.

8. *Уейбекофобія* (страх власного Інтернет-минулого (видалення старих записів та інформації про себе в мережі).

9. *Страх авторизації і логінізації на чужих комп'ютерах та телефонах (логінофобія)*.

10. *Страх перед критикою*. Дуже багато людей бояться критики. Особливо страждають тут недовірливі особистості. Вони припускають,

що хтось несподівано напише в мережі про них щось на зразок «ти не красивий», «ти негарний», «ти товстий» тощо. Ці люди є надзвичайно залежними від суспільної думки, яка суттєво впливає на їх психічне життя.

11. *Страх опублікувати (перепостити) інформацію з ненадійних джерел (фейкофобія)*. Кожне повідомлення перевіряється, йде активний пошук джерела інформації.

12. *Агліфобія* (це страх бути згаданим чи відміченим на різних фотографіях чи постах).

13. *Страх нереалізованості і відсутності справжнього життя*. Особистість вважає себе схильною до створення чогось нового і потрібного, як для себе, так і для інших. Вона намагається реалізувати свої плани, ідеї, фантазії тощо. Індивід боїться бути нереалізованим, тому що тоді життя пройде даремно, воно не буде справжнім. Оцей страх часто стає для особистості помічником. Людина намагається проявити і реалізувати себе – вона багато знімає відео, фотографує, пише, складає, вигадує тощо. Це все особистість переносить у віртуальний простір Інтернету. Творчість завжди дає позитивний ефект.

14. *Страх поганого селфі (селфіфобія)*. Цей страх супроводжується багатократною зйомкою автопортретів, для того, щоб результат був хороший.

15. *Ігнорофобія (це страх байдужості та ігнорування)*. Страх навіюють випадки, коли в процесі листування повідомлення прочитуються, але залишаються без відповіді.

Сучасна людина дедалі більше занурюється в віртуальний світ, не завжди даючи собі звіт про наслідки цього. Ми поринаємо в простір світової інфосфери, який, на думку відомого американського письменника, медіазнавця Дугласа Рашкоффа, виявився живим і все більш втягує нас в себе, замінюючи всі різновиди спілкування (Рашкофф, 2003). Зі зменшенням міжособистісних контактів втрачається основоположний складник порозуміння – невербальний компонент спілкування, що складає близько 70% комунікації між людьми і вони опиняються в ізоляції.

Список використаних джерел

- Вже у 62 % українців є вдома Інтернет. *Вісті Центральної спілки споживчих товариств України*. 2016. № 19 (12 травня). С. 7.
- Луман Н. Невероятные коммуникации. Проблемы теоретической социологии. Санкт-Петербург, 2000. 443 с.
- Рашкофф Д. Медиа вирус. Как поп-культура тайно воздействует на Ваше сознание. Москва : Ультра. Культура, 2003. 368 с.
- Штанько В. И. Амбивалентность социально-антропологических последствий информатизации. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология»*, 2008. Том 21 (60), № 1. С. 82–84.
- Turkle Sh. *Constructions and Reconstructions of the Self in Virtual Reality Culture of the Internet*. 1997. P. 143–155.

References

- Luman N. (2000). *Neveroiatnye kommunikatsii. Problemy teoreticheskoi sotciologii* [Incredible communications. Problems of theoretical sociology]. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Rashkoff D. (2003). *Media virus. Kak pop-kultura taino vozdeistvuet na Vashe soznanie* [Media virus. How pop culture secretly affects your mind]. Moskva: Ultra. Kultura [in Russian].
- Shtanko V. I. (2008). Ambivalentnost sotcialno-antropologicheskikh posledstviiv informatizatsii [Ambivalence of socio-anthropological consequences of informatization]. In *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriiia "Filosofiiia. Kulturologiia. Politologiia. Sotciologiia"* [Scientific notes of Taurida National University. V. I. Vernadsky. Series "Philosophy. Culturology. Political science. Sociology"], 21 (60), 1. 82-84 [in Russian].
- Turkle Sh. (1997). Constructions and Reconstructions of the Self in Virtual Reality. In *Culture of the Internet*, p. 143-155.
- Vzhe u 62 % ukrainsiv ye vdoma Internet [Already, 62% of Ukrainians have Internet at home]. (2016). In *Visti Tsentralnoi spilky spozhyvchykh tovarystv Ukrainy* [News of the Central Union of Consumer Societies of Ukraine], 19, 7 [in Ukrainian].

УДК 316.77

orcid.org/ 0000-0002-5731-0531

ХАРЧЕНКО Лариса Миколаївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії імені І.П. Стогнія Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

СОЦІАЛЬНІ ІНФОРМАЦІЙНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Соціальні інформаційні комунікації є однією з найважливіших ознак соціальності. Їх розгалуженість є основним показником рівня соціалізації суспільства, а різноманітність демонструє суспільну затребуваність різних форм інформації в процесі внутрішньосуспільних інформаційних обмінів, що, у свою чергу, характеризує рівень його розвитку, включеності в процеси світової еволюції.

Розгалуженість системи соціальних комунікацій об'єктивно відображає потреби суспільства в задоволенні необхідного доступу до інформаційних ресурсів усіх його членів для підтримки функціонування існуючих соціальних структур і найбільш соціально активної частини населення,

яка має здійснювати виробництво нових і ефективно використання наявних інформаційних ресурсів, чим обумовлюється, значною мірою, забезпечення необхідного суспільного розвитку.

Буття інформаційної культури обумовлено низкою чинників, найважливішим з яких є масова комунікація. Відповідно сутність масової комунікації у певному суспільстві обумовлена як технікотехнологічною складовою (існуючими засобами масової комунікації), так й інтелектуально-культурною. У сучасному світі масова комунікація набула якісно інших форм та масштабів порівняно з попередніми етапами людської історії, вона охопила майже всі сфери буття людини та суспільства.

Сьогодні все частіше людину, її натуру та суспільну роль описують за допомогою поняття *hommo communicans* (комунікативна людина), де слово «комунікація» може наповнюватись різними змістами і набувати таких значень, як 1) співучасть, участь, спілкування; 2) взаємна передача інформації; 3) єдність. Комунікація також означає обмін, з'єднання або розмову, переміщення у просторі чи подорож. «Звичайна просторова комунікація, – зауважує Анджей Гофрон із посиланням на М. Гайдеггера, – це також діалог, це розмова культур – змісту їхніх звичаїв, моралей і мов» (Висоцька, 2009, с. 44).

Історія розвитку засобів масової комунікації корелює з розвитком суспільства і є частиною складних суспільних відносин, набуваючи з кінця XIX ст. усе суперечливіших форм та опосередковуючи тією чи іншою мірою практично всі форми суспільних відносин. У XX ст. спостерігається формування масового суспільства і масової культури. Засоби інформації, з одного боку, є чинником формування цього феномена. З іншого боку, розвиток засобів комунікації відображає запити як масового суспільства, так і тоталітарних режимів, влади, перетворюючись із засобів інформування на засоби маніпулювання. Засоби інформації стають потужним інструментом впливу на масову свідомість (Гофрон, 2006, Висоцька, 2009).

Розвиток засобів масової комунікації безпосередньо пов'язаний із досягненнями науково-технічного прогресу – від винаходу друкарського верстата, електрики, радіо і телеграфа до виникнення кібернетики (яка поєднує у собі інформацію, керування і комунікацію), створення штучного інтелекту та розвитку сучасних інформаційних технологій. У свою чергу, ці процеси суттєво і безпосередньо впливають на різноманітні суспільні явища та культуру загалом.

Засоби масової комунікації (мас-медіа) сьогодні становлять основу комунікації, що дає дослідникам підстави говорити про новий статус і характер комунікативних практик, підпорядкування безпосередніх форм комунікації віртуальним джерелам, що повністю змінюють як сприйняття людиною навколишнього світу, так і способи функціонування соціуму загалом (Висоцька, 2006).

Оскільки термін «віртуальність» набуває усе більшої поширеності в сучасному дискурсі для характеристики комунікативних систем, вар-

то уточнити його значення. Н. Кетрін Хейлз визначає віртуальність як «культурне сприйняття того, що матеріальні об'єкти наскрізь пронизані інформаційними структурами», звертаючи увагу на дуалізм віртуальності, а також на те, що зазвичай «віртуальність асоціюється з комп'ютерними симуляціями, які вміщують тіло в контур зворотного зв'язку у виробленому комп'ютером зображенні» (Хейлз Кетрін, 2013, с. 36). У багатьох сучасників, які активно користуються новітніми електронними засобами, не занурюючись у суть матеріальних процесів, що забезпечують поширення інформації чи обмін інформацією, складається враження про інформацію як «мобільнішу, важливішу і суттєвішу за матеріальні форми». «А коли таке враження стає частиною нашої культури, – робить висновок Н. Кетрін Хейлз, – це означає, що ми ввійшли у стан віртуальності» (Хейлз Кетрін, 2013, с. 43). Проте феномен віртуальності, на її переконання, не варто ні переоцінювати, ані недооцінювати.

Мас-медіа стають суттєвою частиною цієї віртуальності. Сучасні засоби масової інформації, згідно з М. Маклюеном, умовно поділяють на гарячі та холодні види медіа. До перших належать медіа, які передбачають незначну міру свободи для інтерпретації, бо увага користувача інформацією (споживача інформації) максимально концентрується на інформаційному потоці, а сама організація медіа не передбачає зворотного зв'язку. Другий тип медіа потребує додаткового процесу осмислення і передбачає певну інтерпретацію (Панасюк, 2012). Аналізуючи феномен нових медіа, пов'язаних із розвитком сучасних інформаційних технологій та поширенням цифрових медіа, С. Панасюк зазначає, що вони значною мірою модифікують способи надання, передавання та сприйняття інформації, створюючи ілюзію свободи і контролю над споживанням, зокрема і споживанням інформації. У наші дні, зазначає він, значна частина населення отримує інформацію через екран смартфона, до якого практично постійно і всюди є доступ. Така ситуація «породжує загальну культурну тривогу» з допоки невідомими наслідками (Панасюк, 2012, с. 55).

Це не є простим завданням, оскільки тотальність засобів масової інформації, особливо реклами, є ознакою сучасного інформаційного суспільства. Наслідком розгортання інформаційного суспільства є те, що під натиском інформації зменшується когнітивна автономія суб'єкта та його здатність до критичного мислення. Головними чинниками інформаційного суспільства, на думку І. Т. Касавіна, є, по-перше, тотальна влада засобів масової інформації («четверта влада»), по-друге, існування науки винятково у формі соціального інституту, по-третє, колективні форми виробництва знання («смерть автора»). За цих умов до суб'єкта висувається підвищена вимога до критичного мислення та автономії мислення, що, у свою чергу, охоплює здатність вибору, експериментування, рефлексії, мовного вираження. Також актуалізується дослідження знання, що отримується з індивідуального досвіду, та опосередкованого знання феноменів, у якому

має місце лише повідомлення інших людей. Відповідно, постає питання про природу знання, що отримується не з індивідуального чуттєвого досвіду, а під час комунікації з іншими людьми (Касавін, 2013, с. 4849).

Отримання та засвоєння нових знань – це складний багаторівневий процес, який охоплює, по-перше, культурний обмін між поколіннями, по-друге, діалог із самим собою, у ході якого зовнішнє спілкування перетворюється на самосвідомість. Засвоєння нових знань передбачає пізнання смислів, творення яких невіддільне від мови. Отже, розуміння мови є обов'язковою умовою пізнання смислів. Сприйняття смислу, на переконання І. Т. Касавіна, завжди є інтерпретацією, творчістю, конструюванням, створенням нового, осмисленням світу на власний лад (Касавін, 2013, с. 53). Отримання нових знань безпосередньо пов'язане з процесами комунікації та засвоєнням знань, їхнього змісту (осмислення), саме у процесі комунікації створюються нові смисли, які стають частиною самосвідомості суб'єкта. «Немає ізольованого процесу отримання наукового знання, яке потім стає предметом комунікації, яка б не додавала до нього кожного пізнавального змісту», – пише І. Т. Касавін (Касавін, 2013, с. 55).

Список використаних джерел

- Гофрон А. Філософсько-комунікативні аспекти освіти. *Філософія освіти*. 2006. № 1(3). С. 43–53.
- Висоцька О. Є. Комунікація як основа соціальних перетворень (у контексті становлення постмодерного суспільства): [монографія]. Дніпропетровськ: Інновація, 2009. 316 с.
- Касавін І. Т. Знание и коммуникация: к современным дискуссиям в аналитической философии. *Вопросы философии*. 2013. № 6. С. 46–57.
- Панасюк С. Новизна и традиционность в NEW MEDIA. *TOPOS (Journal for philosophy and cultural studies)*. 2012. № 3. С. 49–55.
- Хейлз К. Н. Як ми стали пост людством. Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. 2-ге вид., виправ. Київ: Ніка-Центр, 2013. 426 с.

References

- Hofron A. (2006). Filosofsko-komunikatyvni aspekty osvity [Philosophical and communicative aspects of education]. *Filosofia osvity [The philosophy of education]*, 1(3), 43-53. [in Ukrainian].
- Kasavin I. T. (2013). Znanie i kommunikatsiia: k sovremennym diskussiiam v analiticheskoi filosofii [Knowledge and communication: to modern discussions in analytical philosophy]. *Voprosy filosofii [Philosophy Issues]*, 6, 46-57 [in Russian].
- Kheilz K. N. (2013). *Yak my staly post liudstvom. Virtualni tila v kibernetitsi, literaturi ta informatitsi [How we became a post humanity. Virtual bodies in cybernetics, literature and informatics]*. (2nd ed.). Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Panasiuk S. (2012). Novizna i traditsionnost v NEW MEDIA [Novelty and tradition at NEW MEDIA]. *TOPOS (Journal for philosophy and cultural studies)*, 3, 49-55. [in Russian].

Vysotska O. Ye. (2009). *Komunikatsiia yak osnova sotsialnykh peretvoren (u konteksti stanovlennia postmodernoho suspilstva) [Communication as the basis of social transformation (in the context of becoming a post-modern society)]*. Dnipropetrovsk: Innovatsiia [in Ukrainian].

УДК 316.64:32]:07

orcid.org/ 0000-0002-6228-6695

ЛУК'ЯНЕНКО Олександр Вікторович
кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології та методики викладання культурологічних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА ЕВОЛЮЦІЮ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У 1950-х рр. повіяв «свіжий вітер» деєталінізації, суспільство отри-мало змогу розпочати процес переоцінки минулих ідеалів. Особливо ж значних змін зазнавали символи політиків, що уособлювали владу в СРСР упродовж довгих десятиліть. У ході «іконоборства», оголошеного у роки відлиги, у широких мас сформувалась така політична свідомість, про яку не могло бути і мови у недалеких роки сталінського правління. Ми вирішили розробити методику обрахунку коефіцієнту зміни свідомості окремо взятої групи упродовж конкретного періоду часу для з'ясування ступеня змін. Для цього були залучені методичні та теоретичні досягнення соціології, політології, психології, історії та інших наук (Лук'яненко, 2011, с. 273–276).

Запропонована і попередньо теоретично обґрунтована нами формула має наступний вигляд: $CC = \frac{CC_1}{CC_0} \times 100\%$ де: CC – «consciousness change coefficient», коефіцієнт зміни свідомості; CC_1 – «studied consciousness characteristics», досліджувані характеристики свідомості; CC_0 – «initial consciousness characteristics», вихідні характеристики свідомості (Лук'яненко, 2018, с. 29–33). Зауважимо, що в кінці дослідження коефіцієнт зміни свідомості (CC) ми отримаємо у відсотковому показникові. Так, гранично допустимим є показник у 50%. Якщо коефіцієнт становить більше, ніж 50%, ми маємо всі підстави говорити про революційність змін. В іншому випадку – про поступальність, поміркованість. Іноді навіть про певну половинчастість результатів, недосягнення цілей, що ставилися основоположниками реформ. Однак, до критеріїв оцінки результатів звернемося пізніше. Нині повернемося до формули обрахунку.

Інший показник – CC_0 – вихідні характеристики свідомості, є константою та дорівнює 60. Це число – максимальне значення, яке можливе для коефіцієнту досліджуваної свідомості. Наступний показник – CC_1 – досліджувані характеристики свідомості, і є тією складовою, від якої в основному залежить визначення коефіцієнту зміни. Це варіативна складова. Згідно наших досліджень та з урахуванням теоретичних розробок історика Світлани Мінц (Минц, 1989, с. 219), серед основних елементів цього компоненту формули, варто розуміти «Позицію влади» (Lp – legislative position – тотожний керівній підсистемі Мінц), «Поведінку мас» (Ma – mass activity – тотожний синтезу поведінкової та емоційної підсистем Мінц) та «Діяльність ЗМІ» (Mm – mass media) – тотожний синтезу когнітивної та емоційної підсистем Мінц).

У цих «відносинах взаємовпливу» засоби масової інформації відіграють роль як суб'єкта (медіатора та своєрідного «гіпнотизера»), так і об'єкта впливу. Органи влади фактично є джерелом поточних змін політичної свідомості, однак, за певних обставин подібна «піраміда» дуже легко стає з ніг на голову, і маси перетворюються на ініціаторів змін, які влада (якщо вона діє мудро) скоріш за все очолить, аніж стане притискувати. Бо, як свідчать наші дослідження, ця модель формування свідомості дає найбільші результати лише у співпраці (Лук'яненко, 2011, с. 273–276).

Розуміючи значущість кожного описаного вище компоненту у процесі формування політичної свідомості, загальну формулу для досліджуваної характеристики свідомості можемо представити як наступну: $CC_1 = Lp + Ma + Mm$. Виходячи з цього, запишемо вихідну формулу розрахунку наступним чином: $CC = \frac{Lp + Ma + Mm}{CC_0} \times 100\%$

Неоднорідність суспільної свідомості та джерел її зміни підштовхує до градації кожного з представлених компонентів формули. Вважаємо за доцільне поділити на наступні підкомпоненти: утвердження нового порядку (Lp_1, Ma_1, Mm_1), критика старого порядку (Lp_2, Ma_2, Mm_2), критика нового (Lp_3, Ma_3, Mm_3), підтримка старого (Ma_4, Mm_4). Говорячи про компонент владної позиції, ми говоримо не про підтримку старого порядку, а про так званий «реверсний хід» (Lp_4). Знаючи підкомпоненти кожної складової, визначимо, що сама складова дорівнює різниці сум фактів утвердження нового порядку з критикою старого та фактів критики нового порядку з утвердженням старого ладу. Що матиме наступне формулювання: $Lp = (Lp_1 + Lp_2) - (Lp_3 + Lp_4)$; $Ma = (Ma_1 + Ma_2) - (Ma_3 + Ma_4)$; $Mm = (Mm_1 + Mm_2) - (Mm_3 + Mm_4)$.

$$CC_{\text{ВИГЛ}} = \frac{((Lp_1 + Lp_2) - (Lp_3 + Lp_4)) + ((Ma_1 + Ma_2) - (Ma_3 + Ma_4)) + ((Mm_1 + Mm_2) - (Mm_3 + Mm_4))}{CC_0} \times 100\%$$

Будь-яка дія, явище та процес є багатоскладне. Тому виокремимо складові розрахунку для кожного з підкомпонентів.

Так, «Позиція влади» (L_p) складається з дій органів влади (l_c – Legislative changes), видання державних актів (la – legislative act) та виступів представників держави у ЗМІ (ls – legislative statement). Хоча, насправді, виявлення зміни політичної свідомості групи полягає не стільки у дослідженні того, як влада виконує свої функції, а те, як виконання цих функцій відображається у діяльності та творчості учасників групи.

Складання листа експертної оцінки відбувалося з урахуванням можливості «реверсного ходу» діяльності органів влади, що неодноразово спостерігався нами під час дослідження зміни політичної свідомості 1950-1960-х років. Сама наявність можливості «реверсного ходу» забезпечує динаміку цього під компоненту політичної свідомості. На нашу думку, існування подібного явища можливе з огляду на суб'єктивний та об'єктивний фактори. Суб'єктивний (внутрішній компонент особистості політичного лідера) пов'язаний з діяльністю реверсійної теорії мотивації особистості М. Дж. Аптер, за якою психологічні потреби утворюють протилежності (Горностай, 2002, с. 51). Об'єктивний (комплекс зовнішніх факторів) пов'язаний зі зміною векторів державної ідеологічної політики під тиском різних чинників, одним з яких є накопичення незадоволення політикою держави в масах, а також «неправильне» (згідно офіційної доктрини) витлумачення попередніх реформ. Так було, зокрема, з утвердженням боротьби з культом особи Йосипа Сталіна. Після відкритого наступу на померлого вождя народів, Хрущов вдався до політики охорони постаті попередника від всіх, хто збирався очорнити його пам'ять, знову повернувшись до критики Генералісимуса через певний час.

До поняття реверсу дій влади ми також відносимо повернення до старої проблемичез доволі довгий період часу, який встиг стерти з людської пам'яті більшість обставин справи. Це як раз сталося із розглядуваною нами проблемою еволюції образу Лаврентія Берія, коли влада відновила шельмування Лаврентія Павловича у зв'язку з розвінчання антипартійної групи 1957 року, коли звинуватити його у гоніннях на оперу К. Данькевича «Богдан Хмельницький» у часи реабілітації творів мистецтва 1958 та на доленосному XXII з'їзді КПРС.

Зауважимо, що використання технології реанімації колишніх ідеалів та стандартів можливе лише за наявності постійного інформаційного зв'язку між усіма ланками трирівневої піраміди: «державо-суспільство-замкнена група». У багатьох випадках аналіз виступів представників держави у ЗМІ може відбуватися у фарватері аналізу намагання влади політично програмувати людей, перетворивши їх на виконавців політичних ідеологій (Мар'єнко, 1996, с. 65). Тому формула обрахунку кожного з компонентів (L_{p1} , L_{p2} , L_{p3} , L_{p4}) буде зведена до наступного рівняння: $L_{p1.2.3.4} = l_{c1.2.3.4} + la_{1.2.3.4} + ls_{1.2.3.4}$

А   обрахунок   повного   значення   пози-
ції   влади   відбуватиметься   за   наступною   формулою:
 $Lp = ((lc_1 + la_1 + ls_1) + (lc_2 + la_2 + ls_2)) - ((lc_3 + la_3 + ls_3) + (lc_4 + la_4 + ls_4))$

Складові розрахунку для кожного інших з підкомпонентів потребують свого теоретичного обґрунтування у межах ширших розвідок.

Список використаних джерел

- Горностай П. П. Основні тенденції функціонування особистості в ракурсі ролі теорії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: збірник статей / АПН України, Ін-т соціальної і політичної психології. Київ : ТОВ «Міленіум» 2002. Вип. 6 (9). С. 44–56.
- Лук'яненко О. В. Еволюція політичної свідомості замкненої групи: нотатки до історичної розвідки. *Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації* : збірник наукових статей учасників Четвертої Всеукр. наук.-практ. конф. Полтава : Скайтек, 2011. С. 273–276.
- Лук'яненко О. В. Теоретичні розвідки з обрахування коефіцієнту еволюції політичної свідомості замкненої групи. *Соціально-економічні, політичні та гуманітарні виміри національного та місцевого розвитку* : зб. наук. ст. учасників регіон. наук.-практ. конф. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. С. 29–33.
- Мар'єнко Б. С. Психологічні аспекти політичної ідентифікації. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : збірник статей. Київ, 1996. Вип. 2 (5). С. 64–69.
- Минц С. С. О возможном подходе к изучению социального сознания в историко-культурных исследованиях (постановка проблемы). *Математические методы и ЭВМ в историко-типологических исследованиях*. Москва : Наука, 1989. С. 219.

References

- Hornostai P. P. (2002). Osnovni tendentsii funktsionuvannia osobystosti v rakursi rolovoi teorii [The main tendencies of personality functioning in the perspective of role theory]. In *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii: zbirnyk statei* [Scientific studies in social and political psychology] (Vol. 6 (9). pp. 44-56). Kyiv: TOV "Milenium" [in Ukrainian].
- Lukianenko O. V. (2011). Evoliutsiia politychnoi svidomi zamkненоi hrupy: notatky do istorychnoi rozvidky [Evolution of a politically conscious closed group: notes on historical intelligence]. In *Sotsialno-ekonomichni transformatsii v epokhu hlobalizatsii* [Socio-economic transformations in the age of globalization] (pp. 273-276). Poltava: Skaitek [in Ukrainian].
- Lukianenko O. V. (2018). Teoretychni rozvidky z obrakhuvannia koefitsiientu evoliutsii politychnoi svidomosti zamkненоi hrupy [Theoretical intelligence on calculating the evolution of the political consciousness of a closed group]. In *Sotsialno-ekonomichni, politychni ta humanitarni vymiry natsionalnoho ta mistsevoho rozvytku* [Socio-economic, political and humanitarian dimensions

- of national and local development*] (pp. 29-33). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Mar'ienko B. S. (1996). Psykholohichni aspekty politychnoi identyfikatsii [Psychological aspects of political identification]. In *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific studies in social and political psychology] (Vol. 2 (5). pp. 64–69). Kyiv [in Ukrainian].
- Mintc S. S. (1989). O vozmozhnom podkhode k izucheniiu sotcialnogo soznaniia v istoriko-kulturnykh issledovaniiah (postanovka problemy) [On a possible approach to the study of social consciousness in historical and cultural research (problem statement)]. In *Matematicheskie metody i EVM v istoriko-tipologicheskikh issledovaniiah* [Mathematical methods and computers in historical and typological studies] (p. 219). Moskva: Nauka [in Russian].

УДК 519.25:004

orcid.org/ 0000-0003-2876-9316

orcid.org/ 0000-0001-5192-9918

ЯНКО Аліна Сергіївна

кандидат технічних наук, доцента кафедри комп'ютерної інженерії Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

КРАСНОБАЄВ Віктор Анатолійович

доктор технічних наук, професор кафедри електроніки та управляючих систем Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

METHODS AND TOOLS FOR FAST AND RELIABLE PROCESSING OF INTEGER DATA OF STATE INFORMATION SYSTEMS USING A NON-POSITIONAL NUMBER SYSTEM IN THE RESIDUAL CLASSES SYSTEM

A characteristic feature of an industrial society is the development and use of new, progressive information technologies based on the widespread use of superproductive and reliable dual-use computer systems and components (CSC). The development and improvement of over-productive and reliable dual-purpose CSC is a strategically important and topical issue and is under the special control of the heads of states and governments of the advanced countries of the world. Today, there are a number of areas of science and technology, where there is a need for fast, reliable and high-precision integer arithmetic calculations: arithmetic operations on integers and polynomials; integer linear programming; operations on numbers and sets; solution of multidimensional NP-complete problems; implementation of routing algorithms; multiplication of vectors and matrices; the problem of the Fourier transform and its application;

neural network data processing systems; tasks for military purposes; digital signal processing; digital image processing; cryptographic transformations; highly-precise integer arithmetic; the solution of problems related to the space research; highly-precise digital-to-analog and analog-to-digital conversions (Krasnobayev, Koshman, & Mavrina, 2014, p. 969).

The results of research in the field of the creation of high-speed CSIDPMs of well-known authors (Valakh M., Svoboda A., Sabo N., Aksushskiy I.Y., Yuditskiy D.I., Glushkov V.M., Torgashov V.A., Amberbaev V.M., Kolyada A.A., Shimbo A., Paulier P., Thornton M.A., Dreschler R., Miller D.M., and others) showed that the use of RCS as a system of calculations of CSIDPMs, intended for the implementation of integer arithmetic operations of addition, subtraction and multiplication numbers in the positive numerical range, significantly increases the speed of the solution of problems of a certain class. In recent years, the following CSIDPMs have been developed in the RCS: On-board computer Star (USA); specialized DFT processors (USA, South Korea); a number of military specialized on-board computers (USA, Japan); specialized DSP processors (USA); Sprint Computers for Robotics (USA, Japan); in the Chinese company «Tpv Display Technology (Wuhan, China) Co., Ltd» in the development and implementation of a wireless sensor network monitoring system for industrial equipment in the manufacture of monitors; at the enterprise «Relcom-Podillya Ltd.» in developing the system of video surveillance on the basis of wireless multimedia sensor networks; at «Cypress Semiconductors Corporation» in developing hardware software for CY8CKIT-050 PsoC 5 and CyFi (CYRF7936) modules that can be used in wireless sensor networks (Amir Sabbagh Molahosseini, Leonel Seabra de Sousa, & Chip-Hong Chang, 2017, p. 111).

The aim of the project is to increase the efficiency (performance) of dual-use CSC and the reliability of the processing of integer data by developing and implementing methods for monitoring, diagnosis and correction of errors in the RCS. The basis of the project is the principles of data processing in the RCS. It is also possible to increase the productivity of the CSC and the reliability of processing integer data based on the use of new machine arithmetic. In the positional numeral system (PNS), the execution of an arithmetic operation involves the sequential processing of the digits of operands according to the rules determined by the content of the operation, and can not be completed until the values of all intermediate results are sequentially determined taking into account all the connections between the digits. Thus, PNSs, in which information is presented and processed in modern computers, have a significant drawback - the presence of inter-bit relations, which impose its imprint on the methods of implementing arithmetic operations, complicate the equipment and limit the speed. Therefore, it is natural to look for possibilities of using such arithmetic, in which there would be no queuing connections. In this regard, the system of calculus in the residual classes draws attention to itself. The system of residual classes has a valuable property of the independence of the residuals

from each other on the basis of the adopted system. This independence offers wide opportunities for constructing not only new machine arithmetic, but also a fundamentally new scheme for the implementation of CSC, which in turn significantly expands the use of machine arithmetic. The numerical system to a greater extent affects the structure of the operating unit (OU) of the CSC.

The use of expected results will increase the level of national state security in the information sphere by formulating, developing and refining the principles, modern technologies, models, methods, algorithms and means of fast and reliable processing of integer data. The introduction of methods, algorithms and tools for fast and reliable processing of integer data will improve the efficiency of the use of both modern general purpose CSC and double-use CSC. Computer systems and components operating in the SSC should be implemented at the national and international levels when used in the defense sector, the banking sector, public administration, and production. The practical value of the expected results is as follows: practical increase of indicators of efficiency of functioning of computer systems and dual-purpose networks (Torgashov, 1973, p. 64).

The introduction of the theoretical and practical results will contribute to the creation, development and operation of high-performance CSC with increased reliability of data processing. The methodological basis for building a CSC in the RCS involves a comprehensive solution to the problem of increasing the productivity and integrity of the processing of integer data, as well as providing information security, impedance, performance and durability of the functioning of computer systems and components. The expense of the corresponding state budget funds is justified by significant reduction of further expenses with the maximum return from the latest digital technologies, and the introduction of high-speed computer systems and components (Akushsky, & Yuditsky, 1968, p. 16).

Implementation of the applied research project and the implementation of the results will facilitate the introduction of the latest high-speed computer systems and tools in Ukraine, as well as information exchange technologies in existing and future TCS, including dual-use systems, which are subject to increased requirements for the confidentiality, integrity of data, impedance and secrecy of system operation. The results of the work will have a significant impact on the competitiveness of domestic developments in the field of development of high-speed CSC of special purpose.

The value of the expected results of an applied research project is to develop new, relevant, scientifically-based results. The principles formulated and the methods of data processing developed in the RCS are of great importance for the development of the theory and practice of creating and using a high-speed, reliable and reliable dual-purpose CSC. The use of CSC that possess these properties is particularly relevant and important in the conduct of information and hybrid wars (Shu, Wang, & Wang, 2016, p. 4).

The value of the expected results for the training of specialists in the education system, particularly the ones of the higher qualification, is to gain

deep theoretical knowledge and practical skills in the field of developing and implementing information and computer systems and technologies, as well as in developing the theory and practice of creating overproductive and reliable CSC, based on the application of RCS. In addition, it is known that the development and improvement of overproductive, credible and reliable specialized dual-purpose CSC is a strategically important and topical issue and is under the special control of the heads of states and governments of the advanced countries. The value of the expected results for the training of specialists in the education system is also mastering the methodology of scientific and pedagogical activities with the conduct of its own scientific research within the framework of the implementation of scientific-technical objectives of the project.

References

- Akushsky I. Ya., & Yuditsky D. I. (1968). *Mashinnaia arifmetika v ostatochnykh klassakh* [Machine arithmetic in residual classes]. Moscow: Soviet radio [in Russian].
- Amir Sabbagh Molahosseini, Leonel Seabra de Sousa, & Chip-Hong Chang (2017). *Embedded Systems Design with Special Arithmetic and Number Systems*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Krasnobayev V. A., Koshman S. A., & Mavrina M. A. (2014). Metod povysheniia nadezhnosti proverki dannykh, predstavlenykh v sisteme schisleniia ostatkov [A Method for Increasing the Reliability of Verification of Data Represented in a Residue Number System]. *Kibernetika i sistemnyi analiz* [Cybernetics and Systems Analysis], 50, 6, 969-976. DOI: 10.1007/s10559-014-9688-3 [in Russian].
- Shu S., Wang Y., & Wang Y. (2016). A research of architecture-based reliability with fault propagation for software-intensive systems. In *2016 Annual Reliability and Maintainability Symposium (RAMS)* (pp. 1-6). Tucson, AZ.
- Torgashov V. (1973). *Sistema ostatochnykh klassov i nadezhnost tsifrovyykh kompiuterov* [System of residual classes and reliability of digital computers]. Moscow: Sov. Radio. [in Russian].

УДК 0000-0002-4314-8676

orcid.org/ 0000-0002-4635-4643

orcid.org/ 0000-0002-4314-8676

ШЕЙКО Сергій Володимирович

кандидат філософських наук, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавської державної аграрної академії

КОЛОДІЙ Олена Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавської державної аграрної академії

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «РИЗИК» В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Ризики завжди властиві життєдіяльності людини та суспільства, становлять об'єктивну реальність, відповідають усім сферам практичної діяльності. На початку ХХІ ст. різноманіття та інтенсивність ризиків наростають швидкими темпами. Ризик стає невід'ємною характеристикою нинішньої соціальної практики. Сьогодні суспільство породжує різноманітні види ризиків, що сприяють його нестабільності та призводять до саморуйнування. Сучасне суспільство імпліцитно включає в собі можливість ризику, є його носієм. Актуальність їх глибокого аналізу пов'язана із сучасною глобальною проблематикою, формуванням інформаційного простору. У теперішньому світі відбувається наростання хаосу, невизначеності, загострення кризових явищ в економіці, політичному, соціальному та духовному житті суспільства, викликаних гострою конкуренцією. Соціальні ризики визначають відповідний рівень соціально-економічної напруги як на локальному рівні, так і на рівні всього світового співтовариства. Суспільний ризик становить небезпеку, що виникає в межах соціальної сфери суспільства, та має деструктивні наслідки.

Поняття «ризик» походить від пізнюлатинської — обгинати виступ, що не спостерігається. На рівні суспільної практики ризик означає міру можливої, очікуваної поразки внаслідок тієї чи іншої дії, або певної лінії поведінки. Ризик розглядається як різновид діяльності, метою якого є подолання непевної ситуації, невизначеного вибору та можливість досягнення непередбачуваного результату, а в іншому відношенні — можливість поразки й відхилення від поставленої мети. Явище непевності в проявах суспільного ризику доводить необхідність суттєвого аналізу гносеологічних аспектів у його визначенні та існуванні (Горбатенко, 2004).

Поняття «ризик» не є абсолютною новацією в наукових дослідженнях. Ризики в усіх сферах суспільного життя та пізнання існували про-

тягом всієї історії людства та досліджувалися в працях давньогрецьких філософів Платона та Аристотеля. На стадії первісного суспільства найбільш значущими ризиками були природні ризики. У період рабовласницького ладу набули вагомого значення економічні та військові ризики. У епоху Середньовіччя виникає новий тип ризику – духовний.

Англійський драматург В. Шекспір розглядав реалізацію ризику у військовій справі з невідомим результатом, як прояв долі, непевності, випадковості. В. Шекспір у драмі «Антоній і Клеопатра» вкладає в уста прихильника володаря Антонія Держета такі слова: «Навіщо залишив вірний шлях до успіху, ти бажаєш віддати свою долю ризику, випадковості?» (Шекспір, 2015, с. 183). Для В. Шекспіра ризик має бути підтверджений досвідом.

На початку XIX ст. відбувається процес формування ринкових економічних відносин, становлення техногенного ризику, пов'язаного з науково-технічним прогресом, що забезпечувався чисельними науковими відкриттями. В середині XX ст. відбувається перехід до появи постіндустріального та інформаційного суспільств, котрі вбирають у себе попередні ризики та генерують безліч нових. До їх числа можна віднести інформаційний ризик, що має глобальний характер.

Філософське осмислення категорії «ризик» знаходить своє відображення в працях мислителів XVII–XIX ст., зокрема у творчості Т.Гоббса, Б.Паскаля, І.Канта та Г.Гегеля. Так, англійський філософ Т.Гоббс аналізує стан тогочасного суспільства «абсолютного ризику» та пропонує «суспільний договір» як певний засіб «мінімізації ризику». Математичні теорії французького філософа Б.Паскаля приводять до усвідомлення того, що людина може приймати рішення в ситуації з невизначеним результатом і передбачати майбутнє за допомогою математичного обчислення.

Діалектичне визначення проблеми ризику знаходимо у творчості класика німецького ідеалізму Г.Гегеля. Потрібно зауважити, що пояснення категорії «ризик» як поділу реальної дійсності та можливості в сучасних дослідженнях має по суті розрізнений метафізичний характер. Звернення до німецької філософії розкриває глибоку діалектику сутності взаємин можливості та дійсності як гносеологічної основи визначення категорії «ризик». У праці «Наука логіки» Г. Гегель розкриває сутність діалектичного пізнання як розгортання всієї сукупності моментів дійсності.

Німецький філософ виступає з абсолютно нечуваними до того часу положеннями, що випадкове необхідно, а сама необхідність визначає себе як випадковість. Випадкове має певний ґрунт, бо воно випадкове, але точно так само і не має підстави, бо воно випадкове, скоріше всього, є абсолютна необхідність. Розгортання дійсності за Г. Гегелем відбувається в складних діалектичних процесах взаємин можливості та дійсності. «Царство можливості є безмежне різноманіття, але різноманітне є протиріччя», – стверджує німецький філософ. Згідно автора «Науки логіки» єдність можливості та дійсності є випадковість, а випадкове це щось дійсне,

визначене в той же час лише як можливе. «Реальна дійсність – це перш за все річ із багатьма властивостями, існуючий світ; вона зберігається в різноманітті простого існування» (Гегель, 1971 с. 193–194).

Г. Гегель, опираючись на духовно-практичні принципи, доводить, що в процесі діяльності змінюється дійсність, «щось виявляє [себе] через те, що вона виробляє». Перехід від реальної можливості до дійсності це рух, процес, що має моменти постійної зміни можливості, кожен із них виникає з іншого, в цьому запереченні є не тільки перехід, а злиття з самим собою – конкретний діалектичний синтез. Цей рух формує певні реальні можливості, наявні моменти, таким чином, що «кожен із них виникає з іншого, ось чому воно в цьому запереченні і є не перехід, а злиття із самим собою» (Гегель, 1971, с. 195). Реально дійсне має свою визначеність як безпосереднє буття, воно є різноманіття існуючих обставин. Єдність необхідності і випадковості Гегель називає абсолютною дійсністю, всією сукупністю її моментів, в той же час необхідність відносна, оскільки свій вихідний пункт існування вона має лише у випадковому.

Чи можливо що-небудь, або неможливо, залежить повною мірою від різноманіття змісту, тобто від всієї сукупності моментів дійсності, що в своєму розгортанні виявляється як необхідність. Таким чином, діалектичне розгортання всієї сукупності моментів дійсності в процесі пізнання доводить необхідний момент переходу конкретної можливості в дійсність і навпаки, що свідчить про об'єктивний характер існування категорії «ризик», як відображення складного процесу взаємовідношення можливості і дійсності. Ризик є об'єктивною категорією сучасного наукового пошуку, оскільки вносить моменти невизначеності в практичну діяльність людини, завжди присутній у навколишній реальності. За формою поняття «ризик» є суб'єктивним як ідеальне відображення об'єктивного процесу розвитку. Подальший розвиток категорії «ризик» ґрунтується на принципах синтетичної та аналітичної діяльності, що характеризує різноманіття об'єктивних сфер його існування.

Поняття «суспільного ризику» першим запропонував німецький соціолог ХХ ст. У.Бек у праці «Суспільство ризику: на шляху до другого модерну». Предметом дослідження є соціальні зміни, що становлять фактори ризику в суспільстві в епоху пізнього модерну. У Бека виділяє дві основні концепції: «суспільство ризику» та «рефлексивної модернізації». У першій теорії німецький соціолог доводить, що в процесі розвитку сучасне індустріальне суспільство, якому властивий розподіл матеріальних благ, поступово витісняється «суспільством ризику», характерною ознакою якого є виробництво та споживання ризиків. На думку У.Бека, «суспільство ризику» розпочинає формуватися тоді, коли ризики, властиві індустріальному суспільству, починають виходити з-під контролю соціальних інститутів, що забезпечують безпеку індустріального суспільства. Створення нових технологій веде до виробництва нових технологічних ризиків (Бек, 2000).

Ризик – це систематична взаємодія суспільства з погрозами і небезпеками, що характеризують сучасний процес модернізації. Ризики є наслідком загрозливої сили модернізації і породжуваних її почуттів непевності та страху. Німецький соціолог доводив, що соціальні ризики являють собою не одноразові акти, а процеси котрі мають відповідні фази поширення і споживання ризику. Фаза споживання ризику – приводить до його накопичення та зростання (Бек, 2000).

Сучасний англійський соціолог Е. Гідденс вважає, що вторгнення абстрактних систем, таких як інформація, електронні гроші, розподіл праці, разом із динамічною природою знання означає проникнення ризику в діяльність кожної людини. «Колонізація майбутнього» створює нові форми ризику, найчастіше інституційно-організовані, впливу яких піддається людина. Е. Гідденс виділяє «адаптивні реакції суб'єктів» щодо усвідомлення ризику. До них відносить: прагматичне прийняття ризику, що означає концентрацію на проблемах для виживання, постійне подолання перешкод, цинічний песимізм, що передбачає пряму причетність до неприємностей, які викликані небезпеками зі значними наслідками. Е. Гідденс розглядає поняття «ризик» у тісному взаємозв'язку з поняттям «довіра». Він вважає, що соціальна дія, яка завжди ризикована, виникає в результаті прийняття рішення, що стосується певної довіри до соціальної системи. Довіра – це необхідна умова для зниження ризику. Таким чином, відсутність довіри може призвести до деструктивних наслідків (Giddens, 2004).

Німецький соціолог Н. Луман у праці «Поняття ризику» досліджує онтологічні підстави ризику. Поняття «ризик» ставить під питання можливість раціональних форм діяльності людини. Він доводить, що ризик є основною рисою соціальної реальності, в якій існує вільний вибір людської діяльності. Н. Луман стверджує, що немає поведінки вільної від ризику. Для визначення ризику він використовує дві протилежності: «ризик і надійність» та «ризик і небезпека». «Ризик – надійність» розкриває проблему кількісного визначення, а протилежність «ризик – небезпека» підкреслює постійне значення, вільної від ризику поведінки не існує (Luhmann, 1990).

Інтеграційні процеси, що супроводжують сучасну глобалізацію призводять до збільшення кількості ризиків в умовах формування інформаційного простору. Соціальна реальність змінюється надзвичайними темпами. Невизначеність виступає необхідним середовищем появи ризику, спричиняє ще більшу кількість ризиків. «Ризик» є об'єктивною категорією сучасного наукового пошуку, відображає складний процес розвитку різноманіття природних і соціальних взаємозв'язків.

Список використаних джерел

Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.

- Гегель Г. В. Ф. Наука логики: в 3 т. Москва: Мысль, 1971. Т. 2. 248 с.
- Горбатенко В. Політологічний енциклопедичний словник. 2-ге вид. доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
- Шекспир Уільям. Антоній і Клеопатра. *Полное собрание сочинений*: в 8 т. Москва: «Искусство», 2015. Т. 7. С. 101–256.
- Giddens A. Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives. 1st eds, Moscow: All World, 2004. 124 p.
- Luhmann N. Die Wissenschaft der Gesellschaft. 1st eds, Frankfurt. Moscow: Suhrkamp Verlag; Auflage, 1990. 732 p.

References

- Bek U. (2000). *Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu [Risk society. On the way to another Art Nouveau]*. Moskva: Progress-Traditciia [in Russian].
- Gegel G. V. F. (1971). *Nauka logiki [Science of logic]* (Vol. 2). Moskva: Mysl [in Russian].
- Giddens A. (2004). Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives. 1st eds, Moscow: All World, 124 p.
- Horbatenko V. (2004). *Politolohichniy entsyklopedychnyi slovnyk [Political science encyclopedic dictionary]*. (2nd ed). Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Luhmann N. (1990). Die Wissenschaft der Gesellschaft. 1st eds, Frankfurt. Moscow: Suhrkamp Verlag; Auflage, 732 p.
- Shekspir U. (2015). Antonii i Kleopatra [Anthony and Cleopatra]. *Poln. sobr. coh. [Complete works]* (Vol. 7, pp. 101-256). Moskva: "Iskusstvo" [in Russian].

УДК 316.77

СІДОРКІНА Олена Миколаївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Київського національного авіаційного університету

СКИБА Оксана Петрівна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Київського національного авіаційного університету

ПОДА Тетяна Анатоліївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Київського національного авіаційного університету

СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Питання комунікативних аспектів людського буття, їхні особливості у сучасну епоху знайшли широке відображення в науково-філософському дискурсі. При цьому, комунікація є не лише суб'єктивним актом окремих індивідів, але й включає у себе об'єктивну складову у вигляді певних детермінант комунікативних процесів, які визначають особливості їх реалізації на конкретно-особистісному рівні. Аналіз соціального та індивідуального

комунікативного досвіду свідчить про те, що комунікація часто являється амбівалентним процесом. Вона може виступати як у формі активного і конструктивного спілкування, так і приймати негативний бік у вигляді феномену самотності. При цьому, самотність буття людини серед зростаючих інформаційних потоків набуває нової екзистенційної глибини.

У розкритті різних питань соціальної та індивідуальної комунікації актуальним є використання теоретичного доробку різних концепцій сутності людини, у тому числі німецької класичної філософії, філософської антропології та екзистенційної гуманістичної філософії. Також, важливими для зазначеної теми є дослідження різних аспектів формування свідомості, комунікації, наукового дискурсу у сучасному інформаційному суспільстві, зокрема особливостям діалогу культур в інформаційному просторі, проблемам сутнісного виміру сучасної соціальної людини, обґрунтуванню сучасних соціокультурних практик. Сам процес комунікації відбувається за наявності певного середовища існування індивідів. При більш глибокому аналізі природи людини стає зрозумілим іманентна необхідність існування інших людей як родової сукупності, в межах якої проявляється істинна сутність людини-індивіда в усій своїй повноті. За висловом Л. Фейєрбаха, «...там, де по-за Я... немає іншої людини, там немає й мови про мораль; лише суспільна людина є людиною» (Фейєрбах, 1995, с. 457). Тобто будь який прояв людської духовності, чи то моральні норми, чи то культурні надбання, які включені до комунікативних процесів, всі вони реалізуються лише у взаємовідносинах між людьми у колективі, соціумі, розуміння чого з'являється вже в німецькій класичній філософії та філософській антропології.

З філософської точки зору людина не може розглядатися «позасоціальною» в своєму абсолютному розумінні. Людина як істота розумна одночасно виступає і як суспільна істота, соціальний початок якої має універсальний характер і не відчужується, поки як індивід, особистість, вона формується у людському колективі. В усіх проявах свого життя, навіть у випадках, коли воно не виступає у безпосередній формі колективного, що здійснюється індивідом спільно з іншими, є проявом і утвердженням суспільного життя (Маркс, 1974, с. 119).

У даному плані підходи до філософського розуміння явища соціальної комунікативності ґрунтуються на визнанні конкретно-історичного, а не абстрактного характеру сутності людини, зміст якої змінюється в залежності від конкретного змісту тієї чи іншої епохи, формації, соціально-культурного і культурно-побутового контексту тощо. (Спиркин, 1988, с. 451).

У світогляді саме конкретно-історичного індивіда знаходять своє відображення ідеали і цінності певної історичної епохи, відповідно до сукупності яких (з урахуванням технічних досягнень у галузі накопичення і передачі інформації, доступності індивіда до каналів і засобів її ретрансляції) відбувається процес комунікації.

Таке відображення є по-суті сутнісним виміром соціальної людини відповідної епохи. Якщо говорити про людину сьогодення, то її сутнісний вимір як людини соціальної вказує на зростаючу залежність індивіда від соціуму, певних правил гри, що встановлені в ньому, який непомітно перестає бути самою собою, надягаючи маски соціального актора щоб грати ангажовані соціальні ролі (Ороховська, 2010, с. 54). Відбулася певна релятивізація культури як середовища, коли інформація і різноманітність засобів її передачі сприяли посиленню абстрактної раціоналізації колективного життя в цілому. Усе це призвело до «...створення досить ефективного світу думок – нової фігури культури як горизонту» (Полікарпов, 1990, с. 207).

У процесі розгортання соціальної сутності людини відбувається культурно-цивілізаційна ретрансляція суспільного досвіду, встановлення нових адаптованих до конкретної ситуації форм комунікативної взаємодії. При цьому остання може виступати і як певна соціальна новація, механізм якої можна відобразити через поняття соціокультурних практик, «...які покликані зняти первинні конформістські настрої та продемонструвати переваги й потенціал нововведень» (Ягодзінський, 2015, с. 89).

Справедливим є положення про конкретно-історичний характер сутності людини, зумовлений рівнем технічного розвитку суспільства, який продовжує проявлятися у сучасних умовах. Сучасне інформаційне суспільство з його постнекласичною наукою, відзначається появою нових мотивів у традиційному змісті соціальних комунікацій, відображаючи перш за все еволюцію духовних цінностей західного суспільства за останні сотні років. Порівняння з цінностями попередніх часів свідчить про значну їх трансформацію, що робить необхідним врахування історичних меж тих чи інших ціннісних об'єктів (Ракітов, & Богуславський, 1985, с. 345). Мабуть найбільш рельєфно ці процеси показані у художній формі виразу за допомогою жанрових засобів літератури та кінематографу. В окремих випадках вони звучать певним попередженням про негативні явища, що почали проявлятися у сфері духовності (Голдінг, 2008; Качулін, 2015). Це стосується як міжособистісної комунікації так і комунікативних відносин людини із світом Надприродного.

Так дискурс низки сучасних творів мистецтва на соціальну і психологічну тематику демонструє заміну потреби в спілкуванні з Богом прагматизмом у дусі Ч. Пірса або У. Джемса і що тепер «...самою потужною перетворюючою силою стала інформація, а не людська активність» (Качулін, 2015). Все більше з'являється явищ самотності індивідів у соціумі, у електронних соцмережах із драматичними психологічними переживаннями.

Отже, зростає необхідність вивчення особливостей інформаційного простору, його поширеність і вплив на умови індивідуальної та соціальної комунікації. Можна вважати, що сучасні комунікативні процеси здійснюються в умовах інформаційного суспільства, в якісних змінах технологій функціонування інформації в суспільстві. Це проявляється перш за все у

розширенні сфери комунікації, швидкості отримання та кількісних параметрів інформації, а головне – явище демасифікації, персоналізації засобів масової інформації та перехід на новий рівень діалогічного спілкування через інформаційні мережі (Дротенко, 2011, с. 6). За таких умов людина тепер з одного боку, стає більш «доступною» технічно для підтримання соціальних контактів у мережевому просторі, навіть знаходячись відірваною від центрів цивілізації у фізичному плані, а з іншого, по-новому актуалізувалася екзистенційна проблема кінцевості буття і самотності людини в світі, відчуття загубленості і страх перед безкінечною безоднею.

Список використаних джерел

- Голдинг Уильям. Повелитель мух / пер. с англ. Е. А. Суриц. Москва: АСТ, 2008. 256 с.
- Дротянко Л. Г. Інформаційний простір і діалог культур в інтер'єрі XXI століття. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2011. № 1 (13). С. 5-8.
- Качулин А. Совсем другой Робинзон (2015, Октябрь 16). *Татьянин день: Молодёжный интернет-портал МГУ*. URL: <http://www.taday.ru>
- Маркс К. Экономическо-философские рукописи. *Сочинения*. 2-е изд. Москва: Гос. изд-во политической литературы, 1974. Т. 42. С. 41174.
- Ороховська Л. А. Сутнісний вимір соціальної людини. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2010. № 2 (12). С. 5458.
- Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури. Харків: Вид-во «Основа» при ХДУ, 1990. 223 с.
- Спиркин А. Г. Основы философии: учеб. пособие для вузов. Москва: Политиздат, 1988. 592 с.
- Фейербах Л. Эвдемонизм. *Сочинения*: в 2 т. Москва: Наука, 1995. Т. 1. С. 427475.
- Философия. Основные идеи и принципы: Популярный очерк / А. И. Ракитов, В. М. Богуславский, В. Е. Чертихин, Г. И. Эзрин. Москва: Политиздат, 1985. 368 с.
- Ягодзінський С. М. Формування глобальної свідомості як соціокультурна практика. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2015. № 1 (21). С. 8893.

References

- Golding U. (2008) Povelitel mukh [Sovereign of flies]. Moskva: AST [in Russian].
- Drotianko L. H. (2011). Informatsiinyi prostir i dialoh kultur v inter'ieri XXI stolittiaiu [Informative space and dialog of cultures is in the interior of XXI age]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kul'turolohii [Announcer of the National aviation university. Series: Philosophy. Kul'turologiya]*, 1 (13), 5-8 [in Ukrainian].
- Kachulin A. (2015). Sovsem drugoi Robinzon [Quite another Robinzone]. *Tatianin den: Molodezhnyi internet-portal MGU [Tat'yanin day: Youth internet-portal of MGU]*. URL: <http://www.taday.ru> [in Russian].

- Marks K. (1974). Ekonomicheskо-filosofskie rukopisi [Economic-philosophical manuscripts]. In *Sochineniia [Making]*. (Vol. 42, pp. 41-174). Moskva: Gos. izd-vo politicheskoi literatury [in Russian].
- Orokhovska L. A. (2010). Sutnisnyi vymir sotsialnoi liudyny [Essence measuring of social man]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohii [Announcer of the National aviation university. Series: Philosophy. Kul'turologiya]*, 2 (12), 54-58 [in Ukrainian].
- Polikarpov V. S. (1990). *Lektsii z istorii svitovoi kultury [Lectures are on history of world culture]*. Kharkiv: Vyd-vo "Osnova" [in Ukrainian].
- Rakitov A. I., Boguslavskii V. M., Chertikhin V. E., & Ezrin G. I. (1985). *Filosofiia. Osnovnye idei i printcipy: Populiarnyi ocherk [Philosophy. Basic ideas and principles: Popular essay]*. Moskva: Politizdat [in Russian].
- Spirkin A. G. (1988). *Osnovy filosofiі [Bases of philosophy]*. Moskva: Politizdat [in Russian].
- Feierbakh L. (1995). Evdemonizm [Evdemonizm]. In *Sochineniia [Making]*. (Vol. 1. pp. 427-475). Moskva: Nauka [in Russian].
- Yahodzinskyy S. M. (2015). Formuvannia hlobalnoi svidomosti yak sotsiokulturna praktyka [Forming of global consciousness as sociocultural practice]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohii [Announcer of the National aviation university. Series: Philosophy. Kul'turologiya]*, 1 (21), 88-93 [in Ukrainian].

УДК 316.324.8:004

orcid.org/ 0000-0002-3055-9812

ДМИТРЕНКО Віталій Анатолійович

кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та МВКД
Полтавського національного педагогічного університету імені
В.Г.Короленка

«ІНФОРМАЦІЙНА ДОБА» ТА «ЕПОХА ПОСТМОДЕРНУ»: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Загальновизнаним і правомірним є постулат про те, що наукове осмислення будь-якого явища неможливе без його чіткого категоріального маркування. На думку окремих представників «точних» наук, саме відсутність чітких дефініцій є головною хвибою гуманітаріїв і провокує недовіру до їхніх наукових студій. Почасти, погоджуючись із такими закидами, наголосимо на принциповій неможливості однозначних контурів тих чи інших суспільних і культурних реалій. Утім, це не заперечує необхідності дискусії щодо продукування, вживання та поширення термінів, що окреслюють явища суспільного та культурного життя. Особливо, коли мова йде про ті з них, які претендують на статус «рекламної вивіски» для

певної епохи у розвитку людства та його культури. Ось чому питання про співвідношення понять «інформаційна доба» та «епоха постмодерну» в сучасній культурології є актуальним.

Мета дослідження полягає в тому, щоб систематизувати інтерпретації вищезначених понять, виокремивши спільні та відмінні риси, які науковці вкладають у них.

Якщо розглядати появу цих понять в хронологічній послідовності, то в науковий обіг спочатку був запроваджений термін «епоха постмодерну». Зауважимо, що мова йде не про дослівне вживання подібного словосполучення, а використання семантично тотожних йому термінів «постмодерн» і «постмодернізм» для позначення окремого етапу розвитку людства. Передусім, маємо на увазі міркування, висловлені відомим англійським істориком Арнольдом Джузером Тойнбі у праці «Дослідження історії». Він охарактеризував постмодерн як якісно новий етап у розвитку західноєвропейської спільноти, характерними рисами якого науковець проголошує: руйнування базових суспільствознавчих понять, таких як нація, держава і гуманізм, зміщення політичних акцентів з національної держави на міждержавні та регіональні відносини, втрата системності й гармонійності в культурі та, як наслідок, перетворення творів мистецтва на товар. Початок цієї епохи дослідник маркував кінцем XIX століття й вважав, що вона стане фінальним етапом західноєвропейської історії (Тойнбі, 1991, с. 39).

Новий поштовх до осмислення поняття «епоха постмодерну» був спровокований появою праць французького філософа Жана Франсуа Ліотара. Формулюючи його зміст, учений вдається до способу визначення поняття від зворотного, трактуючи нову віху людського розвитку через послідовне заперечення базових «великих завдань людства», вироблених інтелектуальною традицією попередньої епохи. Передовсім, ідеться про руйнування таких наріжних каменів модерного світогляду як ідея прогресу та послідовності розвитку, віри в універсальну цінність науки та освіти, можливості вдосконалення особистості й здатності людини ставити перед собою великі цілі (Ліотар, 1998).

Послідовники таких поглядів, передовсім, Вольфганг Вельш, Петер Козловські та інші, основоположну сутність постмодерної епохи вбачають у зміні типу мислення, відході від класичного картезіанства Нового часу до посткласичного, інтерпритативного мислення, центральною суттю якого є визнання факту, що консенсус – це лише частина наукової дискусії, а не її ціль. Мета ж дискусії – в її паралогічності (Вельш, 1992). Саме за такої логіки постмодерн сприймається не просто як епоха, яка слідує за модерном, заперечуючи його головні святощі, а як ера, яка відкриває можливості: «звільнитися від сталевих лещат філософії історії з її трьохступеневим членуванням: Античність – Середньовіччя – Новий час» та сформулювати нову синтезу «по той бік протистояння раціоналізму та ірраціоналізму» (Козловські, 1997, с. 34–36).

У той же час, окремі дослідники наголошують на існуванні постмодерну як певного хронологічного відрізка в усіх попередніх епохах. Наприклад, Умберто Еко писав: «постмодернізм не фіксоване хронологічно явище, а певний духовний стан. Тож, правомірно вважати, що у кожній епохи є свій постмодернізм» (Еко, 1988, с. 89). Утім, акцентуючи, що сучасний постмодернізм має безпрецедентно глобальний характер і пов'язують його з процесом глобалізації, що значно прискорився після падіння комуністичного проекту в останні десятиліття XX століття.

Поняття «інформаційна доба» чи «інформаційна ера» потрапляє до наукового обігу дещо пізніше. Провідна роль у його розробці належить американцю Елвіну Тоффлеру, канадцю Герберту Маршаллу Маклуену та іспанцю Мануелю Кастельсу.

Зокрема, Елвін Тоффлер у праці «Третя хвиля. Від індустріального суспільства до гуманнішої цивілізації», що побачила світ 1980 року висловив ідею, що в розвитку людства можна виокремити три епохи. Першу з них він називав аграрним суспільством, другу – індустріальним, а третю характеризує як інформаційну чи постіндустріальну. Зміну епох учений алегорично порівнює з рухом морських хвиль, кожна наступна з яких виштовхує попередню. Такі зміни знаходять своє втілення, передовсім, у технологічному прогресі, який породжує нові форми виробництва, політичні інститути, цінності та духовну культуру.

Характеризуючи інформаційну добу, дослідник акцентує увагу на тому, що інформація виступає важливим матеріальним ресурсом, породжуючи новий тип економіки, виробництво продукції в якому базується, передовсім, на знаннях і технологіях. Це сприяє формуванню нового суспільства, для якого характерні гнучкі, поліморфні об'єднання з притаманними їм різноманітними стилями життя, відображеними у субкультурах. Зародження такого суспільства в окремих розвинутих країнах науковець датує серединою XX століття (Тоффлер, 2000).

Якщо Елвін Тоффлер оперує поняттям інформаційне суспільство, то Мануель Кастельс запроваджує в науковий обіг термін «інформаційна епоха». У роботі «Інформаційна ера: економіка, суспільство та культура», опублікованій у 1996-1998 роках, він, аналізуючи основні тенденції розвитку сучасного світу, приходить до ідеї формування нового мережевого суспільства. Констатує домінування глобалізаційних процесів в сучасному світі, вчений відзначає, що саме інформація є тим ресурсом, який легше за інші проходить крізь різноманітні перешкоди та кордони. Головними прикметами епохи Мануель Кастельс вважає: перетворення інформаційних технологій у ключовий фактор прогресу та витіснення промислової індустрії сферою послуг. Інформаційне суспільство, на думку науковця, виникає у результаті інформатизації, коли головним об'єктом управління стають не матеріальні об'єкти, а символи, ідеї, образи, інтелект, знання (Кастельс, 2000, с. 42–43).

Таким чином, констатуємо, що обидва терміни покликані стати своєрідним маркером для позначення сьогодення у якому ми живемо і нашого недалекого минулого та майбутнього. Попри те, що означені поняття функціонують у науковому середовищі упродовж тривалого часу і є популярними, відзначаємо їхній неоднозначний і досить суперечливий характер. Це проявляється, передовсім, у різному смислового навантаженні, вкладеному в них.

Зокрема, вважаємо, що термін «епоха постмодерну» відбиває, насамперед, інтелектуальну та ідейну плюралістичність, притаманну сучасності. Сприймає її як своєрідний парад різноманітних концепцій і проєктів у літературі, архітектурі, мистецтві, політиці, соціології та філософії. За таких обставин новітні можливості швидкої передачі інформації виступають лише технічним інструментарієм, покликаним забезпечити таке багатоманіття світу. Водночас, термін «інформаційна епоха» акцентує увагу на тому, що саме технічні можливості сучасного світу й роблять його плюралістичним, витворюючи нову соціокультурну реальність. Поява нових засобів комунікації стирає звичну межу між реальним і віртуальним спілкуванням людей. Можливість використовувати різні медіаканали, як ніколи раніше, дають змогу окремим людям чи соціальним групам виражати свою соціокультурну ідентичність та доносити її до інших.

Список використаних джерел

- Вельш В. «Постмодерн». Генеалогия и значение одного спорного понятия. *Путь. Международный философский журнал*. 1992. № 1. С. 109–136.
- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
- Козловски П. Культура постмодерна: общественно-культурные последствия технического развития. Москва : Республика, 1997. 238 с.
- Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. Санкт-Петербург : Алетейя, 1998. 160 с.
- Тойнби А. Дж. Постижение истории. Москва : Прогресс, 1991. 736 с.
- Тоффлер Е. Третья хвиля / пер. з англ. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
- Эко У. Заметки на полях «Имени Розы». *Иностранная литература*. 1988. № 10. С. 88–104.

References

- Velsh V. (1992). "Postmodern". Genealogiia i znachenie odnogo spornogo poniatia ["Postmodern". Genealogy and the meaning of one controversial concept]. *Put. Mezhdunarodnyi filosofskii zhurnal [Way. International philosophical journal]*, 1, 109-136. [in Russian].
- Kastels M. (2000). *Informatcionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura [The information age: economics, society, and culture]*. Moskva: GU VShE [in Russian].

- Kozlovski P. (1997). *Kultura postmoderna: obshchestvenno-kulturnye posledstviia tekhnicheskogo razvitiia* [Postmodern culture: socio-cultural consequences of technological development]. Moskva: Respublika [in Russian].
- Liotar Zh.-F. (1998). *Sostoianie postmoderna* [Postmodern state]. Sankt-Peterburg: Aleteia [in Russian].
- Toinbi A. Dzh. (1991). *Postizhenie istorii* [Comprehension of history]. Moskva: Progress [in Russian].
- Toffler E., & Yeys A. (2000). *Tretia khvyliia* [The third wave]. Kyiv: Vyd. dim "Vsesvit" [in Ukrainian].
- Eko U. (1988). Zametki na poliakh "Imeni Rozy" [Marginal notes of the "Name of the Rose"]. *Inostrannaia literature* [Foreign literature], 10, 88-104 [in Russian].

УДК 316.772.5

orcid.org/0000-0003-1555-8632

orcid.org/ 0000-0002-2572-8300

orcid.org/ 0000-0003-3744-3166

СКИБА Іван Петрович

кандидат філософських наук доцент кафедри філософії Київського національного авіаційного університету

ОРДЕНОВ Сергій Сергійович

кандидат філософських наук доцент кафедри філософії Київського національного авіаційного університету

ЧЕНБАЙ Наталія Анатоліївна

кандидат філософських наук доцент кафедри філософії Київського національного авіаційного університету

ФЕНОМЕН ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) нині стрімко розвиваються. Практично неможливо уявити собі сферу соціального життя, в якій упровадження ІКТ не було б однією із сучасних тенденцій розвитку. Термін «інформаційно-комунікаційні технології» (ІКТ) набув широкого використання на початку третього тисячоліття, знаменуючи якісно новий етап розвитку і застосування обчислювальної техніки. Він пов'язаний з об'єднанням комплексу ресурсів у єдине середовище, що дозволяє оперативно працювати з інформацією і взаємодіяти за допомогою засобів електронної комунікації. Наприкінці ХХ ст., як справедливо зауважує О. Боброва (Боброва, 2010), термін «інформаційно-комунікаційні технології» вживався поряд із такими термінами, як «комп'ютерні технології» та «ін-

формаційні технології», а також «нові інформаційні технології», причому, значення цих термінів могли не співпадати.

В широкому розумінні ІКТ розглядають як сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, що інтегруються з метою збору, обробки, зберігання, розповсюдження, відображення і використання інформації в інтересах її користувачів (Боброва, 2010). Важливим сучасним засобом ІКТ є комп'ютер, оснащений відповідними програмним забезпеченням і телекомунікаціями разом із розміщеною на них інформацією. На думку О. Значенко, «інформаційно- комунікаційні технології» можуть бути визначені як інформаційні технології на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж засобів зв'язку (Значенко, 2005, с. 8–9). В цьому визначенні акцентується увага на тому, що ІКТ є різновидом ІТ.

ЮНЕСКО у науковому виданні «Інформаційна та комунікаційна технологія в освіті: курікулум для шкіл та програма розвитку вчителів» також визначає «ІКТ як поєднання інформаційних технологій з іншими спорідненими технологіями, особливо комунікаційними, де інформаційні технології визначають як технологічне застосування інформатики в суспільстві, при цьому інформатика – це наука, пов'язана зі створенням, реалізацією, оцінюванням, використанням та технічним обслуговуванням систем обробки інформації, включаючи технічне та програмне забезпечення, організаційний і людський аспекти, промислові, комерційні, урядові та політичні впливи тощо» (*Information and Communication ...*, 2002, с. 13). В даному визначенні демонструється процес комплексного забезпечення засобами інструментального знання (джерелом якого виступає наука інформатика) всіх ланок творення, впровадження, застосування та використання ІТ. До таких технологій ЮНЕСКО відносить радіо, телевізор, відео, DVD, телефон, антену, комп'ютер, апаратне і програмне забезпечення, мережі, а також обладнання і послуги, пов'язані з цим (відеоконференції та електронна пошта) (*Information and Communication ...*, 2002, с. 13).

Схоже визначення дає вітчизняний науковець Н. Фоміних, розглядаючи ІКТ як «сукупність засобів (апаратних і програмних), що використовуються для збирання, створення, обробки, збереження, розповсюдження, організації, подання, підготовки, захисту інформації, обміну й управління нею, способів та інноваційних методів їх застосування для забезпечення високої ефективності й інформатизації всіх сфер людської діяльності» (Фоміних, 2010, с. 9). В даному визначенні зроблено акцент на цільовому призначенні ІКТ.

ІКТ часто використовується у контексті «дорожньої карти» з метою визначення, на якому етапі обраного шляху перебуває організація, з урахуванням її потреб у сфері ІКТ (Шибенюк, 2008, с. 44). Часто цей термін вживається в якості загального, що охоплює сферу інформаційних систем/технологій на організаційному рівні, розробки програмного забезпечення й обчислювальної техніки. Нині ІКТ становлять вагомую частку світового

виробництва, в них реалізується інструментальне знання, що зумовлено сучасною тенденцією до створення глобальних відкритих освітніх та наукових систем, які дозволяють, з одного боку, розвивати систему нагромадження і поширення наукових знань, а з іншого – надавати доступ до різноманітних інформаційних ресурсів широким верствам населення, що веде до глобального реформування ринку праці.

Внесок у визначення сутності феномену ІКТ зробив і ЄС, даючи на порталі elearningeuropa.info визначення ІКТ як сукупності технологій, що формують інформаційне суспільство, а саме: обробку даних, Інтернет, мультимедіа тощо, а також комунікаційні технології, що забезпечують поширення інформації. Британська енциклопедія Hutchinson Encyclopedia та «Веб-словник кібернетики та систем» (Web Dictionary of Cybernetics and Systems) пропонують схожі визначення ІКТ як технологій, пов'язаних з обробкою, збереженням та передачею інформації. Тобто, інформаційно-комунікаційні технології або ІКТ, у найбільш широкому значенні, є засобами, пов'язаними зі створенням, збереженням, передачею, обробкою і управлінням інформації. Цей широко вживаний термін містить у собі всі технології, що використовуються для спілкування та роботи з інформацією. Отже, ІКТ можна розглядати як різновид інформаційної технології (ІТ).

Залежно від типу інструмента, за допомогою якого проводиться обробка інформації (інструментарій технології), виділяють такі етапи у розвитку ІТ: 1-й етап (до другої половини XIX ст.) – «Ручна» інформаційна технологія (перо, чорнильниця, книга). Комунікації здійснювалися ручним способом шляхом пересилки через пошту листів, пакетів, депеш. Основна мета технології – представлення інформації в потрібній матеріальній формі. 2-й етап (з кінця XIX ст.) – «Механічна» технологія (друкарська машинка, телефон, диктофон). Основна мета ІТ – представлення інформації на матеріальних носіях в потрібній формі більш зручними засобами. 3-й етап (40-60-і рр. XX ст.) – «Електрична» технологія (великі ЕОМ і відповідне програмне забезпечення, електричні друкарські машинки, ксерокси, портативні диктофони). Основна мета ІТ починає переміщуватися з форми представлення інформації на формування її змісту. 4-й етап (з початку 70-х рр.) – «Електронна» технологія (великі ЕОМ і створені на їхній базі автоматизовані системи управління (АСУ) й інформаційно-пошукові системи, оснащені широким спектром базових і спеціалізованих програмних комплексів). Акцент ще більше зміщується на формування змістовної сторони інформації. 5-й етап (з середини 80-х рр. XX ст.) – «Комп'ютерна» («нова») технологія (ПК із широким спектром стандартних програмних продуктів різного призначення). На цьому етапі відбувається процес персоналізації АСК, що проявляється у створенні систем підтримки прийняття рішень певними спеціалістами. Такі системи мають умонтовані елементи аналізу та штучного інтелекту для різних рівнів управління, реалізуються на ПК і використовують телекомунікації. 6-й

етап (тільки встановлюється) – «мережева технологія» (іноді її вважають частиною комп'ютерних технологій). Починають широко використовуватися в різних галузях глобальні і локальні комп'ютерні мережі. Їй пророкують в найближчому майбутньому бурхливе зростання, обумовлене популярністю її засновника – глобальної комп'ютерної мережі Internet.

З появою персональних комп'ютерів з'явився термін «нові інформаційні технології», під яким розуміють упровадження нових підходів до навчально-виховного процесу, що орієнтований на розвиток інтелектуально творчого потенціалу людини з метою підвищення його ефективності, завдяки застосуванню сучасних техніко-технологічних засобів. На сучасному етапі методи, способи і засоби безпосередньо взаємопов'язані з комп'ютером, тому їх іще називають комп'ютерні технології. Нові інформаційні технології характеризуються наявністю всесвітньої мережі Інтернет, такими її сервісами, як електронна пошта, телекомунікації, що надають широкі можливості.

Жива комунікація невід'ємна від інформаційних технологій, тому на сучасному етапі розвитку технічних і програмних засобів інформаційні технології називають інформаційно-комунікаційними. У цих комунікаціях комп'ютер займає своє місце. Він може забезпечувати комфортну, індивідуальну, різноманітну, високоінтелектуальну взаємодію об'єктів комунікації.

Взагалі ІКТ можна визначити як сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, поширення, збереження та управління інформацією. Під технологічними інструментами та засобами мають на увазі комп'ютери, мережу Інтернет, радіо- та телепередачі, а також телефонний зв'язок. Прикладом успішної реалізації ІКТ стала поява Інтернету – глобальної комп'ютерної мережі з її практично необмеженими можливостями збирання та збереження інформації, індивідуального її передавання кожному користувачеві. Інтернет швидко знайшов застосування в науці, освіті, зв'язку, засобах масової інформації (включаючи телебачення) в рекламі, торгівлі та інших сферах людської діяльності.

Основний наголос на значенні нової інформаційної технології, сукупний ефект від якої, на думку дослідників, сприятиме перетворенню соціально-економічної структури суспільства, був зроблений ще в 70-х – 80-х роках ХХ ст., коли особливої популярності набула концепція інформаційного суспільства над розробкою якої працювали такі відомі дослідники, як Д. Белл, Й. Масуда, М. Порат, Т. Стоуньєр, В. Дайзард та ін. Особлива увага була приділена також систематизованій, організованій інформації, або «кодифікованому знанню» (Белл). Можна погодитися і з думкою С. Кримського, який відмічає, що розвиток інформаційних і комп'ютерних технологій, мікроелектроніки, біотехнологій, створення штучного інтелекту і т. д. свідчить про те, що «... з середини ХХ сторіччя на перший план за сво-

єю значущістю висувається перетворення інформації. Починається нова комп'ютерна ера» (Кримський, 2010, с. 274).

В процесі дослідженні специфіки ІКТ значна увага також приділялася питанню впливу новітніх технологій на соціальні і культурні перетворення в суспільстві. Зокрема, вважалося, що телекомунікації змінять усю фактуру суспільства (Дж. Мартін). За ступенем свого впливу на соціальну структуру та систему суспільних відносин інформаційно-комп'ютерні технології небезпідставно порівнювали із механізацією, яка свого часу відігравала таку важливу роль під час індустріальної революції (Лях, 2009, с. 4).

Список використаних джерел

- Боброва Е. А. Информационно-коммуникационные технологии в деятельности библиотеки вуза : монография. Кемерово : КемГУКИ, 2010. 156 с.
- Значенко О. П. Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 22 с.
- Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі / В. В. Лях, В. С. Пазенок, Я. В. Любимий, К. Ю. Райда, В. К. Федорченко, О. М. Йосипенко, О. П. Будя, Ю. О. Безукладніков. Київ : ТОВ «XXI століття: діалог культур», 2009. 404 с.
- Кримський С. Б. Межа тисячоліть – зміна вимірів історії. *Про софійність, правду, смисли людського буття* : збірник наук.-публіц. і філос. ст. Київ, 2010. С. 273–289.
- Фоміних Н. Ю. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до застосування інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Ялта, 2010. 20 с.
- Шибенюк М. О. Формування інформаційної культури і впровадження технологічних інновацій в освіту. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. Вип. 18. С. 44–48.
- Information and Communication Technology in Education : A Curriculum for Schools and Programme of Teacher Development, Division of Higher Education. UNESCO 2002. Printed in France, 2002. 148 p.

References

- Bobrova E. A. (2010). *Informatcionno-kommunikatcionnye tekhnologii v deiatelnosti biblioteki vuza [Information and communication technologies in the activity of the university library]*. Kemerovo: : KemGUKI [in Russian].
- Fominykh N. Yu. (2010). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv filolohichnykh spetsialnostei do zastosuvannia informatsiino-komunikatsiynykh tekhnolohii* [Preparation of future teachers of philological specialties for the application of information and communication technologies] (Extended abstract of PhD dissertation). Yalta [in Ukrainian].

- Information and Communication Technology in Education* (2002) : A Curriculum for Schools and Programme of Teacher Development, Division of Higher Education. UNESCO 2002. Printed in France.
- Krymskyi S. B. (2010). Mezha tysiacholit – zmina vymiriv istorii [Millennium - changing dimensions of history]. In *Pro sofiinist, pravdu, smysly liudskoho buttia [On the sophistication, the truth, the meanings of human existence]* (pp. 273-289). Kyiv [in Ukrainian].
- Liakh V. V., Pazenok V. S., Liubyvyi Ya. V., Raida K. Yu., Fedorchenko V. K., Yosypenko O. M., ... & Bezukladnikov Yu. O. (Eds.). (2009). *Informatsiine suspilstvo u sotsialno-filosofskii retrospektyvi ta perspektyvi [Information society in social and philosophical retrospect and perspective]* Kyiv: TOV “XXI stolittia: dialoh kultur” [in Ukrainian].
- Shybeniuk M. O. (2008). Formuvannia informatsiinoi kultury i vprovadzhennia tekhnolohichnykh innovatsii v osvitu [Formation of information culture and introduction of technological innovations in education]. In *Suchasni informat-siini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems]* (Vol. 18. pp. 44-48). Kyiv ; Vinnytsia: DOV “Vinnytsia” [in Ukrainian].
- Znachenko O. P. (2005). *Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnikh uchyteliv humanitarnykh dysyplin [Formation of information culture of future teachers of humanities]* (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv [in Ukrainian].

УДК 316.77:004

orcid.org/ 0000-0002-4014-7109

ГОЛІЗДРА Олег Вікторович

аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СВІТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Глобалізація, будучи найбільш характерною рисою сучасної епохи, значною мірою визначається експансією інформації як основного стратегічного ресурсу. Зростання загальної інформатизації суспільства відкриває можливості для зваженого її вибору, аналізу та порівняння, водночас зростають і обсяги дезінформації та негативних інформаційних впливів, здатних зруйнувати усталену систему соціальних зв'язків, національних цінностей та етнокультурних особливостей.

В умовах глобального інформаційного простору і легкості транскордонних впливів збереження і захист національної інформаційної безпеки суттєво ускладнюється. Культурна, технологічна, інформаційна західна експансія все більше посилюється, що сприяє руйнуванню традиційних для

незахідних держав соціокультурних форм та інститутів. Вплив чиниться як через зміст інформації, так і через її форму (мову, форму подання, стиль викладу, апеляцію до значимих фактів і подій тощо) (Стадніченко, 2013, с. 88).

Удосконалення технології комунікаційних мереж дало можливість: упровадити новітні інформаційні розробки в повсякденне життя мільйонів людей; досягти глибоких змін у різноманітних сферах суспільства; посилити інтернаціоналізацію сучасного світу; запобігти фрагментації суспільства та індивідуалізації пізнання; зміцнити демократичні засади розвитку, домогтися суспільного зімкнення та включення широких мас у єдиний соціальний простір; забезпечити подальший розвиток людського потенціалу, створення конкурентних переваг (Добровольська, 2005).

Технологічні досягнення сприяли формуванню нової соціально-політичної культури, появи ефективних форм участі громадян в оцінці проблем, що стоять перед суспільством, та визначенні напрямів суспільних змін. Електронні засоби комунікації розцінюються як засіб, що дозволяє підтримувати принципи прямої демократії, здійснювати зворотний зв'язок та забезпечувати високий рівень громадської й політичної активності та інформованості мас. Сучасні технології зв'язку стали імпульсом нової якості розвитку, створили передумову об'єднання людства в межах глобального інформаційного простору (Добровольська, 2005).

Новітні інформаційно-комунікаційні технології значно посилили потенціал зовнішніх впливів на економічне, соціальне, культурне і політичне життя кожного суспільства. Інтенсифікація зв'язків і взаємодії в сучасному світі створила об'єктивну передумову його єдності. Взаємозалежність господарських зв'язків, політичних рішень і процесів активізували глобалізацію світової економіки, політики й культури. Застосування інформаційних технологій в організаційно-технічному забезпеченні діяльності корпоративнофінансових структур підвищило вплив останніх у глобальному економічному просторі та посилює тенденції фінансової глобалізації (Добровольська, 2005).

Широке використання сучасних телекомунікаційних технологій відбилося на принципах та формах політичної організації у планетарному просторі. Тісна взаємодія значної кількості груп, організацій і рухів на основі інформаційних мереж уможливила виникнення нового явища – «глобального громадянського суспільства», основними структурними елементами якого є неурядові неприбуткові організації (Добровольська, 2005).

Водночас на глобальному рівні зберігається значний дисбаланс впливу на політику та економіку на користь інтересів великого бізнесу.

В умовах глобалізації потужні потоки інформації та новітні технології засобів зв'язку ущільнюють інформаційне середовище. Вони сприяють прискореному переміщенню символів, знань, зразків поведінки від одного суспільства до іншого, стандартизації пропозиції, уніфікації потреб споживачів.

Поширення інформаційних технологій посилює культурний вплив, знижує потенціал саморегуляції особистості, виступає передумовою маніпулювання свідомістю у планетарному масштабі. Технології масової комунікації збільшують можливості для ідеологічного впливу, формування суспільних настроїв, виникнення нових форм контролю особи й суспільства (Добровольська, 2005).

Нині розмежування на основі географічної фрагментації фізичного простору доповнилось розмежуванням на основі плюралізації віртуального простору, що стало засобом самоізоляції сучасної особистості. Розвиток техносфери призвів до появи штучного, агресивного щодо духовної культури середовища життєдіяльності людини.

У той же час розгортання негативних тенденцій є відображенням екстенсивної стадії постіндустріального розвитку, коли темпи росту витрат на розробку і впровадження інформаційних технологій перевищують темпи сукупної продуктивності. Це пов'язано з неефективним використанням та швидким знеціненням основних фондів, програмних продуктів, технологій і знань, а також нарощуванням обсягів інформації та її надмірністю (дублюванням, неточністю тощо), що породжує ентропію інформаційного простору.

Об'єктивну тенденцію глобалізації інформаційної сфери, посилення взаємозв'язку й взаємозалежності окремих націй, народів і країн, гегемонії світових лідерів супроводжує порушення балансу інформаційного обміну. Вивільнений розвитком техносфери потенціал глобалізації проявляється в економічній, політичній і культурній уніфікації, яка стає невід'ємною складовою глобальної експансії країн третьої цивілізаційної хвилі. Наразі формується нова глобальна ієрархія з постіндустріальним центром та периферією, розрив між якими дедалі збільшується й залежить від ступеня опанування надбань постіндустріальної економіки (Добровольська, 2005).

Просторове, тобто екстенсивне, поширення інформаційно-комунікаційного сектора породжує штучне прищеплення надбань постіндустріального суспільства країнам, що перебувають як на стадії індустріального, так і аграрного розвитку. У процесі зіткнення трьох цивілізаційних хвиль відбувається глобальне нашарування окремих ознак інформаційного суспільства. Проте це явище має, скоріше, кількісний (поширення технологій), ніж якісний (соціальна та економічна трансформація) характер. Рівень трансформаційного впливу світової інформаційної структури на окремі країни й регіони визначає ступінь її включення в глобальну систему суспільних відносин, зокрема економічних, коли вага накопичених інновацій змінює співвідношення на користь якісних зрушень (Добровольська, 2005).

Сучасний стан національного інформаційного простору характеризує створення слабо взаємозв'язаних по горизонталі та вертикалі галузевих, регіональних та низових підсистем, що відображає відсутність його

єдності. Безсистемний розвиток інформаційних ресурсів унеможливило їх становлення як визначального чинника соціально-економічного росту. Нерозвиненість інформаційної складової державного управління залишає на малоефективному рівні комунікаційні зв'язки між державною владою та суспільством.

Останнім часом дедалі частіше йдеться про невоєнні методи агресії, серед яких насамперед виділяють інформаційні війни та інформаційний тероризм. Це стало одним з наслідків інформаційного домінування США у світі. Країни-лідери сучасного світового процесу прагнуть до формування глобальної культури, єдиної для усіх народів світу. Водночас варто пам'ятати, що вестернізація неодмінно спричинить втрату власних особливостей та відмінностей (Трач).

Україна, як і більшість постсоціалістичних країн, є пасивним учасником сучасного глобалізаційного інформаційного процесу. Так і не створивши власну ідеологічну доктрину національної інтеграції, Україна все ще знаходиться у стані пошуку моделі подолання існуючого інформаційного глобалізаційного тиску. Взаємодія з іншими країнами, особливо країнами «золотого мільярда» при вирішенні проблем екології, загрози воєнної небезпеки, комунікацій, фінансування економічного виробництва, технологій нерідко призводить до послаблення не лише національної ідентичності, але й національно-державного суверенітету держави.

Список використаних джерел:

- Добровольська А. Глобалізація інформаційного простору: адаптація України до загальносвітових тенденцій. URL: <http://soskin.info/ea/2005/9-10/20050918.html>
- Стадніченко О. Інформаційна глобалізація: виклики для нації. *Інформація, комунікація, суспільство 2013 : матеріали 2-ої Міжнародної наукової конференції ІКС-2013*. (Львів, Славське, 16–19 трав. 2013 р.) / Національний університет «Львівська політехніка», Кафедра соціальних комунікацій та інформаційної діяльності, Кафедра інформаційних систем і мереж. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 88–89.
- Трач Ю. Інформаційна глобалізація як складник глобалізаційних процесів. URL: http://culturalstudies.in.ua/knigi_10_26.php

References

- Dobrovolska A. (2005). *Hlobalizatsiia informatsiinoho prostoru: adaptatsiia Ukrainy do zahalnosvitovykh tendentsii* [Globalization of the information space: Ukraine's adaptation to global trends]. Retrieved from <http://soskin.info/ea/2005/9-10/20050918.html> [in Ukrainian].
- Stadnichenko O. (2013). Informatsiina hlobalizatsiia: vyklyky dlia natsii [Information globalization: challenges for the nation]. In *Informatsiia, komunikatsiia, suspilstvo 2013 : materialy 2-oi Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii IKS-2013* [Information, Communication, Society 2013: Proceedings of the 2nd In-

ternational Scientific Conference ICS-2013] (pp. 88-89). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky [in Ukrainian].
Trach Yu. *Informatsiina hlobalizatsiia yak skladnyk hlobalizatsiinykh protsesiv* [Information globalization as a component of globalization processes]. Retrieved from http://culturalstudies.in.ua/knigi_10_26.php [in Ukrainian].

УДК 330.862

orcid.org/ 0000-0002-6830-118X

ІВАНІШИН Дмитро Олександрович

аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

АНАРХІЗМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗМУ

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. можна скільки завгодно сперечатися про форму (права – ліва) і умови (революція – еволюція) анархізації українського соціуму, однак варто констатувати, що, з точки зору анархізму, українці живуть на окремій планеті. У той же час за межами України даний процес у вигляді правої анархічної еволюції йде повним ходом і наша держава може як долучитися до його благ, так і залишитися за її бортом. Щоправда, анархізація ця зовсім не та, про яку говорять ліві анархісти. Але це єдино можлива і економічно обумовлена анархізація сучасного світу – капіталістичний анархізм глобалізації. Незважаючи на всі авторитарні плани «великої сімки», не можна не помітити потенції глобалізації у скасуванні головного породження влади – держави (Миссия анархизма).

Утопічний анархізм ХІХ – ХХ ст. плекав ілюзію щодо можливості одночасної відмови від влади і власності, уявляв майбутнє світом «ангелів і святих». Початок глобальної ери і пришествя антиглобалізму наприкінці ХХ ст. поставили анархістів перед вибором: боротися з капіталом проти держави або, навпаки, – з державою проти капіталу. Природно, праві анархісти в боротьбі з державою оперлися на капітал, лівим, на протидію глобальному капіталу, довелося захищати державні режими Третього світу.

Анархісти в рядах антиглобалістів виявилися заручниками старих марксистських догм і, виступаючи проти нового глобального капіталізму, несподівано стали захисниками своїх лютих ворогів, – національних держав. Своїми акціями антиглобалісти домоглися списання по 200 млрд. USD боргів з країн Африки та Латинської Америки. Тому анархістський рух знайшов серйозну підтримку як урядів країн Третього світу, так і в президентів цих країн. Але, як би ця підтримка не подавалася, вона є підтримкою держав. Причому часто прямо авторитарних режимів. Так ресурс «Антиглобалізм. Опір Нового світового порядку» в рубриці «обличчя антиглобалізму» публікував біографії таких активістів руху як Я. Арафат, Ф. Кастро, А. Лукашенко, У. ЧАЕС (*Миссия анархизма*).

З цього анахронічного консерватизму і випливають соціальні рецепти лівих анархістів на кшталт анархо-синдикалістського самоврядування робітничих або сільськогосподарських анархічних комун. Як і під час будь-якої науково-технічної революції, основна маса населення не встигає пристосуватися до нових правил, боїться нового і відкидає його. Так, ніхто не має права заборонити переконаним анархо-комуністам створювати подібні організації і агітувати населення слідувати своєму прикладу. Але революція, якої вони так бажають, – це вже не агітація, а примус.

На жаль, головними рушійними силами глобалізації поки залишаються найсильніші держави «великої сімки». Тому скасування відсталих державних систем йде поряд з адаптацією і посиленням передових. По суті, саме це антиглобалісти і називають політикою «золотого мільярда» або новим імперіалізмом, в цьому вони і бачать прихід нової наднаціональної влади. Анархісти ж виступають проти використання глобалізації з метою посилення яких би то не було державних режимів. Але вирівнювання доходів між Першим світом і рештою людства може бути досягнуто не згортанням глобалізації, а її швидким і послідовним втіленням, тобто тотальним скасуванням державних кордонів. Єдиний шлях перемоги анархізму – довести глобалізацію до логічного кінця, однаково скасовуючи державні утворення Третього, Другого і Першого світів.

Країни Другого і Третього світів, де проживає 85% людства, приречені на наздоганяючий розвиток не на якісь роки або навіть століття. За висновками колективу Інституту проблем глобалізації, США та Великобританія практично назавжди зайняли перший поверх глобальної економічної піраміди, що дозволяє їм генерувати технологічні принципи. Інші країни «великої сімки» влаштувалися на другому поверсі, реалізуючи технологічні принципи в ноу-хау, і жодна сила, окрім глобальної катастрофи, не в силах змінити цей стан речей. «Сьогодні і Україна, Росія, й інші колишні відносно розвинені країни постсоціалістичного простору ... в цілому відкинуті на четвертий-п'ятий рівні світової технологічної піраміди і ведуть жорстоку конкурентну боротьбу за можливість піднятися на третій рівень. Їх відставання від розвинених країн, що займають другий «поверх», сьогодні можна з повним обґрунтуванням вважати остаточним і незворотнім» (Делягин М. Г. (Ed.), 2004, с. 104).

Таким чином, навіть згортання так званого «неоколоніалізму» і переважання в країнах Першого світу політики ізоляціонізму не вирішить проблеми економічної нерівності глобальних регіонів. Бідні в Україні все одно будуть набагато біднішими, ніж бідні в Америці. Гірше того, – розумні й працьовиті українці будуть біднішими за тих, хто дурніший і повільніший за них у США. Але чи означає це, що країни, що розвиваються, і Україна в тому числі, назавжди залишаться в технологічному рабстві? Єдина можливість скасування такої штучної нерівності – це скасування кордонів. Наявність наддержави США, «великої сімки», «золотого мільяр-

да» та інших жупелів авторитарної глобалізації тримаються всього лише на одному владному інституті: державні кордони. Та й сама авторитарна глобалізація зі своєю свободою пересування капіталів і обмеженням імміграції тримається саме на кордонах.

Наздоганяючий розвиток України повною мірою стосується й інститутів управління (влади). Сьогодні, коли в колісці сучасної державності – Європі – держави відмирають, а їм на зміну приходять самоврядні регіони, на її периферії, в тому числі, в Україні, намагаються наздогнати вчорашній день управління, – утворюють національну державу. Нам твердять про багатовікову боротьбу українського народу за свою державність, але сама форма «держави-нації» – лише скороминущий епізод в трансформаціях влади. Формування системи національних ринків стало основою створення національної державності, й лише потім в рамках останньої стали формуватися власне нації (*Миссия анархизма*).

Іншими словами, економічна вигода і державна опіка союзних до влади суб'єктів економіки, а не якісь етнічні традиції згуртувала людей в нації. І ця система повністю сформувалася лише в середині XIX ст. і то на дуже обмеженій території. «Золотий вік» економічного лібералізму і національно-державного розвитку в дійсності мав місце лише в рамках євро-американської цивілізації» (Соколов). І лише в 1945-1975 рр. із закінченням колоніальної епохи система національних держав охопила весь світ. А, якщо вважати і загибель Східного блоку з виділенням останніх незалежних республік, то кінець формування національних держав припадає на початок їх відмирання в розвинених країнах. Тобто, створення держав типу України, з точки зору глобалізму, – є анахронізм, невідповідністю духу часу (*Миссия анархизма*).

Глобальний капітал космополітичний і лише з політкоректності підтримує патріотичні вивіски. І це головна запорука як анархізації людства, так і вирівнювання доходів між народами, того, що на сьогодні ліві визначають як головну ознаку воцаріння справедливості. Власність все більше акумулюється в нематеріальних активах, а значить, більш є мобільною і не прив'язаною до окремої країни. Тому в принциповій схемі, коли будуть усунуті існуючі межі конкретних держав, і потоки мігрантів з країн, що розвиваються, хлинуть до країн Першого світу, це не призведе до краху економіки, а лише зробить більш рівномірним розподіл доходів. Капіталісти не зможуть користуватися дешевою робочою силою мешканців країн Третього світу, так само як і мешканці країн Першого світу не зможуть «лежати на печі» своїх традиційних привілеїв. Не обумовлене збільшення експлуатації в Африці призведе до того, що її жителі почнуть масову міграцію до Америки. Так само як і необґрунтований профспілковий шантаж в Америці відразу призведе до відтоку капіталів до Африки.

Паралельно процесу прямого включення до глобального ринку конкурентоспроможних економічних суб'єктів, проміжним етапом розвитку гло-

бальної анархізації для всіх інших є створення макрорегіональних економічних блоків, проект «конструктивної багатополарності». Сенса його полягає в тому, що національні ринки, відповідно до своїх економічних зв'язків та інтересів, спочатку об'єднуються в союзи і лише потім, в образі кількох гео економічних суб'єктів, вливаються до єдиного глобального ринку. Ця схема покликана пом'якшити мінуси глобальної конкуренції для нинішніх національних економік. Крім того, геополітичні області (Європейська, Американська, Євразійська, Далекосхідна, Арабський світ тощо) у культурному відношенні представляють собою різні цивілізації. І вищезазначені блоки, утворені за принципом культурної ідентичності, покликані пом'якшити цивілізаційний конфлікт, підготувати національні культури до з'єднання у єдиний простір людської цивілізації (*Місія анархізму*).

Аксіоматичним анархічним посилом є твердження про те, що суспільство без держави – це суспільство без кордонів, тобто глобальний соціум. Однак, бездержавний глобальний соціум, заснований на приватній власності (анархо-капіталізм) ліві інтелектуали огульно звинувачують в нечуйаній, нічим не обмеженій експлуатації, верховенстві «права сильного». Таким чином, глобальний капіталізм вони бачать не інакше як тиранію світової олігархії. Однак заперечення соціалізму зовсім не означає заперечення глобальної громадськості. Навпаки, ті ж громадські організації України, з огляду на їх розвиток і скасування національних бар'єрів, неминуче увійдуть в тісний контакт з профільними міжнародними організаціями. Тому обов'язковим результатом економічної глобалізації та демонстрації «держави-нації», очевидно, є створення глобального громадянського суспільства.

Список використаних джерел

- Місія анархізму. URL: <http://azarov.net/comprehension/teory/42-anarchism-mission.html?tmpl=component&print=1&page=>
- Практика глобалізації: ігри і правила нової епохи / под ред. М. Г. Делягіна; Ін-т проблем глобалізації (ІПРОГ). Москва : Інфра-М, 2000. 341 с.
- Соколов В. От вестфальской системы к аугсбургской? URL: http://www.russianglobalclub.com/gw_02_32.htm

References

- Deliagina M. G. (Ed.). (2000). *Praktika globalizatsii: igry i pravila novoi epokhi* [The practice of globalization: games and rules of a new era] / pod red. In-t problem globalizatsii (IPROG). Moskva: Infra-M, 2000. 341 s. [in Russian].
- Missiia anarkhizma* [Mission of anarchism]. Retrieved from <http://azarov.net/comprehension/teory/42-anarchism-mission.html?tmpl=component&print=1&page=> [in Russian].
- Sokolov V. *Ot vestfalskoi sistemy k augsburgskoi?* [From the Westphalian system to the Augsburg?]. Retrieved from http://www.russianglobalclub.com/gw_02_32.htm [in Russian].

УДК 316.48(477)

orcid.org/ 0000-0002-5848-8075

МАРОЧКАНИЧ Михайло Миколайович

аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Провідною тенденцією розвитку соціальних процесів у сучасній Україні є наростання дезінтеграції традиційних соціальних структур та зв'язків і поступове формування якісно нового типу інтеграції диференціації суспільства. Внаслідок глибоких економічних і соціальних перетворень від початку 90-х рр. ХХ ст. суттєво змінилась соціальна структура українського суспільства, формуються його нові соціальні групи, зокрема, власників та підприємців. Значно зміцнились і такі групи, як номенклатурна бюрократія, представники «тіньового» бізнесу, фінансова олігархія. Водночас, інтенсивно відбувається маргіналізація суспільства і «декомпозиція» його соціальної структури. Посилюється розходження між її елементами у характері праці, розмірах доходів, рівні освіти тощо. Внаслідок цього зростає соціальна нерівність, яка є головним джерелом реальних та ймовірних соціальних конфліктів (Примуш, 2004).

Слово «конфлікт» (від. лат.conflictus – зіткнення) застосовується щодо широкого кола явищ – від збройних сутичок і протистояння різних соціальних груп до службових чи сімейних суперечок, до проблем кожної особистості, які супроводжують її протягом усього життя. Можна зазначити, що конфлікти в Україні, хоч вони і відбуваються в різних сферах суспільного життя у широкому сенсі належать до соціальних конфліктів. Це значить що йдеться про протиріччя між соціальними спільнотами і соціальними групами, тобто соціальними силами, що переслідують свої цілі та інтереси (Колесник, 2015).

Соціальні конфлікти отримують своєрідний прояв у сучасній українській дійсності. Зміни у суспільних відносинах супроводжуються небаченим розширенням сфери прояву соціальних конфліктів. У них втягуються не лише великі соціальні групи, а й, нерідко, цілі регіони, як однорідні у національному відношенні, так і населені різними етнічними спільнотами. Конфліктами, як показує аналіз, охоплені майже всі сфери життя українського суспільства – соціальна, економічна, політична, духовна, конфесійна тощо.

Ці конфлікти породжені реальними соціальними протиріччями, що виникли в ході поглиблення кризового стану суспільства. їх можна поділити на *два основні види*. З одного боку це протиріччя, породжені соціально-економічним становищем значної частки членів нашого суспільства.

Ці протиріччя виявляються, насамперед, у непомірних контрастах багатства і бідності, процвітання деяких осіб і зубожіння більшості населення. З іншого боку, це політичні протиріччя, зумовлені неприйняттям політики влади. Сьогодні це протидія багатьох суспільних сил курсу уряду, орієнтована на зміну суспільно-політичного ладу (Лукашевич, & Туленков, 2006).

Після «Революції гідності» 2014 року нових обертів набув конфлікт новонародженого прошарку буржуазії з іншими класами та соціальними групами, який розгортається навколо розподілу кредитів, механізмів приватизації, податкового законодавства. Наростають страйки шахтарів, працівників бюджетної сфери, організовані виступи трудящих у протест проти не виплати заробітної плати, заборгованостей з пенсій, підвищення цін на товари та комунальні послуги. Почастішали акції трудящих, пов'язані із відстоюванням свого права власності на майно підприємств. Поряд з економічними вимогами трудящі все частіше висувують політичні вимоги зміни існуючої системи влади, відставки уряду, переобрання президента України (Примуш, 2004).

Більшість соціально-політичних конфліктів виникають з приводу перерозподілу влади, домінування тих чи інших політико-бізнесових груп, прагненням розширення ними сфери свого впливу. Тут домінують конфлікти між різними гілками влади (зокрема, законодавчою та виконавчою), конфлікти між політичними партіями та блоками (як, наприклад, нинішній конфлікт між провладною політичною партією «Слуга народу» та опозиційною партією «Європейська Солідарність», яку очолює експрезидент України П. Порошенко), конфлікти між центральною та регіональною владою, зокрема на Полтавщині у лютому-березні 2019 р., коли з політичних міркувань було звільнено голову Полтавської обласної державної адміністрації В. Головка. Не зважаючи на зміну влади, президентські та позачергові парламентські вибори, станом на 2 жовтня 2019 року голову Полтавської ОДА призначено не було, область більш ніж півроку перебуває без очільника.

Суттєву роль у сучасній українській дійсності відіграють такий різновид політичних конфліктів, як конфлікти з приводу вибору стратегії та головних векторів суспільного розвитку, зокрема, між прихильниками ліберальної та соціально-орієнтованої стратегії, європейської інтеграції та проросійської орієнтації, входження України в НАТО та збереження позаблокового статусу української держави тощо. Розв'язання таких конфліктів можливе лише за умов досягнення широкого суспільного консенсусу шляхом проведення публічних дискусій, відкритого обговорення у засобах масової інформації, проведення референдумів з найбільш гострих проблем суспільного розвитку (Лукашевич, & Туленков, 2006).

Особливістю сучасної ситуації в Україні є те, що значна частина конфліктів, причини яких знаходяться поза політикою, набуває політичного забарвлення внаслідок спекулятивного використання політичними парті-

ями та рухами історичних, соціокультурних, духовних проблем сьогодення у своїх вузькопартійних інтересах. Це, зокрема, стосується проблеми двомовності в Україні, оцінки окремих історичних подій та особистостей, міжконфесійних взаємин.

Головне, що характеризує соціальні процеси в Україні в останні роки, – це дезінтеграція сформованих раніше соціальних структур і зв'язків, процес переходу до інтеграції та диференціації іншого типу, зміна соціальної структури. Утворюються нові соціальні групи, які можна розглядати як клас власників і підприємців; буржуазія заявила про себе створенням власних політичних організацій і кардинальною зміною відносин власності. Існують і такі групи, як номенклатурна бюрократія, «тіньовими», формуються нові маргінальні групи. Відбувається масштабна «декомпозиція» соціальної структури. Її елементам притаманна все більша розбіжність у характері праці, розмірах доходів, рівні освіти, доступу до влади тощо. Поширюється соціальна нерівність, яка фактично й породжує основні конфлікти (Лукашевич, & Туленков, 2006).

Основну конфліктогенну роль відіграють протиріччя між трьома основними структурами суспільства й усередині них. Ідеться про *владу* (законодавчу, виконавчу, судову), *підприємництво* (державне, колективне, приватне, українсько-іноземне, компрадорське, спекулятивне, мафіозне) і *виробників* (різних груп інтелігенції, службовців, робітників, селян, фермерів, студентства, ветеранів праці тощо) (Лукашевич, & Туленков, 2006).

Динаміка соціальних процесів у сучасному українському суспільстві зумовлена загостренням докорінних протиріч, породжених ще у період перебудови: між декларованим відновленням і подальшим руйнуванням суспільного організму; між прагненням увійти до цивілізованого науково-технічного прогресу і катастрофічно поглинаючою кризою економіки, науки, культури, освіти; між обіцяною свободою, демократією і посилюючим відчуженням народу від власності, від управління державою (Лукашевич, & Туленков, 2006).

Список використаних джерел:

- Колесник А. Соціальні конфлікти в Україні. *Матеріали VIII Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції «Природничі та гуманітарні науки. актуальні питання»*. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/12550/2/Conf_2015v2_Kolesnyk_A_U-Social_conflicts_in_Ukraine_147.pdf
- Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія. Загальний курс : навч. посіб. Київ : Каравела, 2006. 408 с. URL: http://www.big-lib.com/book/8_Sociologiya_Zagalni_kurs
- Примуш М. В. Загальна соціологія : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2004. 590 с. URL: https://pidruchniki.com/1584072013714/sotsiologiya/zagalna_sotsiologiya

References

- Kolesnyk A. (2015). Sotsialni konflikty v Ukraini [Social conflicts in Ukraine]. In *Materialy VIII Vseukrainskoi studentskoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii Pryrodnychi ta humanitarni nauky. aktualni pytannia [Materials VIII the Allukrainian student scientific and technical conference "Natural and humanitarian sciences. pressing questions"]*. Retrieved from http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/12550/2/Conf_2015v2_Kolesnyk_A_U-Social_conflicts_in_Ukraine_147.pdf [in Ukrainian].
- Lukashevych M. P., Tulenkov M. V. (2006). *Sotsiologhiia. Zahalnyi kurs [Sociology. General course]*. Kyiv: Karavela. Retrieved from http://www.big-lib.com/book/8_Sociologiya_Zagalnyi_kurs [in Ukrainian].
- Prymush M. V. (2004). *Zahalna sotsiologhiia [General sociology]*. Kyiv: Profesional. Retrieved from https://pidruchniki.com/1584072013714/sotsiologiya/zagalna_sotsiologiya [in Ukrainian].

УДК 316.422:32

[orcid.org/ 0000-0003-0256-3117](https://orcid.org/0000-0003-0256-3117)

СУПРУН Геннадій Геннадійович

аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

УСАНОВА Людмила Анатоліївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного Університету імені В. Г. Короленка

ПОЛІТИЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

З початку ХХІ століття процеси глобалізації все активніше стали впливати на всі сфери розвитку суспільства. Це проявляється у формуванні міжнародних наддержавних структур, розвитку новітніх технологій, активній ролі транснаціональних компаній, функціонуванні військових і політичних союзів міжрегіонального рівня. Велика кількість конфліктних ситуацій, які донедавна мали місцеву локалізацію, наразі набувають загальносвітового масштабу. Нові зміни у всіх сферах соціального життя досягли таких темпів, що регулювати їх чи намагатися спрогнозувати стає все складніше. Таким чином, актуальним є необхідність реформування раніше створених інститутів і міждержавних надбудов для відповідної реакції на сучасні виклики політичного життя.

Яскравим проявом сучасного розвитку суспільства є глобалізація, яка являє собою комплексне і багатофакторне явище. Дослідники в основу розгляду вищезазначених подійкладають окремо взяті аспекти світових процесів: В. Іноземцев і Д. Стігліц базовим фундаментом для цього визначають еконо-

мічні фактори, А. Аппадураї й Д. Розенау акцентують в своїх роботах увагу на важливості культурних трансформацій. Е. Гідденс, який є класиком сучасної соціології, є прихильником думки про хаотичність глобалізаційних змін, в яких важко прослідкувати витоки і подальші перспективи розвитку.

В науковій літературі поняття глобалізації розглядалось також такими дослідниками як У. Бек («Що таке глобалізація?») і З. Бжезинський («Вибір. Світове панування чи глобальне лідерство»). У своїх поглядах вони притримувались позиції, що глобалізація є багатограним явищем, яке має як свої позитивні сторони, так і приховує певні небезпеки.

Поряд із вищезазначеними напрямками розгляду глобалізації як актуального явища сучасності, є теоретики політичного аспекту трансформацій (Л. Грінін, В. Пантін). Саме в цьому сенсі і буде подальший розгляд поняття «глобалізації», що простежується в розмиванні кордонів національних країн і загрози втрати їх суверенітету.

На сьогодні проблема глобалізації є однією з найбільш дискусійних в науковому середовищі. Пояснюється це тим, що за останні десятки років було здійснено інформаційно-технічний прорив, що, відповідно, не могло не відобразитись на інших сферах діяльності людини. Якщо ще два століття тому за період в 50 років була винайдена і удосконалена електрична лампа, то для порівняння можемо взяти трансформацію технічних засобів за такий же проміжок часу, але вже сучасності (мобільний телефон, покриття і якість мережі Інтернет) – очевидно, що прорив збільшився в рази. Завдяки не-лінійності й швидкості технологічних змін, шляхи розвитку цивілізаційних трансформацій теж стали багатоваріативними. Таким чином, глобальна політика держави стала детермінантом явища прогресу як такого.

Слід мати на увазі, що будь-який прогрес несе за собою не тільки покращення (мова йде про модернізацію, інновації), а й впливає на ряд негативних тенденцій: прикладом може слугувати явище відкритості державних кордонів, де з одного боку збільшується можливість економічних міждержавних зв'язків, з іншого – легше поширюється наркотичний трафік чи взаємообмін іншими забороненими речами. Важливим уточненням є те, що для тих чи інших країн (регіонів) співвідношення позитивних і негативних змін є різним, в чому і проявляється неоднозначність поширення такого явища як глобалізація.

Важливою умовою розгляду порушеної теми є визначення самого терміну глобалізація. Беручи до уваги всю багатогранність процесу, трактуємо це наступним чином: глобалізація – процес, в результаті якого світ стає більш пов'язаним і взаємозалежним від всіх його суб'єктів (Гринин, 2008, с. 88). Виходячи з цього стає очевидним, що відбувається формування системи, в якій окремі локальні події набувають загальносвітового масштабу. Це стосується як політичних, так і економічних, культурних і суспільних зв'язків.

Однією з характеристик глобалізованого світу є підвищення конфліктності й нестійкості міжнародної політичної системи. Для порівняння:

з середини і до кінця XX століття спостерігалось чітке біполярне розділення на сфери впливу (часи «холодної війни» США і СРСР), де арену внутрішньої політичної боротьби контролювала держава і здебільшого тільки всередині неї відбувались конфлікти і протиріччя. Зовнішня ж політика, при такій моделі міждержавних стосунків, віддзеркалювала інтереси у відповідності до біполярної структури поділу впливу. В останні ж десятиліття (після розпаду СРСР і руйнування двополюсного світу) спостерігаються тенденції до динамічності і зміни вектору зовнішньої політики більшості держав, а у внутрішні протиріччя все частіше проникають сторонні учасники політичної арени: «В процесі пошуку найбільш стійких, вигідних і адекватних організаційних наднаціональних форм... гравці на світовій і регіональній політичній арені будуть шукати найбільш вигідні й зручні блоки і союзи... При цьому у виграші будуть ті, хто буде проводити найбільш активну політику стосовно блокування і входження в нові союзи, хто зможе отримати максимальну кількість партнерів в різних сферах» (Гринин, 2013, с. 68).

Таким чином, можна говорити, що формується новий політичний порядок, характерними рисами якого є нестабільність і регулярне переформатування коаліцій міжнародних партнерів у відповідності до їх інтересів: «Кожний намагається реалізувати свої інтереси власними силами, нехай навіть і за рахунок іншого» (Дарендорф, 2002, с. 161).

Важливим нововведенням зміни міжнародних відносин стала посилена роль транснаціональних компаній, які вибудовують стратегією своєї економічної діяльності спираючись на тенденції світового ринку, а не слідуючи національним інтересам. До таких слід віднести «Microsoft», «Google», «Boeing», «Nestle» та ряд інших. Необхідно розуміти, що ТНК не формують глобалізацію, не направляють її розвиток, а стараються приймати «правила гри» і існують відповідно їм. Завдяки такому пристосуванню їм і вдається зберігати свою роль незалежно від тих змін, які виникають у відповідності з сучасними трансформаціями глобалізаційних процесів.

Таким чином, спрогнозувати результат новоутворених тенденцій, які спостерігаються в сучасному інформатизованому просторі, набагато важче, аніж це було б два десятиліття тому. Небезпека приховується в наступному: перехідний період від однієї макросистеми (стабільної) до іншої (яка є більш рухомою і мінливою) приховує безліч протиріч, адже «ціна переходу вкрай висока, його перспективи незрозумілі, а потенціал впливу незначних змін на кінцевий результат виключно великий» (Валлерстайн, 2004, с. 241). Точка біфуркації, в якій знаходиться світ наразі, є визначальною, адже направленість подальшого вектору розвитку може бути викликана найбільш незначним фактором, який і визначить подальший напрямок розвитку міждержавних стосунків.

Необхідно також акцентувати увагу на тому, що такі міжнародні формування як «Велика сімка», ООН, Всесвітній банк, Європейський парла-

мент створювались в той час, коли система міжнародних відносин ще не мала таких рис і особливостей, які спостерігаються зараз: «Всюди ми бачимо інститути, які зовнішньо виглядають так само, як і раніше, і носять ті ж назви, але абсолютно змінилися всередині. Ми продовжуємо говорити про державу, сім'ю, роботу, традиції, природу, ніби ці поняття лишилися тими ж, що і були. Але це не так. Тією самою лишилась зовнішня оболонка, але зсередини вони змінилися. Я називаю їх «інститути-пустушки». Ці інститути уже не відповідають тим викликам, які вони повинні регулювати» (Гидденс, 2004, с. 35). Таким чином, виникає необхідність в реформуванні існуючих інститутів, або ж створенні нових, які будуть відповідати вимогам часу, адже протиріччя і конфлікти, які виникають на міжнародній арені, через відсутність необхідного врегулювання максимально розтягуються у часі, формуючи необхідну геополітичну обстановку тим країнам, яким це вигідно.

Глобалізаційні процеси, які ми спостерігаємо в інформаційну епоху, несуть за собою нові виклики: це проявляється у змінах орієнтування міжнародних зв'язків (минуле стає не таким важливим, як теперішнє і майбутнє), завдяки інноваційним технологіям суспільство в різних точках світу стає все більш взаємозалежним, глобалізаційні зміни відбуваються швидше, ніж раніше, трансформації планетарного масштабу стають все менш передбачуваними. Зміни на політичній і економічній арені відбуваються надто швидко, аби на них відповідним чином реагували раніше створені наддержавні надбудови. Таким чином, постає гостра необхідність реформування тих регуляторних інститутів міждержавних зв'язків, які будуть відповідати викликам часу і забезпечувати врегулювання міжнародних конфліктів і суперечливих ситуацій виходячи з інтересів учасників конфлікту.

Список використаних джерел

- Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / под ред. В. И. Иноземцева. Москва : Логос, 2004. 355 с.
- Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. Москва : Весь Мир, 2004. 120 с.
- Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. Москва : РОССПЭН, 2002. 288 с.
- Гринин Л. Глобализация и процессы трансформации национального суверенитета. *Век глобализации*. 2008. № 1. С. 86–97.
- Гринин Л. Е. Глобализация тасует мировую колоду. *Век глобализации*. 2013. № 2. С. 63–78.

References

- Darendorf R. (2002). *Sovremennyyi sotsialnyi konflikt. Oчерk politiki svobody [Modern social conflict. Freedom policy essay]*. Moskva: ROSSPEN [in Russian].
- Giddens E. (2004). *Uskolzaiushchii mir. Kak globalizatsiia meniaet nashu zhizn [The elusive world. How globalization is changing our lives]*. Moskva: Ves Mir [in Russian].

- Grinin L. (2008). Globalizatsiia i protsessy transformatsii natsionalnogo suvereni-teta [Globalization and the processes of transformation of national sovereign-ty]. *Vek globalizatsii [The Century of Globalization]*, 1, 86-97 [in Russian].
- Grinin L. E. (2013). Globalizatsiia tasuet mirovuiu kolodu [Globalization shuffles a world deck]. *Vek globalizatsii [The Century of Globalization]*, 2, 63-78 [in Russian].
- Vallerstain I., & Inozemtcev V. I. (Ed.). (2004). *Konets znakomogo mira: Sotsi-ologiiia XXI veka [The End of a Familiar World: 21st Century Sociology]*. Moskva: Logos [in Russian].

УДК 140.8:070

orcid.org/ 0000-0002-5368-0674

БІЛЕЦЬКА Вікторія Вікторівна

кандидат філософських наук, голова циклової комісії гуманітарної та соціально-економічної підготовки медичного коледжу УМСА

ДБЯЧЕНКО Юрій Альбертович

викладач циклової комісії гуманітарної та соціально-економічної під-готовки медичного коледжу УМСА

МЕДІАФІЛОСОФІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОСМИСЛЕННЯ МЕДІАРЕАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні важко собі уявити сучасну людину без постійного процесу комунікації, безперервність якого у світовому масштабі забезпечує медіа-асередовище, як складний організм, що охоплює економіку, соціальні ін-ститути, суспільну свідомість, духовну та матеріальну культуру – одним словом все, що оточує індивіда і сприяє його соціалізації.

У сучасному медіапросторі на перше місце виходить так звана «екран-на медіакультура», яка в першу чергу являє собою синтез постійного аудіовізуального потоку інформації за допомогою телебачення, кіно, відео, комп'ютерних технологій, мобільного зв'язку, мережі Інтернет тощо. Усі ці засоби допомагають людині краще усвідомлювати світ, який її оточує в його соціальних, моральних, психологічних, мистецьких та інтелектуаль-них аспектах.

Актуальними проблемами впливу на людину та її світогляд медіа-культурного простору займається медіафілософія. В. Савчук у своєму дослідженні, присвяченому медіафілософії як дисципліні, вбачає її прин-ципову відмінність від теорії комунікації в тому, що «медіафілософія не ставить питання про конкретні механізми, процеси чи засоби комунікації. Її предмет – конститування індивідуального і соціального тіла, способи

сприйняття, мотивації і діяльності людини в умовах нового медіа» (Савчук, 2008, с. 37). Дослідники медіакультури В. Сивков та Н. Кирилова, головне завдання медіафілософії вбачають у дослідженні медіареальності як нового соціально-культурного середовища людського існування – паралельного, віртуального світу, який в переважній більшості сприймається соціумом як об'єктивна реальність (Кирилова, 2012, с. 77). В свою чергу досліджуючи сутність явища медіареальності, філософ Д. Пивоваров визначає її як «нематеріальний різновид буття об'єктивної суті чи суб'єктивних образів, що протилежне матеріальному буттю дискретних речей і явищ у просторі та часі» (Кирилова, 2012, с. 77).

Серед особливих рис медіареальності, на нашу думку, необхідно виділити процес комп'ютеризації людської свідомості та її перенесення у світ віртуальної реальності. За словами іспанського соціолога М. Кастельса, «ми живемо в умовах особливої культури, яка є віртуальною, оскільки базується головним чином на віртуальних процесах комунікації, керованих електронікою. Вона є реальною (а не уявною), адже це наша фундаментальна реальність, фізична основа, за допомогою якої ми плануємо своє життя..., беремо участь у трудовій діяльності, зв'язуємося з іншими людьми, знаходимо потрібну інформацію, формуємо свою думку та реалізуємо наш творчий потенціал...» (Кастельс, 2000, с. 236).

Іншою рисою медіапростору є його міфологічна основа. Незважаючи на те, що сучасна людина вважає себе раціональною істотою, її уявлення про навколишній світ, незалежно від неї самої на рівні безсвідомого носять міфологічний характер. З цього приводу німецький філософ Е. Касірер писав, що людина «безпосередньо не стикається з реальністю, але в той же час вона не може жити у світі суворих фактів у відповідності зі своїми безпосередніми бажаннями і потребами. Вона живе серед уявних емоцій з надіями і страхами, серед ілюзій, власних фантазій та мрій» (Касірер, 1988, с. 3-30). Виходячи із вищесказаного, важко не погодитися з думкою стосовно цього Н.Кирилової, яка зазначала про те, що між реальністю і людиною повинен бути посередник, який має допомагати індивіду сприймати реальність та виробити до неї певне ставлення. «Одним з таких, – за словами вченої, – виступає медіа (з лат. «посередник»), а іншим – міф, тобто ілюзія в яку можна «запакувати» реальність. Визначальним для міфу є не предмет його повідомлення, а спосіб яким він висловлюється. У міфу є формальні кордони, але немає субстанціональних. Наш світ безкінечно сугестивний» (Кирилова, 2012, с. 77).

Таким чином, виходячи із усього вищесказаного, слід констатувати, що не лише засоби масової комунікації (медіа) формують нову медіареальність. Міфи також дозволяють людині сприймати дійсність, формуючи тим самим її світоглядні орієнтири.

Окрім медіареальності важливим аспектом вивчення медіафілософії є медійна антропологія, яка займається дослідженням образів, як своє-

рідної мови інноваційних технологій через які людина сприймає навколишню реальність. Можна виокремити такі типи образів: магічні образи (предмети давніх магічних культів), образи як міметична репрезентація, образи як технічна симуляція.

Саме засоби масової інформації, зокрема телемедіа сприяють тому, що суспільство все менше створює у свідомості власні образи навколишньої дійсності, а піддається впливу нав'язаних йому образів мислення та сприйняття. Все це призводить до витіснення реальних навколишніх предметів так званим медійним товаром, який поширюється у соціумі з неймовірною швидкістю та створює окремії, величезний «світ образів», який існує поруч з реальним та поступово замінює його медіареальністю. Людям стає все важче і важче розмежовувати життя та віртуальну реальність, в результаті чого вони самі поступово «перетворюються» на образи (свідченням чого є бажання фіксувати всі, навіть незначні моменти власного життя).

У цій ситуації саме медіафілософія допомагає віднайти у всьому багатоманітті медіаобразів глибокий символічний зміст та захистити соціокультурне середовище від чинників, які здатні знищити морально-ціннісне ядро суспільства. З цього випливає імунно-захисна функція медіафілософії.

Підсумовуючи все вищесказане слід констатувати, що медіафілософський простір встановлює тісний зв'язок медіа із життєвим досвідом, що формує світогляд сучасної людини. Такий процес взаємодії тільки посилює онтологічний статус комунікації, якою просякнуте все життя сучасного суспільства загалом.

Не менш важливим полем дослідження медіафілософії є час та простір медіареальності. Для філософії медіа в цілому характерний традиційний поділ часу на зовнішній (час фізичної реальності) та внутрішній (особливе психологічне сприйняття часу людиною). Однак, на думку дослідниці Т. Кудряшової, більш доцільним в рамках медіафілософії буде поділ часу на фізичний та семіотичний (культурний). У цій класифікації перший різновид часу є незворотнім та ентропійним аналогом вищезазначеного зовнішнього часу. Другий же тип часу навпаки динамічний та носить більш індивідуальний характер (Кастельс, 2000, с. 175).

Сама ж проблема розуміння часу у медіапросторі, виходячи із останньої класифікації, полягає у тісному переплетінні у людській свідомості меж простору та часу. Через зростання кількості інформації, отриманої індивідом в сучасному соціокультурному середовищі, остання втрачає своє смислове навантаження, що призводить до інформаційного хаосу. Щоб його зупинити, крім розвитку критичного погляду на віртуальну реальність, необхідно не втрачати зв'язок із реальним часом, упорядковуючи з його допомогою хаос, що поширюється в інформаційному світі.

Із усього вищесказаного можна зробити наступні висновки: по-перше, медіафілософія, як напрямок в межах медіалогії (Н. Кирилова), на

порядок денний висуває ряд проблем, які пов'язані із впливом науково-технічного прогресу та надскладних інформаційних технологій (медійного простору) на суспільство загалом та окремого індивіда у ньому зокрема; по-друге, предметом дослідження медіафілософії є медіареальність – принципово нове соціокультурне середовище існування людини, що являє собою вигаданий, віртуальний світ, який дуже часто сприймається людиною як об'єктивна реальність. Особливостями медіареальності є її міфілогічна основа, а також технологізація людської свідомості, що дозволяє їй швидко переноситися до віртуального світу; по-третє, до інших ключових проблем, вирішенням яких займається медіафілософія можна віднести медійну антропологію, яка дозволяє віднайти у величезному інформаційному потоці глибокий символічний смисл окремо взятих слів-образів, а також проблему співвідношення простору та часу у медіареальності, які доволі часто ототожнюються у віртуальному світі, що призводить до втраченої людиною зв'язку із реальністю та інформаційного хаосу.

Список використаних джерел

- Кассирер Э. Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры. *Проблема человека в западной философии* / сост. и послесл. П. С. Гуревича; общ. ред. Ю. Н. Попова. Москва: Издательство «Прогресс», 1988. С. 330.
- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 606 с.
- Кириллова Н. Медиалогия как синтез наук. *Культура и искусство*. 2012. № 6 (12). С. 7183.
- Кудряшова Т. Переживание времени в условиях медиапространства. *Медиафилософия: основные проблемы и понятия* / под ред. В. В. Савчука. Санкт-Петербург: СПб. Филос. общ-во, 2008. С. 170181.
- Савчук В. В. Медиафилософия: формирование дисциплины. *Медиафилософия. Основные проблемы и понятия* / под. ред. В. В. Савчука. Санкт-Петербург: СПб. Филос. общ-во, 2008. С. 739.

References

- Kassirer E. (1988). *Opyt o cheloveke: Vvedenie v filosofiui chelovecheskoi kultury* [The experience of man: An introduction to the philosophy of human culture]. In *Problema cheloveka v zapadnoi filosofii* [The problem of man in western philosophy] (pp. 3-30). Moskva: Izdatelstvo "Progress" [in Russian].
- Kastels M. (2000). *Informatcionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [The information age: economy, society and culture]. Moskva: GU VShE [in Russian].
- Kirillova N. (2012). *Medialogiia kak sintez nauk*. [Medialogy as a synthesis of sciences]. *Kultura i iskusstvo* [Culture and art], 6 (12), 71-83. [in Russian].
- Kudriashova T. (2008). *Perezhivanie vremeni v usloviiakh mediaprostranstva* [The experience of time in the media environment]. In *Mediafilosofia. Osnovnye*

- problemy i poniatii* [Media Philosophy. Key issues and concepts] (pp. 170-181). Sankt-Peterburg: SPb. Filos. obshch-vo [in Russian].
- Savchuk V. V. (2008). Mediafilosofia: formirovanie distsipliny [Media philosophy: the formation of discipline]. In *Mediafilosofia. Osnovnye problemy i poniatii* [Media Philosophy. Key issues and concepts] (pp. 7-39). Sankt-Peterburg: SPb. Filos. obshch-vo [in Russian].

УДК 159.923.2:004.738.5

orcid.org/0000-0003-3896-9741

НОВОХАТЬКО Аліна Володимирівна
аспірантка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ ГРИ

Кінець ХХ ст. ознаменував собою початок виникнення нового буттєвого виміру, який дослідники окреслили терміном «віртуальна реальність». Власне, сам термін «віртуальний», пройшовши довгий шлях у своїй семантичній історії, отримав статус наукового поняття, що призвело до «технічної» та «наукової» міфологізації терміна в повсякденному дискурсі. «Віртуальне», яке першопочатково позначало суто фізичні явища й процеси, змінило свою площину, утративши на якийсь час семантичну глибину та специфіку своєї складності. Тракткування віртуального, прийняте в комп'ютерних науках, окреслило ті його дискурси, які напряду не були пов'язані з комп'ютерами. Із часом комп'ютерна техніка стала більше використовуватися для фізичних розрахунків, аніж для математичних, і це стало початком комп'ютерного моделювання відповідних явищ та процесів, тобто, фрагментів фізичної реальності. Винайдення комп'ютерної мережі та набуття нею комерційного статусу стало першим кроком до створення реальності віртуального в комп'ютерному смислі, до створення інтерсуб'єктивності й континуальності віртуального. Серед багатьох досліджень стосовно цієї тематики виділяють два основних питання.

По-перше, у чому полягає природа комп'ютерної гри – у діяльності, чи в практиці? По-друге, яким чином гравець ідентифікує себе під час процесу гри, а також, яким чином він використовує набутий досвід у реальному житті.

Важливою для нас є ідея про те, що гра, у її природному розумінні, відокремлюється від інших видів діяльності, в основі якого виду – домовленість діяти відповідно до заздалегідь встановлених правил (Хейзинга,

1997). Поняття «віртуальна комп'ютерна гра» потрібно розглядати, використовуючи міждисциплінарний підхід, адже сама комп'ютерна гра – феномен складний та багатогранний. Це поняття має філософсько-культурологічне, естетичне, етичне, інноваційно-освітнє, соціально-комунікативне й інші підґрунтя. Власне, сама комп'ютерна гра і є тим техно-художнім гібридом, у якому технологічна основа виступає не лише інструментом для створення художнього продукту, а включена в художній зміст та естетику твору. Потрібно також згадати й фундаментальну працю Й. Хейзінґи «Номо Ludens», у якій виокремлено декілька важливих принципових моментів, а саме таких:

- гра є протилежністю серйозному;
- гра є вільною діяльністю, що має певну структуру;
- гра є змагальною активністю;
- гра є культуротворчим механізмом (Хаксли, 2010, с. 26).

Комплексна міждисциплінарна концептуалізація поняття гри дає можливість експлікувати його на феномен віртуальної комп'ютерної гри. Такий підхід не обмежується лише розважальною суттю ігрової активності, адже будь-яка гра, у тому числі й віртуальна, – це універсальний механізм пізнання, творчості, самовираження, освоєння світу. Комп'ютерна гра, як техніко-художній гібрид (Галкин, 2002) набула нових естетичних рис – і це відкриває широкі перспективи для її філософського дослідження. Процес формування ідентичності є двостороннім: з одного боку референтні групи впливають на самоідентичність особистості, з іншого – самоідентичність особистості вважається критерієм вибору групи з певною субкультурою. При цьому важливими критеріальними характеристиками групової субкультури є не всі, а лише ті, що відповідають значимим цінностям. Спектр ціннісних характеристик, що впливають на самоідентифікацію геймера, умовно можна поділити на три значимі категорії:

- 1) характеристики, що впливають на вибір особистістю тієї чи іншої групи;
- 2) характеристики, що сприймаються (усвідомлено/неусвідомлено) особистістю як значимі та суттєво впливають;
- 3) характеристики, що сприймаються особистістю як другорядні й не впливають.

Враховуючи змістовий характер комп'ютерної гри та специфіки віртуальних ігрових світів, можна виділити два параметри впливу на самоідентифікацію гравця:

- наявність / відсутність елементу розвитку ігрового персонажу;
- масштабність віртуального світу, що моделюється грою.

Звичайно, ці критерії не єдині характеристики комп'ютерних ігор, проте вони є умовою для дослідження самоідентифікації геймера у віртуальному світі в контексті цього дослідження. У якості референтних субкультур у контексті цього дослідження розглянемо молодіжні ігрові спіль-

ноти, зорієнтовані на рольові ігри (RPG). Вибір цієї категорії зумовлений особливостями її характеру. По-перше, молодіжні RPG – спільноти виникають стихійно, самоорганізовано та мають широке розповсюдження в сучасному світі. По-друге, ці спільноти існують як у реальному, так і у віртуальних просторах, відображаючи всю можливу різноманітність зазначених субкультур і зберігаючи специфіку рольових ігрових спільнот. Серед основних характеристик, яка об'єднує всі віртуальні комп'ютерні ігри, виділимо імерсію, що визначається як явище пов'язане з ангажуванням людини в електронне середовище. Загалом імерсія є процесом втягнення, поглинання і занурення людини в електронне середовище, при чому ангажування має тут переважно чуттєво-емоційний характер. Характеризуючи явище імерсії, М. Хейм говорить про те, що віртуальне середовище втягує користувача зображеннями, звуками і тактильністю, притаманними цьому середовищу (Heim, 1993, с. 154–155).

Зазначимо, що через імерсію користувач сприймає віртуальне оточення як «справжнє». У такому контексті можна розрізнати дієгетичну імерсію, де гравець заглиблюється в сам процес гри на комп'ютері, та ситуативну імерсію, де гравець занурюється в гру, у її просторовий і наративний простір. Імерсія тут проявляється в тому, що гравець захоплюється відеогрою так само, як читач захоплюється читанням книги, або глядач – переглядом фільму. Інтрадієгетична імерсія у відеогрі, завдяки атрибутиці останньої, дає змогу гравцю глибоко зануритись у простір пережитого досвіду гри, і таким чином комп'ютерний світ, завдяки імерсії, стає світом візіонерського переживання із власною казуальністю й темпоральністю. У результаті, віртуальна реальність стає культурно-детермінованою формою сприйняття та конструювання, сповненою відомими користувачу образами тієї чи іншої культурної традиції (як приклад – середньовічний антураж фентезійних комп'ютерних ігор). Багато комп'ютерних ігор пропонують нетривіальну форму досвіду – яскраві візуальні переживання, об'ємний звук, яскраві кольори і музика. Це надає їм чуттєву достовірність, що уможливує проведення паралелі між світом віртуальним та візіонерським. Інтеграція візіонерства у сферу віртуальної реальності дає змогу гравцю «перенестися» від щоденних турбот у віртуальний світ. Нарешті, тут можна говорити про певний терапевтичний ефект комп'ютерної гри й водночас, адже гра створює всі умови для того, щоб гравець повністю ідентифікував себе зі своїм героєм. Це пов'язано з тим, що персонаж гри, роль якого приймає на себе гравець, є засобом реалізації його потреб, мотивів і цінностей. Задля характеристики геймера в процесі гри використовується термін «Я-віртуальне». Це поняття зручне для аналізу комплексу змін, що впливають на самоідентифікацію особистості у віртуальному просторі гри та є вагомими в процесі окреслення меж реальності людини, яка моделює світ у віртуалі. «Я-віртуальне» – людина, яка відчуває ефект «присутності» у віртуальному світі комп'ютерної гри, приймає на себе роль ігрового персо-

нажа й діє в умовах реальності, яку можна моделювати. «Я-віртуальне» як придумана людина та особистість має фізичні й психологічні властивості. Фізичні особливості, як правило, моделюються за допомогою створення комп'ютерного образу, роль якого приймає на себе гравець (Juul, 2001). Тобто, унаслідок своєї уяви, гравець має можливість щось домислювати, проте фізичні параметри героя та інших об'єктів і предметів у віртуальному світі, зазвичай, є чітко заданими, а отже, «Я-віртуальне» є проекцією людини на віртуальний світ комп'ютерної гри й частково ототожнюється з «Я реальним». Відповідно, наступний фактор впливу комп'ютерної гри на самоідентифікацію особистості – «віртуалізація Я».

Віртуальний світ комп'ютерної гри створює альтернативне середовище для життя та діяльності людини. Це середовище наділене всіма властивостями, мінімально необхідними для віртуального існування. У рольових (не комп'ютерних) іграх ігровий простір заданий правилами, і гравець повинен їх дотримуватись. В іншому випадку гра втратить свій зміст. Людині, яка грає в комп'ютерну гру, не потрібно свідомо окреслювати ігровий простір тримати правила в голові – у комп'ютерній грі порушити правила неможливо, адже межі припустимого строго окреслені ігровою програмою таким чином, що в комп'ютерній грі неможливо зробити щось таке, що не передбачено програмою. Відповідно, «Я-реальне» та «Я-віртуальне» на цьому етапі розділяються завдяки іммерсії, більш сильному прийняттю образу віртуального Я, що посилює переживання від процесу гри. Цьому процесу сприяє елемент, властивий RPG – «прокачування» персонажа. Такий елемент забезпечує необхідність покращення різноманітних якостей ігрового персонажа в процесі гри – фізичних, психічних, «магічних», – а також різноманітних здібностей, умінь і навичок. Можна припустити, що величезна популярність ігор у жанрі RPG пов'язана саме з наявністю можливості покращити свій персонаж. Розбіжності «Я-віртуального» з «Я-реальним» спостерігаються саме в тому, що ігрові досягнення не є реальними досягненнями людини. Власне, тут можна говорити про кризу в процесі самоідентифікації людини в реальному житті. Результат вище згаданої кризи – своєрідний ескапізм як відхід індивіда від реального буття через його симуляцію в розвагах. Ескапізм формується в умовах екзистенційного вакууму та являє собою спробу вийти з тотальної симуляції реальності, притаманної сучасній культурі, побудову власної Я-ідентичності, що здійснюється в ситуації втрачання смислу та унеможливлення самотранценденції. Ескапізм виступає причиною того, що гравець надає перевагу віртуальній реальності, поступово емігруючи в себе. У цьому випадку сутність ескапізму полягає в заміні реальної життєвої активності її симуляцією.

Вплив віртуальних комп'ютерних ігор на самоідентифікацію особистості безперечний. Геймери – повноцінні представники певних субкультур, приналежність до яких визначається не зовнішніми атрибутами, а

станом особистості. Віртуальна гра має однакові архетипи та бінарні опозиції з міфологією. Вона виступає в якості квазі-міфології, квазі-релігії в десакралізований час.

Підсумовуючи варто сказати, що рольові ігри тією чи іншою мірою здійснюють ресакралізацію світу й водночас не порушують її духовність, а, навпаки, певною мірою відновлюють її в людей, котрі живуть у техногенному світі. Серед безлічі жанрів комп'ютерних ігор виділяють RPG/MMORPG – рольові / багато користувальницькі онлайн-ігри, де гравець, ідентифікуючи себе з певним персонажем, проживаючи його життя, приносить до своєї реальної самості певну новизну. Гра дає змогу людині «прописати чорновий варіант» певних життєвих ситуацій, коли геймер, постаючи в образі «Я», самостійно модулює ситуацію. Із-поміж основних факторів, що впливають на самоідентифікацію людини в грі, можна виокремити імерсію, віртуалізацію «Я», ескапізм та опцію збереження / завантаження (save / load). Слід відзначити, що ескапізм у цьому випадку є компенсацією надмірної раціональності сучасного світу. Відповідно, комп'ютерна гра, будучи феноменом сучасної культури, ресакралізує раціоналізм ХХ–ХХІ ст. Гравець таким чином «утікає» до віртуальної реальності, до природи й традицій, яких так часто не вистачає в сучасному світі.

Список використаних джерел

- Галкин Д. В. Компьютерные игры как феномен современной культуры: опыт междисциплинарного исследования. *Гуманитарная информатика: Открытый междисциплинарный электронный журн.* Томск : Томский гос. ун-т, 2002. Вып. 3. С. 54–72.
- Хаксли О. Вечная философия. Москва : Профит Стайл, 2010. 384 с.
- Хейзинга Й. Homo Ludens: статьи по истории культуры. / пер., сост. и автор вступ. ст. Д. В. Сильвестров; коммент. Д. Э. Харитоновича Москва : Прогресс-Традиция, 1997. 416 с.
- Fromme J. Computer Games as a Part of Children's Culture. *Game Studies*. 2003. Vol. 3. Issue 1.
- Galloway A. R. Gaming. Essays on Algorithmic Culture. Social realism in gaming. New York, 2006. 137 p.
- Heim M. The Metaphysics of Virtual Reality. New York; Oxford : Oxford University Press, 1993. 175 p.
- Juul J. Games Telling stories? *Game Studies*. 2001. Vol. 1. Issue 1. P. 1–12.

References

- Fromme J. (2003). Computer Games as a Part of Children's Culture. *Game Studies*, 3, 1.
- Galkin D. V. (2002). Kompiuternye igry kak fenomen sovremennoi kultury: opyt mezhdistsiplinarnogo issledovaniia [Computer games as a phenomenon of modern culture: the experience of interdisciplinary research]. In

- Gumanitarnaia informatika: Otkrytyi mezhdisciplinarnyi elektronnyi zhurnal [Humanitarian Informatics: An Open Interdisciplinary Electronic Journal]* (Vol. 3. pp. 54-72). Tomsk: Tomskii gos. un-t [in Russian].
- Galloway A. R. Gaming. (2006). *Essays on Algorithmic Culture. Social realism in gaming*. New York.
- Heim M. (1993). *The Metaphysics of Virtual Reality*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Juul J. (2001). Games Telling stories? *Game Studies*, 1, 1, 1-12.
- Khakli O. (2010). *Vechnaia filosofia [Eternal philosophy]*. Moskva: Profit Stail [in Russian].
- Kheizinga I., Silvestrov D. V.(Trans.), & Kharitonovich D. E. (Comp.). (1997.). *Homo Ludens: stati po istorii kultury [Homo Ludens: cultural history articles]*. Moskva: Progress-Traditsiia [in Russian].

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ТА ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.324.8:004]:141.319.8

ЗАГОРОДНЮК Валерій Петрович

доктор філософських наук, професор, завідувач відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ПЕРЕДУМОВА КОГНІТИВНОГО ПОВОРОТУ У ФІЛОСОФІЇ

Зміна епохи Модерну реаліями постмодерну супроводжується низкою поворотів у філософії. Власне суть цього повороту одна, але у залежності від ракурсу аналізу в поле зору дослідників потрапляють різні його аспекти. На зміну гносеології як домінанти модерного філософування приходить онтологія, причому не онтологія аристотелівського штибу, а саме соціальна онтологія. Ця переорієнтація зумовлена тим, що у фокус дослідження потрапляє людина, її буття у світі.

Зрозуміло, що аналізу гносеологічного суб'єкт-об'єктного відношення для розкриття всього багатства світу людини не достатньо. Тому цей поворот до онтології буття людини у світі називають ще й антропологічним поворотом у філософії.

Відношення людини до світу завжди опосередковане відношенням людини до людини. Тому вивчення буття людини у світі неможливе без дослідження комунікації між людьми. З огляду на цю обставину говорять також про комунікативний поворот у філософії.

Якщо врахувати, що для одного з фундаторів онтологічного повороту у філософії М. Гайдеггера домівкою буття людини є мова, то його концепцію, поряд з концепцією пізнього Л. Вітгенштайна, можна вважати первісною версією лінгвістичного повороту у філософії.

Оскільки постмодерне дослідження мови акцентується не на синтаксисі або семантиці, а насамперед на прагматиці, де мова не відокремлена від її носія – людини, то можна говорити і про прагматичний поворот у сучасній філософії.

Отже, від гносеології до онтології буття людини – це магістральний шлях розвитку філософії від Модерну до постмодерну.

Проте подібна теза зовсім не означає, що гносеологія вичерпала можливості свого розвитку і має зійти з історичної арени, як вважають деякі сучасні мислителі.

Більш того, нині все частіше говорять про епістемологічний або когнітивний поворот у філософії. Я вважаю, що коли мова заходить про

ці повороти, то насамперед йдеться про переосмислення класичної теорії пізнання і пошуки нових неklasичних її форм. Іншими словами, під сумнів ставляться саме класична або класичні теорії пізнання і натомість пропонуються нові неklasичні епістемології.

Когнітивний поворот у філософії, вини комп'ютерної революції кнення когнітивістики як окремої науки і є однією з версій сучасних неklasичних епістемологій. Тому поняття епістемологічного повороту є набагато ширшим за своїм змістом, ніж поняття когнітивного повороту. Останній є лише одним з напрямків сучасного епістемологічного повороту, одним з варіантів пошуку нового образу сучасної неklasичної епістемології.

Когнітивний поворот відбувся у середині ХХ ст. під впливом трьох взаємопов'язаних чинників: у філософії – це антропологізація і соціалізація епістемології, яка призвела до становлення її неklasичних форм, у науці – виникнення принципово нових об'єктів пізнання, які зумовили подальшу суб'єктивізацію пізнавального процесу, у соціумі – становлення інформаційного суспільства під впливом комп'ютерної революції.

Когнітивний поворот проявляється у тому, що, ґносеологічна проблематика зміщується з периферії філософських досліджень, куди вона потрапила на початку ХХ ст. у фокус сучасного філософського дискурсу, з одного боку, а з іншого боку, у конкретних науках (психологія, лінгвістика, нейрофізіологія тощо) з'являються відповідні дисципліни, які вивчають механізми когнітивної діяльності, відбувається когнітивізація науки.

Наслідком когнітивізації науки стало виникнення когнітивної науки (наук), які об'єднані єдиною проблематикою і схожими методологічними принципами. Традиційно до них відносять філософію (насамперед, епістемологію і методологію науки), психологію, лінгвістику, антропологію, нейрофізіологію, теорію інформації тощо. Водночас відбувається експансія когнітивної проблематики у царини й інших наук, таких як: когнітивна економіка, когнітивна соціологія пізнання, когнітивний аналіз політичного дискурсу в політології, соціобіологія, нейромаркетинг та інші.

Таким чином, становлення інформаційного суспільства під впливом комп'ютерної революції – це один з важливих чинників когнітивного повороту у філософії і науці, який, у свою чергу, сприяє подальшій інформатизації суспільства.

УДК 37:001.8]:004

orcid.org/ 0000-0003-1404-180X

БОЙЧЕНКО Михайло Іванович

доктор філософських наук, професор кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ПРАКТИК ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Освітні практики на сьогодні є достатньо дослідженими, однак, переважно не як практики, а як їхні складові – результат, методика, учасники тощо – словом, майже усі їхні складові достатньою мірою вивчені, а от із загальною методологією і досі справи невтішні. Тому й виявляється нерідко, що з цих складових можна і не зібрати потім самі освітні практики – тим, хто захоче їх переймати. Звісно, найкращим шляхом поширення практик є пряме залучення до вже наявних практик, після чого їх учасники можуть виступати їх носіями і мають хороші шанси вже самотужки певною мірою їх відтворювати у інших колективах. Однак, цей шлях є довгим і доступним далеко не всім, тому без наявної методології дослідження цих практик навіть найкращий обхідний маневр не дає гарантованого результату. Особливо це відчутно у освітніх практиках, пов'язаних з інформатизацією суспільства.

Дійсно, Україна має одних з найкращих програмістів у світі і водночас не має ані виробництва комп'ютерної техніки та пов'язаної з нею інфраструктури, ані навіть більш-менш масштабних компаній, які проводили би певну політику у сфері програмування та інформатизації суспільства. Вітчизняні програмісти і невеличкі профільні ай-ті-компанії працюють переважно віддалено – на закордонного замовника, який виступає організатором дослідницьких і економічних проєктів, у яких наші фахівці відіграють роль виконавців окремих завдань. Тобто вітчизняна система освіти є достатньою для підготовки окремих фахівців, однак вона не створює належних передумов для формування відповідних практик у сфері інформатизації – особливо колективних практик.

Тут слід зауважити кілька моментів. По-перше, освітні практики є не до кінця успішними, якщо вони не готують до наступних успішних соціальних практик – економічних, політичних тощо, а надають лише окремі компетенції і окремі знання. По-друге, успішними можуть бути лише колективні практики. Їхнє забезпечення у школі має у вітчизняній системі освіти давні традиції, а тому принципової різниці між тим, що саме викладати – біологію, історію чи інформатику – з цієї точки зору нібито не так і важливо, якщо є великий успішний досвід створення атмосфери колективного навчання. Однак, цієї колективності, яка наявна у навчанні, якраз і не ви-

стачає згодом – у роботі. По-третє, так трапляється не випадково, адже колективність виникає не за єдиним шаблоном, нехай навіть і можна виявляти певну організаційну подібність. Колективність має народжуватися саме із специфіки і сутності справи, яка і викликає до життя певні практики. Простими словами: якщо зрозуміло, для чого навчатися – і для вчителя, і для учнів – тоді навчання є успішним, всі працюють з усвідомленням спільного залучення до спільної справи. Зрозумілі базові цінності освіти, а відповідно – і належні цілі та засоби навчання. Зовсім інший результат отримуємо у сфері інформатизації, якщо тут відсутнє таке відчуття потрібності і перспективи запровадження інформаційних інновацій в Україні – причому відсутнє у ключових учасників цього процесу, тобто і у його замовників, і у його виконавців, і у споживачів його результату. У такому випадку окремі досягнення, причому навіть найкращі, світового рівня досягнення, окремих програмістів, інженерів чи інших фахівців ай-ті-сфери не будуть призводити до формування відповідних практик інформатизації.

Отже, необхідне повернення до загальної теорії і методології соціальних практик – для того, щоби зробити успішними освітні практики інформатизації (як і будь-які інші конкретні освітні практики). Необхідно з'ясувати, що слід змінити у розумінні і організації соціальних практик, щоби вони були не лише внутрішньо успішними, але були також не випадковими і не розрізненими в масштабах усього суспільства, а навпаки – були скоординованими і зчепленими між собою як коліщатка у добре налагодженому механізмі. Тоді не виникатиме питань, для кого готує фахівців система освіти, чому далеко не завжди вони потім працюють не за фахом, виїжджають за кордон тощо.

Термін «практика» має давньогрецьке походження і корелюється зі словом «праксис», діями у сфері етики і політики і протиставляється, на думку Аристотеля, сферам логіки і метафізики (епістеме і теорії), а також сфері художньої творчості (поезис). Після переосмислення Карлом Марксом поняття практика як здійснення матеріального виробництва цей термін почали вживати практично до всіх видів людської діяльності, але як до діяльності людства в цілому, а не по окремим видам практик. Вже у 20-му столітті Людвіг Вітгенштайн («мовні ігри»), Мішель Фуко («дискурсивні практики») [], П'єр Бурдьє («габітус», «соціальні поля», «символічний капітал» тощо) [], Юрген Габермас («життєвий світ») вносять у розуміння поняття практики сучасне значення її конкретизації у множинних і відносно незалежних одна від іншої практик, таких, що втілюють у собі узгоджений спосіб існування певних соціальних спільнот.

Все це базується на переосмисленні у сучасній філософії пріоритетності у парі «теорія-практика» на користь практики. Практична філософія виникла як втілення ідеї етичної спрямованості як кінцевого призначення філософії, але ту ж етичну ціль переслідує значною мірою і філософія

освіти, як і освіта загалом. Філософія освіти постає як практична філософія у двох основних стосунках: по-перше, здобути теоретично філософські ідеї у освітньому процесі отримують своє практичне застосування і перевірку; по-друге, у сфері освіти як множині освітніх практик народжується ті нові філософські практики, які являють собою новий тип практичної філософії, яка сама претендує на статус *Philosophia prima* (Бойченко, 2019, с. 106). Якщо Аристотель так називав метафізику (Аристотель, 1976), а Кристіан Вольф – онтологію, то сучасна онтологія явно втратила субстанційні риси, це онтологія екзистенцій, онтологія практик, онтологія комунікацій. На ній можлива реконструкція будь-якої можливої метафізики чи неметафізичної онтології як системи. Жодна система нині не може заперечувати дійсні практики, і навпаки – кожна теоретична конструкція, яка претендує на системність, не може суперечити наявні практикам, навпаки – вона має їх задовільно пояснювати, або ж інакше така система не заслуговує на розгляд (Бойченко, 2019, с. 106).

Усе це орієнтує на пошуки того начала у суспільному житті, яке спрямовує соціальні практики до взаємного узгодження. Габермас у якості такого начала розглядає життєвий світ, Луман вилучає як основу усіх соціальних комунікацій функціонування соціальних систем – очевидно істину слід шукати, як золоту середину, десь між цими двома конструктами. Функціонування сучасних соціальних систем все більш однозначно стає залежним від функціонування медіа комунікації (хоча і не редукується до них), а тому, так чи інакше, соціальні практики своє узгодження здобувають за допомогою цих медіа, які створюють для них горизонти осмисленості. З іншого боку, ці горизонти осмисленості у різних суспільствах реалізуються специфічним чином, що зумовлене контингентним характером історії і культури цих суспільств – одним словом того, що Габермас називає життєвим світом, який, між іншим, постає як комплекс мотивацій, які спонукають людей до використання раціональних засобів, які пропонують саме ці, а не інші соціальні системи у кожному конкретному випадку соціальної комунікації. Таким чином, освітні практики інформатизації суспільства мають враховувати як основні системні вимоги, так і апелювати до мотиваційних особливостей конкретних життєвих світів тих чи тих суспільств. Як здійснювати ці сполучення – краще підкаже філософська герменевтика.

Таким чином, до загальної методології дослідження освітніх практик інформатизації суспільства слід віднести щонайменше комунікативну філософію, теорію соціальних систем і філософську герменевтику.

Список використаних джерел

Аристотель. Метафізика. *Сочинения* : в 4-х т. Т.1. Москва : Мысль, 1976. С. 63367.

Бойченко М. І. Виховання основ академічної доброчесності як передумова і складова забезпечення якості шкільної освіти. *Практична філософія*

- і нова українська школа: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2019 р., м. Київ). Київ : Інститут педагогіки НА-ПНУ, 2019. С. 104106.*
- Бурдье П. Практичний глузд. Київ : Український центр духовної культури, 2003. 503 с.
- Вітгенштейн Л. Філософські дослідження. Tractatus logico-philosophicus / пер. з нім. Євгена Поповича. Київ : Основи, 1995.
- Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 1. / Барбара Кассен, Констянтин Сігов (ред.). Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. 576 с.
- Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: підручник. Київ : Лібра, 1999. 488 с.
- Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / пер. с нем. И. Д. Газиева ; под ред. Н. А. Головина. Санкт-Петербург : Наука, 2007. 648 с.
- Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. Москва : Канон-пресс-Ц; Кучково поле, 2002. 624 с.
- Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук : пер. с фр. Москва : Прогресс, 1977. 488 с.
- Хабермас Ю. Проблема легитимации позднего капитализма / пер. с нем. Л. Воропай. Москва : Праксис, 2010. 264 с.

References

- Aristotel (1976). Metafizika. [Metaphysics]. *Sochineniia [Works]* (Vol. 1. pp. 63-367). Moskva: Mysl [in Russian].
- Boichenko M. I. (2019). Vychovannia osnov akademichnoi dobrochesnosti yak peredumova i skladova zabezpechennia yakosti shkilnoi osvity. [Educating the foundations of academic virtue as a prerequisite and component of quality assurance in school education]. In *Praktychna filosofii i nova ukrainska shkola: Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Practical Philosophy and the New Ukrainian School: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference] (pp. 104–106). Kyiv: Instytut pedahohiky NAPNU [in Ukrainian].
- Burdie P. (2003). *Praktychnyi hluzd [Practical sense]*. Kyiv: Ukrainnyi tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
- Fuko M. (1977). *Slova i veshchi. Arkheologiiia gumanitarnykh nauk [Words and things. Archeology of the humanities]*. Moskva: Progress [in Russian].
- Kassen B., & Sihov K. (Eds.). (2009). *Yevropeiskyi slovnyk filosofii: Leksykon neperekladnostei [European dictionary of philosophy: Lexicon of neperekladnostey]* (Vol. 1). Kyv: DUKh I LITERA [in Ukrainian].
- Khabermas Ju., & Voropai L. (Trans.). (2010). *Problema legitimatsii pozdnego kapitalizma [The problem of legitimation of late capitalism]*. Moskva: Praksis [in Russian].
- Luman N., Gazieva I. D. (Trans.), & Golovina N. A. (Ed.). (2007). *Sotsialnye sistemy. Ocherk obshchei teorii [Social systems. Essay on the general theory]*. Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].

- Riker P. (2002). *Konflikt interpretacii. Ocherki o germenевitike [Conflict of interpretation. Essays on hermeneutics]*. Moskva: Kanon-press-Tc; Kuchkovo pole [in Russian].
- Vithenshtein L., & Popovych Yu. (Trans.). (1995). *Filosofski doslidzhennia. Tractatus logico-philosophicus*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Yermolenko A. M. (1999). *Komunikativna praktychna filosofia [Communicative practical philosophy]*. Kyiv: Libra [in Ukrainian].

УДК 159.923:141.78

ПОПОВ Володимир Юрійович

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії До-
нецького національного університету імені Василя Стуса

ПОПОВА Олена Вікторівна

кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І МУЛЬТИКУЛЬТУРИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОСТМОДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Динаміка постмодерної ідентичності визначається трьома взаємопов'язаними соціальними процесами: інформатизацією, глобалізацією і мультикультуризацією. Ці світові процеси ще не є завершеними, їх сутність залишається невизначеною. Такою ж незавершеною та фрагментарною є і постмодерна ідентичність, тим більше, що вона не має націленості. Незважаючи на це, можна стверджувати, що ідентичність інформаційної ери спирається в більшості випадків не на ототожнення із соціальними спільнотами, а на комунікативні дискурси самостей.

Боротьбу за ідентичність супроводжує поширення масової культури, без якої немислиме становлення інформаційного суспільства. Тенденція спрощення культури мала на меті «побудову своєї культури, свого світу» у різних соціальних групах.

Нові акценти у формуванні інформаційної ідентичності постмодерну вносить масове поширення Інтернету. Поява і розвиток Мережі надали унікальну можливість для проведення експериментів з ідентичністю людини й практично необмежені можливості у вираженні свого «Я». Ця унікальність зумовлена рядом властивостей цього середовища, але, як вважають дослідники Інтернет-комунікацій, відносна анонімність цього середовища та опосередкованість її комунікативних каналів впливають на засоби прояву та формування віртуальної ідентичності.

У сучасному інформаційному суспільстві існують потужні комунікаційні протистояння глобального і локального, особистого і суспільного, колективного й індивідуального, що поступово призводить до трансформації почуття інтимності й перегляду меж ідентичності. Традиційні соціальні зв'язки поступаються місцем більш абстрактним, а складні розширені соціальні системи інформаційного суспільства абстрактно організують життєві шляхи, в яких кожному індивідові ще треба себе знайти. Слід звернути увагу на те, що вивчення електронної комунікації також призвело до змін у розумінні самого процесу ідентичності й переходу від ідеї стабільної особистої ідентичності, за Еріксоном, до множинної постмодерністської її інтерпретації – як ідентичності, що складається із кількох додатків. У підсумку на цей момент ідентичність з'являється як проект і результат культури постмодерна: ідентичність, сформована Мережею, є породженням певних дискурсивних практик, що існують в епоху постмодерна.

Деякі вчені, описуючи постмодерністську ідентичність, використовують такі терміни, як наратив, плінність і колаж. Вважають, що віртуальна постмодерністська ідентичність складається немовбито з незалежних і в деяких випадках альтернативних субідентичностей. Згодом з них можна скласти будь-яку нову ідентичність, і ця ідентичність розглядається як пазл, який можна як розібрати, так і відтворити або зібрати по-новому. Варто підкреслити, що в інтернет-середовищі актуалізація й акцентуація проблеми множинності, динамічності й рухливості рамок ідентичності та самопрезентацій особистості виявилася максимально співзвучною духу постмодерна з характерним для нього пафосом незавершеності й відкритості як індивіда, так і його ідентичності.

Інформатизація суспільного середовища призводить до глобальних змін у людській ідентичності. Проблема ідентичності є проблемою вибору і вмінням вчасно зробити інший вибір, якщо попередня ідентичність уже втратила цінність. Як стверджує З. Бауман, проблема не стільки в тому, як отримати вибрану ідентичність, а в тому, яку саме ідентичність вибрати. Ідентичності – це як костюми: їх можна одягати і знімати (Бауман, 2002, с. 182).

Інформатизація сучасного суспільства тісно пов'язана із загальними процесами глобалізації. Це явище викликає сьогодні різні оцінки й відображається в серії теоретичних конструктів, а ставлення до неї – у досить різноманітних, найчастіше антагоністичних, політичних та ідеологічних практиках. У найбільш широкому значенні глобалізація означає становлення єдиного всесвітнього суспільства – процес, що збігається з епохою постмодерну.

Описуючи глобалізацію, можливо звернутися до концепції індивідуалізованого суспільства З. Баумана, хоча й не повністю погоджуючись з його надто песимістичними оцінками сучасної ситуації. Бауман ствер-

джує, що концепція «глобалізації» була створена для того, щоб замінити колишню концепцію «універсалізації», коли стало зрозуміло, що встановлення глобальних зв'язків і мереж не має нічого спільного з навмисністю й контролюваністю. Поняття глобалізації описує процеси, що уявляються мимовільними, стихійними й безладними, «акцентує увагу на тому, що з нами відбувається, у той час як «універсалізація» – на тому, що ми повинні або що нам треба зробити. «Глобалізація» проголошує знаходження якоїсь природності тими шляхами, якими розвиваються події в сучасному світі: сьогодні вони по суті безмежні й безконтрольні, носять квазістихійний, незапланований, непередбачений, спонтанний і випадковий характер» (Бауман, 2002, с. 152).

Як вважає сучасний український філософ В. П. Козловський, «мультикультуралізм є епіфеноменом (тобто похідним, підпорядкованим явищем) глобалізму, його близьким родичем» (Козловський, 2005, с. 124). Культурне розмаїття і культура співіснування множинного сьогодні значною мірою визначають долю планетарного людства. Даність множинного і заданість нових способів культурного буття насправді набуває виміру глобальної проблеми, бо йдеться про можливі перспективи їх співіснування – будь то зіткнення цивілізацій або ж – комунікація і подолання етнологічних перешкод між ними на макро-, мезо- і мікрорівнях.

Уніфікація ціннісних стандартів життя, яка відбувається під впливом глобалізації, існує поряд зі створенням паралельних світів, в яких ми змушені жити майже одночасно. Стандартизація, формалізація йде пліч-о-пліч із плюралізацією світів. І це не зовнішня щодо людей дія якихось надіндивідуальних ворожих сил і процесів, а персональний досвід кожного з нас. Сучасна людина все більше і більше відчуває свою різновекторність, відсутність твердих, непідвладних плину часу значень досвіду, мови, професійних умінь, сімейних традицій. Коли йдеться про культуру, ми не маємо на увазі лише етнічні чи конфесійні спільноти. Як свідчать культурологічні дослідження, будь-які об'єднання, що намагаються вижити, не втрачаючи власної ідентичності, мають шанс на виживання лише якщо створюють власний світ і культуру. Однак дилема, з якою стикаються ці спільноти, об'єднання, полягає в тому, що виживання в сучасних глобальних умовах майже з фатальною необхідністю призводить до втрати традиційних, звичаєвих форм самоідентифікації. Це не треба розуміти як дію якогось закону, що з фатальною силою змітає все на своєму шляху, зокрема, знищує всі культурні відмінності. Скоріше за все, це певна тенденція, що діє по-різному в різних культурах, спільнотах. Це не є фатальним, а є лише обрієм, що окреслює коло можливого і бажаного руху, зміни та поступу.

Але проблема глибша, ніж це здається на перший погляд. Як це не парадоксально, уважний погляд легко побачить, що декларований деякими гілками мультикультуралізму принцип суцільної рівності культур

суперечить демократичному принципу рівності індивідуумів, оскільки в багатьох культурах існує ієрархія каст або станів, расизм і сексизм. Ми знаємо, що деякі культури, на жаль, бувають нетолерантні до інших культур, можуть нехтувати правами особистості, бути переконаними у власній вищості та замкненими для так званих «аутсайдерів».

Саме це викликає критику супротивників мультикультуралізму, наприклад, Сейли Бенхабіб, яка сутність мультикультуралізму вбачає у підміні особистої ідентичності груповою і виникненні в демократичних західних суспільствах якісно нових анклавів групової ідентичності, нетолерантних до зовнішнього оточення і своїх адептів.

Таким чином, постмодерна ідентичність може бути визначеною як незакорінена (*disembedded*) у певному місці чи статусі. Сьогоденне життя надто динамічне, перенасичене інформацією і можливостями змін, щоб і надалі розглядати людину як палігрима, що ціле життя прямує до своєї мети. Життєвий шлях змінився на колекцію епізодів без майбутнього і минулого, в які вбудовано короткострокові цілі, швидкоплинні можливості і цінності, і немає однієї мети, яку оголосив протестантизм для модерних часів – збагачення і праведне життя. Відтак професія, кваліфікація втрачають свою визначальну роль для формування ідентичності, і втрачають її навіть стать і вік. Дедалі більше ідентичність будується самою людиною, а не нав'язується суспільством; найважливішою компетенцією стає готовність до змін і толерантність.

Список використаних джерел

- Бауман З. Индивидуализированное общество / пер. с англ. В. Л. Иноземцев. Москва : Логос, 2002. 326 с.
- Козловський В. П. Мультикультуралізм як «кінець історії»: виміри нового нігілізму. *Концепція мульти-культуралізму*: зб. наук. пр. / ред. О. Є. Гомілко. Київ : Стилос, 2005. С. 97–127.

References

- Bauman Z. & Inozemtcev V. L. (Trans.). (2002). Individualizirovannoe obshchestvo [Individualized society]. Moskva: Logos [in Russian].
- Kozlovskiy V. P. (2005). Multykulturalizm yak «kinets istorii»: vymiry novoho nihilizmu [Multiculturalism as the “end of history”: dimensions of the new nihilism]. *Kontseptsia multy-kulturalizmu* [The concept of multi-culturalism] (pp. 97-127). Kyiv: Stylos [in Ukrainian].

УДК 141.319.8:159.923.2

orcid.org/ 0000-0001-9744-8300

КОЗАЧИНСЬКА Вікторія Валеріївна*доктор філософських наук, старший науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України*

СУЧАСНА СИТУАЦІЯ ЛЮДИНИ: ВИКЛИКИ ПОСТЛЮДСЬКОСТІ

Обстоюючи образ децентрованої раціональної особистості, вбудованої в діалогічну спільноту, Ю. Габермас у «Майбутті людської природи» наголошує на загостренні питання ідентичності за умов, коли «етика можливості бути собою обертається на одну з багатьох альтернатив, ...а нові технології змушують нас вести публічний дискурс про правильне розуміння культурної форми життя як такої» (Хабермас, 2002, с. 26). Перед людиною простягаються обрії програмування себе, свого тіла, іміджу тощо відповідно до уподобань, а сама природа людини постає предметом вольових «дизайнів» – так, що втрачаються межі між тим, якими ми «є», й органічною оболонкою, якою «наділяємо» себе (Хабермас, 2002, с. 16).

Перед сьогоденним антропологічним знанням зринає проблема інформаційної людини як *транс-* і *пост-людини*, з огляду на перспективу над-(пост)людськості. Відтворення усталених засновків буття опиняється перед обличчям пост-тілесності у потужних віртуальних реальностях, де-струкцією моноцентричності маскулінного типу тощо. Центральний меседж постлюдськості – детермінованість тіла в сучасній культурі, що потребує спростування обмежень його особливої ідентичності. Узвичаєним є «оформлення» тіла у розмаїтті стилів як та «освітня робота» (Бодріяр, 2000), завдяки якій люди надають собі упізнаваної соціальної форми, виявляють смаки й цінності. Пристосовуючись до запитів аудиторії, тіло вже не дорівнює *людському* тілу в дискурсах маскультури і спорту, в рекламних текстах обертаючись на схему, редукуючись до шкіри чи пропорцій фігури як «поверхні», що підлягає оновленню (Зверєва, 2003).

Властивий мережевому суспільству розрив між соціальним станом та біологічною фазою, що лежить у засновках життєвого циклу (розширення категорії «третього віку», трансформація родини й зміни форм материнства тощо), зумовлює не менш загрозливі виклики – від спростування біосоціальної зумовленості ролей у соціумі до «*аритмії*» біосоціальної ритмічності в цілому. Індустріалізація цих перетворень призводить до відчуття «фікції» суб'єктивності. Фантазматично «імморталізованим» виглядає саме вже безугавне накопичення *часу* як спільного еквівалента, загальнонародового капіталу людства (Бодріяр, 2000), – що є відтак, радше, «свободою капіталу від часу» (Кастельс, 2000).

Контекстуальність і локальність ідеї людського часу трансgressує в інформаційному суспільстві у «суміш часів» і в «домінантну» форму соціального часу мережевого суспільства – *позачасову* темпоральність, у якій «...соціальне панування здійснюється через посередництво вибіркового включення або виключення функцій та людей із різноманітних часо-просторових рамок» (Кастельс, 2000, с. 400). В інформаційно-смысловому обширі необмеженого метадискурсивного процесу означення – цього «злов'язного розмноження значень у світі» (М. Фуко) технонаукові стратегії відмовляються визнати смерть як *онтологічний* факт людського буття.

З цим пов'язано зухвалу наративізацію «кодів» моральності як ресурсу споживання й задоволення, активне моделювання – через стратегії відчуженого дивлення (*look*) та стеження (*gaze*) як визначальних способів отримання задоволення – «від-чуженої», «об-інакшеної» смерті як продукту візуального обміну культури. Про знеособлено «статистичний», «цифровий» підхід до смерті, що зринає у соціотехнічному контексті «розуму, що *заперечує час*» (Кастельс, 2000), свідчить медіадискурс «поп-спільноти», де підвищена зацікавленість до випадкової смерті заповнює брак осмислення смерті природної. «Поп-культурні» медіатехнології не дбало *трансgressують* межі «від-чужуваної», «спожитої» як культурний продукт «оптичної», «часткової» летальності.

Дистанціюючись від смерті складними онтологізованими конструкціями, суб'єкт інформаційного суспільства, як слушно стверджує В. Суковата, через наративно-візуальний метафоризм воліє привласнити – а отже, «спожити» й знищити смерть, ототожнивши її з легітимною частиною «припустимих» внутрішніх ресурсів (Суковата, 2000, с. 36–50). Саме віртуалізація (наративізація, візуалізація) смерті, руйнуючи її як фізичну (біологічну), а отже – невідворотну природну реальність, обертає смерть на маніпульований симулятивний об'єкт, за яким, встановлюючи владу над ним як *іншим* («чужим»), спостерігає комунікатор.

«Загравання» з перенесеною на голівудський «довгий метр» та доступною інтеркомунікації символічною структурою смерті дистанціює її візуальний наратив від суб'єкта, ставлячи перед ним неусвідомлене завдання визначення власного місця у наративі. Р. Салецл означає парадоксальну природу такого «віднайдено втраченого» об'єкта, котрий у статусі лаканівського *Іншого* трансформується в об'єкт задоволення. Зміщення *онтологічного* статусу «об'єкта» смерті шляхом зсуву його реальності через численне повторення «зримих» субститутів (відеоряд «з гарячих точок», трансляція «живого» голосу, вигляду жертви теракту абощо) спричинює своєрідну *трансмутацію* почуття задоволення при акті «споживання» іншого (чужого) болю (іншого, чужого тіла) у своєрідний *танатологічний нарцисизм* (Суковата, 2003).

Сучасний *кіч* смерті як «розфокусування» некроцентричної традиції романтизму є перверсивною стратегією, що підважує сенсоутворюваль-

ну функцію смерті. Спрямований модерном до відвертого протистояння, культурний бінарзм зв'язки «життя – смерть» набув, за Ж. Бодріаром, рис радикальної автономізації обох членів. Подальшу «діалектизацію»: смерть як негативність та процес становлення у Гегеля – зруйновано, як зауважує Бодріяр, лише Гайдегером, для якого смерть скріплює свободу суб'єкта, котрий «здобуває» останню *quia absurdum* (Бодрійяр, 2000, с. 291). Сьогоднішня доба визначається необорним рухом *подалі від смерті*, адже «соціальні реформи, прогрес медицини, усупільнення виключно особистих проблем поступово ізолювали смерть, залишаючись щодо неї безсилими... Це робило її “зайвою” в розумінні покращувальних доктрин, які поволі ставали загальною вірою в секуляризованій культурі» (Лем, 2001, с. 342).

Прогрес *соціального* як перехід від символічного обміну розрізень до соціальної логіки еквівалентностей соціалізує, за Ж. Бодріаром, саму смерть, котра відтепер, – «з дозволу закону й медицини» вписана до *rewriting-planning-programming-system*, – виглядає як самий *принцип раціональності* (Бодрійяр, 2000, с. 299–300). Інакший у соціальному плані кінець видається скандальним «безладом», ознаки чого Бодріяр убаचाє в масштабній комерціалізації «ринку смерті» як знаку її споживання, у відверто індустріалізованому й організованому лікарняною бюрократією «менеджменті смерті», зрештою – в намаганні інвестувати у смерть як «нерухомість» та останній *предмет колекціонування*.

Показовими в цьому світі виглядають спроби осмислити феномен антропологічне старіння як результат нехтування, ба й тотальної зневаги сучасної цивілізації до феномену *цілісності* людської природи, дослідити різноманітні аспекти антропологічного старіння людства через його симптоми – виснаження природи людини і природи як такої, ускладнення морально-екзистенційної ситуації людини, притуплення почуттів («теплова смерть почуттів» – К. Лоренц) тощо (Рибакова, 2006, с. 267–268).

Попри ведення активної боротьби зі старістю у рамках численних міжнародних проектів «радикального подовження життя», необхідно, як наголошують дослідники, усвідомити недостатність спроб змін природничо-науковими засобами, – від радикальних дослідів т. зв. імортології до клонування, – лише однієї, а саме фізіологічної сторони людського старіння. Так само жодне механічне перенесення на європейський ґрунт східних психотехнік «йоги безсмертя» не матиме результатів без усвідомлення необхідності перемоги «духовної старості» над неміччю людської плоті. Адже всі сценарії механічних маніпуляцій над людською природою, не торкаючи глибинних підвалин буттєвості, приречені стати лише черговим «технологічним блефом» (Рибакова, 2006, с. 278).

Перед жорстким спротивом чиннику людської тілесності, необорна й потужна «стихія» якої чинить опір деструкції і тотальному знищенню людини як виду, опиняються сьогодні й загрозливі тенденції глобальної

екологічної кризи. Наразі не викликає жодних сумнівів, що подолання екологічної кризи, що незворотним чином деформує базові принципи цілісності зв'язку людини зі світом, потребує докорінного переосмислення феномену *людськості* й усвідомлення людської тілесності як невід'ємної ознаки *специфічно людської онтології*.

Список використаних джерел

- Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / пер. с франц. С. Н. Зенкина. Москва: Добросвет, 2000. 387 с.
- Зверева В. Специализированные тела в массовой культуре: бодибилдинг. *Синий диван*. 2003. № 2. С. 118–130.
- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура : пер. с англ. Москва: ГУВШЕ, 2000. 608 с.
- Лем С. Апокрифи : пер з пол. Львів: Літопис, 2001. 456 с.
- Рыбакова Н. А. Проблема старости в европейской философии: от античности до современности. Санкт-Петербург: Алетейя, 2006. 288 с.
- Суковата В. Смерть як «Інший» у візуальних нараціях Постмодерну. *Філософська думка*. 2003. № 2. С. 36–50.
- Хабермас Ю. Будущее природы человека. На пути к либеральной евгенике?: пер. с нем. Москва: Весь мир, 2002. 144 с.

References

- Bodriiia Zh. (2000). *Simvolicheskii obmen i smert* [Symbolic exchange and death]. Moskva: Dobrosvet [in Russian].
- Kastels M. (2000). *Informatcionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [Informative epoch: economy, society and culture]. Moskva: GUVShE [in Russian].
- Khabermas Ju. (2002). *Budushchee prirody cheloveka. Na puti k liberalnoi evgenike?* [Future of nature of man. On a way to liberal eugenics?] Moskva: Ves mir [in Russian].
- Lem S. (2001). *Apokryfy* [Apocryphas]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Rybakova N. A. (2006). *Problema starosti v evropeiskoi filosofii: ot antichnosti do sovremennosti* [A problem of old age is in European philosophy: from antiquity to contemporaneity]. Sankt-Peterburg: Aleteia [in Russian].
- Sukovata V. (2003). Smert yak "Inshyi" u vizualnykh naratsiiakh Postmodernu [Death as "Other" in visual naracyakh Postmodernu]. *Filosofska dumka* [Philosophical idea], 2, 36-50 [in Ukrainian].
- Zvereva V. (2003). Spetsializirovannye tela v massovoi kulture: bodibilding [The specialized bodies are in a mass culture: bodybuilding]. *Sinii divan* [Blue sofa], 2, 118-130 [in Russian].

УДК 37.091.39:004

ІЛЬІН Володимир Васильович

доктор філософських наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІЛЬІНА Антоніна Анатоліївна

доктор філософських наук, доцент Київського національного університету технологій та дизайну

ОСВІТА ІНФОРМАЦІЙНОГО СВІТУ: ЯКЕ ЗНАННЯ ПОТРІБНЕ ЗАВТРА?

Для всіх – і хто вчить, хто вчиться і хоче вчитися, добре відомо, що сьогодні найважливішим пріоритетом освітньої діяльності в Україні є підготовка творчої, знаючої особистості, здатної до самонавчання, відповідальності, готовності до майбутнього, адаптації до непередбачених ситуацій, орієнтації в складних викликах життя. У всіх навчальних програмах і планах зазначається, що сучасний учень і студент повинен формувати в собі компетенції, на основі яких виробляються здібності до конкурентоспроможності, цілеспрямованості, самостійного прийняття рішень, розробляти варіанти різних підходів до реалізації плану дії, прогнозування і всебічний аналіз проблемних ситуацій.

Правильні, красиві слова, які давно всі знають, давно всі говорять і до яких всі звикли. І кожного разу, коли їх з натхненням промовляють, здається: ще одне зусилля, і нове покоління молодих, розумних людей, сповнених знань, професійності, компетенцій, почнуть енергійно, поновому будувати молоду державу Україну і перетворювати світ. Дійсно, розум, знання – основа освітньої діяльності. Віра в силу освіченого розуму сформована, як відомо, головним чином філософами епохи Просвітництва. Вона ґрунтувалася на досягненнях науки того періоду, яка довела розумне облаштування природи. На цій підставі філософами-просвітителями було поставлено завдання закласти такі основи моралі, науки і релігії, які б відповідали властивому людині розуму, який повинен вибудувати за аналогією природи розумно облаштоване суспільство. Це привело до просвітницької ідеології, на основі якої сформувалися великі утопії XIX століття, зокрема марксизм. У другій половині XX століття «просвітницький розум» у передових країнах Заходу втратив своє значення (на те вони й передові). Але наша країна майже до кінця минулого століття перебувала в тотальності впливу марксизму, сформованого на ідеях Просвітництва. Звідси безумовна віра в силу освіти, яка повинна навчити «вічному», «доброму», «розумному».

Вона, ця віра, залишається такою і сьогодні, концептуалізуючись у відому дихотомію: «вчення – світло, невігластво – темрява». Але віра ні-

коли не дана людині готовою, завершеною, остаточною. Віра – це пошук віри, це «стрибок в невідоме» (К. Барт). Віра парадоксальна, вона повинна збуджувати, тривожити розум, а не вселяти спокій і незворушність. Один із парадоксів віри в тому, що вона не гарантує впевненості, а тільки відкриває шляхи до самої себе, неповторної і різної, породжуючи сумніви і тривогу. Так само віра в силу розуму, освіченість повинна виходити з їх неоднозначності, в якій поєднується і позитив, і негатив.

Загальна система освіти, яка орієнтована на досягнення певного позитиву – творчої, професійної, знаючої, конкурентоздатної і тощо людини, разом з тим повинна враховувати постійні девіації (відхилення) на цьому шляху. А чи потрібно суспільству, щоб всі були саме такими індивідами? Уявіть, що навколо Вас одні Сократи, Ейнштейни, Білл Гейтси, академіки, винахідники, архітектори тощо? Чи буде таке суспільство дієздатним, спроможним підтримувати свою життєдіяльність?

Ми живемо в епоху, яка цінує тих, хто досяг успіху. Сьогодні вже не так важливо, який ти шлях вибрав: спорт, політика, бізнес, наукова кар'єра, чи ти зубами перетягнув на кілька метрів завантажений вагон, шахрайськими маніпуляціями здобув мільйони, став героєм скандалу, виграв перше місце в конкурсі дурнів, обманув партнера тощо. Головне, що це дало певні дивіденди, на тебе звернули увагу, ти можеш досягнути певного статусу, зайняти відповідну «нішу» в суспільстві. «Посміхайся, і ти досягнеш успіху!», «Тут і тепер!», «На тому стою, але можу інакше!» – одні з головних принципів сучасного життя. І чи потрібно для цього вчити закон Джоуля-Ленца, складнопідрядні і складносурядні речення, шукати аргументи на користь еволюційної теорії Дарвіна чи відстоювати «теодицею» Г. Лейбніца?

У такій ситуації постає питання: для чого вчитися? В умовах аграрного суспільства, суперечності між містом і селом - відповідь була проста: щоб волам «хвости не крутити». В індустріальну епоху вища освіта стала індульгенцією для переходу до іншої соціальної страти – інтелігенції, стати «начальником». Традиційно життя було розділене на дві взаємодоповнюючі частини: перший період – навчання, за яким, в другому періоді, йшла робота за одержаними знаннями, інформацією та фаховим вмінням. Але сьогодні, коли людство вступило в «суспільство знань», коли трансформуються базові структури життя, поглиблюючи його розривність, ця модель явно застаріла. Передвиборні лозунги кандидатів на вищі посади: «Я гарантую стабільність!» вже не відповідають часу: якщо Ви зберігаєте свою стабільну ідентичність, погляди на світ, минулу систему знань, то вам гарантовано залишитися відсталим «ретродиваком». Якщо індивід хоче залишитися відповідним викликам часу в економічному, культурному, соціальному сенсі, потрібно постійно вчитися, шукати нові ідеї і смисли, переробляти себе, навіть у зрілому віці.

Отже, потрібно вчити не лише для одержання знань, а вчитися бути сучасним, що передбачає своєрідність, унікальність, самостійність, які

повині стати нормою. Саме тому батьки і учні шукають нові школи, ліцеї, їдуть вчитися за кордон, розповсюджується приватна освіта, а навчальні заклади пропонують нові спеціальності, професії, навчальні програми, факультативи тощо. Усі зрозуміли, що майбутнє – це не те, що буде потім, не скоро, воно вже наступило, прийшло, і ми дедалі більше змушені мати справу з надрозумними комп'ютерами, «штучним інтелектом», біотехнологіями і нанотехнологіями. Причому вони можуть маніпулювати емоціями і знаннями з надприродною точністю, ставлять перед необхідністю постійно змінювати свою професію, яка взагалі може стати непотрібною. Як варто діяти в ситуації величезного обсягу інформації, яку важко сприйняти й проаналізувати? Щоб вижити в такому світі, досягнути певного комфорту, потрібна висока інтелектуальна «гнучкість», вміння оперувати резервами знань, володіти не надуманими, утопічними, а реальними компетенціями.

Видатний німецький філософ ХХ століття М. Гайдеггер вказував на три виміри часу буття людини: минуле, теперішнє і майбутнє. Минуле виступає як «фактичність»; сьогодення – як «залежність від речей»; майбутнє – як «проект», який визначає наші життєві плани, енергію діяльності. У цьому аспекті плин часу життя йде не від минулого до майбутнього, а навпаки. Усе найбільш важливе в людини попереду, а не в минулому, яке вже відбулося. А майбутнє належить тим, хто зуміє поєднати непоєднуване, знаходити нові смисли і, таким чином, адаптуватися до «безжальних» викликів все ще не пізної природи і непередбачуваного розвитку цивілізації. Іншими словами, все життя людини залежить від того, ким вона хоче стати і чого хоче досягти. На основі цього відбувається вибір професії, системи знань, навчальної програми, факультету, мети життя тощо. Потрібно вчити не тільки тому, що було раніше, напрацьоване мудrimi попередниками, але й можливим сценаріям майбутнього, в якому прийдеться жити. Головне в навчанні – не показувати лише «правду» життя, тим більше, що цих «правд» величезна кількість, а створювати новий світ або «переформатовувати» старий. Для цього потрібні не просто знання, а вміння його використовувати. Адже невміння керувати економікою і технологіями відбувається не від неоліку знань, а відсутності тих людей, які можуть на основі знань і в кризові, і в антикризові часи вирішувати проблеми (Співаковський, 2011).

У наш час компетентний фахівець той, хто вибирає знання «корисні», потрібні. «Багато знання розуму не навчає», – говорив давньогрецький філософ Геракліт. Термін «корисні знання» використав лауреат Нобелівської премії, виходець з України Саймон Кузнець в 1965 році, які з його точки зору є джерелом економічного зростання. Ключовий феномен сучасної епохи полягає в колосальній кількості знань, якими володіє людство. Нові знання, набуті за останні триста років, привели до безлічі соціальних конфліктів і страждань, але в той же час завдяки своїй корисності забезпечили

нам величезне багатство і безпеку. Вони змінили структуру економічних підприємств, техніку і технології, культуру, домогосподарство, зовнішній вид людей, їх відчуття і тривалість життя, можливості відпочинку і розуміння смислу життя.

Джерела добробуту ХХ століття лежать в промислових революціях ХІХ століття, а вони відбулися завдяки інтелектуальним змінам, які принесла епоха Модерну. Відповідно досягнення ХХІ століття є результатом колосальних досягнень науки, технологій і знання ХХ століття, які обумовили становлення інформаційного суспільства. У створенні світу, в якому «корисні знання» використовувалися з такою рішучістю і цілеспрямованістю, яких не знало жодне суспільство, і полягає унікальний західний підхід, який породив сучасний матеріальний і культурний світ. Саме ці «корисні знання» відкрили шлях до процвітання. Ті країни, які пішли по цьому шляху, приєдналися до багатства і комфорту, які перевершують уяву. У кінцевому рахунку прагнення до цих благ перетворилося в інтенсивні перегони, хоча вони і не торкнулися усіх. І хоча навіть сьогодні опір і обережність перед технікою і технологіями великі, але сучасний світ інституційно влаштований так, що навіть ті, хто заперечує сучасну техніку або нездатні її освоїти, врешті-решт будуть змушені піти по цьому шляху (Мокир, 2012, с. 380381).

Проблема «для чого вчитися» ставить ряд інших проблем: «Як вчитися?», «Де вчитися?», «Скільки це коштує?», «Який повинен бути результат навчання?», «Які знання потрібні для майбутнього, яке вже з нами?». І чи не найголовніше: «Хто повинен вчити»? Якщо вихователь сам повинен бути вихованій, то викладач, який готує компетентного учня, студента, фахівця, сам повинен бути компетентним. Інструкціями, правилами, методичними вказівками нову освітню систему не побудуємо. А що в такому випадку? Згадуються слова Епікура: «Метою філософії є пізнання і витікаюча з нього свобода». Отже, свобода вибору, свобода пропозицій, свобода пошуку, що відкриває можливість свободи мислення. А в ньому і полягає, як говорив Б. Паскаль, вся гідність людини. Можливо, це повинно бути «серцем» навчання – мислити, щоб навчитися вчитися?

Список використаних джерел

Мокир Дж. Дары Афины. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2012. 408 с.
Спиваковский В. М. Образовательный взрыв. Киев: Гранд, 2011. 436 с.

References

Mokir Dzh. (2012). *Dary Afiny [Gifts of Athena]*. Moskva: Izd-vo Instituta Gaidara [in Russian].
Spivakovskii V. M. (2011). *Obrazovatelnyi vzryv [Educational explosion]*. Kiev: Grand [in Russian].

УДК 316.4:33

КРАВЧЕНКО Алла Анатоліївна*доктор філософських наук, професор кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торгового-економічного університету*

МОДУС ЕКОНОМІЧНОГО В ПІЗНАННІ І ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

“Світ економіки” сьогодні являє собою широке “поле” господарської діяльності і взаємозв’язку людини вже не стільки із стихійними силами природи, з метою захисту збереження і розширення життя, підкорення і олюднення природи, але власне світ людської соціальності, нескінченної в проявах індивідуального вибору. “Світ економіки” є синтезом динаміки розвитку і структури взаємозв’язків, поданих як у вертикальний, так і у горизонтальній площинах. Відбувається цивілізований поділ світу на Захід і Не-Захід. У вертикальному – утворюється інформаційно-ієрархічна піраміда багатства і влади, вершина якої зайнята передовими країнами. До вершини піраміди безперервно йдуть потоки фінансів, багатства, інтелекту. Механізмом цієї структуризації виступає сьогодні глобалізація всіх складових соціально-економічної динаміки суспільства. Таке розуміння «світу економіки» нерозривно пов’язано із смыслом господарювання, який є універсальним філософським питанням про сенс життя.

Соціальність «світу економіки» опосередковується “філософією економіки”, що дозволяє розглядати економічну сферу як частину, фрагмент більш широкої реальності. Це показує її зв’язок з іншими неекономічними галузями. Відповідно розширюються горизонти економічної теорії, а разом з цим – світ економічної реальності. Це розкриває роль позаекономічних факторів при опису поведінки суб’єкта діяльності. Світ економічної реальності орієнтує на пошук шляху, який веде до подолання вузькоспеціалізованого, утилітаристського підходу в розумінні економічного життя, виявляє його справжні смисли, що вкрай важливо для формулювання орієнтирів подальшого розвитку.

Всезагальність “світу економіки” обумовлюється постійною взаємодією його елементів, котрі в своїй єдності характеризують економічне як “міражну” субстанційність. Звичайно, якщо ми розуміємо економічне в нескінченності можливостей, які вже цим демонструють ідеальність власного існування. Поза тим, характеристика економічного як повсюдно ідеального підкреслює всезагальність економічних взаємодій. Про це свідчить невід’ємність категорій філософії, які “працюють” в ідеальному економічному: буття, свідомість, дух, людина, пізнання тощо. Вони

утворюють “економічну матерію” як головну характеристику економічної субстанції. Все це і складає “світ економіки” – складний, суперечливий, різноплановий, багатий своїм змістом і смислами.

“Світ економіки” багатоплановий і багатомірний. У ньому взаємодіють множина чинників, які не завжди редукуються лише до матеріального. У “світ економіки” входять різноманітні утворення, породжені існуванням та діяльністю людини і суспільства. Виокремивши “економічне”, необхідно підкреслити його три найбільш суттєві властивості. Перша – це якісно визначена об’єктивна реальність. Друга – економічні відношення, які безпосередньо зберігають, відтворюють, зміцнюють біосоціальне існування людей через доставку їм джерел життя, ресурсів для соціального життя. Економічні відношення існують там, де є “індивідуально-суспільна” людина. Вони “оточують” людину, певним чином “зливаються” з нею, переходять в неї. Третя властивість – субстанційність. Завдяки їй з’являється можливість виявити головні основи економічного

(Базилевич, & Ільїн, 2007, с.183).

Насамперед потрібно відзначити невід’ємність субстанції економічного від ідеального світу буття людини. Структури буття, які постійно змінюються, можуть набути закінчених форм, якщо “замикаються” в свідомості людей, у будові їх психіки: нові структури починають “працювати” лише тоді, коли у людей виникає уявлення відповідної картини буття, а в їх діяльності починає функціонувати відповідна узагальнена схема життєвого процесу, або онтологія. Ядром будь-якої онтології виступає субстанція. Новий логос буття повинен укорінитися в свідомості людей, з’єднати зовнішні соціальні форми з реалізацією певних сил індивідів, відкрити певним зовнішнім формам доступ до “органіки” внутрішнього буття особистості. Звичайно, повної тотожності зовнішніх і внутрішніх форм не відбувається. Але деякі особливості в структурах зовнішньої і “внутрішньої” діяльності людей повинні співпадати, або, у всякому випадку, чітко відповідати одне одному. Виявлення цієї тотожності в найбільшій мірі належить субстанції, котра бере на себе відповідальність “бути основою всього”, в даному випадку всього економічного.

Не викликає заперечення визнання матеріальності економіки. Це зумовлює визнання логіки саморозвитку, внутрішньо властивого для всієї сфери економічного. Завдяки саморозвитку воно володіє “самістю”, котра характеризує його дійсну внутрішню архітектуру. “Самість” економічного і є основою розуміння економічної субстанції. Без неї неможливо адекватно пояснити і використати сучасну економіку. Об’єктивні економічні процеси виявляють, поза всяким сумнівом, два аспекти свого функціонування, які можуть мати місце (і можуть бути пояснені) лише при наявності субстанції. Перший аспект – взаємодія різних факторів, моментів, феноменів економіки. Взаємодії у економіці відбуваються через певне “щось” – економічну субстанцію. Вона є субстанцією соціуму. Але звичайному спостереженню

це “щось” себе вичерпуючим чином не демонструє. Ніхто не бачає в економіці такого ж основного матеріалу, що безпосередньо відчувається, яким є будь-який конкретний предмет (Корняков, 2004, с. 115116).

У цьому і полягає ідеальність економічного. Ідеальність як “перша метафізика” економічного виробництва виникла в економіці як в особливому вимірі, особливому просторі. На початку становлення соціуму саме економіка підвела людське мислення до розуміння економічного виробництва як “предметного тіла цивілізації”, предметного “згущення” взаємопов’язаних людських сил. Репрезентуючи виробництво як особливу систему речей, економіка поклала початок виявленню в цій системі соціальних форм, їх використання як вимірювачів ефективності людських дій. Звідси з’являється і розходження двох трактовок діяльності: як природного процесу і як предметного синтезу людських сил, енергій і зв’язків.

У наш час, при постійно зростаючій економічній ролі держави економічна субстанція не може бути зовсім невловимою. У певного роду проявах вона все ж таки відома. Хоча б тому, що сьогодні держави можуть маніпулювати національними економіками в таких фундаментально широких сферах, як, наприклад, контроль над інфляцією, безробіттям, над важливими параметрами всього суспільного відтворення. В цьому сенсі економічна субстанція відома спільноті (Базилевич, & Ільїн, 2007, с. 186187).

Особливу рису економічної субстанції складає її соціальність. Економіка висвітила функціонування і розвиток зв’язків людей, котрі здійснюється через виробничо-економічну і господарську діяльність. Тим самим вона виявила свою метафізичну сутність через визначеність нової системи виміру людських сил, здібностей, культурних цінностей. Все це набувало значення загального смислового показника, незалежного від конкретних властивостей, людей і речей. У контексті економічної субстанції поняття права, науки, культури набувають нового виміру і глибини. Деякі з них, наприклад поняття держави і права, повинні були істотно змінитися, визначивши цілі і перспективу практичних змін відповідних сфер. Інші, наприклад, поняття культури, моралі, мистецтва, всією своєю сутністю “чинили опір” економічному виміру (впливу). Що, власне, і опредметнює смисли економіки, яка активізує мисленнєву енергію і “виводить” людину за рамки конкретно-чуттєвого сприйняття.

У результаті виникає і формується економічний спосіб мислення, який під впливом економічної субстанції набуває нових соціальних характеристик. Це робить його засобом пристосування людини до нових принципів функціонування соціокультурних і духовних зв’язків. Розгортання власного економічного буття в часі (в економічній діяльності) означало для людини і вироблення нових форм розуміння, нових форм взаємозв’язку понять. Так виникала необхідність вироблення нових засобів для передачі свого розуміння сутності економічного як процесу, що служить виразом мінливої системи соціально-економічних зв’язків.

Особливість нового способу мислення досягається за рахунок включення в логіку його міркувань проблеми субстанційності. Це дає можливість індивіду (який пізнає), за допомогою мислення вписати себе в будь-які абстрактні зв'язки, в будь-які схематичні конструкції. І якщо формальне мислення вписується в структури предметної діяльності, яка визначає безпосереднє відношення до дійсності, то новий спосіб мислення (на що завжди претендує нова методологія пізнання), починає виходити далеко за межі емпіричного (конкретно-економічного) буття. У силу цього йому потрібна “власна територія” для “розміщення” і освоєння зростаючого масиву об'єктів пізнання (Базилевич, & Ільїн, 2007, с. 186187).

Атрибутом економічної субстанції, її вищим рівнем є модель, котра синтетично виражає і втілює весь процес її функціонування. Модель – це втілена потенційна можливість, яка розкриває перспективи пізнання економічної реальності. У цьому аспекті економічна субстанція є всім тим, чим природа “входить” в соціум, переходить в його розвиток, бере участь в його зростанні, готує і забезпечує своє самопізнання розумом. Вона “задумала”, “спроектувала” свої субстанційні “елементи”, які взаємопереходять і поєднуються один з одним, утворюючи єдиний потік економічного розвитку, котрий в силу цього є цілісністю “світу економіки”. Як атрибут субстанції, об'єктивна модель її загального руху “працює” у всіх формаціях і для всіх суспільних форм виробництва. Вона є (зрозуміло, разом із самою субстанцією) матрицею їх творення, а також даних суспільних форм, специфічних економічних відношень.

Список використаних джерел

- Базилевич В. Д., Ільїн В. В. Метафізика економіки. Київ: «Знання», 2007. 718 с.
Корняков В. И. Об экономической субстанции. *Философия хозяйства*. 2004. № 3(33). С. 114-118.

References

- Bazylevych V. D., & Ilin V. V. (2007). *Metafizyka ekonomiky [Metaphysics of economy]*. Kyiv: “Znannia” [in Ukrainian].
Korniakov V. I. (2004). Ob ekonomicheskoi substantcii [About an economic substance]. *Filosofia khoziaistva [Philosophy of economy]*, 3(33), 114-118. [in Russian].

УДК 37.091.39:004

orcid.org/ 0000-0001-7739-9716

ЮХИМЕНКО Наталія Федорівна

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії імені
І.П. Стогнія Державного вищого навчального закладу «Переяслав-
Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія
Сковороди»*

ФУНКЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ У СВІТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Визначаючи роль вчителя у сучасному суспільстві, необхідно розглядати громадянина і особу в системі суспільних відносин. Система освіти як соціальний інститут виконує особливу функцію: здійснює своєчасну і адекватну підготовку людей до повноцінного функціонування в суспільстві. Вона є одним із важливих факторів соціалізації людей. Для системи освіти як соціального інституту характерними є риси: спеціальні соціальні функції навчання та виховання, що підпорядковані суспільним потребам; організація та форми закладів освіти; професіонали, що забезпечують функціонування цього інституту; регулятори функціонування закладів освіти та суб'єктів освітньої діяльності; цілі та методи освітньої діяльності; систематична реалізація соціалізації а також визначений зміст освіти та інше.

Разом з тим, система освіти реалізує соціалізацію людей (здебільшого молоді), застосовуючи специфічні методи. Соціалізація людей здійснюється цілеспрямовано, систематично, планомірно через систему спеціальних закладів. Саме система освіти транслює підростаючим поколінням усі досягнення їх попередників, забезпечуючи спадкоємність поколінь, соціальну безперервність, поширює панівну ідеологію в суспільстві, відображає суспільні відносини.

Кажучи про особистість у соціокультурному просторі, ми її визначимо як таку, що найповніше втілює в собі найістотніші риси негатованих, бісоціальних активних людей, трансцендентне прагнення до свободи, особисту незалежність як творчу діяльність у різних сферах суспільного буття, значущість персонального внеску в перетворення навколишнього світу, самосвідомлення моральної і правової відповідальності (Ларцев, 2003).

У процесі життєдіяльності індивід прагне адекватного, повного розкриття надбаних сутнісних сил, самореалізації власної індивідуальності. Буття людини проходить неначе у трьох сферах, а саме: споглядання, діяльності та спілкування. Діяльність у цьому ряду стала провідним пояснювальним принципом у пізнанні людини, важливим фактором щодо розвитку культури, особливо такої її сфери, як мистецтво (основний спосіб

зв'язку людей між собою, що позбавляє самостійності решту відношень людини зі світом, включаючи їх тільки як компоненти).

Людина як елемент включена в ціле, що й визначає обмеження її свободи у соціальному бутті. Важливим у розкритті ієрархічності взаємовідношення особистості й соціуму є процеси персоналізації, самоідентифікації та об'єктивації. Адже в особистості в тісному взаємозв'язку перебувають біологічні, психологічні та соціальні властивості; вітальні й екзистенціальні фактори. Але складним є досягнення автентичних способів буття, шлях усвідомлення свого місця та власної ролі в загальнолюдській соціокультурній еволюції.

Власне, цей складний процес та результат засвоєння індивідом соціального досвіду і його відтворення є соціалізацією особистості. Поза суспільством неможливий ані духовний, ані соціальний, ані психічний розвиток. Так, у процесі життєдіяльності індивід прагне адекватного, повного розкриття сутнісних сил, прагне самореалізації.

Сутність людини не співпадає з її наявним буттям, бо вона сама є постійним розвитком, подоланням теперішнього і цілеспрямованим будівництвом майбутнього. Продуктом такого цілепокладання є мета життя людини.

На сучасному етапі історичного розвитку людства освіта все більше усвідомлюється як головний імператив розвитку суспільства. Це обов'язковий внесок у процес становлення та соціалізації особистості держави в інформаційному столітті. Але, безсумнівно залишається і факт глибокої кризи освіти. Адже сучасна освіта не виконує свою функцію формування у людей такого типу мислення, який би сприяв вирішенню глобальних проблем людства. Освіта, не дивлячись на задекларовану в багатьох країнах особистісну орієнтацію, все більше відчужується від індивідуальних інтересів і цілей більшості людей, від їх безпосередніх переживань. А відбувається це через розуміння і сприйняття освіти, насамперед, як засобу відновлення кваліфікованої робочої сили. Але, дозволимо собі нагадати, що вище ми факт становлення особистості назвали змаганням з фатумом свого народження. І якщо ми даним дослідженням освіту розглядаємо як один з ключових чинників становлення особистості, то підкреслимо і виняткову роль саме особистісної орієнтації освіти, в яких би історичних умовах і в якому б суспільстві воно не здійснювалося.

Сьогодні суспільство сприймається і функціонує як органічна відкрита система, що саморозвивається, в якій, все ж, кожна особистість спантеличена проблемою самооцінки і саморозвитку, в якому б векторі він (саморозвиток) не здійснювався. Тим більше, що суспільні норми і вимоги, ідеали і цінності культури сприймаються і привласнюються особистістю індивідуально і вибірково. Тому й ціннісні орієнтації виховання системи освіти не завжди збігаються з тими цінностями, які виробило суспільство. Це і є те найважливіше завдання, яке слід вирішити в процесі впливу на

становлення і соціалізацію особистості ще на ранніх і надалі більш пізніх вікових етапах.

Важливо відзначити, що становлення особистісного в дитині передбачає засвоєння ним системи суспільних цінностей. З цією метою педагог організовує, відбирає об'єкти культури, наділяє їх цільовою спрямованістю, створюючи тим самим виховне середовище, яке розгортає перед учнем спосіб життя і дозволяє природно входити в контекст сучасної культури. Проникнення в глибину тієї чи іншої цінності дитиною відбувається за допомогою відповідних видів діяльності учня.

Деякі види діяльності можуть використовуватися для засвоєння різних цінностей, але деякі цінності культури можуть засвоюватися за допомогою різних видів діяльності, що сприяє оптимальній побудові процесу виховання, значної економії часу, сил і вихователів, і вихованців. Відносини, які формуються у виховному середовищі, називають виховними. Виховні відносини дозволяють відчувати, зрозуміти, оцінити зв'язок власного «я» і вартості культури, осмислити її (надати їй сенс), суб'єктивувати, внести в природу і соціум своє суб'єктивне начало. Численні дослідження показують, що «переклад у внутрішній план» загальнолюдських цінностей і вироблення власних ціннісних орієнтацій неможливий на когнітивному рівні усвідомлення. У цьому процесі активну роль відіграють емоції. Соціальні цінності сприймаються перш почуттями, але за допомогою свідомості вони осмислюються. Поеднання почуття і сенсу в цінностях визначає способи поведінки, діяльності людини.

Психологічний механізм інтеріоризації дозволяє забезпечити динаміку духовних потреб особистості. Адже якщо до спільної діяльності вихователя і вихованця долучити фактори, які стимулюють самодіяльність вихованця, то з'явиться можливість для формування у нього нових духовних потреб.

Внутрішньо зіставляючи свої дії і вчинки з більш досконалою трудовою діяльністю, учні прогнозують її відповідно до кращих громадських еталонів і трансформують ці зразки у внутрішній стан. Нові об'єкти переходять у потреби, фактично, спрацьовує механізм інтеріоризації. Інтеріоризація цінностей культури вимагає в усіх випадках обліку діалектичної єдності когнітивного і чуттєвого, раціонального і практичного, соціального та індивідуального в особистості. У суспільній та індивідуальній діяльності здійснюється перетворення сил і здібностей особистості в об'єктивні соціально значущі продукти діяльності та цінності, відбувається екстеріоризація (лат. *Externus* - зовнішній).

Таким чином, система освіти виконує функції:

- соціалізації особистості і наступності поколінь;
- є середовищем для спілкування та залучення особистості до світових цінностей, до досягнень науки і техніки;
- прискорює процес становлення особистості;
- забезпечує формування духовності в людині.

Проте, важливою в сучасних умовах інформаційного суспільства є особистісна орієнтація системи освіти. Адже система освіти повинна не стільки впливати на особистість, формувати її, навчати, скільки бути партнером у процесі становлення особистості. Особистість сама протистоїть світові, що її «схопив», вона актуалізує проблему знання про незнання, природно прагне розвитку, а система освіти має бути настільки ефективною, щоб забезпечити особистість необхідною інформацією, необхідними можливостями, не стримувати її розвиток, орієнтуючись на загал учнівського колективу, а саме орієнтуватися на потреби кожної особистості у процесі становлення та розвитку. У цьому контексті реформи в системі освіти неминучі, адже, успадкована модель системи з СРСР не відповідає сучасним потребам суспільства.

Список використаних джерел

- Бжезинский З. Великая шахматная доска (The Grand Chessboard) / пер с англ. О. Ю. Уральская. Москва: Изд-во Международные отношения, 2009. 280 с.
- Ларцев В. С. Формирование личности: детерминанты, проблемы, перспективы (социально-философский анализ): дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.03 / Институт философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины. Киев, 2003. 432 с.
- Марков Б. Культура повседневности: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 352 с.
- Скотна Н. В. Особа в розколотій цивілізації: світогляд, проблеми освіти і виховання: дис. ... д-ра филос. наук: 09.00.10 / АПН України; Інститут вищої освіти. Київ, 2005. 376 с.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.

References

- Bzhezinskii Z., & Uralskaia O. Iu. (Trans.) (2009). *Velikaia shakhmatnaia doska [The Grand Chessboard]*. Moskva: Izd-vo Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].
- Khantington S., Velimeeva T., & Novikova Iu. (Trans.) (2003). *Stolknovenie tsivilizatsii [Collision of civilizations]*. Moskva: ООО "Izdatelstvo AST" [in Russian].
- Lartcev V. S. (2003). *Formirovanie lichnosti: determinanty, problemy, perspektivy (sotcialno-filosofskii analiz)* [Forming of personality: determinants, problems, prospects (social-philosophical analysis)]. (PhD dissertation). Institut filosofii imeni G. S. Skovorody NAN Ukrainy. Kiev, [in Russian].
- Markov B. (2008). *Kultura povsednevnosti [Culture of daily occurrence]*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
- Skotna N. V. (2005). *Osoba v rozkolotii tsyvilizatsii: svitohliad, problemy osvity i vykhovannia* [A person is in the split civilization: world view, problems of education and education]. (PhD dissertation). APN Ukrainy; Instytut vyshchoi osvity. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 165.814

orcid.org/ 0000-0002-3572-3888

ШАЛАШЕНКО Геннадій Іванович*кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України*

ДЕЩО ПРО СУЧАСНУ ТЕХНОКРАТИЧНУ ВЕРСІЮ СОЛІПСИЗМУ

Насамперед слід зазначити: запропоновані нижче міркування базуються на тому припущенні, що для філософсько-антропологічної занепокоєності щодо неоднозначного впливу стрімкого розвитку новітніх технологій – і в першу чергу інформаційних – на життя сучасної людини є достатньо серйозні підстави.

Річ у тім, що сучасний сплеск технологічної активності за всієї своєї «новітності» також не спроможний остаточно звільнитися від «коду людськості» всередині себе, тобто від приреченості на те, щоб тою чи іншою мірою, в тій чи іншій формі, нести в собі ознаки людського самовизначення, а відтак ознаки певного світовідношення і світоосягнення.

Через те ми вважаємо, що питання про «метафізичні потенції», а отже як про гносеологічні, так і, зрештою, онтологічні уявлення, прововані розвитком сучасних інформаційних, науково-технічних, генно-інженерних і т. п. технологій не варто вважати «закритими», «вичерпаними», в силу, мовляв, їх «метафізичності». Це реальна сучасна проблема. Адже певна резистентність філософської взагалі і онтологічної зокрема тематизації, її затята обов'язковість для живої мислячої істоти «людина» демонструється не лише всіма історичними формами позитивізму, кожна з яких раніше чи пізніше мусила виплекати в собі самій свою власну метафізику. Ми маємо прекрасну нагоду спостерігати більш свіжий випадок «антиреалістичної онтології», до якої подекуди тяжіють, наприклад, сучасні нейрологічні дослідження, особливо у підгалузях, які є в певному сенсі межовими, як от когнітивна нейрологія, нейролінгвістичне програмування, нейропсихологія, на проблемах яких і живиться т. зв. *нейроконструктивізм*, тобто філософська теорія, котра насамперед базується на твердженні, що ми сприймаємо не речі та факти самі по собі, а скоріше тільки те, що конструює наш мозок на основі сенсорного вводу.

Сам прогрес у дослідженнях роботи мозку, заглиблення у деталі і закономірності його креативного функціонування постійно актуалізує онтологічну проблему розрізнення реалістичної та антиреалістичної інтерпретації категорії існування. Подібні дослідження виявляють, наприклад, що в цілому прийнятна і справедливо заохочувана після кантівської критики чистого розуму філософська установка на те, що розуміння речей і

фактів з необхідністю передбачає розуміння самого процесу розуміння, містить у собі чимало підводних каменів, і насамперед, вони постають як ті прикладні галузі інтелектуально-когнітивної діяльності людини, до виняткової компетенції яких якраз і належить зокрема філософське питання про взаємозалежність розуміння та існування, оскільки «всезагальний» рівень його розв'язання є гранично беззмістовним. Інакше кажучи, суто філософські проблеми «оживають» виключно в процесі постановки і розв'язання конкретних когнітивних пошуків.

Як зазначає Маркус Габріель у своїй роботі «Існування у світлі реального мислення», той варіант антиреалістичної онтології, який провокується нейроконструктивізмом, не може бути послідовним, оскільки втрачає будь-яку пізнавальну спроможність і зазнає саморуйнації одразу, як тільки спрямовує свої власні установки на самого себе. Звичайно, цей катаклізм як наслідок «самозастосування» методологічних засад нейроконструктивізму, має місце за тієї умови, коли ігнорується проблема диференціації модусів всередині самої категорії існування. Саме тоді виникає враження, що існування є повністю, – «як таке», – залежним виключно від конструктивно-творчого потенціалу мозкової активності. Адже ми, справді, мусимо визнати, що образи оточуючого середовища, певною мірою «виробляються у мозкові». Той ментальний образ середовища, або мій внутрішній «монітор», на якому з'являються тримірні або чотирирізні розмаїті предмети, нейроконструктивізм уподібнює до мапи, яка дійсно відповідає тому, що відображає, проте лише в тому сенсі, що вона дозволяє відповідну орієнтацію. Однак це зовсім не означає, що сам «пейзаж» є саме таким, яким він конструюється на «мапі»: «Ментальний образ середовища існує так само, як і мапа, тільки завдяки тому факту, що ми їх обох побудували мислено, що згідно з нейроконструктивізмом, завжди може бути краще пояснене тим фактом, що ми розуміємо функцію залучених мозкових процесів більш детально» (Markus Gabriel). Іншими словами, в ментальному образі Шварцвальда, який дозволяє нам успішно орієнтуватися у цьому лісовому масиві, немає «ні грама» самого Шварцвальда.

Проте, якщо бути послідовним у дотриманні принципових настанов нейроконструктивізму, мусимо визнати, що у висхідних уявленнях про конструктивну спроможність мозкових процесів також не міститься «ні грама» мозку, яким він є сам по собі, тобто якщо сам мозок сприймати крізь призму цих принципових настанов, слід визнати, що мозок, що сприймає сам себе, має справу не з мозком, а з його ментальним образом, в якому так само мало «власне мозку», як мало самого по собі Шварцвальду на мапах Google. Наші уявлення про речі і факти, в тому числі і про мозок, як вони є самі по собі за такого підходу тяжіють до того, щоб перетворитися на похідну від образів довкілля, які виробляє мозок, який сам є лише ментальним образом, який він сам виробляє. Така «хитка», радикально непевна когнітивна позиція нанівець зводить наші гіпотетичні

припущення про «відповідність», перетворюючи їх на «чисте сподівання» з його «куцою», обмеженою чисто інструментально-прагматичною пізнавальною спроможністю.

Проте реальний процес пізнання, зрештою, не може у радикальний спосіб обійтися без самої ідеї відповідності, яка б виходила за межі ситуативної успішності певної дії як узгодженості розуму з самим собою. Він з необхідністю потребує узгодження своїх «стосунків» з онтологічними передумовами і можливостями свого виконання, – потребує адекватного сучасному етапу розвитку «розуміння розуміння» («саморозуміння розуму») встановлення стосунків епістемології з когнітологією, як таким способом пізнання пізнавального процесу, який розглядає останній певною мірою ззовні, з точки зору сучасних умов його уможливлення. Якщо ж ми дотримуємося припущення, що світ конструюється виключно мозком, то само це твердження, у цілковитій відповідності до його власного інтенціалу, ми можемо розглядати як невизначене щодо істинності, тобто як цілком можливо хибне, помилкове припущення, і відтак, можливо, ніякого мозку й не існує, як і центральної нервової системи etc., і «всі розмови про мозок включно з образами, які ми утворюємо сьогодні, використовуючи найкращі технічні засоби, взагалі не стосуються мозку. Але що ж в такому разі має бути? Якщо ми вважаємо, що у нас немає ні центральної нервової системи, ані мозку в собі, то теорія рухне» (Markus Gabriel). У результаті самозастосування нейроконструктивізму своїх власних принципів ми отримуємо нісенітницю: «з тези про те, що мозок сам будує свій світ на основі електричних імпульсів, виникає теза про те, що самого по собі мозку може й не бути. Але хто ж тут конструює тоді?... Одним словом, чи не є нинішня технократична нейронна версія тези Шопенгауера про світ як уявлення навіть більш неправдоподібною, ніж соліпсизм Шопенгауера, тому що вона починається на доказовій основі і звідти неконтрольовано перетворюється на надмірно узагальнену метафізику?» (Markus Gabriel).

Отже, маємо тут зазначити, що жодне стрімке і ефективне просування на шляху пізнання тонкощів та відповідного інформаційно-технологічного оснащення нашої власної пізнавальної здатності не спроможне викоринити певну проблему, яка становить центральний нерв філософування людини щодо власного осягнення реальності, або щодо онтологічних засад такого осягнення в його комплексності, тобто осягнення довкілля, самої себе та іншої людини. І проблему цю можна було наразі сформулювати таким чином (Звичайно, лише як варіант або аспект): Якщо й можна погодитися з тим, що «питання — *“хто” встановлює спосіб розрізнення?* — ... *не має сенсу в конструктивній онтологічній позиції*, оскільки «хто» з'являється уже у зв'язку з самим способом розрізнення, всередині такого способу розрізнення, тобто всередині реальності», тобто з тим, що «будучи лише розрізненою всередині себе, реальність “набуває” своїх “хто” і “що”» (Дацюк), то водночас неможливо проігнорувати й ту обставину,

що «ніхто» навряд чи в змозі здійснити розрізнення, в результаті якого виникає «хто». Конструктивізм *в цьому відношенні* є потенційно соліпсистичним, позаяк провокує рухатися до самознищення: якщо він є, то його немає. На практиці (тут – теоретичній практиці), справа виглядає, звичайно, не зовсім так. Жоден конструктивізм не бажає бути самовбивцею, а тому змушений бути непослідовним. Нейроконструктивізм, наприклад, все ж таки припускає наявність певного «хто» *до* здійснення означеного розрізнення, а саме мозку. Щоправда, в такому разі, як ми бачили, виникає питання: а хто продукує уявлення про той мозок, який і конструює ментальні образи світу та ті розрізнення в ньому, без яких не існує «нікого» й «нічого», в тому числі і самого мозку? Виходить, мозку немає до того моменту, поки він не починає творчо конструювати ментальний образ світу? І будь-який конструктивізм як *когнітивна позиція*, в решті-решт, приходить до такого самоконструювання світів, котре, будучи позбавленим опори у вигляді реальності з *максимально стійкою модальністю*, тобто, висловлюючись «старорежимною» мовою діалектичного матеріалізму, реальності, *існування якої не потребує прояснення нами механізмів нашої пізнавальної діяльності (або погоджується з певною локальною неможливістю такого прояснення – з локальним антиреалізмом)* – об'єктивної реальності, – без такої опори будь-який конструктивізм як філософія пізнання є саморуйнівним.

Список використаних джерел

- Дацюк С. Горизонты конструктивизма. URL: <http://www.uis.kiev.ua/xyz/hc/hc-book.htm>
Markus Gabriel. Existenz, realistisch gedacht. URL: <http://www.frias.uni-freiburg.de/veranstaltungen>

References

- Dateiuk S. *Gorizonty konstruktivizma [The horizons of constructivism]*. Retrieved from <http://www.uis.kiev.ua/xyz/hc/hc-book.htm> [in Russian].
Markus Gabriel. *Existenz, realistisch gedacht*. Retrieved from <http://www.frias.uni-freiburg.de/veranstaltungen>.

УДК 316.422:2-67

orcid.org/ 0000-0002-0241-5512

БУЧМА Олег Васильович*кандидат філософських наук, доцент, старший науковий співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України*

ЛЮДИНА І РЕЛІГІЯ: КОНФЕСІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВИМІРАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

За останнє століття минулого тисячоліття світ зазнав кардинальних змін. «У XX столітті вперше в історії Землі, людина пізнала і охопила всю біосферу, завершила географічну карту планети Землі, розселилася по всій її поверхні. Людство своїм життям стало єдиним цілим», – писав відомий мислитель В. Вернадський у першій половині XX ст. (Вернадский, 1988, с. 511). А вже у другій половині цього ж століття не менш відомий філософ Б. Рассел наголошував, що «людство стоїть перед альтернативою, яка ніколи раніше не виникала в історії: чи від війни слід відмовитися, чи ми повинні очікувати знищення людського роду... якщо битва між вченими не буде зупинена, то після наступної війни скоріше за все нікого з живих не залишиться... єдині можливості людства – це або мир, досягнутий за допомогою угод, або царство смерті» (Рассел, 1988, с. 133).

Однією з особливостей входження людства до нового інформаційного типу суспільства у III тисячолітті, на нашу думку, є проблема парадоксу системного мислення, який стосується співвідношення таких понять як “елемент в системі” й “система в елементі”, “людина в суспільстві” й “суспільство в людині”. Складним у формально-логічній площині видається те, що “людина” як елемент “соціальної системи” може не лише вмістити в собі “соціальну систему”, але й потенційно може спричинювати її трансформації.

Позірним стає можливість людини як елементу макрокосмосу вмістити в собі всю систему внаслідок специфічного згортання соціального простору в особистісний і розміщення межових параметрів макросвіту у мікросвіті, що продукує, начебто, розмноження “світів”, все нових і нових життєвих середовищ, народження нових (інших) культур, варіантів розвитку людства тощо. Відомо, що ще в античній філософії людина розглядалася як мікрокосмос. Але висунута і обґрунтована визначним українським філософом Григорієм Сковородою ідея трьох “світів” (макрокосма (Всесвіт), мікрокосма (людина) і символічної реальності, яка зв’язує ці два світи й ідеально їх в собі відображає, кожен з яких складається з “двох натур”: видимої (створеної, тварної) і невидимої (Бог) чи не як найповніше співзвучна і відображає вище окреслену проблематику.

Нині світ поступово “стискається”. І все частіше в ньому спостерігаються глобальні конфлікти. А завдяки сучасним засобам інформації і зв’язку усі дії держав миттєво стають предметом спостереження і оцінки світового співтовариства.

Людство стоїть на порозі нового світооблаштування. Нове тисячоліття кидає й релігії нові виклики. А релігія у відповідь намагається кинути виклик владі держав. На думку О. Тоффлера, сучасний світ рухається назад до гетерогенної світової системи. Але ця система формується в нових умовах, які стрімко змінюються, особливо у сфері високих технологій, електронних комунікацій, ядерних ракет, хімічної зброї тощо. Тому цей рух водночас спрямований і назад, і вперед. Саме цей рух знову виводить релігію на світову авансцену (Тоффлер, 2003, с. 559).

Нові інформаційні технології, засоби зв’язку, торгівля і туризм значно розширюють спектр міжнародних відносин. В цих умовах сучасні західні нації практично облаштовані в плані оборони, суспільного устрою, права, структури економіки і соціального обслуговування, а релігійність закріплює чуття національної єдності, яке стає сенсом життя громадян відповідних держав.

Релігійна духовність, під омофором якої постала сучасна цивілізація, зазнає у своїй формі конфесійно окреслених трансформацій, структурно-семантичних метаморфоз, зберігаючи, водночас, свою первісно визначену змістовну константу – аксіологічно-антропологічну спрямованість буття та надприродне походження людини, що порушує духовну рівновагу в організації людської спільноти. А одним із чинників її гармонізації намагається стати релігія в новому, модифікованому цивілізаційному варіанті. Прикметно, що найбільш активно намагаються перебрати на себе виконання функції гармонізації – християнство й іслам, які є певною мірою цивілізаційно - модифікованими конфесійними системами (хоча в кожній з них і спостерігаються інтроверсивні тенденції і спрямування, які вносять дисбаланс у своїх межах).

Значимість ісламу засвідчує той факт, що мусульмани складають переважну більшість населення багатьох країн Азії і Африки та поступово опановують європейські та американські простори. З іншого боку, спостерігається й християнізація східних і південних регіонів земної кулі. Такий стан речей в різних умовах і за різних обставин може бути як чинником інтегративної духовної глобалізації, діалогу релігій і культур тощо, так і фактором дестабілізації, розколу, напруги і конфліктогенності.

Сучасні трансформації християнської духовності методологічно починаються з усунення з людського життя трансцендентного начала (концепція смерті Бога і оголошення його таким, що вичерпав себе Д. Бонхьоффера) та взаємному розчиненні суб’єкта і об’єкта в просторі текста, розмиванні опозиції “суб’єкт – об’єкт” (М. Фуко, Ж. Дерида), що призводить до смерті Бога, смерті Суб’єкта. Їх сутнісними ознаками є запе-

речення божественної ієрархії та її визначального впливу на організацію світу і піднесення рівнозначності і самоцінності будь-яких виявів і форм християнізованих духовності та релігійності. Христо-логоцентризм замінюється Христо-плюралізмом і хаотичною поліконфесієзацією релігійного життя. Постає ліберально-християнська концепція суспільства, згідно з якою Церква обстоює порядок, заснований на гідності людської особистості, виходячи з індивідуальної свідомості, віри і розуму на протиположність фундаменталістській ієрархічній концепції суспільства, згідно з якою Церква відрізняла одкровення від розуму і зберігала за собою переваги вищого авторитету у витлумаченні Одкровення.

Християнський лібералізм теоретично обґрунтовує фрагментацію релігійної свідомості, фрагментацію релігійних відносин, роздрібнення тканини релігійного тексту і релігійного життя. Ліберальний характер сучасної християнської духовності випливає з її хаотичності. У релігійному вимірі вже не можна уявити за можливе спертися на свідчення, все стало умовним, а цінності – відносними. Християнська духовність розпадається, втрачає свою цілісність, вона розпорошується. Твердий порядок чи постулат допоміг би зберегти її цілісність, але постійні конфесійні зміни і релігійний хаос роблять її виключно плюралістичною. Спротивом християнському лібералізму є фундаменталізм, який теж зазнає трансформацій.

В сучасних умовах елемент протистояння “Схід – Захід”, “Іслам – Християнство” розпорошується, розпорошується на окремі частинки. Схід (Іслам) стає більш гнучким і поступливим перед Заходом (Християнство). Водночас християнство, що відкрило свої кордони, стає більше вразливим для зовнішніх впливів. Ми стаємо свідками, коли вище згадана формула протистояння поступово трансформується в іншу – “Захід – це анти-Іслам”. І все це завдяки виваженій стратегії і продуманій тактиці ісламських духовних лідерів, які знайшли “золоту середину” між фундаменталізмом і модернізмом. Її суть у тому, щоб створити своє розвинене суспільство позбавлене Євро-Атлантичних впливів, а потім рівноправно спілкуватися у міжнародному співтоваристві. В умовах кризи традиційного християнства (кризи християнського способу життя), руйнації християнського універсуму на авансцену історії виходять нові східні суперетноси, китайський, японський, ісламський, які заявляють про свої наміри брати участь у вирішенні глобальних проблем сучасності.

Християнські цінності нині не є єдиним гідним орієнтиром для організації усієї світової спільноти. Іслам, Буддизм та інші релігії пропонують свої уявлення про пріоритетні цінності життя, картину сучасного світу і власну стратегічну ініціативу. Зокрема, за сучасних умов, стратегія мусульманських богословів спрямована передусім на збереження і закріплення ціннісно-смыслотворчої функції релігії, поширення її дії на всі сфери людського буття (особистість, сім’ю, економіку, політику, виховання тощо). Вони намагаються утвердити Іслам у якості каталізатора

створення глобальної системи саморегулювання відносин людини з навколишнім середовищем, суспільства з природою, перетворити його в культиватора глобальної еволюції економічного, соціального та, особливо, духовного виміру буття, який уже проявляється як важливий чинник цивілізаційного поступу в третьому тисячолітті.

Водночас, перехід до нового типу відносин у системі “людина - світ” спонукає до відмови від певних, усталених до недавнього часу, світоглядних стереотипів, орієнтиром яких було панування людини над природою, в результаті чого в науці вбачався чи не єдиний гуманістичний ідеал людства.

Негативні наслідки науково-технічного прогресу та криза всіх програм модернізації (жодна з програм по вирішенню соціальних проблем не була виконана – злочинність, злиденність, безробіття тощо – не подолані, а навпаки), спричиняють переосмислення таких одвічних питань, як: що таке людина, яка її роль та призначення у світі, як вона повинна діяти, щоб не позбутися органічної і духовної єдності з природою, не втратити смислу свого власного існування.

У зв’язку з певною науковою неспроможністю при вирішенні глобальних проблем, релігія намагається перебрати на себе функції науки. У чому можливо і слід, також, шукати витоки й сучасної духовно-релігійної кризи, коли кожна конфесія відкрито або завуальовано претендує на абсолютну істину, часто-густо вдаючись до політичних амбіцій, що призводить до загострення як між- так і внутріконфесійних відносин. Ймовірно, що вихід з цього хиткого становища можливий через створення усталеної світоглядної позиції на засадах релігійного плюралізму, який орієнтував би не на феномен конфесійної відмінності, а на формування нової цілісності як поліфонії конфесійної багатоманітності, у фокусі якої має знаходитись людина та її духовні виміри.

Список використаних джерел

- Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста. Москва : Наука, 1988. 520 с.
- Рассел Б. Шаги к миру. *Вопросы философии*. 1988. № 5. С. 133–136.
- Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 669 с.

References

- Rassel B. (1988). Shagi k miru [Steps to the world]. *Voprosy filosofii [Philosophy Issues]*, 5, 133-136 [in Russian].
- Toffler E. (2003). *Metamrfozy vlasti [Metamorphoses of power]*. Moskva: ООО “Izdatelstvo ACT” [in Russian].
- Vernadskii V. I. (1988). *Filosofskie mysli naturalista [Philosophical ideas of naturalist]*. Moskva: Nauka [in Russian].

УДК 316.324.8:004]:177.72

orcid.org/ 0000-0002-2346-9122

orcid.org/ 0000-0002-5665-9459

УСАНОВА Людмила Анатоліївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Усанов Ігор Вікторович

кандидат філософських наук, доцент кафедри педагогіки та суспільних наук Полтавського університету економіки і торгівлі

ФОРМИ ЛЮДЯНОСТІ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

Інформаційні технології змінюють життя людини, з одного боку, безпосередньо впливаючи на свідомість індивіда, насамперед, за рахунок розширення його когнітивних і комунікативних можливостей. З іншого боку, вони впливають на структуру суспільства, формуючи мережеву логіку систем і відносин, на відміну від централізації та ієрархічності. Мережі постіндустріального суспільства, пронизані горизонтальними зв'язками, являють собою безліч вузлів і гнізд, пов'язаних з іншими прямо або опосередковано. Мережу утворюють люди, які спілкуються, діляться ідеями, інформацією й різними ресурсами, а не одержують їх з керівного центру. Зі структурної точки зору важливо те, що кожна людина у мережі є її центром і може включатися в будь-який ланцюжок взаємодії.

Загальною тенденцією стає диференціація світового простору на центр і периферію переважно відповідно до можливості доступу до інформаційних ресурсів. Ця диференціація, на відміну від традиційних її типів, є надзвичайно гнучкою, оскільки дозволяє індивіду, навіть перебуваючи на периферії інформаційних потоків, використовувати власні можливості, включатися в процес комунікації. Слабшає роль колишніх соціальних інститутів, які перестають відігравати роль домінантних смислових центрів, що виконують структуруючі функції.

Пластичність, динамічність, глобальність інформаційного простору обумовлюють тенденції його впливу на форми самоідентифікації, самовизначення людини, моделі комунікації, стилі поведінки, тощо. Руйнування стандартизованого образу світу породжує розмаїття бачень, ситуативність їх поєднання і варіативність вибору, які вимагають персональної оцінки і особистого ставлення. Домінування різноманіття над одноманітністю породжують поліваріантність індивідуального буття, а образ людини розмивається в безкінечному потоці симулякрів на екранах телевізорів і моніторах комп'ютерів, аксіологічні пріоритети зазнають суттєвих змін, а світоглядні позиції невпинно і системно формуються.

Розширення можливостей діяльності за рахунок використання інформаційної техносфери виявляє суперечності і парадокси процесів самовизначення і особистісного самовиявлення. Серед таких парадоксів, зокрема, зниження мотивації до генерування нового знання в силу його доступності (великі обсяги і мінімальний час отримання) або відторгнення знання через збільшення його обсягів, або знецінення конкретного знання через його швидке старіння; ускладнення процесів прийняття рішення внаслідок збільшення числа альтернатив; знецінення традиційного способу соціалізації «віч - на - віч» через його віртуалізацію, зміна форм ідентичності, тощо.

У класичній картині світу отримання системних знань було одним із стереотипних завдань освітньої діяльності, виконання якого сьогодні надзвичайно ускладнилось, оскільки горизонти стали настільки широкими, а глибини настільки глибокими, що вони вже давно створюють світ за межами людських можливостей. Кількість інформації у світі подвоюється протягом кількох місяців, вона зростає лавиноподібно і не підлягає контролю, існуючи за власними законами.

Система загальної освіти є одним із засобів тиражування інтелектуального продукту, що породжує парадоксальну ситуацію. В потоці знаків і образів освіта сьогодні сама перетворюється на віртуальну реальність імітації навчання. Якщо знання оцінювалося в категоріях істинне / хибне, то інформація оцінюється в категоріях вигідна / невигідна. Стереотип „володіння знанням” змінюється вмінням оперувати інформацією. А стереотипна роль вчителя-наставника двоїться на наставника-наглядача та провідника-сталкера, який сам постійно ризикує „не відповідати вимогам системи”. Старе завдання „пізнай себе” змінюється „мистецтвом управління собою”, щоб отримати бажаний результат – креативного професіонала, тобто енергійну молоду людину, повну ентузіазму та навчену алгоритмам функціонування та самовдосконалення, націлену на власну самореалізацію.

Швидкість і гнучкість розвитку техногенної реальності призводять до того, що знання, вміння і навички, актуальні сьогодні, стають недостатніми завтра. Людина попадає в ситуацію необхідності постійної актуалізації своїх знань. Професійна успішність і соціальний статус пов'язані з постійним оновленням, актуалізацією наявних знань, а розвиток мережевого суспільства вводить новий критерій соціальної стратифікації – вмілість доступу до знань та інформації. Зміни в стратифікаційній системі суспільства пов'язані з ускладненням соціальної структури через переплетення статусних і ситуативних груп, появою функціональної диференціації членів суспільства. Сучасний тип соціальної стратифікації тісно пов'язаний з соціальною і географічною мобільністю індивіда та обумовлює трансформацію форм індивідуалізації соціального життя. Конструювання нової індивідуальності передбачає звільнення від заданої соціальної ролі (наслідуваної чи передписаної), зміна формату ідентичності від «даності» до «задачі - загадки», алгоритм вирішення якої невідомий.

Розширення меж і втрата «грунту» провокують до сприйняття власного життя як калейдоскопу подій (бажано задокументованих фото), як набір епізодів чи сукупність фрагментів, які не збираються в певну цілісність. Трансформована індивідуальність стає нестійкою і варіативною, вільною від культурних чи інших особливостей.

Децентралізація соціальної системи, зміна моделей соціальної організації і співробітництва обумовлюють формування «постстандартизованої громадськості», за словами Е.Тоффлера, яка стає альтернативою модерністським політичним доктринам і партійним організаціям. «Виникають тисячі «проблемних груп», кожна з яких бореться за досягнення власної, вузької, часто тимчасової мети...» (Тофлер, 2000, с. 228). Відбувається міноритизація (від англ. *minority* – меншість) політики. Електорат як однорідна маса, що розподілялась на більшість і меншість вздовж єдиної осі «праві – ліві», заміщується конгломератом меншин, для яких головним у політичній боротьбі є право на альтернативний спосіб життя, яке може мати й інфантильно-пасивний характер, і радикально деструктивний.

З іншого боку, трансформація соціальної системи виявляє нові суспільні суперечності, замість дилеми демократія – тоталітаризм загострюється суперечність між демократією і глобалізмом. Якщо демократія означає суверенітет народу – електоральної більшості, яка контролює свої уряди та їх рішення, то глобалізм означає передачу зростаючої частини рішень наднаціональним центрам влади. І обидва ці процеси знаходять свою узгодженість у протилежності своїх спрямувань, існують у асиметричній обумовленості та взаємопородженні.

Масове виробництво індивідуального – так називається методологічна революція соціальної технології – це принцип, який задає структурне існування постсучасного виробництва. Система асимілювала анархічний дискурс, як максимум свободи волі, як сваволю індивідуалістичного прояву. Локалізація приватного світу, точніше «світочків» різного змісту і розміру, стає камерою внутрішнього згорання, як спонтанних та стихійних проявів, так і романтичних мрій і трансцендентних поривів. Для системи не має значення, чим саме зайнятий внутрішній світ, аби це було достатньо інтенсивним, а отже і системотворчим, щоб розширювало поле варіативних можливостей системної інсталяції. Система виступає як диктатура варіативної інформаційної однорідності та відсутність ієрархій у горизонтальних силових полях простору, прагне до побудови фрактальних повторень та експансії аналогового мислення, аналогового життя.

Світ трансцендентних ідей, або духовних сутностей, або твердих природних законів м'яко симулюється у віртуальному інваріанті та здійснюється у неповторних пракриках індивідуального вибору. Новий, за Кастельсом М., матеріальний фундамент нової культури є простір потоків і позачасовий час (Кастельс, 2000). Така культура перевершує і вибирає різноманітні системи, що традиційно передавалися в історії; це культура ре-

альної віртуальності, де вигаданий світ є вигадка в процесі свого створення. Інтернет звільняє від тілесності, залишаючи чисту актуальність інтерактивного простору, безвідносно до людського досвіду, але узгодженого до формату програмної відповідності. Системно організована стихійність самих різних проявів становить стійку структуру різних форм існування, яка переростає антропологію, зберігаючи антропоморфність в нових міфологічних образах. Інформаційна чутливість, інформаційний нюх, смак, зір, слух виникають в результаті програмного мислення, як особливого налаштування розуму в контексті системного сприйняття. Ця програмна людина здбувається на практичному рівні машинного програмного середовища, яке вона виробляє реалізуючи своє світобачення. Інформація стає технологічним матеріалом у побудові того існування, де людина продукує власне життя. «Якщо в потоці реального часу, за Кастельсом М., все живе старіє і наближається до смерті, то віртуальна реальність навпаки створює ілюзію всесильності людини над часом, зваблюючи людину надією на безсмертя, хоча б віртуальне, наприклад, у вигляді її інформаційного відображення в мережі» (Кастельс, 2000, с. 353) суспільних відносин. Таким чином побудоване суспільство стає результатом рекурсивних потоків, його свідомо творить кожна людина для здійснення власної ідеї існування. Людина творить таке суспільство, яке надасть їй можливість творити власний образ існування, розкритись і самовизначитись, чи то спираючись на традицією і культурні надбання, чи звільняючись від них, реалізуючи образ свого існування, чи то технічними засобами, чи біологічними, чи в суспільній пам'яті. Втім, і вони залишаються темпоральними інваріантами образу вічності, якого традиційна людина прагнула безпосередньо у релігійній практиці виокремлених із небуття світів.

Формування інформаційного культурного простору надає індивідуальності дискретності, мозаїчності та незавершеності, що спонукає людину самостійно структурувати і визначати контури реальності, постійно змінюючи конфігурації власної ідентичності.

Список використаних джерел

- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 606 с.
- Тоффлер Е. Третья волна / пер. з англ. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

References

- Kastels M. (2000). *Informatcionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura [The information age: economics, society, and culture]*. Mosk-va: GU VShE [in Russian].
- Toffler E., & Yevs A. (2000). *Tretia khvylya [The third wave]*. Kyiv: Vyd. dim "Vsesvit" [in Ukrainian].

УДК 141.319.8

orcid.org/0000-0001-0465-3960

КРАВЧЕНКО Алла Петрівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Полтавського інституту економіки і права ВНЗ ВМУРЛ «Україна»

АНТРОПОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКО- ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Представники сучасних вітчизняних філософсько-правових шкіл і окремі дослідники, що працюють в галузі правознавства, спираються на антропологічний принцип права, використовуючи його в своїх дослідженнях на рівні з іншими методологічними принципами як наявний, не розкриваючи його суті. Так, О.Ф.Скакун окремий розділ своєї монографії «Теорія держави і права» присвячує взаємозв'язку демократичних правових інститутів з правами особи та участю громадян у правотворенні (Скакун, 2006. 469 с.). Одним із провідних принципів цього розділу, як і роботи вцілому, є антропологічний принцип згідно з яким людина є мірою усіх правотворчих процесів. У сутності права і в площині його існування лежать свобода, правоздатність і правосуб'єктність перш за все індивідів, фізичних осіб, а не надіндивідуальних об'єднань, інститутів, формувань. Водночас, на думку цієї дослідниці, не слід змішувати вихідний характер суб'єкта права з його позаправовою данністю. Навпаки, особистість, суб'єкт права у абстрактній формі персоніфікує буття (сутність) права у сфері його існування. Суб'єкт (особистість, особа) тільки тому і є правовим суб'єктом (правовою особистістю), що уособлює правове буття, принцип права і є його активним носієм і реалізатором. З цього приводу В.С.Нерсисянц слушно зауважує: «Фігура суб'єкта права передбачає наявність права, дійсність буття права і реальну можливість його здійснення. У той же час поза відповідної правової ситуації немає сенсу і в самому суб'єкті права» (Нерсисянц, 1999, с.44).

Аналіз філософсько-правової рефлексії щодо місця та ролі антропологічного принципу у сучасному вітчизняному правознавстві дозволяє констатувати плюралізм підходів до розкриття його сутності та тлумачення. Зокрема певна увага зосереджується на філософсько-антропологічних передумовах інтерпретації права. Досліджуючи сутність природного права, буття права, онтологічний характер права, сучасні правознавці констатують, що на сьогоднішній день визначився провідний напрямок розвитку філософії права та її пріоритетне завдання — розробка онтологічного обґрунтування права на основі антропологічного принципу.

У центрі сучасних уявлень про природу людини є ідея людини як незавершеної, а отже, відкритої світу істоти, що підноситься над існуючими обставинами. Вираженням такої відкритості є свобода як стан безперервного витвору людиною самої себе і відповідний образ права як безперервного становлення на основі людського зусилля. Природа людини — не абсолютна, а культурна константа, її розуміння залежить від ціннісних переваг, як це має місце в сучасних уявленнях про права людини, що засновуються на терпимості до виявів людської своєрідності. Людина як істота вільна співвідносить свої дії з ідеальними зразками, прагнучи їх здійснити в процесі своєї діяльності.

Правова антропологія повинна орієнтуватися на мінімально-необхідні людині умови і включати ціннісну позицію — зауважує Д.А.Гудима (Гудима 2006, с.17). Вираженням цих вимог є екзистенційний мотив збереження своєї ідентичності при антропологічному обґрунтуванні прав людини. З позиції антропологічного принципу право є можливим завдяки здатності людини бути автономним суб'єктом, який визнає таким самим суб'єктом будь-яку іншу людину, тому правова людина як суб'єкт права — це особистість. Саме тому, обґрунтування права як особливого нормативного прядку, виходячи з уявлень про природу людини, полягає у вияві того, завдяки чому співіснування людей потребує права. Таке обґрунтування спирається на принцип інтерсуб'єктивності і поєднує в собі антропологічні і етичні моменти, що дозволяє позбутися як надмірної описовості, так і чистої належності. Свобода як універсальна здатність людини і пов'язана з нею здатність до рефлексії робить право і можливим, і дійсним. Подвійність людини, справедливо зауважує С.І.Максимов, її прагнення до досконалості і реальна недосконалість є основою такої можливості і дійсності, бо «...коли б людина була б істотою виключно духовною, то право їй було б не потрібним, а коли б істотою виключно матеріальною — то воно стало б неможливим, оскільки для речі, яка повністю підкоряється законам причинності, право як система правил неможливе» (Максимов, 2002, с.211).

Основний принцип обґрунтування прав людини полягає в тому, зауважує С.І.Максимов, що людина, щоб залишитися людиною, повинна мати право на збереження самої себе, власної екзистенції. Початковим антропологічним фактом такого обґрунтування є подвійність людини відносно інших людей: як соціально-позитивна істота вона живе «для інших», тобто виявляє свою кооперативну природу, як соціально-негативна істота, вона живе «для себе» і протистоїть іншим, тобто виявляє свою конфліктну природу, несе загрозу для інших. Внаслідок обопільності відносин це обертається для людини перспективою бути як потенційним злочинцем, так і потенційною жертвою. Етичний аспект антропологічного обґрунтування прав людини пов'язаний з визначенням критерію вибору перспективи, яким є фундаментальний інтерес людини в

збереженні свого Я, що виражається у відмові від насильства. Відмова від насильства відносно іншого означає визнання за ним права на універсальні умови людського існування, передусім, на життя, власність і свободу.

Обґрунтування права у межах сучасної правової антропології здійснюється шляхом апеляції до справедливості як форми людського співіснування, критерій якої вбачається у екзистенції як вільній самореалізації людини, що вимагає справжнього права. Нормативна сила права визнається такою мірою, якою в ньому втілена справедливість, що виражає мінімальні вимоги любові людини до іншої людини як визнання її прав. Тенденція подальшої гуманізації та персоналізації права знаходить вираження в інтерсуб'єктивності як принципі обґрунтування права. Пошуки його граничних основ відбуваються в реальності взаємодії суб'єктів як основ антропологічних і комунікативних. Інтерсуб'єктивність має пріоритетність перед іншими методологічними підходами до аналізу права в межах правової антропології.

Отже, С.І.Максимовим всебічно розкрито положення про правову людину як суб'єкта права, що є носієм здатності визнання, виходячи з якої запропоновано філософсько-антропологічне розуміння права як способу людської взаємодії (співіснування), можливого завдяки здатності людини бути автономним суб'єктом, який визнає таким самим суб'єктом будь-яку іншу людину. Крім того, С.І.Максимов здійснив нову інтерпретацію онтологічної природи права як особливої реальності міжсуб'єктних взаємодій та світу належності і обґрунтував концепцію правового суспільства в єдності інституціональних і не інституціональних аспектів як ідеалу в умовах посттоталітарних трансформацій. Таким чином, ми переконливо можемо констатувати, що у чітко вибудованій, аргументованій концепції С.І.Максимова наскрізно діє антропологічний принцип права. Саме право має безпосередню гуманістичну спрямованість, а правова реальність є виявом одного із аспектів людського буття.

Здійснений нами аналіз досліджень антропологічної проблематики у сучасному вітчизняному правознавстві та філософії права дозволяє зробити закономірний висновок, що антропологічний принцип виконує інтегративну функцію в системі базових світоглядних основ української філософії права, об'єднує їх людським началом, обумовлює межі гуманістичних параметрів функціонування права, практичну його реалізацію і сприяє гуманізації діючого правопорядку.

Список використаних джерел

- Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2006. 469 с.
Нерсесянц В.С. Философия права. М. : Издательская группа ИНФРА; НОРМА, 1999. 652 с.
Гудима Д. До питання про поняття та структуру вітчизняної антропології права: (Ст. II) // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. юрид. Львів, 2006. Вип. 43. С. 16-28.

Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харьков : Право, 2002. 328 с.

References

- Skakun O.F. Teoriya derzhavy` i prava. Xarkiv: Konsum, 2006. 469 s.
Nersesyancz V.S. Fy`losofy`ya prava. M. : Y`zdatel'skaya gruppa Y`NFRA; NORMA, 1999. 652 s.
Gudy`ma D. Do py`tannya pro ponyattya ta strukturu vitchy`znyanoyi antropologiyi prava: (St. II)// Visn. L`viv. un-tu. Ser. yury`d. L`viv, 2006. Vy`p. 43. S. 16-28.
Maksy`mov S.Y`. Pravovaya real`nost`: opyt fy`losofskogo osmysleny`ya. Har`kov : Pravo, 2002. 328 s.

УДК 373.5.015.3:159.955]:004
orcid.org/ 0000-0002-3759-715X

БОНДАР Тетяна Олексіївна

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В.Остроградського

ОСВІТНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО І КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Умови існування в інформаційному суспільстві і дедалі ширша технологізація повсякденного і навчального середовища сучасної людини створюють, з одного боку, цілу низку когнітивних бар'єрів (т. зв. ефекти «кліпового» мислення, втомлюваності від множинних потоків інформації і «білого шуму», «швидке» автоматичне мислення, розсіюваність уваги тощо), а з іншого – відкривають нові можливості й практики для розвитку різних типів мислення, зорієнтовані як на нові відкриття (зокрема, у нейробіології та когнітивістиці), так і на перезавантаження класичних методик і технологій (наприклад, РКМЧП, ТРВЗ, застосування інтелект-карт, Р4С, ейдетики (Бондар, 2018, С. 84–89), особливо з огляду на нові технічні інструменти й можливості онлайн- і офлайн-освіти.

Мета даного матеріалу – огляд найбільш перспективних і доступних, на нашу думку, сучасних освітніх інструментів, які можна використовувати для розвитку критичного і креативного мислення в умовах самоосвіти та навчального процесу закладів загальної середньої освіти.

Відразу варто відзначити, що хоча критичне і креативне мислення є різними видами мисленнєвої діяльності, що мають різну механіку дії та, відповідно, розвиваються різними методиками і тренують різний спектр навичок, на нашу думку, більш продуктивно ці методики використовувати у комплексі. І саме як один з найефективніших комплексних інструментів варто розглянути методику (і програму) розвитку креативності і критичного мислення «Філософія для дітей» (міжнародна аббревіатура Р4С), розроблену у 60-х роках ХХ ст. американським педагогом і філософом Метью Ліпманом (Matthew Lipman) спільно з колегами з Монклерського університету. На сьогодні у різних адаптаціях програма М. Ліпмана, розрахована на вивчення з 1 по 11 клас, використовується у понад 40 країнах світу, серед яких США, Великобританія, Франція, Південна Корея, Польща, з 2016 року – Ірландія. Програма Р4С є зразком рефлексивного підходу в освіті і передбачає низку особливостей як у змісті викладання (діти навчаються не інформації про філософію чи історії філософії, а саме практичному філософствуванню), так і у форматі (розташування у колі, вчитель як фасилітатор, а не наставник, сократівський діалог, система питань тощо). В Україні Р4С почала активно входити в освітню практику з 2012 року, коли ІФОН НПУ ім. М. Драгоманова розпочав його популяризацію, запрошуючи фахівців з інших країн для проведення навчальних тренінгів для освітян. На Полтавщині апробація і поширення Р4С проходила головним чином у рамках діяльності спеціальної дослідницької групи «Філософія у школі» при Полтавському ОШПО (Роуди, 2017) та створеної спільноти у мережі Фейсбук «Філософія для дітей / Philosophy for Children» (<https://www.facebook.com/groups/955315897854032>). Офлайн-формати Р4С, які на сьогодні активно використовуються – це проведення філософських і мотиваційних кафе для учнів і дорослих, уроки філософії у рамках роботи факультативів та гуртків з філософії, проведення заходів з батьками та використання елементів Р4С на уроках літератури, мистецтва і у початковій школі. Як засвідчує досвід, особливо позитивно методика впливає на тренування навичок постановки запитань, аргументації, розвитку зв'язного мовлення та демократичного прийняття рішень. Щодо онлайн-формату, то ефективним інструментом для комунікації та обміну актуальною інформацією є згадана вище фейсбук-спільнота «Філософія для дітей», яка на сьогодні налічує понад 1700 користувачів з різних країн.

Щодо спеціальних *курсів розвитку критичного мислення* на сьогодні ні увагу привертають як очні тренінгові програми для освітян з інтерактивним пропрацюванням окремих технік і структури уроків (наприклад, у рамках діяльності освітніх тренінгових платформ (Критичне мислення : освітня платформа)), так і онлайн-курси з відкритим доступом. Так, наприклад, за методикою «Розвиток критичного мислення через читання і письмо» (РКМЧП), що відома в Україні ще з 90-х років ХХ ст. і постійно поповнюється новим інструментарієм, у 2017 році було запущено масо-

вий безкоштовний онлайн-курс «Критичне мислення для освітян» (*Критичне мислення ...*), на який відразу після його запуску зареєструвалось більше 10 тисяч користувачів.

Щодо розвитку *креативного мислення* варто згадати спеціально створений ресурс – сайт і фейсбук-спільноту «Креативна Країна» (*Креативна країна*). Це культурно-освітній проект, спрямований на вивчення, розвиток та популяризацію креативного мислення в Україні, на його платформі якого сьогодні акумулюється велика кількість відео та публікацій з даної теми.

Серед популярних україномовних відкритих освітніх платформ (Prometheus, EdEra, ВУМ, Освіторія, На урок, Всеосвіта та ін.) та онлайн-курсів широкого спектру окремо варто згадати і курс «Навчаймось вчитись: Потужні розумові інструменти для опанування складних предметів», що є перекладом одного з найуспішніших і наймасовіших курсів у світі щодо розвитку мислення і використання методик ефективного навчання (*Розвиток критичного ...*, 2016).

Важливе значення серед інструментів рефлексивно-мисленнєвого розвитку займають також інструменти *візуалізації* – як у форматі колективного навчання (використання інтелект-карт, скрайбінгу при поясненні нового складного матеріалу чи при проведенні підсумкових занять для узагальнення, мозкових штурмів чи при розробці планів проведення заходів), так і для самостійного навчання. Інтелект-карти і скетчноутинг (створення візуальних нотаток) при опрацюванні великих обсягів матеріалу значно спрощують процес засвоєння інформації, допомагають виділенню головного та запам'ятовуванню. Сучасні дослідження з нейропедагогіки впевнено доводять, що схематична подача інформації є більш сприятливою для засвоєння, а використання технік образного мислення, наприклад, ейдетики, може допомогти у запам'ятовуванні великих обсягів непов'язаної між собою інформації (вправи на розвиток різних видів пам'яті, тощо).

Звичайно, що поданий перелік ресурсів і методик є дуже скороченим і обмеженим з огляду на формат виступу. І на сьогодні велика кількість онлайн-інструментів розвитку критичного мислення і креативності (наприклад, з медіаграмотності, ТРОВЗ та інших) залишилась за межами даного огляду. Втім, навіть зазначені тут інструменти засвічують широке коло можливостей, яке сьогодні відкривається перед користувачем (причому більшість із них – у відкритому форматі). Як масштабні навчальні платформи (сайти, портали, майданчики), так і окремі методики (Р4С, інтелект-карти, візуалізація та ін.) можна активно використовувати і для самоосвіти, і у навчальному процесі.

Список використаних джерел

Бондар Т. О. Сучасні методики і технології розвитку мислення як важлива складова ефективного освітнього середовища. *Науково-методичні записки ПОІППО: Новій школі – нове освітнє середовище*. Полтава : ПО-ІППО, 2018. Вип. 10. С. 84–89

- Візуалізація в освітньому процесі: скрайбінг, скетчноутінг, інтелект-карти та інші інструменти. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tbLAbEo6Q>
- Як працює ейдетика. URL: <http://eidetic.kiev.ua/uk/eydos>
- Креативна країна. URL: <https://creativecountry.org/>
- Критичне мислення: освітня платформа. URL: <http://www.criticalthinking.expert/>
- Критичне мислення для освітян. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:CZ+CTFT101+2017_T3/about
- Навчаймось вчитись: Потужні розумові інструменти для опанування складних предметів. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:Prometheus+LHTL101+2018_T3/about
- Розвиток критичного й креативного мислення дітей у школі : збірник матеріалів спеціальної дослідницької групи «Філософія у школі» / упоряд. і ред. Т. О. Бондар. Полтава : ПОІППО, 2016. 167 с. URL: http://poippo.pl.ua/images/FILES/nml/elektronni_vydannia_POIPPO/2016/rozvytok_krMyslennya2016-2.pdf
- Роуди М. Визуальные заметки. Иллюстрированное руководство по скетчноутингу. [Б. м.] : Манн, Иванов и Фербер, 2017. 224 с.
- Філософія для дітей / Philosophy for Children : спільнота. URL: <https://www.facebook.com/groups/955315897854032>

References

- Bondar T. O. (Ed.). (2016). *Rozvytok krytychnoho y kreatyvnoho myslennia ditei u shkoli : zbiryk materialiv spetsialnoi doslidnytskoi hrupy "Filosofia u shkoli"* [Development of critical and creative thinking of children in school: a collection of materials of the special research group «Philosophy in school»]. Poltava: POIPPO,. 167 s. Retrieved from http://poippo.pl.ua/images/FILES/nml/elektronni_vydannia_POIPPO/2016/rozvytok_krMyslennya2016-2.pdf [in Ukrainian].
- Bondar T. O. (2018). Suchasni metodyky i tekhnolohii rozvytku myslennia yak vazhlyva skladova efektyvnoho osvithnoho seredovyshcha [Modern methods and technologies of development of thinking as an important component of an effective educational environment]. In *Naukovo-metodychni zapysky POIPPO: Novii shkoli – nove osvithne seredovyshche* [POIPPO scientific and methodological notes: New school is a new educational environment]. (Vol. 10. pp. 84-89). Poltava: POIPPO [in Ukrainian].
- Filosofia dlia ditei* [Philosophy for Children]: spilnota. Retrieved from <https://www.facebook.com/groups/955315897854032>
- Kreatyvna kraina* [Creative country]. Retrieved from <https://creativecountry.org/> [in Ukrainian].
- Krytychne myslennia: osvithna platforma* [Critical thinking: an educational platform]. Retrieved from <http://www.criticalthinking.expert/> [in Ukrainian].
- Krytychne myslennia dlia osvitian* [Critical thinking for educators]. Retrieved from https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:CZ+CTFT101+2017_T3/about [in Ukrainian].

- Navchaimos vchytyts: Potuzhni rozumovi instrumenty dlia opanuvannia skladnykh predmetiv [Let's learn: Powerful mental tools for mastering complex objects].* Retrieved from https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+LHTL101+2018_T3/about [in Ukrainian].
- Roudi M. (2017). *Vizualnye zametki. Illiustrirovannoe rukovodstvo po sketchnoutuingu [Visual notes. Illustrated sketching guide].* [B. m.]: Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
- Vizualizatsiia v osvithnomu protsesi: skraibinh, sketchnoutuinh, intelekt-karty ta inshi instrumenty [Visualization in the educational process: scribing, sketching, intelligence cards and other tools].* Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=tbLAbEo6Q> [in Ukrainian].
- Yak pratsiuie eidetyka [How eidetics works].* Retrieved from <http://eidetic.kiev.ua/uk/eydos> [in Ukrainian].

УДК 159.923:316.772.5

[orcid.org/ 0000-0003-1162-9464](https://orcid.org/0000-0003-1162-9464)

ГОНЧАРЕНКО Катерина Сергіївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ЦИФРОВА ЛЮДИНА: ФАНТАЗМ ВТРАТИ ІДЕНТИЧНОСТІ

Безсумнівно, що сучасна епоха проходить під девізом «інформативності», «оцифрування», «віртуальності» та тотального занурення до сфери «візуального». Існує низка визначень сучасності, які формуються переважно на основі її проявів, відповідно й нові визначення того, хто є сучасником. «Сучасник – той, хто сприймає морок свого часу як щось, безпосередньо до нього належне, щось, що не перестає запитувати його, щось, що є більше за будь-яке світло звернене і ввімкнене для нього. Сучасник – це той, хто безпосереднім поглядом сприймає сяйво темряви, що виходить зі свого часу» (Агамбен, 2012, с. 51). Відповідно, це той, хто рефлексивно перетравлює минуле та не занурюючись в нинішнє, намагається схопити його думкою. Це пов'язано з тим, що сучасність привнесла чимало нових феноменів, які створюють та наповнюють той контекст, в якому існує людина, але які аж занадто стрімко розвиваються, аби бути своєчасно осмисленими.

Для нашого дослідження важливим буде зміщення акценту з ситуації в цілому на питання того, яким чином ми можемо розглядати «людину» в цифровому світі та чим є її ідентичність за відповідних умов. Отже, чи втрачає свою ідентичність сучасний Digital Man?

В умовах сьогодення ми повинні дивитися на людину крізь призму техногенності, урбанізації, де-ієрархізації соціальних та культурних меж.

Адже саме завдяки цим процесам відбувається формування нового уявлення про людину. Зі жвавим розвитком технологічних процесів відбулися кардинальні зміни у розумінні людини. Насамперед, це пов'язано з руйнуванням «класичного підходу» до розуміння тілесності/тіла. Якщо розглядати «класичну» модель сприйняття та розуміння людини, то можна сказати, що тіло було матеріальним підґрунтям до функціонування всіх інших елементів людини, і, відповідно, реальність існування людського визначалася завдяки опозиційності її двох складових, наприклад, тілесне та духовне.

Сучасність руйнує звичне картезіанське уявлення про тіло як таке, що виявляє себе через опозиційне протиставлення тіло-душа. Наразі, тіло може розглядатися в декількох площинах і, насамперед, його варто розглядати як тіло технічне чи тіло інформаційне. Ж.-Л. Нансі звертає увагу на те, що технологізація та інформатизація дають можливість говорити про тіло завдяки його образам/проявам, а, відповідно, кожне тіло це меріада образності. «Мільярди наших образів нам вказують на мільярди тіл: так, як тіла ніколи не показувалися раніше. Натовпи, скупчення, сутички, пачки, колони, збіговиська, армії, банди, втеча врозтіч, паніка, ступені, процесії, зіткнення, побиття, бійні, спільності, розсіювання, переповнення, повинь тіл, завжди утворюють разом компактні маси і блукаючі розпилення тіл, завжди зібраних разом (на вулицях, в ансамблях, мегаполісах, передмістях, місцях транзиту, нагляді, торгівлі, турботи, забуття) і завжди відданих у владу плутанини все тих же місць, структурують їх руху безперервного загального відходу. Такий світ всесвітнього відходу – відсторонення *partes extra partes*» (Нансі, 1999, с. 66).

Постмодерні філософські концепції стали одним з перших виразників фіксованого переходу від вербального до візуального, від думки до тіла. Відбувається зникнення тіла як такого, що має свою специфічну конкретику, а з'являється метафоричне тіло. Це тіло є таким собі «резервуаром» сенсів, який може бути заповнений знаками, якими переповнена інформаційна реальність, або ж проявами тілесності, що виступає виразником того чи іншого тіла. Тіло виступає матеріалом для функціонування інших систем. Окремі дослідники називають таке тіло – «пастеризовану плоттю». Наочно це можна зобразити через спілкування в мережі. У мережі зникають/стираються всі ті характеристики, які могли зробити з тіла – тіло, і з'являється циркулююча думка. Подібне тіло, на сьогоднішній день, прийнято вважати «кібертілом» або «кінестетичною амебою».

Також існує думка про те, що завдяки привнесеному постмодерному уявленню про детериторіалізацію, сучасне «тіло в мережі» можна вважати «нульовим тілом». «Нульове тіло» – це тіло, яке позбавлене простору, це тіло, яке не має жодних ознак чи конфігурації. Технічна реальність екранів має більший статус реальнісного існування і тому поглинає тіло як таке. Тіла перетворюється на вільно циркулюючу копію без оригіналу, або ж на такі собі тіла-без-тіл», які є більш досконалішими версіями жи-

вих організмів. Це явище, є досить унаочненим у сучасних мистецьких практиках, які на сьогоднішній день, вже стали частиною повсякденності. Тривалий час такі мистецькі практики як перформанс чи акція були практиками з тілом, де тіло було засобом для вираження, протесту чи виголошення якогось соціального посилу. Наразі людина, яка живе в соціумі, яка свідомо чи несвідомо намагається естетизувати власне тіло, вже належить до розряду арт-об'єктів. Боді-арт, спесіман-арт, татуювання, чіпізація – це та багато чого іншого перетворюють кожну людину на рухомий арт-об'єкт по якому ковзає погляд перехожого глядача.

Окремим процесом, який вплинув на зникнення тіла в його класичному значенні, є процес створення «живих мутантів» або ж бодімодифікація. Хайтечні лабораторії називають ці людські (фізіологічні) тіла – морфами. Фактично, бодімодифікація привнесла в розуміння людського тіла, те, що його можна будь-яким чином видозмінювати, або, як це називають в сьогодні – вдосконалювати. Заміна/протезування органів штучними елементами-аналогами, формування «штампованих шедеврів» «модного тіла», створення «пост-людського» тіла (підкорегованого комп'ютерними програмами, наприклад, фотографічне, модельне тіло). Варто згадати М. Маклюєна (Маклюєн, 2003), який говорив про те, що інформаційна ера вносить культурну травму в розуміння людини; ця травма полягає в «самоампутації» людських функцій.

Комп'ютерні технології деформують як внутрішнє, так і зовнішнє тіло, викликаючи в людині перцептивну анемію: деформація жестів, дій, вчинків.

Зазвичай під тілом розуміють – фізичний об'єкт, який позбавлений суб'єктивності та духовності. Тобто тіло виступає як біологічний, фізіологічний чи естетичний організм. Під тілесністю ж вбачали утворення, що формується на основі поведінки та реалізується під дією культурної чи семіотичної схеми. Тілесність виступає модусом тіла. Ж.-Л. Нансі (Нанси, 2004) звертає увагу на те, що в умовах сучасних процесів техногенності, людину варто розглядати в горизонті розподілу на тіло та тілесність. Якщо ми говоримо про тіло, то воно виступає органом формування смислу а, в свою чергу – тілесність, це єдино можлива форма знаходження/вияву суб'єкта. Сучасні мутації та трансформації призводять до того, що тіло не має жодного образу, а тілесність може не мати нічого спільного з тілом. Тілесність в системі «кіборгів» – це сукупність піксельованих візуальних образів, анімації, тексту, графіки, додатків до програми.

Існує твердження, що віртуальний світ є «викрадачем людських тіл». Програми, що відтворюють людське тіло в віртуальному просторі, дозволяють створювати двійників реальної людини. Трьохвимірного цифрового двійника, як і будь-яку інформацію яка зберігається на електронному носії, можна використовувати на будь-який розсуд. Програми, які створюють віртуальних двійників називають хакерами ідентичності, «віртуальними викрадачами людей».

Таким чином, якщо ми поглянемо на новий підхід в розумінні людини, тіла, тілесності, то можна побачити, що помноження образів, які циркулюють в інформаційному просторі – це не так розпорошення людини з втратою ідентичності, а навпаки, максимальне вираження людини та виявлення ідентичності. Ідентифікація сучасної людини відбувається через причетність людини до тієї чи іншої сфери інформаційного, віртуального, соціального просторів.

Навіть, якщо говорити про соціальні мережі, то не обов'язково розглядати їх, як дещо негативне, як місце, де людина позбавлена ідентичності. Самопрезентації індивіда в Інтернеті, через нік, аватар, сторінку в соціальній мережі, завдяки свободі їх конструювання та привабливості для користувачів, постають як символічні об'єкти, що відображають справжню сутність «я» (Манович, 2018). Звісно, що мережеві образи самопрезентації, які будуються з орієнтацією на «фіктивного Іншого», в кінцевому результаті є ненадійним опором для досягнення власної ідентичності. Однак оскільки існує більш адекватне джерело інформації про ідентичність індивіда, яким виступає системне відображення в Інтернеті, завдяки діяльності, що не пов'язана з цілеспрямованим створенням образу «я», можна говорити про декілька способів звернення до ідентичності, в одному випадку, як відхід від ідентичності, в іншому максимальне до неї наближення.

Наприклад, попри відсутність достовірного уявлення про місце індивіда в соціальній стратифікації, можуть бути ефективно відображені властивості і процеси його внутрішнього світу, в тому числі ті, які зазвичай залишаються прихованими від більшості оточуючих. Це призводить до зменшення ролі соціальної ідентичності й до зростання значення деяких елементів особистісної ідентичності, а саме тих, які пов'язані з властивостями і процесами внутрішнього світу людини.

Список використаних джерел

- Агамбен Дж. Что современно? Киев : Дух і Літера, 2012. 78 с.
 Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева. Москва : Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2003. 464 с.
 Манович Л. Язык новых медиа. Москва : Ад Маргинем пресс, 2018. 365 с.
 Нанси Ж.-Л. Corpus. Москва : Ad Marginem, 1999. 255 с.

References

- Agamben Dzh. (2012). *Chto sovremenno? [What is modern?]*. Kiev: Duh i Litera [in Russian].
 Makliuen M. & Nikolaev V. (Trans.). (2003). *Ponimanie media: vneshnie rasshireniia cheloveka [Understanding media: human external extensions]*. Moskva: Kanon-press-Ts, Kuchkovo pole [in Russian].
 Manovich L. (2018). *Iazyk novykh media [New media language]*. Moskva: Ad Marginem press [in Russian].
 Nansi Zh.-L. (1999). *Corpus*. Moskva: Ad Marginem [in Russian].

УДК 316.614-053.5:316.772.5

orcid.org/ 0000-0001-6163-0223

БУЧМА Вікторія Володимирівна

старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І.О. Синиці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Інформатизація суспільства, зумовлена стрімким зростанням технічного та інформаційного рівнів життя, сьогодні висуває все більш високі вимоги до психічного розвитку особистості (особистості, здатної до самореалізації, до розкриття закладених у ній потенційних можливостей). Зазначимо, що в умовах інформаційної навантаженості усіх сфер суспільного життя відбувається становлення особистості підлітка. Сучасні підлітки є представниками нового покоління Інтернету. Їх світогляд не поділяється на «реальний» і «віртуальний» простори. Мислення підлітків має ознаки «кліповості», тобто швидкість опрацювання інформації при нездатності її логічного осмислення (Токарева, 2018, с. 228). На протилежність особистісному спілкуванню значна перевага віддається спілкуванню в Інтернет-мережах, яке характеризується мобільністю, доступністю, а іноді й анонімністю. Відомо, що формування особистості відбувається за допомогою власного досвіду і участі у соціальних контактах, в процесі яких передається й засвоюється соціальний досвід, відбуваються зміни структури і сутності взаємодіючих суб'єктів, формується уся різноманітність людських індивідуальностей, відбувається соціалізація особистості. Потреба у спілкуванні як базова потреба людини до саморозвитку, самореалізації задовольняється через діалог з іншими людьми (Корніяка, 2006, с. 106). Комунікативно-мовленнєвий компонент спілкування в Інтернет-мережах представлений у вигляді лайків і репостів на відміну від діалогу як форми усного мовлення в підлітковому віці. Отже, внаслідок залежності від Інтернету відбувається порушення діалогічності спілкування, що ускладнює процес соціалізації підлітків у несталому інформаційному просторі, в якому вони зростають. Спроможність до побудови суб'єкт – суб'єктних відносин, тобто, до діалогічного виду спілкування визначаємо як комунікативну здатність. Комунікативна здатність як здатність до міжособистісної взаємодії є важливим чинником соціалізації підлітків. Компонентами комунікативної здатності є мотиваційний (спрямованість особистості, потреба у спілкуванні); вольовий (здатність до самоконтролю у спілкуванні); поведінковий (вміння розв'язувати конфліктні ситуації, вміння емоційно співпереживати) компоненти (Бучма, 2017, с. 63).

Потреба у спілкуванні є важливим компонентом спілкування як провідного виду діяльності в підлітковому віці. В процесі спілкування реалі-

лізуються різноманітні потреби особистості, які в сукупності створюють комплекс комунікативних потреб (потреба в емоційнім контакті з іншими людьми, потреба у мовному спілкуванні). Як свідчать результати дослідження комунікативної здатності підлітків (експериментальну вибірку склали 62 особи) 77% учнів мають дуже низьку потребу у спілкуванні, із домінуванням спрямованості на спілкування, яка детермінує реалізацію особистістю її комунікативних можливостей. Серед способів регулювання конфліктів вони обирають співробітництво (пошук рішення, яке б задовольняло інтереси обох сторін). В них високий комунікативний контроль, що означає вміння слідкувати за собою та управляти своїми емоційними проявами; співчутливість та вміння швидко встановлювати контакти свідчать про наявність в учнів високого рівня розвитку емпатії. 23% учнів – низьку потребу у спілкуванні. Серед способів регулювання конфліктів вони обирають уникання (відсутність прагнення як до конкуренції так і до співпраці). В них низький комунікативний контроль, що характеризується імпульсивністю у спілкуванні, труднощами в зміні поведінки в залежності від ситуації спілкування. Низький рівень розвитку емпатії вказує на труднощі учнів у встановленні емоційних контактів. Вони не завжди здатні співвідносити свою поведінку із поведінкою інших людей. Як бачимо, дуже низькі та низькі бали отримав такий важливий показник мотиваційного компоненту комунікативної здатності як потреба у спілкуванні, що мотивована потребою у пізнанні іншого та у самопізнанні. Отже, в підлітків практично відсутній мотив взаємопізнання, а також самопізнання, що значно знижує їх здатність до діалогічного спілкування. Важливу роль у процесі соціалізації особистості підлітка в сучасному інформаційному просторі відіграє освіта, пріоритетним напрямком якої є орієнтація на самоцінність особистості людини, її внутрішні ресурси і саморозвиток (Г. О. Балл, Т. Г. Григорьева, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, М. В. Савчин, В. І. Слободчиков, С. О. Смирнов, С. Ю. Степанов та ін.). Основним психологічним механізмом супроводу особистості у підлітковому віці є співробітництво у формі діалогічного спілкування (І. В. Дубровіна, В. С. Грехнев, В. Г. Казанська, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, О. В. Сидоренко, Л. М. Шипіцина та ін.). Саме через таке співробітництво здійснюється взаємодія вчителя та учнів, у процесі якої відбувається формування ключових компетентностей учнів (компетентностей для життя у сучасному світі), що є головним завданням реформи загальної середньої освіти. Зазначимо, що співробітництво ґрунтується на засадах діалогічної взаємодії вчителя з учнями. Мається на увазі взаємодія особистостей з певною системою загальнолюдських потреб і цінностей (потребою у підтримці, заохоченні, схваленні з боку інших, у самореалізації, потребою виявити свою індивідуальність, бути значущим). Педагогічна взаємодія у формі діалогічного спілкування передбачає існування суб'єкт-суб'єктних взаємин, за яких педагог взаємодіє із учнями на основі співробітництва

(партнерських стосунків, а не статусних) (Шейн, 1991, с. 51). Як форма взаємодії діалогічне спілкування здійснюється за умов наявності у вчителя професійно-педагогічної, мовно-комунікативної та загальнокультурної компетентностей.

Таким чином, соціалізація підлітків в сучасних умовах несталою інформаційного суспільства можлива за умов цілеспрямованого формування комунікативної здатності як здатності до діалогічного спілкування. Психологічні дослідження свідчать, що значний резерв у формуванні комунікативної здатності закладено в самій особистості, в її потенціях, у вмінні індивіда пізнавати самого себе. Саме тому важливо й необхідно здійснювати індивідуальний підхід до кожного учня, проводити інтенсивну роботу з профілактики, виявлення та подолання окремих явищ комунікативної некомпетентності серед учнівського колективу. Основними принципами діалогічної взаємодії є емоційна та особистісна розкритість вчителя й учня, психологічна налаштованість на актуальні стани один одного, безцінність, довірливість та щирість спілкування.

Список використаних джерел

- Бучма В. В. Міжособистісне спілкування як сфера самореалізації особистості в підлітковому віці. *III Міжнародна науково-практична конференція "Гене́за буття особистості"*. Київ, 2017. С. 63–64.
- Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра: монографія. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.
- Токарева Н. М. Комунікативна компетентність як індикатор психічного здоров'я сучасних підлітків. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: матеріали всеукраїнської конференції з міжнародною участю* (Київ, 31 трав. 2018 р.). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. С. 226–229.
- Шейн С. А. Диалог как основа педагогического общения. *Вопросы психологии*. 1991. № 1. С. 44–52.

References

- Buchma V. V. (2017). Mizhosobystisne spilkuvannia yak sfera samorealizatsii osobystosti v pidlitkovomu vitsi [Interpersonal communication as a sphere of personality self-realization in adolescence]. In *III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Henez buttia osobystosti"* [3rd International scientific conference "Genesis of life of personality"] (pp. 63-64). Kyiv [in Ukrainian].
- Korniiaaka O. M. (2006). Psykholohiia komunikatyvnoi kultury shkoliara [Psychology of schoolboy communicative culture]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
- Shein S. A. (1991). Dialog kak osnova pedagogicheskogo obshcheniia [Dialogue as the basis of pedagogical communication]. *Voprosy psikhologii* [Psychology issues], 1, 44-52. [in Russian].

Tokareva N. M. (2018). Komunikatyvna kompetentnist yak indyktor psykhichnoho zdorov'ia suchasnykh pidlitkiv [Communicative competence as an indicator of the mental health of modern adolescents]. In *Psykholohichni vymiry osobystisnoi vzaємodii sub'ektiv osvithnoho prostoru v konteksti humanistychnoi paradyhmy: materialy vseukrainskoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu* [Psychological dimensions of personal interaction of subjects of educational space in the context of the humanistic paradigm: materials of the All-Ukrainian conference with international participation] (pp. 226-229). Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

УДК 37.091.39:004

ЛІПІН Микола Вікторович

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету

ПЕРСПЕКТИВИ ЗНАННЯ І ОСВІТИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СВІТІ

Величезна кількість альтернативних традиційної моделі освіти різноманітних концепцій, що виникли останнім часом, свідчать про її хронічну кризу. Однією з популярних сучасних альтернатив виступає «smart-освіта», яка виникає внаслідок необхідності існувати в умовах прискореного зростання і циркуляції інформаційних потоків. Різноманітні образи «smart-освіти» або «smart-суспільства» викликані тією колосальною роллю, яку відіграють сучасні інформаційні технології в процесі організації соціального простору. У більшості публікацій, присвячених цій проблемі, «smart-освіта» постає міцно пов'язаною з інформацією. Саме надлишок останньої перетворює «smart-технології» в такий затребуваний елемент сучасного життя.

Однак очевидно, що «smart-технології» не тільки допомагають впорядковувати величезні масиви інформації та працювати з ними, вони не менш ефективно їх породжують. Не секрет також те, що розвиток цих технологій спрямований не просто на задоволення існуючих потреб індивідів, більш істотним є те, що вони ці потреби виробляють. Інакше кажучи, сучасні технології буквально «топлять» людину в інформації. Складається така ситуація, коли зникає різниця між *знаннями* та *інформацією*, а все те, що не може бути трансформованим та перекладеним на мову інформаційних технологій, опиняється на узбіччі цивілізації. Як наслідок, «smart-технології» поступово втрачають службове становище та перетворюються на самоціль. Міра їх поширення та впровадження в освітній

процес починає претендувати на те, щоб відігравати роль критерію якості освіти взагалі. Те ж саме ми можемо спостерігати на прикладі поширення інформаційних технологій в суспільстві взагалі. Проте, залишається сумнівним ототожнення рівня технологічного насичення освіти з рівнем її якості. Звідси виникнення нової «постіндустріальної», прогресистської міфології.

Для того, щоб зрозуміти, що в концепції «smart-освіти» є міфологією, а що відображає реальну необхідність, потрібно зрозуміти, наскільки вона відповідає *меті* освіти взагалі. Іншими словами, аналіз розумності і продуктивності «smart-освіти» необхідно ввести в більш широкий соціально-культурний контекст. Адже, як вважав В. Соловйов, розумність будь-якого факту полягає лише в його відношенні з усім, в його єдності з усім. Таким чином, щоб зрозуміти сенс або розум будь-якої реальності, потрібно осмислити її у взаємозв'язку з певним цілим.

Для більшості класичних досліджень освіти характерною була орієнтація на розвиток суб'єктності людини як мети освіти. Способи організації педагогічної діяльності та використання відповідних засобів визначалися метою, яка постає не просто кінцевим результатом, а тим принципом, якому підпорядковуються всі частини освітнього процесу. Відповідно, розумність будь-чого в межах освіти визначалася виходячи з того, наскільки окремі її елементи підкоряються позначеній меті.

Важливо підкреслити, що мету освіти і відповідність їй використовуваних засобів неможливо визначити виходячи виключно із специфіки самої освітньої діяльності. Інакше кажучи, мета освіти визначається виходячи не стільки з наявної соціально-культурної чи економічної ситуації, скільки з логіки розвитку людини взагалі. Якщо освіта бажає зберегти свою людиномірність, тоді вона з необхідністю повинна мати на меті суспільно-історичну людину. В такому випадку все інше повинно входити в освітній процес як засіб досягнення поставленої мети. Але тоді і засоби обов'язково повинні бути людиномірними, інакше вони зіпсують будь-яку мету. Тобто, застосування будь-яких засобів задля досягнення будь-якої часткової мети повинно прагнути утримувати себе в контексті цілого – розвитку цілісної людської суб'єктності.

У контексті нашої проблеми це означає, що центрована на інформації та технологіях «smart-освіта» може виступати *засобом*, моментом розвитку людини, але ніяк не *самоціллю*. В іншому випадку відбувається підміна мети освітнього процесу. Зазвичай підміна мети на засіб трапляється в ситуації втрати сенсу тієї чи іншої діяльності, що ще раз підтверджує припущення про хронічну кризу освітньої галузі. Втім, очевидним є, що в умовах такої підміни навряд чи можна говорити про її розумність, перш за все тому, що в умовах зазначеної підміни відбувається вилучення певного технологічного моменту з контексту цілого, адже перетворення освіти у процес передачі готових знань (інформації) виключає з неї сутнісну зо-

рієнтованість на розвиток особистості. Однак, набагато складніше зрозуміти, наскільки розумною є «smart-освіта», коли її формальною метою проголошується відомий «всебічний розвиток людини». Для цього необхідно дослідити іманентні інформації та технологіями межі, за якими їх використання перестає бути розумним.

Отже, будь-яка абсолютизація освітніх технологій перериває їх взаємозв'язок з соціально-культурним цілим. Надмірна захопленість «smart-освітою» робить її недоречною та нерозумною. Справа в тому, що для «інформаційного суспільства» взагалі характерним є «переклад» будь-якого особистісного знання в певну кількість інформації. Даний процес обумовлений тим, що основними каналами поширення і передачі знань виступає «дигітальна» реальність. Все, що не перекладається на мову цифрової (машинної) реальності, стає зайвим. Знання в цій ситуації перестає бути посередником ставлення людини до світу, адже світ віртуалізується аж до зникнення його в хаотичному русі симулякрів.

Знання, редуковане до інформації, стає *знеособленим*. Воно, як вважав Ж.-Ф. Ліотар, екстеріорізується по відношенню до того, *хто* «знає». Старий принцип, за яким отримання знання було невід'ємним від формування (Bildung) розуму і навіть від самої особистості, застаріває, і буде виходити з ужитку. Таке ставлення постачальників і споживачів готового знання до самого знання репрезентує форму відносини, котрі встановлюються між виробниками та споживачами товарів – вартісну форму. Таким чином, знання повинно набути такої форми, щоб його можна було продати. Саме це завдання чудово виконує «smart-освіта»: навіть її назва є нічим іншим, як ефективним маркетинговим кроком. Проте, в цих межах знання втрачає власну цінність, воно перестає бути самоціллю. Так само і особистість не знаходить собі місця в межах освітнього простору, який постає лише засобом її підготовки до професійної діяльності. Адже людина тут не самоціль, а лише засіб. Таким чином, відбувається *знеособлення суб'єкта* освітньої діяльності. Тоді пізнає і діє не особистість, а певна функція надіндивідуальних соціальних сил. У такому випадку інформація виявляється найбільш затребуваною в умовах деперсоналізованої активності «інструментальної раціональності». Вона піддається маніпуляції безвідносно до того, хто або навіть що нею маніпулює, а її виробництво і споживання вимагає формування не творчого розуму, а здатності ефективно адаптуватися до навколишнього середовища.

Зацікавленість концептами «інформаційного суспільства» або «постіндустріального суспільства» набула поширення в другій половині минулого століття і була обумовлена необхідністю створення нових теоретичних моделей для опису тих трансформацій, що відбувались у світі. Одним з головних маркерів цієї трансформації постає *інформація*. Саме діяльність навколо вироблення, розподілу та обміну інформацією стає

критерієм міри розвитку сучасного суспільства. Можна припустити, що сьогодні інформація претендує стати субстанцією суспільного буття.

У більшості випадків моделі «інформаційного суспільства» претендували не тільки описувати наявні зміни у соціумі, вони прагнули впливати на конституювання майбутніх контурів людського світу. Тому і сьогодні ми можемо зустрічати в дослідженнях, присвячених даній темі, заклики щодо необхідності побудови «нового типу суспільства», а саме «інформаційного суспільства» (Колодюк, 2005, с. 2). Цікаво, що сама необхідність *побудови* чи то «інформаційного», чи то «постіндустріального суспільства» майже не викликає заперечень. Дискусія виникає з приводу того, що необхідно формувати, а ось чи потрібно формувати «новий тип суспільства» або «новий тип людини» і чи можливо це, не обговорюється. Чомусь прийнято вважати, що «інформаційне суспільство» є безперечним позитивом для якісного розвитку суспільства та цивілізації в цілому.

Якщо звернути увагу на те, що риторика «постіндустріального суспільства» розвивається в межах дискурсу *модернізації*, то стає помітним її взаємозв'язок з попереднім періодом розвитку західного світу, який дістав назву індустріального. Як відомо, зародження індустріального суспільства відбувається в межах епохи Нового часу. Індустріальний спосіб виробництва обумовлює появу специфічного способу світосприйняття та світорозуміння, що безпосередньо відображається у культурі доби Модерну. Сучасні концепції «інформаційного» або «постіндустріального суспільства» претендують на подолання обмежень індустріального суспільства, проте вже навіть у закликах формувати «новий тип суспільства» відчувається неподоланий зв'язок з притаманною Новому часу тенденцією цілеспрямованого перетворення реальності відповідно до умоглядних схем.

Список використаних джерел

Колодюк А. В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2005. 20 с.

References

Kolodiuk A. V. (2005). *Informatsiine suspilstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku v Ukraini* [Information society: current state and prospects of development in Ukraine] (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv [in Ukrainian].

УДК 37.016:81'246.3

orcid.org/ 0000-0001-7711-4506

ХРЕПТАК Наталія Вікторівна*аспірантка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Згідно з Енциклопедичним словником, глобалізація – це злиття національних економік у єдину загальносвітову систему, засновану на швидкому переміщенні капіталу та новій інформаційній відкритості світу, технологічній революції, прихильності різноманітних індустріальних країн, лібералізації руху товарів і капіталу, комунікаційному зближенню. Поступове зближення країн і континентів покриває всю історію людства

Філософське ж осмислення поняття «глобалізація» теж не залишається поза увагою вчених, адже системний погляд на проблему глобалізації засвідчує важливість того фактору, що логіко–семантичні можливості самого терміну не обмежують сферу його використання виключно в економічній площині. Феномен глобалізації може набувати планетарного характеру та мати властивості соціального розвитку у будь–якому його аспекті. Це стосується як об'єктивних явищ, так і суб'єктивних чинників та сторін суспільного прогресу, котрі пов'язані з духовним життям людства. Це означає, що зміст поняття «глобалізація» поєднує в собі онтологічні, гносеологічні, епістемологічні ракурси вивчення реальності. Тобто жодних семантичних обмежень найширшого використання терміна, детермінованих якісними особливостями тієї чи іншої сфери діяльності принципово не існує.

Поняття «мультилінгвізм» у своєму розвитку та становленні взаємопов'язане із процесом глобалізації. Це поняття стало предметом аналізу багатьох вчених. Даний термін бере свої витоки від термінології «мова», «двомовність», «багатомовність». Так, наприклад, І. Голубовська присвятила свої наукові розвідки формуванню даного поняття (Голубовська, 2015). Варто також відзначити дослідження П. Кравченка (Кравченко, 2017), Л. Лук'янчук (Лук'янчук, 2013), В. Ляха (Лях, 2006), Л. Михайлеця (Михайлець, 2007), які спрямували свої дослідження на аналіз соціо – філософських ознак процесу глобалізації та його впливу на мовну ситуацію.

Термін «мультилінгвізм» належить до тих понять, які можуть бути кваліфіковані як поняття з нечіткими смисловими межами. Субстанціональним підґрунтям даного поняття є мова, як суспільний продукт, що виробляється колективом для забезпечення потреб у комунікації і зберігається в пам'яті членів колективу, а також у текстах, побудованих засобами даної мови. У великій різноманітності знакових систем, що називаються мовою, можна умовно виділити кілька груп, які значною мірою вирізня-

ються поміж собою за багатством знакових одиниць, за способами складності структурної організації, за субстанційним матеріалом, на використання якого для побудови текстів орієнтована дана мова. Дуже часто мову помилково плутають або навіть ототожнюють з текстом, приписуючи їй властивості і функції, які насправді належать тексту. Але на відміну від мовлення і тексту, мова не дається нам у безпосередньому спостереженні. З цього випливає, що мова не може бути формою вираження думок і почуттів і формою зберігання знань про дійсність. Ці функції належать тексту, який виражає не тільки думку, а й саму мову. Щоб стати членом певного колективу, індивід мусить реконструювати мову, запам'ятати її елементарні знакові одиниці і способи утворення складних знакових комплексів (тобто граматичну систему), а потім використовувати її для досягнення своїх комунікативних цілей. Як бачимо, поняття мова має розлоге визначення, але сам термін «мультилінгвізм» на даний час філософами вивчено не достатньо. Особливо варто було б співвіднести та установити внутрішні зв'язки тлумачення цього поняття у лінгвістиці та філософії.

Поняття «мультилінгвізм» трактується як здатність до оперування кількома мовами в усній чи письмовій формі. Він має два види – національний (вживання кількох мов у певній суспільній спільноті) та індивідуальний (вживання індивідом кількох мов, кожна з яких обирається відповідно до певної мовної ситуації). Родова сфера «мультилінгвізму» охоплює низку видових понять. Спробуємо визначити найпоширеніші з них:

Плюралізм – індивідуальний психічний стан особи, який дозволяє їй альтернативно застосовувати в процесі спілкування кілька наявних в її розповсюдженні лінгвістичних кодів, незалежно від способу оволодіння мовами й лінгвістичною довершеністю мовлення.

Двомовність (білінгвізм) – 1) здатність особи користуватися двома національними мовами; 2) мовна практика, при якій соціум використовує для спілкування дві національні мови в одній або різних сферах спілкування; 3) поняття, яке визначає явище, що передбачає співіснування, взаємовплив і взаємодію двох мов у природному і штучному двомовному середовищі, в якому соціальні групи володіють двома мовами на однаковому або різному рівнях.

Багатомовність (мультилінгвізм) – 1) здатність особи користуватися (розмовляти або розуміти) більш ніж двома національними мовами; 2) мовна практика, при якій соціум використовує для спілкування більш ніж дві національні мови в одній або різних сферах спілкування; 3) явище суспільного рівня, яке позначає співіснування різних мовних співтовариств, зокрема в умовах багатомовного міста чи багатомовної країни.

Проаналізувавши низку видових понять, котрі стосуються сфери мультилінгвізму, спробуємо дати визначення цього терміну в контексті соціально-філософського аналізу. Мультилінгвізм – це лінгвофілософське поняття, яке є суспільним продуктом, що сформувався штучно, або під

дією історичних чинників, котре визначає співвідношення двох і більше мов у мовленнєво–мисленнєвій сфері індивіда, котрий використовує ці мови на різних етапах комунікації.

Отже, визначивши основні понятійні особливості глобалізації та мультилінгвізму, логічно проаналізувати їх співвідношення у процесі освіти і навчання. Адже, вище названі поняття, так чи інакше, стосуються процесу освіти. Перш за все варто зазначити, що внаслідок процесу глобалізації змінилися вимоги в галузі вивчення іноземних мов. Сьогодні існує безліч можливостей для вдосконалення науковцями та студентами власних навичок і здібностей. Аналіз теоретичної літератури, що присвячена особливостям мультилінгвальної освіти, дозволяє стверджувати, що її важливість як засобу отримання спеціальних і професійних знань, як компонента поглибленої мовної освіти визначається, перш за все, загальною світовою тенденцією до євроінтеграції в економічній, культурній, політичній сферах. В освітній галузі дана тенденція обумовлює прагнення до інтеграції предметного знання, направленості на пізнання цілісної картини світу.

Список використаних джерел

- Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Санкт-Петербург : Университетская книга, 2001. 416 с.
- Валлерстайн И. Миросистемный анализ. *Время мира: Альманах современных исследований по теоретической истории, макросоциологии, геополитике, анализу мировых систем и цивилизаций*. Новосибирск, 2000. Вып. 1. С. 105–123.
- Заболотська О. Іншомовна підготовка студентів немовних спеціальностей в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 67. С. 232–239.
- Костенко А. Г. Глобалізація як чинник деструкції ідентичності. *Практична філософія*. 2008. № 3. С. 120–128.
- Кравченко П. Глобалізаційні та антиглобалізаційні процеси в Європейському соціально-філософському дискурсі. *Філософські обрії*. 2017. № 37. С. 78–99.
- Лук'янчук Л. Міжкультурна комунікація в епоху глобалізації. *Мультилінгвізм у сучасному суспільстві: культура, освіта, політика* : зб. наук. пр. / за заг. ред. А. В. Березовенко. Київ : НТУУ «КПІ», 2013.
- Лях В. Свобода і пошук нових форм ідентичності в добу глобалізації. *Мультиверсум: Філософський альманах* : зб. наук. пр. Київ : Український центр духовної культури. 2006. Вип. 57. С. 3–19.
- Михайлець Л. М. Мова і суспільство (філософський аспект). *Державне будівництво*. 2007. № 1(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1%281%29_9
- Овсіюк М. Міжкультурна комунікація в умовах глобалізації. URL: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologia/63704.doc.htm.

- Омелян-Скирта Н. Багатомовність та концептуальна картина світу. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2014. № 10. С. 60–64.
- Термінографія, мультилінгвізм, мультидисциплінарність: напрямки майбутніх досліджень / І. О. Голубовська, В. Я. Жалай, Н. М. Биховець, О. В. Крутикова, Т. Г. Линник, А. Ф. Пархоменко, І. І. Рахманова, Л. М. Рубашова, Т. М. Бобошко. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2015. С. 3–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/linds_2015_2015_3

References

- Vallerstain I. (2001). *Analiz mirovykh sistem i situatsiia v sovremennom mire [Analysis of world systems and the situation in the modern world]*. Sankt-Peterburg: Universitetskaia kniga [in Russian].
- Vallerstain I. (2000). *Mirosistemnyi analiz [World analysis]*. *Vremia mira: Almanakh sovremennykh issledovaniï po teoreticheskoi istorii, makrosotsiologii, geopolitike, analizu mirovykh sistem i tsivilizatsii [World Time: Almanac of modern research on theoretical history, macro-sociology, geopolitics, analysis of world systems and civilizations]* (Vol. 1. pp. 105-123). Novosibirsk [in Russian].
- Zabolotska O. (2015). *Inshomovna pidhotovka studentiv nemovnykh spetsialnostei v umovakh hlobalizatsii [Language training of non-linguistic specialties students in the context of globalization]*. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky [Collection of scientific works. Pedagogical Sciences]*, 67, 232-239 [in Ukrainian].
- Kostenko A. H. (2008). *Hlobalizatsiia yak chynnyk destrukttsii identychnosti [Globalization as a factor of identity destruction]*. *Praktychna filosofii [Practical philosophy]*, 3, 120-128 [in Ukrainian].
- Kravchenko P. (2017). *Hlobalizatsiini ta antyhlobalizatsiini protsesy v Yevropeiskomu sotsialno-filosofskomu dyskursi [Globalization and anti-globalization processes in the European social and philosophical discourse]*. *Filosofski obrii [Philosophical horizons]*, 37, 78-99 [in Ukrainian].
- Lukianchuk L. (2013). *Mizhkulturna komunikatsiia v epokhu hlobalizatsii [Intercultural communication in the age of globalization]*. *Multylinhvizm u suchasnomu suspilstvi: kultura, osvita, polityka [Multilingualism in modern society: culture, education, politics]*. Kyiv: NTUU “KPI” [in Ukrainian].
- Liakh V. (2006). *Svoboda i poshuk novykh form identychnosti v dobu hlobalizatsii [Freedom and the search for new forms of identity in the age of globalization]*. *Multyversum: Filosofskiy almanakh [Multiverse: Philosophical almanac]* (Vol. 57. pp. 3-19). Kyiv: Ukrainyskyi tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
- Mykhalets L. M. (2007). *Mova i suspilstvo (filosofskiy aspekt) [Language and society (philosophical aspect)]*. *Derzhavne budivnytstvo [State building]*, 1(1). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1%281%29_9 [in Ukrainian].

- Ovsiiuk M. (2010). *Mizhkulturna komunikatsiia v umovakh hlobalizatsii* [Intercultural communication in the context of globalization]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Politologia/63704.doc.htm. [in Ukrainian].
- Omelian-Skyrta N. (2014). Bahatomovnist ta kontseptualna kartyna svitu [Multilingualism and conceptual picture of the world]. *Visnyk Prydniprovskoi derzhavnoi akademii budivnytstva ta arkhitektury* [Bulletin of the Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture], 10, 60-64 [in Ukrainian].
- Holubovska I. O., Zhalai V. Ya., Bykhovets N. M., Kruhlykova O. V., Lynnyk T. H., Parkhomenko A. F., ... & Boboshko T. M. (2015). Terminohrafiia, multylinhvizm, multydystsyplinarnist: napriamky maibutnikh doslidzhen [Terminography, multilingualism, multidisciplinary: directions for future research]. *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy* [21st century linguistics: New research and perspectives], 3-23. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/linds_2015_2015_3 [in Ukrainian].

УДК 159.955:316.77

orcid.org/0000-0002-8151-530X

ГАЛЬЧЕНКО Максим Сергійович

кандидат філософських наук, доцент, директор Інституту обдарованої дитини НАПН України

ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ І ПІЗНАННЯ В РЕАЛЬНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Динаміка зростання впливу інформаційно-комунікативних технологій на розвиток параметрів соціального, політичного, культурного життя обумовлює зміну парадигми мислення, його епістемологічних і когнітивних основ, трансформуючи тим самим освітньо-навчальні технології, способи формування особистості, породжені інформаційною епохою.

Сьогодні наука та її технологічне застосування стали визначальними факторами розвитку суспільства. Нормою стає не канон, традиція, а творення нового як предметного виразу об'єктивного життя, сконструйованого в процесі пізнавально-освітньої діяльності. Наука виникає як відповідь на певну потребу суспільства в достовірному знанні про світ та можливості його пізнання й перетворення згідно із ростом знання. Становлення науки є результатом цілеспрямованої діяльності мислення. У кожен історичну епоху об'єктом наукового мислення є та сфера реальності, яка на даний момент представляє найбільший інтерес для соціальної, господарської або культурної діяльності.

В індустріальну епоху, яка характеризується бурхливим розвитком науки, наукове мислення виступає у модусі мислення технічного, або технологічного. Актуальність технологічного мислення обумовлена виникненням і бурхливим розвитком «техногенної» цивілізації. Вирішальну роль в розвитку техногенної цивілізації відіграють постійний пошук і застосування нових технологій, зокрема по забезпеченню соціального управління і соціальних комунікацій в сфері пізнання і культури в її діяльному і соціальному розумінні. А також культури мислення.

Для сучасного суспільства невинна технологізація практично всіх сфер життєдіяльності людини і технократизм як «своєрідна парадигма», «організуючий принцип» способу діяльності набули не лише, як вказує В. Мельник, «всеосяжно-екзистенціального» характеру, а, по суті, значною мірою зумовлюють тенденції розвитку всієї цивілізації у її глобальному вимірі. Під їх тиском окремі явища або процеси переростають в «локальні або регіональні виміри і набувають загально-соціального, планетарного характеру» (Мельник, 2010, с. 35).

Як і кожний когнітивний, інтелектуальний, соціокультурний феномен, в процесі свого розвитку технологічне мислення постійно трансформується і вдосконалюється. Сучасний етап науково-технічної революції пов'язаний з розвитком інформаційно-цифрових технологій. У їх контексті формується новий етап розвитку мислення загалом і технологічного зокрема, яке можна сьогодні з повним правом назвати «інформаційним». Дана ситуація обумовлена фактом переростання науково-технічної революції в інформаційно-технологічну революцію. Її результатом, як відомо, стало повсюдне використання інформаційно-комп'ютерних технологій. До них належить сукупність технологій у мікроелектроніці, створення обчислювальної техніки, телекомунікації/мовлення, оптико-електронної промисловості. Навколо цього ядра інформаційних технологій за останні два десятиліття виникає багато великих технологічних проривів у галузі нових матеріалів, джерел енергії, у медицині, у нанотехнологіях. Сучасний процес технологічної трансформації привів до виникнення цифрового, або електронно-цифрового світу.

У результаті цих змін і перетворень людина «увійшла» в реальність інформаційно-мережевого світу. Його функціональне поле, зазначає А. С. Гальчинський, як і «функціональний простір» будь-якого іншого суспільного утворення, ґрунтується на єдності трьох позицій: «а) комунікації; б) суспільній угоді та організації; в) потенціалі інноваційного розвитку». Саме завдяки системі інформаційних комунікацій глобальне суспільство виступає як «консолідоване явище» соціального порядку. Не викликає сумніву, що становлення глобального суспільства пов'язується із сучасною «інформаційною революцією». Функціональною основою глобального інформаційного суспільства є «інформаційні мережі» («Мережа»), які постають «системоутворювальною субстанцією», «матрицею»

інформаційного соціуму. Мережа (networking) – визначальна «організаційна форма» сучасної цивілізації. «Інформаційна мережа» активно впливає на всі аспекти суспільного життя, на соціальні, економічні, політичні та культурні перетворення (Гальчинський, 2010, с. 329330).

Сучасну інформаційну революцію характеризує використання знань та інформації для генерування знань і пристроїв, що обробляють інформацію та здійснюють комунікацію, а також напрями її використання. Впровадження останніх десятиліть технологічна інновація постійно прогресувала – від навчання шляхом користування до вивчення технології через її створення, перебудову телекомунікаційних мереж, пошук і знаходження нових галузей використання. Поширення нових технологій збільшує їх могутність в міру засвоєння її користувачами.

Нові інформаційні технології є не просто інструментами для користування, але й колосальним фактором впливу на формування інформаційного мислення як сегменту і складової частини технологічного мислення. Особливістю інформаційного мислення, на наш погляд, є актуалізація проблеми відношення реального і уявного (віртуального), а також знання і гадки (думки). За допомогою інформаційних технологій можна фабрикувати знання про реальність, а тим самим до певної міри і саму реальність. А також можна створювати віртуальне «Я» і в певному смислі жити у віртуальному просторі, в якому зникають відмінності реального світу і світу уявного. Сьогодні життя в такому віртуальному просторі стало реальністю. Тепер «бути» означає «бути в мережі».

Можливості інформаційних технологій найбільш повно знайшли своє впровадження в ситуації «суспільства знань». У ньому освітні заклади спрямовані на формування нового, діяльного мислення. Ті можливості, які відкривають інформаційні технології для інтенсифікації процесів освіти і навчання, містять в собі ризики і небезпеки. У цій ситуації інформаційно-комп'ютерні і комунікаційні технології посилюють актуальність мисленнєвої діяльності. Вона повинна подолати розрив між «старим» знанням і «новим» розумінням дійсності, створеної власне інформаційними технологіями. А кожний процес подолання, переходу є процесом переосмислення, в першу чергу в рамках тієї соціокультурної, економічної, політичної і, звичайно, наукової парадигми, в якій здійснюється цей процес. Результатом цього переосмислення і стає нове, інформаційне мислення.

Постійний розвиток і ускладнення інформаційних технологій все більше пов'язує їх з інтелектуальною, мисленнєвою діяльністю. Тим самим обумовлює її вихід за межі предметно-матеріальної світобудови. Інформаційні технології стають «знаряддям мислення» в його пошуках основ буття в умовах техногенної цивілізації та її модусів – інформаційних, комп'ютерних та цифрових технологій. Сучасні інформаційні і цифрові технології – це «мислення і почуття», які домінують вже не лише «всередині нас», але зі швидкістю світла або звуку розповсюджуються

«навколо нас і між нами». Інформаційні технології мають справу з «мисленням і числом, словом і духом». Це технології «засобів спілкування і руху», технології «одухотворення матерії» і зближення її з нашим внутрішнім «Я». Це створення глибинних зв'язків між «Я», «Ти», «Він», тих «діалогічних відносин», які «мають і матеріальні, і духовні виміри» (Епштейн, 2001, с. 202), – зазначає М. Епштейн.

У контексті модусу «інформаційного мислення» доцільно зазначити про виникнення нового культурно-інтелектуального середовища існування. Його центром стає Інтернет. З його появою змінюються закони інтелектуальної творчості, пізнання і мислення. Інтернет як головний ресурс інформаційного мислення здійснив колосальний переворот у співвідношенні предметного та інформаційного світів, що відкриває нові можливості для прискореного становлення ноосфери. На цій основі створюються могутні носії інформації – електронні і в перспективі квантові. Відповідно змінюються форми інтелектуальної творчості і мислення. Створюється новий інтелектуальний простір, в якому головним способом пізнання і спілкування є мислення, яке можна назвати інформаційним.

Таким чином, основою і засобом систематизації природної і соціальної реальності є наука. Діяльність науки обумовила виникнення і розвиток техніки і технологій. На їх основі формується технологічне мислення, яке сьогодні займає належне місце поряд з правовим, економічним, політичним тощо. Філософсько-методологічною підставою технологічного способу (стилю) мислення є раціоналізм, обґрунтований у філософії новочасового періоду. Трансформація технологічного мислення в процесі розвитку науково-технічної революції приводить до виникнення інформаційного мислення. Воно є результатом розвитку інформаційно-цифрових технологій, постає модусом технологічного мислення. Сучасні інформаційні і цифрові технології створюють нові інтенції мислення і почуття, які створюють нову когнітивно-інтелектуальну реальність.

Список використаних джерел

- Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення: навч. посіб. Київ: АДЕФ, Україна, 2010. 572 с.
- Мельник В. П. Філософія. Наука. Техніка : Методолого-світоглядний аналіз: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 592 с.
- Эпштейн М. Философия возможного. Санкт-Петербург: Алетеия, 2001. 336 с.

References

- Epshtein M. (2001). *Filosofia vmozhnogo [Philosophy of the possible]*. Sankt-Peterburg: Aleiteia [in Russian].
- Halchynskiy A. S. (2010). *Ekonomichna metodolohiia. Lohika onovlennia [Economic methodology. Update logic]*. Kyiv: ADEF, Ukraina [in Ukrainian].
- Melnyk V. P. (2010). *Filosofia. Nauka. Tekhnika : Metodoloho-svitohliadnyi analiz [Philosophy. Science. Technique: Methodological and ideological analysis]*. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

УДК 316.77:141.319.8

ЛЕОНТЬЄВА Вероніка Миколаївна*професор кафедри філософії, культурології та інформаційної діяльності Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ЩОДО ФІЛОСОФСЬКО- АНТРОПОЛОГІЧНИХ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОСФЕРИ

Сьогодні аналізові інфосфери («infosphere»): скорочене від «інформаційна сфера») присвячені зусилля як комплексу наук про інформацію, так і багатьох філософських дисциплін (саме тому у дослідженні інфосфери логічно припускаються відповідні «аспекти»), зокрема порівняно молодій галузі філософування – філософії інформації, засновником якої вважається італієць, професор Оксфордського університету Лучано Флоріді. *Про нього пишуть, що досліджуючи філософські та соціально-етичні наслідки цифрової трансформації (яку часто синонімізують із «інформатизацією») суспільства, він порівнює розширення інфосфери (розуміючи її як «комбінацію інтернету та комп'ютерних технологій, які революціонізують наше життя і роботу» (Kogol, 2019) з відкриттями Коперника, Дарвіна і Фрейда, що змінили наші уявлення про будову Всесвіту і про людську природу (Флориди, 2019).*

Проте науково-філософське поняття *інфосфери* визначається значно детальніше і з урахуванням саме антропологічного виміру буття інформації в світі. Так, І. В. Соловйов, спираючись на праці академіка А. П. Єршова (який чи не перший (1988 р.) використовував термін «інфосфера» як наукове поняття), дійшов такої «двохщаблевої» дефініції інфосфери, що дозволяє досліджувати її як глобальну цілісність – таку «логічно мислиму форму об'єктивно існуючого простору, що є вторинною (похідною) геосферою і служить середовищем, в якому здійснюються форми або інші конструкції (процедури), пов'язані з добуванням, упаковкою, транспортуванням, обробкою, зберіганням, розподілом (розповсюдженням), виробництвом і споживанням інформації і в якому реалізується відповідний комплекс суспільних відносин» (Соловйов, 2013). Тобто інфосфера, за І. В. Соловйовим, – це не лише сукупність інформації разом із інформаційними об'єктами та процесами (включаючи їхніх суб'єктів та інформаційну інфраструктуру), але й «сфера діяльності, у рамках якої здійснюються виробництво і споживання інформаційних ресурсів і знань; управління соціальними, економічними і технічними системами; навчання та підготовка ка-

дрів; поширення, споживання, зберігання та доступ до інформаційних ресурсів (знань); інформаційний обмін між особами, громадянами всередині своєї країни та між державами й міжнародними організаціями; створення і застосування інформаційних систем (АІС, баз і банків даних, баз знань), інших інформаційно-телекомунікаційних технологій; забезпечення інформаційної безпеки. Інфосфера знаходиться в постійному розвитку у відповідності з еволюцією антропосфери» (Соловйов, 2013), а на сучасному етапі визнається, що «цифрова революція настільки ж торкається питань моралі, ідентичності та смислів, наскільки й технологій» (Kogol, 2019), з чим важко не погодитися. Тому постає закономірне питання: яким чином взаємопов'язані та як взаємодіють інфосфера (передусім, у розумінні її як сфери соціокультурної діяльності, елементи якої наведені вище) та те, що традиційно забезпечувало – й продовжує це робити – системну цілісність та історичну безперервність життя будь-якого суспільства, будучи при цьому розкриттям та втіленням «людської природи» в актах утвердження (афірмації) смислів, – культуротворчий процес. Думається, розгортання відповіді на це питання і є окресленням філософсько-антропологічних та культурологічних аспектів дослідження інфосфери.

Зв'язок інфосфери з культуротворчим процесом, на перший погляд, не є якоюсь надскладною проблемою: будь-яка культуротворча діяльність (і «на рівні індивіда», і «на рівні соціуму») відбувається у певному інформаційному просторі, який, з одного боку, впливає на зміст та форми людського буття-в-культурі (взяте у темпоральному аспекті, буття-в-культурі є суто культуротворчим процесом як послідовності/множини актів афірмації, що їх здійснює культурний суб'єкт – індивід, група/колектив/спільнота, суспільство у цілому), з іншого – сам інформаційний простір зазнає змін внаслідок як власне факту протікання у ньому процесу культуротворення, так і результатів останнього. Але таке загальне тлумачення нібито «само собою зрозуміло» – за схемою діалектичного взємозв'язку причин та наслідків – взаємодії інфосфери з культуротворчістю навряд чи є вичерпним с точки зору сучасного стану самої інфосфери, яку кваліфікують як «системоутворюючий фактор життя сучасного суспільства» (Соловйов, 2013), тобто при тому, що інфосфера «підкорює» *живого* культурного суб'єкта і «перекроює», переструктурує людську особистість, визнається, що вона функціонально нібито уподібнюється системі культуротворчості, що потребує особливого спостереження та аналізу.

Усе, що існує в інформаційному просторі, нібито зрівнюється, – бай-дуже, чи то є об'єкти неживої природи або живі істоти, включаючи людину, чи то є технічні споруди або якісь механізми, пристрої тощо, бо всі вони сприймаються лише як однаково-співмірні джерела даних. Людина, втрачаючи свою винятковість відносно «решти», тобто усього іншого, буття у світі (звичка вважати своє місце у світі особливим – як логічний наслідок християнського тлумачення природи людини – вкорінена у само-

свідомості, а під впливом новоєвропейського гуманізму та настанов західної – прогресистської – парадигми *modern* вона ставала лише міцнішою), дійсно, «розчиняється» в інфосфері, – не випадково «смерть суб'єкта» стала однією з провідних метафор постмодерністського філософування. Адже Лучано Флоріді чітко окреслює межі евристичних можливостей інформаційної парадигми (або, як він каже у вказаному інтерв'ю, «інформаційної перспективи» (Флориди, 2019)) у міркуваннях щодо природи людини, тобто у філософсько-антропологічному дискурсі (який одночасно може вважатися і культурологічним, якщо «природа людини» пов'язується зі здатністю до афірмації), провівши аналогію з інфрачервоною томографією, котра показує – у вигляді зелених, жовтих та червоних відтінків – джерела тепла: «Якщо надягнути такі окуляри і дивитися на світ через цей інтерфейс, людське тіло і включений комп'ютер можуть не сильно відрізнятися один від одного. Можна сказати, що при погляді з цієї перспективи в людині немає нічого особливого – це лише джерело тепла, і тоді ми виглядаємо як “розумний” тостер або цифровий холодильник. Питання тільки в тому, чи правильний це інтерфейс. А це залежить від того, що ми хочемо дізнатися за його допомоги. Чи є цей спосіб вдалим для розуміння людської природи? Безумовно, ні. На такому рівні абстракції ми вже не можемо виокремити відмітні риси людини. Ми використовуємо інформацію, щоб будувати свій ментальний світ, створювати смисли для пояснення нашого життя. Комп'ютер або кішка на це не здатні. Щоб побачити відмінності між ними, потрібна інша перспектива – наприклад, семантична» (Флориди, 2019). – Саме тут «інформаційна перспектива» стикається, на мій погляд, із суто антропофілософсько-культурологічною парадигмою аффітто, а «кордоном!», який відокремлює їх одну від одної, є вказана «семантична перспектива»: «...смысл не можна зберігати, передавати, накопичувати, як інформацію, його можна лише породжувати (продуктивно або репродуктивно). Смысл не передует розумінню, а народжується саме в цьому процесі» (Брудний, 1972, с. 47) – і утверджується у відповідних культурних формах.

Тому коли Лучано Флоріді говорить про те, що «технології не прогресують рівномірно, одночасно, як одна велика хвиля», і справедливо наполягає, що «поширення технологій не відбувається ані односпрямовано – як годинник, ані одним помахом – так, коли, припустим,десь здійснився технологічний прорив – і, нібито хтось клацнув пальцями, тієї ж миті все стало цифровим» (Флориди, 2019), він – не рефлексуючи це, але об'єктивно – перетинає цей «кордон» і залучає до своєї пояснювальної моделі інфосфери уявлення про екзистенційні засади культуротворчості – фундаментальні властивості людської природи: «Перше – це лінь. Ми не хочемо сильно напружуватися. Це уповільнює однаковий розвиток і розподіл технологічних рішень: завжди є інерція, небажання приймати нові способи робити звичні речі» (Флориди, 2019). У цілому ж, на моє перекон-

нання, у своєму червневому (2019) інтерв'ю Лучано Філоріді вказав контури тих антропологічних та культурних аспектів розвитку інфосфери, які потребують саме філософського дослідження, у тому числі, крізь призму відповідальності філософії/філософів за «передбачення» та прогнозування майбутнього.

Список використаних джерел

- Брудный А. А. Семантика языка и психология человека. О соотношении языка, сознания и действительности. Фрунзе : Илим, 1972. 189 с.
- Korol V. Спокуси інфосфери. URL: <https://uamodna.com/articles/spokusy-infosfery/> (дата звернення: 23.09.2019).
- Соловьёв И. В. О происхождении и содержании понятия «инфосфера». Инфосфера как объект исследования наук об информации. *Фундаментальные исследования*. 2013. № 6–1. С. 66–71. URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=31415> (дата обращения: 25.09.2019).
- Флориди Л. Если вам неинтересны информационные концепты, вы не понимаете XXI век : [интервью]. URL: <https://www.colta.ru/articles/society/21599-luchano-floridi-esli-vam-neinteresny-informatsionnye-kontsepty-vy-ne-ponimaete-xxi-vek> (дата звернення: 26.06.2019).

References

- Brudnyi A. A. (1972). *Semantika iazyka i psikhologiiia cheloveka. O sootnoshenii iazyka, soznaniia i deistvitelnosti* [Semantics of language and human psychology. On the correlation of language, consciousness and reality]. Frunze: Ilim [in Russian].
- Floridi L. (2019). *Esli vam neinteresny informatsionnye kontsepty, vy ne ponimaete XXI vek* [If you are not interested in information concepts, you do not understand the 21st century]. Retrieved from <https://www.colta.ru/articles/society/21599-luchano-floridi-esli-vam-neinteresny-informatsionnye-kontsepty-vy-ne-ponimaete-xxi-vek> [in Russian].
- Korol V. (2019). *Spokusy infosferi* [The temptations of the infosphere]. Retrieved from <https://uamodna.com/articles/spokusy-infosfery/> [in Ukrainian].
- Solovev I. V. (2013). O proiskhozhdenii i sodержanii poniatii «infosfera». Infosfera kak obekt issledovaniia nauk ob informatcii [On the origin and content of the concept of “infosphere”. Infosphere as an object of research of information sciences]. *Fundamentalnye issledovaniia* [Basic research], 6-1, 66-71. Retrieved from <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=31415> [in Russian].

ГОЛОВІНА Наталя Ігорівна

кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

РЕГУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕТИКИ

Застосування інформаційних технологій в різних сферах суспільного життя, надаючи людині небачені раніше можливості реалізації особистої свободи, породжує водночас чимало етичних проблем як загальнотеоретичного, так і прикладного характеру. Цілком очевидно, що для того, щоб людина органічно існувала й діяла в сучасному інформаційному просторі, системи правового регулювання недостатньо. Адміністративні заходи в межах системи приписів, заборон і обмежень, які регламентують відносини і діяльність людини в інформаційному просторі, не завжди ефективні. Тим більш, що простежити за їх виконанням кожною людиною практично неможливо.

Оскільки сучасні інформаційно-обмінні процеси - це порівняно нове культурне явище, зрозуміла та ефективна система моральної регуляції в цій сфері ще не склалася. Та й саме наше суспільство виявилось не готовим до того, що будь-які взаємодії в інформаційному просторі можуть регулюватися моральними нормами і принципами. Сказане робить актуальними дослідження в галузі інформаційної етики.

Етична рефлексія в сфері інформаційно-комунікативних технологій почалась у 1950-х рр. з праць Н. Вінера, який висунув ключові етичні принципи і цінності, пов'язані із застосуванням автоматичних і обчислювальних систем. У подальшому Д. Б. Паркер сформулював основи комп'ютерної етики й розробив перший кодекс професійної поведінки для Асоціації обчислювальної техніки; Д. Вейценбаум збагатив комп'ютерну етику, в тому числі, і тезою, що заміна людини комп'ютерними системами – це питання етичної правомірності; виходить стаття Д. Мура «Що таке комп'ютерна етика?»; Д. Джонсон видає підручник «Комп'ютерна етика»; під редагуванням Т.У. Бінума починає видаватись журнал «Метафілософія», присвячений відповідним проблемам.

Р. Капурро відносить до поняття інформаційної етики у вузькому сенсі все, що стосується впливу цифрових технологій на суспільство і на навколишнє середовище в цілому, а також рішення етичних проблем, пов'язаних з функціонуванням онлайн-ЗМІ. Поняття інформаційної

етики в широкому сенсі, на його думку, охоплює всю інформаційну і комунікаційну сферу, включаючи і цифрові засоби масової інформації. Значний внесок у розвиток інформаційної етики внесли роботи Л. Флоріді, який вважає, що інформаційна етика є одним з розділів філософії інформації, що вивчають етичні наслідки інформаційних і комунікаційних технологій та їх вплив на життя людини і суспільства.

На міжнародному рівні зусиллями ООН і ЮНЕСКО, було створено ряд кодексів інформаційного суспільства, які хоч і не охоплюють всього комплексу існуючих і можливих етичних проблем, пов'язаних з наслідками використання інформаційних технологій, але ставлять проблеми й привертають до них увагу.

На пострадянському просторі, та в Україні зокрема, етична проблематика у сфері інформаційних технологій стала досліджуватись порівняно нещодавно. Проте, вже склалось певне коло дослідників цієї проблематики: І. А. Авдєєва, І. Ю. Алексєєва, І. Л. Галинська, М. А. Дедюліна, Е. В. Коваль, А. А. Малюк, О. М. Манжуєва, Г. А. Миролубенко, О. Ю. Полянська, А. І. Панченко, А. С. Сергєєв, Г. П. Отюцький, О. А. Філіна, І. І. Чхейло, А. А. Чхейло, О. К. Щіпунов та ін.

Таким чином склалась інформаційна етика як розділ прикладної етики. Як така вона досліджує моральні проблеми, що виникають у зв'язку з розвитком і застосуванням інформаційних технологій, виробляє відповідні етичні кодекси фахівців інформаційної сфери. Серед етичних досліджень у цій сфері, зазвичай виділяють: комп'ютерну етику, інфоетику, віртуальну етику, мережеву етику, кіберетику, нетикет, корпоративну етику Інтернет-спільнот.

Разом з цим слід наголосити на термінологічній неточності самого поняття, адже більшість дослідників пов'язує феномен інформаційної етики лише з сучасним етапом розвитку суспільства. Г. П. Отюцький і О.К. Щіпунов справедливо відмічають, що «насправді інформація виступає в якості «базової соціокультурної цінності» будь-якого типу суспільства. Таким чином, «носиться в повітрі» ідея про те, що інформаційна етика повинна вивчати етичні аспекти інформаційних відносин протягом всієї людської історії, виявляти «етичні інваріанти» інформаційно-обмінних процесів» (Отюцький, & Щіпунов, 2016, с. 134). Інформаційна етика в широкому смислі є дослідженням етичних аспектів інформаційно-обмінних процесів, що характеризують соціальну комунікацію в будь-якому суспільстві. Видові ж відмінності виявляються в історично конкретних інформаційних етосах, які використовують різний технологічний базис інформаційно-комунікаційних процесів: вербальний етос, етос писемності, бібліоетос, етос електронних комунікацій. Такий підхід є методологічно продуктивним і дозволяє солідаризуватись з думкою, що «наслідком сучасної інформаційно-комп'ютерної революції стало формування нового виду інформаційного етосу, а етика, що досліджує саме цей вид етосу, є комп'ютерною етикою» (Отюцький, 2016).

В узагальненому вигляді можна виділити декілька основних етичних проблем, пов'язаних з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Перш за усе, у контексті проблеми інформаційної і комунікаційної приватності і пов'язаного з нею питання співвідношення принципів свободи й безпеки, постає моральна дилема: контроль і обмеження чи невтручання в життя мережевого простору. Інші проблеми стосуються статусу інтелектуальної власності в сфері інформаційних технологій; професійної етики, що потребує створення єдиного кодексу етики в сфері інформаційних технологій; рівності доступу до інформаційних і комунікаційних ресурсів, яка сполучається з пошуком шляхів подолання цифрової дискримінації і нерівності; проблема етики поведінки в Мережі (Сергєєв, 2012, с. 88–89).

Л. В. Баєва вважає, що «інформаційне суспільство не тільки поєднало людей в єдину мережеву систему, а й значною мірою змінило сутність їх комунікації та зв'язку. Перш за все, це виразилося в віртуалізації міжособистісного спілкування, пов'язаного з відкриттям технологічної можливості здійснення віддаленого доступу, дистанційного спілкування суб'єктів. Однак наслідки цього технологічного прориву виявилися настільки значними, що призвели до зміни сформованої системи відносин між людьми, породили особливу електронну форму культури, викликали нові екзистенційні та етичні проблеми, з якими зіткнулась сучасна людина» (Баєва, 2015, с. 94).

Віртуальній комунікації притаманний опосередкований, неінституційний, нестатусний і в багатьох випадках анонімний характер, що супроводжується нерозвиненістю діючих в цій сфері соціальних норм, тому що в основі світогляду культури віртуальної комунікації лежить ідея непопушності особистої інформаційної свободи, яка багато в чому й визначає характер мережевого етосу.

Разом з тим очевидно, що нормативне регулювання глобальної Мережі й необхідне, й неминуче. Скористатися наданими Інтернетом інформаційними благами і перевагами в повній мірі неможливо без вирішення специфічних нормативних проблем. Розвитком цензури ці проблеми не розв'язати, адже жорстке організаційно-правове упорядкування віртуального контенту неминуче породжуватиме прагнення до втечі від регламенту. Тим більше, що відповідний правовий інструментарій поки недосконалий. Тому від учасників інформаційного обміну потрібна орієнтація не стільки на юридичні, скільки на моральні норми, що передбачає високий рівень розвитку етичної самосвідомості та саморегуляції.

Оскільки ефективна система етичних регуляторів в сфері сучасних інформаційних технологій ще не склалася, потрібні зусилля етиків як теоретичного, так і практичного характеру. По-перше, розв'язання прикладних етичних проблем в сфері інформаційних технологій виводить зазначену проблематику на більш високий теоретичний рівень філософської реф-

лексії, вироблення адекватної методології дослідження, адже формування і розвиток інформаційної етики пов'язані з процесами трансформації традиційної етики. Віртуальна комунікація не змінює антропоцентричності уявлень людей про моральні цінності, але в силу свого симуляційного, ігрового характеру і зниженого контролю соціуму сприяє їх ослабленню.

По-друге, як основні ресурси розвитку інформаційної етики можна розглядати етичні кодекси. Тут повинні відбуватись процеси регламентації основ етики інформаційного суспільства як «згори» (наприклад, з боку ООН та ЮНЕСКО), так і проекти самоорганізації - створення етичних норм всередині віртуальних спільнот (правила мережевого етикету; а також внутрішньо мережеві органи саморегуляції).

По-третє, потрібно створювати ефективну й цілісну систему виховання й навчання культурі життя в інформаційному світі, яка сприяла б соціалізації особистості та її адаптації до нових технологій. При цьому принципи сучасного інформаційного етосу, що формується, можуть бути вироблені тільки в ході чесної і відкритої публічної дискусії, що дозволяє визначати, роз'яснювати і змінювати ті чи інші моральні норми на підставі досягнення все більшої узгодженості в поглядах і оцінках і передбачає рівноправну участь всіх зацікавлених в ній осіб.

Список використаних джерел

- Баева Л. В. Виртуальная коммуникация: особенности и этические принципы. *Философские науки*. 2015. № 10. С. 94–110.
- Отюцкий Г. П. Методологические проблемы информационной этики. *Гуманитарные научные исследования*. 2016. № 3. URL: <http://human.snauka.ru/2016/03/14511>
- Отюцкий Г. П., Щипунов О. К. Информационная этика как понятие и как социальное явление: методологический анализ. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2016. № 3(65). Ч. 1. С. 132–136.
- Сергеев А. С. Проблематика информационной этики в отечественной мысли. *Дискурсы этики: Альманах*. 2012. № 1. С. 82–91.

References

- Baeva L. V. (2015). Virtualnaia kommunikatsiia: osobennosti i eticheskie printcipy [Virtual communication: features and ethical principles]. *Filosofskie nauki* [Philosophical Sciences], 10, 94-110 [in Russian].
- Otiutckii G. P. (2016). Metodologicheskie problemy informatcionnoi etiki [Methodological problems of information ethics]. *Gumanitarnye nauchnye issledovaniia* [Humanitarian Research], 3. Retrieved from <http://human.snauka.ru/2016/03/14511> [in Russian].
- Otiutckii G. P., & Shchipunov O. K. (2016). Informatcionnaia etika kak poniatie i kak soctialnoe iavlenie: metodologicheskii analiz [Informative ethics as con-

cept and as the social phenomenon: methodological analysis]. In *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i iuridicheskie nauki, kulturologiia i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki* [Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history. Questions of theory and practice]. (3(65), 1, pp. 132-136). Tambov: Gramota [in Russian].

Sergeev A. S. (2012). Problematika informatcionnoi etiki v otechestvennoi mysli [Problems of information ethics in Russian thought]. *Diskursy etiki: Almanakh* [Discourses of Ethics: Almanac], 1, 82-91 [in Russian].

УДК 378.015.3:005.32

orcid.org/ 0000-0003-4869-274X

ІЛЬЧЕНКО Олена Юрївна

доктор педагогічних наук, завідувач кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ СТІЙКИХ МОТИВІВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ: ВИМОГА ЧАСУ

«Поганий учитель повідомляє істину, хороший – вчить її знаходити» (А. Дістервег), а отже – пробуджує пізнавальну активність учнів і постійне їх бажання здобувати нові знання. Ця беззаперечна істина стала лейтмотивом думок і діяльності прогресивних педагогів усіх часів. А. Дістервег, зазначав: «У багатьох випадках залишається бажаним педагогічний гомеопат, людина, яка навчає нас давати розумові прийоми в такій дозі, в якій вони діють найбільш ефективно і при якій незначна кількість викликає найсильнішу дію. Треба значно більше боятися перегорювати учнів, ніж послабити їх нестачею їжі» (Коваленко (Ed.), 2006, с. 368). Глибоку думку з цього приводу мав Л. Толстой, який писав: «коли прагнеш наукою виховати учня, люби свою науку і знай її, і учні полюблять тебе, і науку, і ти виховаєш їх; але якщо сам не любиш її, то скільки б ти не змушував учити, наука не зробить виховного впливу» (Толстой, 1953, с. 269). Видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський, звертаючись до вчителів, зауважував: «Не забувайте, що ґрунт, на якому будується ваша педагогічна майстерність, – у самій дитині, в її ставленні до знань і до вас, учителю. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагацуйте цей ґрунт, без нього немає школи» (Сухомлинский, 1972. с. 153).

Зрозуміло, що таким (здатним пробудити інтерес учнів до навчання) може бути мотивований до педагогічної діяльності вчитель. У цьому

зв'язку, постає нагальна потреба формування стійких мотивів навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів, які мають стати для школи «джерелом тієї сили, яка приводить в рух навчально-виховний процес, вдихає в нього життя» (Алексєєва, 1974, с. 107).

Дослідження проблеми мотивів діяльності і поведінки є однією із центральних у психології. На підтвердження цього, спираємося на судження радянського психолога Б. Ломова, який зауважував, що «...в мотивах і цілях найбільш чітко простежується системний характер психічного; вони виступають як інтегральні форми психічного відбиття» (Ильин, 2003, с. 122.).

Вивченню проблеми мотивів у контексті дослідження формування і розвитку особистості присвятили свої праці В. Авсєєв, Л. Анциферова, Л. Ботовіл та ін. Д. Узнадзе та його наукова школа розглядали мотиви в руслі загальнопсихологічної теорії установки. Особливу увагу вивченню мотивів як усвідомлюваних чи малоусвідомлюваних спонук до діяльності приділяли радянські психологи: Л. Божович, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін. Їхні теоретичні положення беремо за основу дослідження і зокрема розуміння мотиву, яке наведено у визначенні С. Рубінштейна: «Будь-яка дія, що спрямовує до певної мети, виходить з тих чи інших спонук. Більш чи менш адекватно усвідомлена спонук виступає як мотив» (Рубинштейн, 1946, с. 542).

Мотиви навчальної діяльності, як специфічного виду діяльності, продуктом якого є знання, вміння та навички, на загальнотеоретичному рівні досліджували: Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтьєв, І. Підласий та ін. З-поміж авторів, роботи яких присвячувались проблемі формування мотивів навчальної діяльності студентів у вищій школі, варто назвати: І. Зайцеву – досліджувала пізнавальну активність студентів вищих економічних навчальних закладів, П. Лузана – вивчав навчальну активність студентів у сільськогосподарському вищі; Г. Костишину – досліджувала навчально-пізнавальну діяльність студентів вищих технічних закладів освіти; Н. Клименко – вивчала формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю та ін.

За основу визначення поняття «мотив» беремо теоретичне положення С. Рубінштейна, який під мотивом розуміє більш чи менш адекватно усвідомлену спонук (Рубинштейн, 1946, с. 542). Підтвердження цієї думки знаходимо і в інших тлумаченнях мотиву: «те, що, відображаючись у голові людини, спонукає діяльність, спрямовує її на задоволення певної потреби, називається мотивом цієї діяльності» (Смирнов (Ed.), 1956, с. 386). «Психологічно мотив означає спонукання людини до діяльності. Мотивами можуть бути знання, почуття, потреби, які змушують людину прагнути до мети» (Ковалев (Ed.), 1966, с. 428).

Виходячи зі сказаного, розглядаємо мотив як один із найважливіших компонентів психологічної структури будь-якої діяльності, за допомогою

якого розкривається спонукальна природа дій, поведінки, вчинків людини, її сутність. У навчальній діяльності такою спонукою є мотиви начально-пізнавальної діяльності, розкриття яких має важливе значення для забезпечення її належної якості. Якщо студент навчається без пізнавального інтересу, його мотивом є лише одержання диплому або бажання догодити батькам чи щось інше, то і його знання не будуть міцними і глибокими, а отже – це буде професійно не мотивований, не цікавий для дітей вчитель.

У контексті розкриття мотиву як усвідомленої спонуки, під мотивом навчальної діяльності розуміємо все те, що спонукає особистість до неї, всі фактори, що зумовлюють пізнавальну активність людини – потреби, інтереси, переконання, установки, почуття тощо. На цьому, зокрема, зауважувала відомий радянський психолог Л. Божович, яка до мотивів навчальної діяльності учнів відносила усі спонуки цієї діяльності, зокрема і прийняті дитиною рішення, почуття обов'язку й усвідомлення необхідності, які нерідко виконують свою спонукальну функцію навіть у супереччя наявному в дитині безпосередньому бажанні (Божович, & Благоннадєжина (Eds.), 1972, с. 22).

Педагогічна наука і шкільна практика підтверджують, що мотивація учня до навчальної діяльності на пряму залежить від професійності педагога, його моральності, такту, поведінки, характеру, здатності викликати в учнях пізнавальний інтерес і відповідну активність. Підготовка такого вчителя має розпочинатися на етапі його професійної підготовки, як студента вишу, який вже тут повинен відчувати себе як особистість-професіонал, зі сформованими мотивами навчально-пізнавальної діяльності.

Результати дослідження переконують, що ефективність і успішність навчально-пізнавальної діяльності студентів на пряму залежить від рівня сформованості мотивів, серед яких внутрішні, професійно зорієнтовані мотиви (високий пізнавальний інтерес) мають домінувати над зовнішніми, вузько-особистісними (низький пізнавальний інтерес). Для забезпечення такого результату у виші має бути організована цілеспрямована, систематична робота на основі партнерства і суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників педагогічного процесу.

Як необхідні умови формування стійких мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів, виділяємо:

процесуально-змістові: фасилітація навчальної діяльності; впровадження особистісно орієнтованого навчання; індивідуалізація навчально-професійної діяльності; дотримання правильного співвідношення теоретичних знань і практичних умінь навчальної діяльності; урізноманітнення форм індивідуальної та групової роботи під час проходження студентами психолого-педагогічної практики; застосування компетентнісного підходу; гуманізація і демократизація навчального процесу; урізноманітнення форм і методів самостійної роботи студентів; відповідний стиль роботи педагога;

дидактично-освітні: надання студентам більшої свободи вибору предметів, що вивчаються, та способу діяльності; уникання стереотипнос-

ті проведення навчальних занять, використання методів, форм і прийомів навчання проблемного, інтерактивного та науково-дослідного характеру; нормування навчальної діяльності; структурування і диференціація навчального матеріалу за його важливістю; застосування принципу доступності й використання інших принципів дидактики;

психологічні: формування стійкого інтересу до професії; розвиток розумових здібностей студентів, усвідомлення найближчих і кінцевих цілей навчання (близької і дальньої перспективи), теоретичної та практичної значущості засвоєваних знань, професійної спрямованості навчальної діяльності.

Список використаних джерел

- Алексеева М. І. Мотиви навчання учнів. Київ : Рад. шк., 1974. 120 с.
 Изучение мотивации поведения детей и подростков / под ред. Л. И. Божович, Л. В. Благоннадежиной. Москва : Педагогика, 1972. 352 с.
 Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 512 с.
 Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія : навч. посібн. / заг. ред. Є. І. Коваленко. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 664 с.
 Психология / под ред. А. А. Смирнова и др. Москва : Гос. учеб-пед. изд-во Мин-ва просвещения РСФСР, 1956. 576 с.
 Психология / под ред. А. Г. Ковалева и др. Москва : Просвещение, 1966. 452 с.
 Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва : Учпедгиз, 1946. 720 с.
 Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев : Рад. шк., 1972. 244 с.
 Толстой Л. Н. Педагогические сочинения. Москва : Учпедгиз, 1953. 441 с.

References

- Aleksieieva M. I. (1974). *Motyvy navchannia uchniv [Students' motives for learning]*. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].
 Bozhovich L. I., & Blagonadezhina L. V. (Eds.). (1972). *Izuchenie motivatsii povedeniia detei i podrostkov [Studying the motivation of behavior of children and adolescents]*. Moskva: Pedagogika [in Russian].
 Ilin E. P. (2003). *Motivatciia i motivy [Motivation and motives]*. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].
 Kovalenko Ye. I. (Ed.). (2006). *Istoriia zarubizhnoi pedahohiky. Khrestomatiia [History of foreign pedagogy. Reader]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
 Kovalev A. G. (Ed.). (1966). *Psikhologiiia [Psychology]*. Moskva: Prosveshchenie [in Russian].
 Rubinshtein S. L. (1946). *Osnovy obshchei psikhologii [Fundamentals of general psychology]*. Moskva: Uchpedgiz [in Russian].
 Smirnov A. A. (Ed.). (1956). *Psikhologiiia [Psychology]*. Moskva: Gos. ucheb-ped. izd-vo Min-va prosveshcheniia RSFSR [in Russian].
 Sukhomlinskii V. A. (1972). *Serdtshe otdaiu detiam [I give my heart to children]*. Kiev: Rad. shk. [in Russian].
 Tolstoi L. N. (1953). *Pedagogicheskie sochineniia [Pedagogical works]*. Moskva: Uchpedgiz [in Russian].

УДК 316.613.4:004.946

orcid.org/ 0000-0001-5430-0808

ЛУКАШЕНКО Марина Володимирівна

кандидат філософських наук, практичний психолог Вінницького медичного коледжу імені акад. Д.К. Заболотного

МУЖНІСТЬ БУТИ В УМОВАХ ПОСТ-ТА ПРОТОСОЦІАЛЬНОСТІ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Трансформації соціальності інформаційного суспільства, яке характеризується особливою плинністю, є настільки динамічними, що згідно з відчуттями пересічних громадян та рефлексіям дослідників мова йде про її розсіяння. Даний ефект виникає в результаті множинності форм взаємодії зовнішньої і внутрішньої соціальності. Світ завжди вимагав від людини «мужності бути», як її означив П. Тілліх, проте, постає питання: якою вона має бути у світі, в якому одночасно зникає соціальність, перетворюючись на форму «пост», і виникають нові протосоціальні форми у віртуальній реальності?

Зміни аграрного, індустріального та інформаційного суспільств супроводжувалися появою нових моделей зв'язків людей між собою та теорій, які їх пояснювали. Тобто змінювалися зовнішня і внутрішня соціальність, що мало б викликати інші емоції, самопочуття та бачення свого місця в суспільстві. Проте, патологічна тривога переслідувала як розчарованого, який говорив зі своїм Ба чотири тисячі років тому (давньоєгипетський текст «Розмова розчарованого зі своїм Ба»), так і загрожує сучасній людині, тобто не дуже залежить від часу, адже є наслідком нестачі мужності прийняти екзистенційну тривогу.

Саме «мужність бути» необхідна для визнання спільної для людей, які жили раніше і живуть зараз, екзистенційної тривоги. Вона, маючи онтологічний характер, є атрибутом буття, якого неможливо позбутися навіть у новій соціальності віртуальної реальності. Нездатність же прийняти дану тривогу, провокує виникнення патологічної її форми на жорсткій нереалістичній основі, що потребує постійного захисту. Так, спроби вгамувати патологічну тривогу долі та смерті підштовхує людину до штучного створення нереалістичного почуття безпеки. Уникання тривоги провини та осуду створює нереалістичне почуття власної бездоганності та нарцисизму, розквіт якого припадає на період інформаційного суспільства, яке дає для цього необхідний інструмент у вигляді соціальних мереж Instagram, Facebook тощо. А нереалістична впевненість стає захистом від тривоги сумнівів та відсутності сенсу (Тілліх, 2013, с. 73). Щоправда, постмодерний світ з інформаційним технологіями більше дає людям можли-

вості грати сенсами, що все одно в решті решт призводить до посилення тривоги їх втрати.

З якими ж викликами для її мужності зустрічається сучасна людина в розмаїтті соціальності інформаційного суспільства та які форми захисту створює патологічна тривога? По-перше, спільною для всіх її нових форм є зміна ідентичностей, спричинена трансформаціями та трансфігураціями структури суспільства на мережеву, які також стали не лише мережевими, а й плінними, знетіленими, невловимими у Всесвітній Мережі. Соціально-політичні ж флуктуації продовжують актуалізувати модерні ідентичності приналежності «за кого ти» та «від кого ти», нівелюючи категорію «хто ти є самий по собі» (Малахов, 2008, с. 8). Проте в мережевому суспільстві ідентичності визначаються саме відносинами, соціальними зв'язками, які на певний момент об'єднують людей, роблячи кожную людину вузлом соціальності.

По-друге, раціонально побудовані соціальні зв'язки, які визначалися стабільними соціальними інститутами, спільними життєвими проєктами та іншими атрибутами існування модерного суспільства, змінюються зв'язками, визначеними «культурою інстинкту», тобто випадково і тимчасово створених, сповнених ризиком і пригодами. Замість індивіда з системою відповідальностей постає особистість, яка «вибухає», розширюючи межі «себе», своєї суб'єктивності в певних інституціях, інформаційних просторах, фрагментуючи самоідентичність у множині ідентичностей (Маффесоли, 2012).

Розглянемо чинники, які можуть провокувати розвиток патологічної тривоги в окремих формах сучасної соціальності. Так, у віртуальній соціальності, яка є відображенням реальної та простором розповсюдження та розвитку нових смислів і властивостей суспільства, людина може відчувати себе «загруженою» у «соціальну хмару» (А. Неклесса) та здійснювати «саморозширення» у глокалізованому світі Павутиння. Патологічні форми тривоги долі та смерті, провини та осуду, сумнівів та відсутності сенсу можуть проявитися у нереалістичних почуттях безпеки у Мережі, власної бездоганності та впевненості, коли всі пости та коментарі подаються з експертної позиції від власного реального імені. Також надміра впевненості та почуття безпеки посилювали участь в останніх революціях та вибухову швидкість їх розповсюдження, жодна з яких не відбулась без мережевої самоорганізації. Саме така активність на час вгамовували тривогу відсутності сенсу. Проте основні форми боротьби з патологічною тривоною в Мережі схожі з традиційними, лише мають свій прояв в електронній інформаційній структурі суспільства та віртуальній комунікації.

Яскравою новою формою, пов'язаною з віртуальною соціальністю, постала соціальність реальної віртуальності, яка здійснилась як реалізація трансформованих за допомогою нових цифрових технологій, зокрема, доповненої реальності та реальної віртуальності, суспільних смислів та

зв'язків. Сьогодні відбувається об'єднання людей на якісно новому рівні, що має трансформаційний вплив на світогляд та світовідчуття великої кількості громадян. Дана форма соціальності може як посилювати, так і вгамовувати патологічну тривогу. Нові технології можуть як допомогти реалізувати мужність бути, втілюючи особистісно та суспільно важливі смисли, так і створити умови для втечі від реальності, оточивши себе створеними об'єктами з «second life».

Новітніми формами соціальних зв'язків, в яких проявляється як екзистенційна, так і патологічна тривога, є протосоціальність та соціальність віртуальної реальності. Різниця між даними формами полягає в триванні або умовному завершенні процесу самоорганізації, набутті сталої форми соціальністю віртуальної реальності. Саме в період організації нових соціальних зв'язків переважають установки кібер-лібертенів та правила, властиві «війні всіх проти всіх», коли розповсюджується тролінг, знецінення, ненависть, мова ворожнечі, моральна нечутливість, адже «переможець» отримує все. Проте поширення агресії, шахрайства і кібербулінгу викликало протидію, розпочавши період мережових війн, самоорганізацію груп охоронців порядку у віртуальному просторі тощо. Якщо особа здійснила міграцію в on-line світ, то власну патологічну тривогу долі, смерті, провини та сумнівів вона буде вгамовувати також переважно у Мережі. Але в даному випадку вона більш схильна до «розщеплення», до створення різних ідентичностей, аватарів, які мають свої нік-нейми та можуть кардинально відрізнятись від реальної особистості. Тоді легко бавитися власною бездоганністю, впевненістю та переживати досвід безпеки, хоча б він тривав і недовго, або лише в одній групі. Коли ж певні кібер-групи сягають станів неутраїбів, то сисадміни починають суворо контролювати вироблені інтуїтивні правила, дотримання сисетикету та виключають з інтернет-племен їх порушників. Тоді формується нова патологічна тривога осуду, смерті та долі, які на новому рівні посилюють страх «поганої карми», бути знеціненим, виключеним, забутим, стертим з життєво важливої Мережі.

Найефективнішим же способом колективного угамування всіх видів патологічної тривоги є постсоціальність у віртуальній реальності, яка є результатом реалізації соціальних потреб лише у Мережі, у світі ігор, без побудови суспільних зв'язків, у результаті чого розчиняється соціальність. Так, сьогодні людина може знаходитись поза будь-якими соціальними структурами, живучи усамітнено і реалізуючи базові потреби за рахунок спадку або робіт через Інтернет, замовляючи необхідні для життя речі там само (наприклад, хікікоморі). Всі форми патологічної тривоги вгамовуються тут нереалістичними почуттями безпеки свого аватару, його бездоганності та впевненості.

Отже, трансформації соціальності інформаційного суспільства, викликали до життя нові форми втечі від зустрічі з екзистенційною триво-

гою та необхідності прийняти мужність бути у світі, в якому зустрічається прото- і постсоціальність, а віртуальність стає реальною.

Список використаних джерел

- Малахов В. Право бути собою. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. 336 с.
- Маффесоли М. Человек постсовременности. *Homme postmoderne*. Paris : Bourin éditeur. 2012. URL: <https://syg.ma/@marisya-prorokova/mishiellmaffiesolichieloviek-postsovriemiennosti-pierievod-stati-voshiedshiei-v-sbornik-lhomme-postmoderne-paris-bourin-editeur-2012>.
- Тиллих П. Мужество быть / пер. с англ. О. Седаковой. Киев : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 200 с.

References

- Maffesoli M. (2012). Chelovek postsovremennosti [Postmodern Man]. *Homme postmoderne*. Paris: Bourin éditeur.. Retrieved from: <https://syg.ma/@marisya-prorokova/mishiellmaffiesolichieloviek-postsovriemiennosti-pierievod-stati-voshiedshiei-v-sbornik-lhomme-postmoderne-paris-bourin-editeur-2012> [in Russian].
- Malakhov V. (2008). *Pravo buty soboiu* [The right to be yourself]. Kyiv: DUKh I LITERA [in Ukrainian].
- Tillikh P., & Sedakova O. (Trans.). (2013). *Muzhestvo byt* [The courage to be]. Kiev: DUKh I LITERA [in Russian].

УДК 165.74:177.72

[orcid.org/ 0000-0002-5464-8430](https://orcid.org/0000-0002-5464-8430)

[orcid.org/ 0000-0002-2346-9122](https://orcid.org/0000-0002-2346-9122)

БІЛОУС Марина Володимирівна

магістрантка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

УСАНОВА Людмила Анатоліївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ТРАНСГУМАНІЗМ ЯК ЗНЕЦІНЕННЯ ЛЮДЯНОСТІ

Інформаційне суспільство, зорієнтоване на людину, розвиток та відкритість для кожного, несе за собою також і низку кризових явищ. Переосмисленню піддаються усталені підходи та погляди, зокрема, ідея гуманізму зазнає трансформації. Реактуалізація її змісту призводить до ревізіонізму етичних уявлень, розмивання їх характеристик та зміни суспільних поглядів і системи цінностей. Гуманізм як світоглядна настанова в історії

людства відіграє одну з визначаючих ролей, проте класичні ідеї гуманізму та антропоцентризму історично переінтерпретовувались та набували нового змісту.

Радикальні зміни у розумінні самої людини спричинили кризу гуманістичних поглядів. Зазнали перегляду «традиційні» уявлення про особистість як про істоту, що своєю раціональною діяльністю здатна створити гідне суспільство, самовдосконалюватися, стати соціально і морально відповідальною особистістю. Класичний, новоевропейський гуманізм виходив з положення про людську істоту як моральну особистість, цілісний індивід, який здійснює багатofункціональну діяльність. Новітня ж його інтерпретація базується на принципово інших засадах.

Філософська антропологія критична до традиційних підходів осмислення людської екзистенції. Про це йдеться, зокрема, у «Листі про гуманізм» М. Гайдеггера, у роботі Ф. Фукуяма «Наше постлюдяне майбутнє», Н. Бостром «Загрози існуванню: Аналіз сценаріїв людського вимирання та інших подібних небезпек», Ю. Габермаса «Майбутнє людської природи: на шляху до ліберальної евгеніки». Цій проблемі присвячено цілий ряд антиутопій, зокрема, О. Гакслі «Який чудесний світ новий», Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом», А. Ренд «Атлант розправив плечі» та багато інших.

З початку XX ст. в світоглядних настановах загострюються протистояння технократичних та гуманістичних тенденцій. Аналіз такої поляризації актуалізує проблему взаємодії науки, техніки і суспільства та дає змогу визначити тенденції кризи. Конвергенція біологічних, інформаційних та когнітивних технологій стає частиною трансгуманізму, який виступає, в свою чергу, не тільки філософською концепцією, а й міжнародним рухом, що підтримує ідею «поліпшення розумових і фізичних можливостей людини з метою усунення страждань, захворювань, старіння і навіть смерті людини». Мегапроект пошуку технологічних шляхів радикального продовження життя включає «створення системи життєзабезпечення і підтримки працездатності мозку, окремих його частин і культури нервової тканини...» (Юдин, 2014, с. 26.). Проривні технології покликані забезпечити не тільки комфортне середовище, а й вдосконалення самої людини. Однак Ф. Фукуяма висловлює побоювання щодо перспектив такого вдосконалення: «... Проте постлюдяний світ може виявитися більш ієрархічним та конкурентним, ніж наш теперішній, а тому повним соціальними конфліктами. Це може бути світ, де втрачено будь-яке поняття «загальнолюдського» (Фукуяма, 2014, с. 253).

Парадигма особистісного розвитку людини як елементу духовності формується ще в епоху Відродження, яка утверджує світоглядні принципи антропоцентризму та гуманізму. Людина Відродження сповнена віри в саму себе і приписує собі всі свої заслуги. З обдарованістю і різнобічністю людини гуманісти пов'язували уявлення про її гідність, про що свідчить символічна назва роботи «Промова про гідність людини» Дж. Піко делла Мірандоли (1463-1494). «Ти ж, не обмежена жодними межами, визначиш

свій образ за власним рішенням, під владою якого я тебе уявляю ... Ти можеш переродитися в нижчі, нерозумні істоти, але можеш переродитися за велінням своєї душі» (Пико делла Мирандола, 1962, с. 507). Відродження реабілітувало людину у всій її тілесності, інтелектуальній та вольовій самостійності, зросла цінність окремої людини, сформувалося поняття унікальності індивідуума і особистості як такої.

З другої половини XIX - початку XX ст. в європейській філософській думці намітився аксіологічний поворот від людини в бік або надлюдини, або людини космічної. Перша зможе стати «по ту сторону добра і зла», а друга – подолати, перетворити власну психофізичну обмеженість і недосконалість. Цінність людини та її людяності, центральність людини в світобудові підміняється думкою про можливу цінність і центральність над(пост)людини, принципи існування якої відображає трансгуманізм.

Ідеї в формі бажань або думок, які сьогодні можуть бути інтерпретовані як трансгуманістські, наявні в культурі протягом всієї історії. У сучасному сенсі слово «transhumane» зустрічається вперше лише у біолога-еволюціоніста Джуліана Гакслі в його роботі «Релігія без Апокаліпсису» (1927). (Юдин, 2014, с. 26.).

У дусі своєї епохи, ознаменованої проникненням методів природничих наук в біологію, становленням генетики як самостійного наукового напрямку і початком визволення повсякденного життя людей від впливу релігії, Гакслі представляв трансгуманізм як нову ідеологію, «віру» для людства, що входить в нову хвилю науково-технічної революції. Прихильники трансгуманізму визначають його як світогляд, який зорієнтований на «виникнення так званої сингулярності, коли створені людським інтелектом механізми і штучні організми вийдуть на передній план еволюції розуму і поведуть за собою людство» (Гайдеггер, 1993, с. 187). Таке трактування трансгуманізму дозволяє розглядати його як симуляцію класичного гуманізму, а трансгуманну над(пост)людину – як симулякр людини взагалі. Закономірним постає питання про обумовленість гуманістичних ідей, що цінували людину вище всього сущого, які поставили її вище Бога, які виділили в ній її особистість і людяність, її свободу, та трансформацію цих ідей в трансгуманізм і заперечення цінності людяності.

Гуманізм, який розглядає людину як творчу індивідуальність, містить латентну інтенцію трансгуманізму: людина, при бажанні, здатна вийти за власні межі, за межі людського, перетворюючи себе і форми свого існування. Однак гуманізм обертається трансгуманізмом тільки в тому випадку, коли творчий порив гуманізму витісняє гуманістичну людяність, коли людяність і людинолюбство в гуманізмі поглинаються творчим началом і в результаті перероджуються в те, що після людяності. У надлюдині трансгуманізму від початкового гуманізму залишився тільки суб'єкт, який виявився внутрішньо порожнім, позбавленим людяності. Суб'єкт трансгуманізму є суб'єкт-без-людини, суб'єкт, що звільнився від людини.

Шлях від гуманізму до трансгуманізму закладений і в антропоцентризмі класичного гуманізму. Гуманістично і одночасно антропоцентрично мисляча людина проголошує власну цінність і центральність, поміщаючи себе в центр сущого і над сущим. Антропоцентризм озброює гуманізм ідеєю людської могутності і досконалості, які при творчому підході стають безмежними. Якщо вдосконалення передбачається в рамках людського і людяності, то відмова від гуманізму неможлива. Якщо людина прагне до надлюдського, тоді трансгуманізм замінює гуманізм. З іншого боку, антропоцентризм, притаманний гуманізму, може проявитися інакше: як гуманізм, що не пориває з антропоцентризмом і не перероджується в трансгуманізм. Антропоцентризм є фіксацією центральності людини, а не трансгуманістичної істоти. Якщо гуманізм містить в собі посил до вдосконалення людини, прагнення до ідеально-духовної надлюдини, то в антропоцентризмі людина є абсолютом і вершиною всього сущого. Антропоцентризм визнає закінчену досконалість людини і не прагне до надлюдського. Тому саме антропоцентризм може утримати гуманізм від трансгуманізму. Переродження ж гуманізму в трансгуманізм є відмова від антропоцентризму.

Якщо термін «гуманізм» визначав орієнтир як ренесансної, так і сучасної людини на людяність, визнання цінності людини, її унікальності, свободи, то трансгуманізм є світоглядом, що фіксує неіснуючу надлюдину. У центрі гуманізму любов до реально існуючої людини, в центрі трансгуманізму – неприязнь до реальної людини, до людини тут і зараз, і любов до людини ще неіснуючої. Для трансгуманістичного світогляду буття виявляється зайвим, а фіксація людської центральності в бутті – абсурдною. Надлюдина – суб'єкт трансгуманізму перемогла, підкорила і викорінила не тільки людину, а й буття навколо себе.

Сучасні антропологічні трансформації актуалізують осмислення сутнісної особливості буття людини у світі і, за словами американського мислителя С. Тулміна, головною рисою сучасного стилю мислення є «перевідкриття гуманізму». На нашу думку, йдеться не про відкидання гуманістичної теорії, а про наближення її до реального життя, з його динамічністю, варіативністю і багатомірністю.

Список використаних джерел

- Пико делла Мирандола Дж. Речь о достоинстве человека. *История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли* : в 5 т. Москва : Академия искусств СССР, 1962. Т. 1. С. 506–514.
- Трофимов В. В. Антропологический кризис и проблемы трансгуманизма. *Научные ведомости. Серия Философия. Социология. Право*. 2016. № 17 (238). Вып. 37. С. 186–188.
- Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / пер. с англ. М. Б. Левина. Москва : ООО «Издательство АСТ»; ОАО «ЛЮКС», 2004. 349 с.

- Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления / сост., коммент., пер. с нем. В. В. Библихин. Москва : Республика, 1993. 447 с.
- Юдин Б. Г. Что там, после человека? *Глобальное будущее 2045: Антропологический кризис. Конвергентные технологии. Трансгуманистические проекты*. Москва : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2014. С. 26–42.

References

- Fukuiama F., & Levin M. B. (Trans.). (2004). *Nashe postchelovecheskoe budushchee: Posledstviia biotekhnologicheskoi revoliutcii* [Our posthuman future: Consequences of the biotechnological revolution]. Moskva: OOO "Izdatelstvo ACT"; OAO "LIUKS" [in Russian].
- Iudin B. G. (2014). Chto tam, posle cheloveka? [What is there, after the man?]. In *Globalnoe budushchee 2045: Antropologicheskii krizis. Konvergentnye tekhnologii. Transgumanisticheskie proekty* [Global future 2045: Anthropological crisis. Converged technologies. Transhumanist projects] (pp. 26-42). Moskva: "Kanon+" ROOI "Reabilitatsiia" [in Russian].
- Khaidegger M., & Bibikhin V. V. (Trans.). (1993). *Vremia i bytie: stati i vystupleniia* [Time and being: articles and speeches]. Moskva: Respublika [in Russian].
- Piko della Mirandola Dzh. (1962). Rech o dostoinstve cheloveka [It's about human dignity]. In *Istoriia estetiki. Pamiatniki mirovoi esteticheskoi mysli* [History of aesthetics. Monuments of world aesthetic thought] (Vol. 1. pp. 506-514). Moskva: Akademiia iskusstv SSSR [in Russian].
- Trofimov V. V. (2016). Antropologicheskii krizis i problemy transgumanizma [Anthropological crisis and the problems of transhumanism]. *Nauchnye vedomosti. Serii Filosofii. Sotsiologii. Pravo* [Scientific sheets. Philosophy Series. Sociology. Right], 17 (238), 37, 186-188 [in Russian].

УДК 330.16:172.1

БЕЗРУКОВ Сергій Ігорович

аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

НОВІ ПОГЛЯДИ НА ПАТЕРНАЛІЗМ КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Ми живемо в епоху тотального впливу інформаційних технологій на суспільство. «На початку двадцять першого століття протягом дня люди генерують у середньому 2,5 мільйони трильйонів байт даних» (Стивенс-Давидовиц, с. 28). Наявність персональних електронних пристроїв таких, як смартфон, ноутбук, планшет, дають можливість компаніям на зразок Google та Facebook у режимі реального часу збирати й аналізувати величезний об'єм даних щодо вподобань користувачів. З настанням інформа-

ційної епохи наука отримує нові, значно більші можливості аналізувати поведінку індивідів і робити сенсаційні висновки й відкриття.

Нові знання про людину, її поведінку та особливості прийняття рішень дозволяють по-іншому поглянути на природу відносин між людьми взагалі, та державою й людиною зокрема. Соціальні мережі помітно впливають на взаємодію державної влади й суспільства, бо все частіше стають своєрідними посередниками між владою та громадянами. Значення інформації важко переоцінити, оскільки саме через її виробництво, розповсюдження, зберігання чинна влада може поширювати свої ідеї.

Поява нового напрямку «поведінкової» або, як її ще називають, «біхевіористської» економіки вважають однією з найяскравіших подій у розвитку економічної теорії останнього періоду. «Довгі роки більшість економістів опиралися заклику використовувати більш точні характеристики людської поведінки для створення своїх моделей. Але все ж мрія про оновлену економічну теорію здійснилася завдяки появі великого числа молодих креативних учених, готових ризикнути й порвати з традиційними підходами в економіці. Так виник напрям під назвою «поведінкова економіка». Це не нова дисципліна: все та ж економіка, але значно збагачена знаннями з галузі психології та інших соціальних наук» (Ричард Талер, 2017, с. 30). Ідеї поведінкової економіки та її інструменти високо відзначені сучасною науковою думкою й мають широку популярність серед політиків і державних діячів. Коли Барак Обама прийшов до влади, його команду називали «поведінкова команда мрії», «до якої входили автори бестселерів Ден Аріелі, Річард Талер та Кас Санстейн з Університету Чикаго, а також Нобелівський лауреат Даніель Канеман з Принстона ... її члени давали Обамі довідки щодо політичних меседжів, збору коштів, контролю чуток, а також мобілізації виборців» (Grunwald, 2009). Слід зауважити, що на даний момент Річард Талер, також є Нобелівським лауреатом (Ричард Талер, 2017). Стійкий інтерес до ідей біхевіористської економіки мав і експрем'єр-міністр Великої Британії Джеймс Камерон, який створив спеціальний комітет щодо поведінкової економіки і запросив Річарда Талера радником. Він говорив про те, що мета цього комітету – переконати людей робити вибір, який буде вигідний і їм самим, і всьому суспільству (Wintour). «Дослідники-біхевіористи не стали замикатися рамками позитивного аналізу, досить швидко приступивши до вироблення нормативних рекомендацій, адресованих державі (але почасти також й іншим великим «гравцям» – таким як корпорації або політичні партії). Нормативна програма, яка виросла з ідей поведінкової економіки, отримала назву «нового патерналізму». Вона набагато розсунула межі допустимого державного втручання в економіку та ширше – в приватне життя людей у порівнянні з тим, що була готова санкціонувати традиційна неокласична економіка добробуту» (Капелюшников, 2013, с. 4).

Патерналізм – це втручання в життя людини проти її волі з боку третіх осіб (держави, сім'ї, церкви) за умови того факту, що таке втручання

покращує його стан та запобігає вчинення індивідом шкоди самому собі. Індивід не в змозі визначити, в чому полягають його істинні інтереси і є хтось, хто знає краще, може й повинен формулювати їх замість нього. Хоча патерналізм буває не тільки державним, а і приватним, але найчастіше термін вживається у сфері відносин між державою й індивідом, тоді коли держава обмежує свободу людини в її інтересах. Прикладів державного патерналізму дуже багато. Це можуть бути обов'язкові внески в систему соціального страхування, заборона їзди на мотоциклі без шолома, примусове переливання крові хворим дітям, навіть коли релігійні погляди батьків цього не допускають. Класичний приклад патерналізму – це відносини батьків і дітей. Говорячи: «не дивись телевизор», «не бався з сірниками», вони проявляють патерналістські взаємини, бо дитина не раціональна істота й вона може заподіяти шкоду собі. Коли ми говоримо про державний патерналізм, маємо на увазі опіку по відношенню до дорослих та дієздатних людей. Вважається, що вони достатньо раціональні щоб обирати собі майбутніх опікунів на виборах, але недостатньо раціональні, щоб розуміти, харчуватися у фаст-фудах чи ні, вибирати ту або іншу програму пенсійного страхування й таке інше. Існує багато форм патерналізму. Розрізняють «жорсткий» і «м'який» в залежно від обмежень, які, накладає держава на поведінку людей, на свободу їх вибору. Найкращим прикладом жорсткого патерналізму є «сухий закон» у США. Вважається, що дорослі люди самі не розуміють, що в їхніх інтересах, вживають алкоголь, скорочують тривалість життя, погіршують здоров'я – тому держава може спрямувати їх на правильний шлях.

Варто зазначити, що стандартний підхід в економічній теорії був жорстко критичним по відношенню до різних форм патерналізму й це пов'язано передусім з концептуальними основами традиційної економічної теорії та моделлю раціонального вибору. «Така послідовна антипатерналістська установка цілком логічна й зрозуміла. Справді, якщо «споживач завжди має рацію» (тобто завжди діє раціонально), то тоді ні для яких поліпшень його добробуту шляхом втручання в прийняті ним рішення просто не залишається місця» (Капелюшников, 2013, с. 28). Однак поведінкова економіка емпірично доводить, що раціональність індивіда в процесі прийняття рішень була значно переоцінена класичною економічною теорією «... відхилення фактичної поведінки від нормативної моделі [раціонального вибору] є занадто численними, щоб їх ігнорувати, занадто систематичними, щоб відкидати їх як випадкові помилки, і занадто фундаментальними, щоб намагатися вписати їх в нормативну систему шляхом ослаблення її вихідних передумов» (Tversky, 1986, с. 252) Так, наприклад, концепція обмеженої раціональності Г. Саймона спирається на ідею, що більшість людей раціональні лише частково. Вони застосовують, найімовірніше, евристичний аналіз, аніж правила оптимізації, оскільки обчислити корисність кожної з можливих дій досить складно. Ідеї Г.Саймона

ґрунтуються на тому, що люди не мають досконалої пам'яті, безмежних розумових та пізнавальних здібностей, вони не здатні коректно оцінювати ймовірності бажаних подій тощо (Саймон, 2012).

Виходячи з наведених положень, можна дійти висновку, що в тих випадках, де людина схильна й може приймати нерациональні, хибні рішення, держава має прийти їй на допомогу, підставити плече, або, краще сказати, «підштовхнути ліктем». Саме так і називається популярний бестселер Санстейна й Талера «Nudge» (в перекладі «Поштовх ліктем»), у якому вони намагаються донести до широкого загалу ідеї «нового» або «лібертаріанського» патерналізму (Thaler, 2008). Якщо проаналізувати в широкому сенсі «лібертаріанський патерналізм» Талера й Санстейна, то його можна описати терміном зрозумілим із повсякденного життя – «налаштування за замовчуванням». Одним із масштабних прикладів застосування ідей «лібертаріанського патерналізму» на практиці є ситуація на ринку пенсійного страхування в США. Американським законодавством громадянам надається можливість вносити кошти на недержавні пенсійні програми до сплати податків. Програма 401(k) найбільш розповсюджена, про неї й піде мова. Приєднатися до програми можна при працевлаштуванні у два способи, або окремо підписати трудовий договір і окремо за бажанням працівника програму 401(k), або одразу, за замовчуванням, внести програму 401(k) в трудовий договір і надати можливість працівнику не згодитись, написавши письмову відмову. З точки зору стандартної моделі раціонального вибору ці схеми абсолютно еквівалентні й повинні приводити до однакових результатів. Тобто, особливої різниці немає, ті хто не хочуть бути учасниками програми, легко можуть вийти з неї, однак, статистика говорить про інше. «Згідно з результатами дослідження, виконаного на основі даних трьох великих американських компаній, після переходу до схеми автоматичного зарахування охоплення працівників цих компаній планом 401(k) виріс за півроку з 26–43% до 86–96% (Choi, 2002). Згідно з результатами іншого дослідження, при переході до системи автоматичного зарахування початкові показники охоплення працівників планом 401(k) збільшилися в обстежених компаніях з приблизно 50% до майже 90% (Madrian, 2001). У наведеному прикладі видно, що м'яке патерналістське втручання призвело до значного росту добробуту людей без особливого примусу з боку держави.

Отже, можна зазначити такі характерні ознаки лібертаріанського патерналізму:

Для вирішення своїх поведінкових проблем люди потребують втручання третіх осіб. Найкращим кандидатом на цю роль є держава.

Експерти можуть вивчати той вплив, який у реальному житті здійснюють на добробут ті чи інші акти вибору, і приймати від імені індивідів рішення кращі тих, на які вони здатні самі.

З точки зору політики те, як люди відчують себе в суспільстві, важливіше того, що вони бажають, або того, що вони роблять.

Список використаних джерел

- Капелюшников Р. И. Поведенческая экономика и новый патернализм / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. 76 с.
- Нобелевскую премию по экономике получил американец Ричард Талер. *BBC. NEWS. Русская служба*. 2017/October/9. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-41552764>
- Талер Р. Новая поведенческая экономика. Почему люди нарушают правила традиционной экономики и как на этом заработать / пер. А. Прохорова. Москва: ООО Изд-во «Э», 2017.
- Саймон Г. Проверимость и приближительность. *Философия экономики*. Антология / под. ред. Д. Хаусмана. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2012. С. 111.
- Стивенс-Давидовиц С. Все лгут. Поисковики, Big Data и Интернет знают о вас всё / пер. Л. И. Степанова. Москва: ООО Изд-во «Эксмо», 2018.
- Choi J, Laibson D, Madrian B, Metrick A. Defined Contribution Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance [Internet]. *Tax Policy and the Economy*. 2002, 16, 67-114. URL: https://scholar.harvard.edu/files/laibson/files/defined_contribution_pensions_plan_rules_participant_decisions_and_the_path_of_least_resistance.pdf
- Grunwald M. How Obama Is Using the Science of Change. *Time Magazine*. 2009/April/02. URL: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1889153,00.html>
- Madrian B. C., Shea D. F. The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior. *Quarterly Journal of Economics*. 2001. Vol. 116. No. 6. P. 1149–1225.
- Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance / ed. by J. M. Poterba. *Tax Policy and the Economy*. Cambridge, MA: MIT Press, 2002. Vol. 16. P. 67–113.
- Thaler R., Sunstein C. *Nudge: Improving Desicions About Health, Wealth and Happiness*. Penguin, 2008. 320 p.
- Tversky A., Kahneman D. Rational Choice and the Framing of Decisions. *The Journal of Business*. 1986. Vol. 59. No. 4. Part 2. P. 251–S278.
- Wintour P. David Cameron's «Nudge Unit» Aims to Improve Economic Behaviour. *The Guardian*. 2010. 9 September.

References

- Choi J, Laibson D, Madrian B, & Metrick A. (2002). Defined Contribution Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance [Internet]. *Tax Policy and the Economy*, 16, 67-114. Retrieved from: https://scholar.harvard.edu/files/laibson/files/defined_contribution_pensions_plan_rules_participant_decisions_and_the_path_of_least_resistance.pdf
- Grunwald M. (2009). How Obama Is Using the Science of Change. *Time Magazine*. 2009. April 02. Retrieved from: <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1889153,00.html>
- Kapeliushnikov R. I. (2013). *Povedencheskaia ekonomika i novyi paternalizm [Behavioral Economics and the New Paternalism]*. Moskva: Izd. dom Vyshei shkoly ekonomiki [in Russian].

- Madrian B. C., & Shea D. F. (2001). The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior. *Quarterly Journal of Economics*, 116, 6, 1149-1225.
- Nobelevskuiu premiiu po ekonomike poluchil amerikanets Richard Taler [Nobel Prize in economics received American Richard Thaler]. *BBC. NEWS. Russkaia sluzhba. [BBC NEWS. Russian service]*. 2017/October/9. Retrieved from: <https://www.bbc.com/russian/news-41552764>[in Russian].
- Poterba J. M. (Ed.). (2002). Pensions: Plan Rules, Participant Decisions, and the Path of Least Resistance. In *Tax Policy and the Economy*. (Vol. 16. pp. 67-113). Cambridge, MA: MIT Press.
- Saimon G. (2012). Proveriaemost i priblizitelnost [Verifiability and approximation]. In *Filosofia ekonomiki. Antologiya [Philosophy of Economics. Anthology]* (p. 111). Moskva: Izd-tvo Instituta Gaidara [in Russian].
- Stivens-Davidovite S., & Stepanova L. I. (Trans.). (2018). *Vse lgot. Poiskoviki, Big Data i Internet znaiut o vas vse [Everybody lies. Search Engines, Big Data and the Internet Know Everything About You]*. Moskva: OOO Izd-vo "Eksmo" [in Russian].
- Taler R., & Prokhorova A. (Trans.). (2017). *Novaia povedencheskaia ekonomika. Pochemu liudi narushaiut pravila traditsionnoi ekonomiki i kak na etom zarabotat [New behavioral economics. Why do people break the rules of the traditional economy and how to make money]*. Moskva: OOO Izd-vo "E" [in Russian].
- Thaler R., & Sunstein C. (2008). *Nudge: Improving Desicions Abouth Health, Wealth and Happiness*. Penguin.
- Tversky A., & Kahneman D. (1986). Rational Choice and the Framing of Decisions. *The Journal of Business*, 59, 4, 2, 251-278.
- Wintour P. (2010). David Cameron's "Nudge Unit" Aims to Improve Economic Behaviour. *The Guardian*. 2010. 9 September. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/society/2010/sep/09/cameron-nudge-unit-economic-behaviour>

УДК 364-322:004

[orcid.org/ 0000-0002-6387-9847](https://orcid.org/0000-0002-6387-9847)

БЄЛИШЕВ Олексій Володимирович

аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ВОЛОНТЕРСТВО У СВІТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ

Слово «волонтер» походить від французького «volontaire», яке, в свою чергу, походить від латинського «voluntarius», і в дослівному перекладі

означає «доброволець, бажаючий». У XVIII-XIX століттях волонтерами називали людей, які добровільно пішли на військову службу.

Волонтерство, як ідея соціального служіння, майже така ж давня, як і поняття «соціум». В усі часи знаходились люди, для яких способом самореалізації, самовдосконалення, зв'язку і спілкування з іншими людьми була праця на благо суспільства, в якому цій людині довелося народитися і жити. Відповідно волонтером може бути будь-яка людина, що бажає присвятити свій вільний час добровільній праці, а також є відповідальною, оскільки дана риса є однією з основоположних для кожного волонтера зовнішньо (Носова, 2012, с. 62).

Міжнародною експертною групою з питань волонтерства та соціального розвитку 1999 р. були визначені три характерні особливості волонтерської діяльності:

Діяльність має бути неприбутковою.

Діяльність повинна бути добровільною, згідно з особистою волею індивідуума.

Діяльність повинна бути корисною кому-небудь, не лише волонтеру або суспільству загалом (Лях (ред.), 2012, с. 15).

Як стверджує Ю. І. Носової, аналіз науково-педагогічної літератури дозволив виділити інші характеристики, притаманні волонтерській діяльності:

організаційна структура. Волонтерство може бути організованим або неорганізованим, здійснюватися індивідуально або в групі, громадських або приватних організаціях. Неорганізоване волонтерство – це спонтанна і епізодична допомога друзям або сусідам: наприклад, догляд за дитиною, надання допомоги під час ремонту або будівництва, виконання дрібних доручень, оренда обладнання або відгук на стихійне або антропогенне лихо. Це переважна форма волонтерства в багатьох культурах.

організоване волонтерство здійснюється в некомерційному, державному і приватному секторі, і, як правило, більш систематичне і регулярне.

ступінь участі. Волонтерство може здійснюватися з різним ступенем участі – від повного залучення до епізодичної участі у волонтерській діяльності, хоча в більшості випадків ступінь залучення в волонтерство є постійною (Носова, 2012, с. 62-63).

На сьогоднішній день інститут волонтерства набув значного поширення у багатьох країнах світу, стаючи все більш значущим ресурсом розвитку суспільства. У зв'язку з цим значно розширився перелік видів волонтерської діяльності, яких нині, на думку експерта у питаннях організації волонтерської діяльності, члена Асоціації волонтерських центрів Ю. Сіленко, виокремлюється дев'ять.

Найвідомішим і найпоширенішим видом є *соціальне волонтерство*. Це допомога самотнім ветеранам, допомога дітям, робота з тією категорією людей, яку прийнято називати соціально незахищеними. Соціальне волонтерство – це історично сформований напрямок. Зараз дуже багато бла-

годійних фондів і волонтерських організацій займаються саме соціальним волонтерством. Найчастіше, коли людина приходить до думки про те, що вона хоче стати волонтером, перше, про що вона думає – це, як правило, соціальний аспект. Але насправді волонтерство дуже різноманітне і є багато інших цікавих напрямків волонтерства (*Силенко*).

Другим за мірою розвиненості і ступенем впізнаваності напрямком є *спортивне волонтерство* (*Силенко*). Завдяки тому, що у 2012 році на території України пройшло Євро-2012, а у 2018 році містом-господарем фіналу Ліги Чемпіонів УЕФА було обрано м. Київ, іншим великим міжнародним спортивним подіям, які регулярно проходять на території України, можна стверджувати, що спортивне волонтерство виокремилосся в окремий напрям. Спортивне волонтерство має свої відмінності, оскільки тут важливі особливі компетенції волонтера – наприклад, знання іноземної мови, оскільки часто великі спортивні події припускають участь у змаганнях спортсменів з різних країн. Це знання певного виду спорту, особливо якщо це волонтерство на чемпіонаті, присвяченому певному виду спорту. Це толерантність, відкритість до світу, бажання спілкуватися з різними людьми.

Третій напрям – це *культурне волонтерство* або *арт-волонтерство*. Цей напрямок виокремився наприкінці 2014 року. Його відокремлення в якості особливого напрямку пов'язано з тим, що по-перше з'явилося багато подій, пов'язаних з мистецтвом, культурою та кінематографом. І по-друге, самі майданчики – музеї, бібліотеки, парки – теж бачать, що волонтери здатні надати їм значну допомогу, тому вони відкривають свої двері і запрошують їх (*Силенко*).

Досить упізнаваним напрямком є *екологічне волонтерство*. І варто говорити не лише про збереження природи в класичному її розумінні, але й про захист флори і фауни. Окремий важливий момент – це екологія мегаполісу. Особливо це актуально для великих міст. Тут можна говорити і про просвітницьку роботу, і про акції, і про проекти; є фонди і організації, що займаються екологічним волонтерством системно. Чому краще вкрутити енергозберігаючу лампочку, ніж звичайну? Чому не варто викидати батарейки і куди їх здавати? І ще багато подібних моментів, які допомагають людині адаптуватися з точки зору екологічного сліду, який вона залишає (*Силенко*).

Класичним напрямком волонтерства є *донорство*. Дуже багато хто хоче стати донорами і стають ними. Але якщо розглядати донорство як волонтерство, не лише як здачу крові безпосередньо, але і як великий просвітницький блок – то, звичайно, волонтери тут дуже потрібні. Коли люди починають дізнаватися і розуміти предмет, вони починають по-іншому до нього ставитися. У нас дуже часто не вистачає донорів саме тому, що люди або бояться, або не знають про донорство (*Силенко*).

Окремим напрямком волонтерства є *події або евент-волонтерство*. Це волонтери, які беруть участь у великих подіях – фестивалях, форумах, окремих великих міських проектах, наприклад, День Міста. Цей напрямок,

напевно, цікавий в першу чергу тим людям, які хотіли б і надалі розвиватися в індустрії організації великих подій або в окремих вузьких спеціальностях. І приємним бонусом служить можливість подивитися зсередини на ту подію, що організовується (Силенко).

Як про окремий вид сьогодні прийнято говорити про *корпоративне волонтерство*. Цей напрямок, в першу чергу, пов'язаний з компаніями, які готові включатися в добровольчу діяльність, залучаючи своїх співробітників в неробочий час. Це важливий напрямок з точки зору популяризації добровольчого, волонтерського руху в цілому, підтримки благодійних фондів. І для співробітників компанії важливо розуміти, що вони не лише виконують свою роботу, а й виконують певну важливу соціальну функцію (Силенко).

Волонтерство громадської безпеки – вузький, унікальний напрямок (Силенко). На жаль, про цей напрямок волонтерства заговорили в тому числі і на державному рівні після досить трагічних подій: повені у Закарпатті, рясні опади 2019 року, природні катаклізми, кількість яких значно збільшилася останнім часом. Ті люди, які тоді відгукнулися, звичайно ж, дуже сильно допомогли. Тут важливо, щоб волонтери розуміли, на що вони йдуть, і були підготовленими, навченими. Існують спеціальні програми, які готують волонтерів громадської безпеки. Вони практично відіграють роль «акредитації», коли волонтер може сказати: «Так, я знаю, як надавати першу медичну допомогу. Я знаю, що робити, якщо повинь. Я знаю, що робити у разі пожежі». Але при цьому завжди є можливість взяти участь не безпосередньо на місці трагедії, а певними додатковими діями: наприклад, збором гуманітарної допомоги, коли волонтери працюють на складі – фасують, сортують, підписують. Це теж дуже частина волонтерської роботи в плані суспільної безпеки, тому що така допомога сильно розвантажує організаторів.

У час інформаційних технологій ще волонтерства стало *медіа-волонтерство*. Є компетенції, знання і навички, і людина готова їх застосувати для того, щоб розповісти про волонтерство іншим людям. Це фотографи, журналісти, люди, популярні в соціальних мережах, дизайнери. Не зважаючи на те, що представники даного виду волонтерства допомагають не особам, які потребують допомоги безпосередньо, а організаторам волонтерської діяльності – волонтерська центрам, благодійним фондам, добровільним волонтерських рухів, даний вид волонтерства набуває все більшої популярності.

Таким чином, можемо констатувати, що волонтерська діяльність – індивідуальна або колективна – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, які виникають (Лях (ред.), 2012, с. 16). Основними ознаками волонтерства як соціального феномену, який набуває все більшої ваги як в Україні, так і в усьому світі, є винагорода, яку волонтер не повинен вважати метою своєї діяльності, добра воля, принесена користь, організаційна структура, ступінь участі.

Зважаючи на значну кількість напрямків волонтерства серед яких соціальне, спортивне, культурне або арт-волонтерство, екологічне волонтерство, донорство, подієве або евент-волонтерство, корпоративне волонтерство, волонтерство громадської безпеки, медіа-волонтерство кожна людина, за бажанням, може обрати будь-який з них і долучитися до надання добровільної та безкорисливої допомоги.

Список використаних джерел

- Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навч.-метод. посібник / за ред. Т. Л. Лях ; авт. кол.: З. П. Бондаренко, Т. В. Журавель, Т. Л. Лях та ін. Київ: Версо-04, 2012. 288 с.
- Носова Ю. И. Волонтерство как социально-культурный феномен: генезис и основные характеристики. *Вестник Казанского университета культуры и искусств*. 2012. № 3. С. 62-65.
- Силенко Ю. Основные направления волонтерства. URL: <http://volonter-school.ru/2016/04/osnovnye-vidy-volonterstva/>

References

- Liakh T. L., Bondarenko Z. P., & Zhuravel T. V. (Eds.) (2012). *Menedzhment volonter skykh hrup vid A do Ya* [Management of volunteer groups from And to I]. Kyiv: Verso-04 [in Ukrainian].
- Nosova Yu. I. (2012). *Volonterstvo kak sotcialno-kulturnyi fenomen: genesis i osnovnye kharakteristiki* [Volunteering as sociocultural phenomenon : genesis and basic descriptions]. *Vestnik Kazanskogo universiteta kultury i iskusstv* [Announcer of the Kazan university of culture and arts], 3, 62-65. [in Russian].
- Silenko Yu. *Osnovnye napravleniia volonterstva* [Basic directions of volunteering]. Retrieved from <http://volonter-school.ru/2016/04/osnovnye-vidy-volonterstva/> [in Russian].

УДК 17.026.4:316.77

[orcid.org/ 0000-0001-9191-0576](https://orcid.org/0000-0001-9191-0576)

КОСТЕНКО Мирослава Терентіївна

аспірантка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується тим, що жодна сфера буття людини не може функціонувати і розвиватися без своєчасного й повного забезпечення необхідною інформацією, вміння її швидко,

якісно, адекватно сприймати, зберігати, обробляти, використовувати та передавати.

Формування нової людини – «людини інформаційної» – це одна з базових характеристик нинішнього суспільства. У ній особливо важливим є те, якою повинна бути особистість в умовах формування інформаційного простору. Особливе місце займає тема трансформації людських цінностей під впливом розвитку інформаційного простору.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій свідчать, що, незважаючи на досить солідну кількість, сутнісний аспект цієї проблеми опрацьований недостатньо. Дослідники зазвичай концентрують увагу на технологічних і психологічних аспектах проблеми взаємозв'язку людини й інформаційного суспільства. Тому ми спробуємо охарактеризувати гідність людини в умовах формування інформаційного простору.

Сьогодні вчені акцентують увагу на антропологічній катастрофі, яка безпосередньо пов'язана з руйнуванням і розпадом достовірно людського в людині, з негативними змінами в її природі й духовному світі, з глибокою і тотальною кризою людини, пов'язаною передусім з формуванням інформаційного простору. Ця криза, яка багато в чому стала наслідком віртуалізації людського життя, веде до втрати людиною підстав свого існування – природних, соціальних, культурних та інших, до зникнення самої перспективи до існування.

У численних наукових працях, присвячених інформаційній ері, здебільшого підкреслюється, що змінюються не тільки технологічна база й інформаційно-технологічні можливості людини, а й сама людина, її самосвідомість. Сучасна людина стає немислимою без інформаційних технологій, які справляють величезний вплив на все її існування – як біологічне, так і соціальне. Предметом дискусій дедалі частіше стає те, що несуть ці зміни, і при всій суперечності точок зору практично всі вчені погоджуються в одному: особливу роль у сучасному світі й становленні нової людини відіграє інформаційний простір.

Інформаційний простір загалом передбачає існування будь-якого типу інформації, що є однією з відмінностей його від фізичного простору. У центрі інформаційного простору стоїть суб'єкт, який у процесі своєї діяльності створює, накопичує, передає, зберігає інформацію. Ідеологія інформаційного простору розглядає його як цілком природне явище, ясний крок уперед, що відвертає увагу людей від існуючих суперечностей, приховує та замовчує недоліки і загрози (Лайнон, 1996, с. 366368). Ця ідеологія акцентує, передусім, питання науково-технічного прогресу, економічного розвитку, у крайньому разі – реалізацію свободи вираження поглядів та права на доступ до інформації, але не головну мету – забезпечення адекватного балансу між усіма загально визнаними правами і свободами людини.

В умовах формування інформаційного простору змінюється світ культури, сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості.

Особливість ситуації в суспільстві, у якій проходить формування духовності особистості, полягає в тому, що цей процес відбувається в умовах послаблення політичного та ідеологічного пресингу, розширення соціальної самостійності та ініціативи молоді. Це призводить до критичного осмислення досвіду попередніх поколінь, нових уявлень про своє майбутнє та майбутнє суспільства.

Особливе місце у цьому періоді відведено соціальним мережам як сервісам для об'єднання громадян за певними інтересами, які також значно розширюють свої функції – вони стають джерелом мультимедійного контенту та новин, надають ЗМІ вичерпну картину інформаційних потреб аудиторії та сприяють поширенню журналістських матеріалів. Неможливо не згадати Революцію Гідності, під час якої активісти використовували різні засоби для комунікації. Найбільш популярним способом передачі інформації були соціальні мережі. На нашу думку, джерела інформаційного простору та активність у соціальних мережах громадян під час Революції Гідності мала ряд переваг: оперативність, персоналізованість (особи не представляли позицію видання, а висвітлювали свої погляди на події), суб'єктивність (реалізація можливості оцінити різні думки) (Гордієнко, 2017).

Революція Гідності стала резонансною подією, яка всебічно висвітлювалась соціальними медіа. Під впливом революційних подій Facebook перетворився на джерело суб'єктивних оцінок та альтернативу блогерів ресурсів. Завдяки розвитку інформаційного простору у 2014 році користувачі Інтернет-мережі стали не лише очевидцями політичних трансформацій на Майдані. Молодь, обмінюючись інформацією, виходила до державних адміністрацій, аби показати своє невдоволення політичною ситуацією в країні та викликати реакцію владних структур.

Розуміємо, що людина в інформаційному просторі піддається впливам процесів інформатизації та змінюється під тиском інформаційних технологій. Сучасні технології, включаючись у середовище суспільних відносин, стають важливим чинником соціальних трансформацій, причому їх вплив на людину досить часто має яскраво виражений негативний характер. Як слушно вважають С. Дрожжина і І. Кобзар, сучасна інформаційна техніка може змінювати чи навіть руйнувати ціннісні пріоритети та життєвий світ людини у цілому, відволікати її від реалій життя, занурюючи у віртуальну реальність. Тобто в умовах інформаційного суспільства виникає новий спосіб існування культури – у віртуальній реальності (Дрожжина, 2014, с. 190). Крім того, зафіксовані зміни у сфері духовної культури викликані не свідомими діями її творця – людини, а безособовою логікою технічного розвитку, процесами самоорганізації техногенного середовища.

Наприклад, інформаційні технології, за допомогою структуризації інформації й забезпечення її доступності здійснюючи глибокі трансформації індивідуальної й масової свідомості, уніфікують соціальні практики, забезпечують включення людей у глобальний інформаційний обмін і

стають інструментом психологічного тиску, насильницьки втручаючись в емоційно-вольову сферу людини.

У сучасному інформаційному суспільстві бурхливо поширюються сублімовані форми агресивності, зазіхання на честь та гідність особистості. Сьогодні агресія й насильство набули нового вигляду, соціальні образи в мережі є неминучими та закономірними. Стало очевидним, як підкреслює О.Прудникова, що створення загальнопланетарного поля інформації, окрім прискорення взаємообміну культур і їх творчих змін, призводить до розхитування традиційних цінностей людини (Прудникова, 2016).

Під час розгортання інформатизації кожне з діалектично взаємопов'язаних начал людини (фізичне, психічне й соціальне) вимагає спеціального врахування, оскільки тільки в цьому випадку нові можливості інформаційного суспільства можуть бути повною мірою використані для розвитку людини. Без урахування специфіки цих начал людини інформатизація здатна викликати негативні суспільні наслідки, руйнацію ціннісної сфери соціуму (Дрожжина, 2014, с. 194).

Таким чином, людина в інформаційному суспільстві піддається впливам процесів інформатизації та змінюється під її тиском. Сучасні технології, включаючись у середовище суспільних відносин, стають важливим чинником соціальних трансформацій, причому їх вплив на людину досить часто має яскраво виражений негативний характер.

Глобалізаційні процеси широко впровадженням інформаційнокомунікаційних технологій, що характеризують сучасний етап суспільного розвитку, гостро поставили питання про систему цінностей, зумовили відповідні трансформації як соціальних відносин, так і внутрішнього світу людини. Повага до людської гідності й надалі залишиться найважливішою передумовою до зміни нашого життя, перетворення розрізнених людей на громадянське суспільство, населення — на сучасну націю, а всієї країни — на цивілізований простір поваги до людини і запиту на значні особисті й національні досягнення.

Список використаних джерел

- Гордієнко К. Формування нових цінностей в інформаційному суспільстві. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25682/2/FMZKP_2018_vHordiienko_K-Formation_of_new_values_14-16.pdf
- Дрожжина С. В. Аксіологічно-екзистенційні детермінанти інформаційного суспільства. *Гілея* : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ: Гілея, 2014. Вип. 80 (1). С. 190–196.
- Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія*. Київ, 1996. С. 362–380.
- Прудникова О. В. Інформаційна культура і формування «людини інформаційної». URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/70982-148082-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/70982-148082-1-PB%20(1).pdf)

«Інформаційний простір України: що ми здатні зробити». *Україна Incognita*.
URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/informacijnij-prostir-ukrayini-shho-mi-zdatni-zrobiti.html>

References

- Drozhzhyna S. V. (2014). Aksiologichno-ekzystentsiini determinanty informatsiinoho suspilstva [Axiological-existential determinants of the information society]. *Hileia [Gilea]*, 80 (1), 190-196. [in Ukrainian].
- Hordiienko K. (2018). *Formuvannia novykh tsinnosti v informatsinomu suspilstvi* [Forming of new values in informative society]. Retrieved from: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25682/2/FMZKP_2018vHordiienko_K-Formation_of_new_values_14-16.pdf [in Ukrainian].
- “Informatsiinyi prostir Ukrainy: shcho my zdatni zrobyty” [Ukraine’s information space: what we can do]. *Ukraina Incognita [Ukraine Incognita]*. Retrieved from: <http://incognita.day.kyiv.ua/informacijnij-prostir-ukrayini-shho-mi-zdatni-zrobiti.html> [in Ukrainian].
- Laion D. (1996). Informatsiine suspilstvo: problemy ta iluzii [Information society: problems and illusions]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiia [Contemporary foreign social philosophy]*. (pp. 362-380). Kyiv [in Ukrainian].
- Prudnykova O. V. *Informatsiina kultura i formuvannia “liudyny informatsiinoi”* [Information culture and formation of “information person”]. Retrieved from: [file:///C:/Users/User/Downloads/70982-148082-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/70982-148082-1-PB%20(1).pdf) [in Ukrainian].

ІНФОРМАЦІЯ-КУЛЬТУРА- ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА

Наявність інформаційного компоненту із найсивішої давнини являє собою іманентну ознаку культури людства, при чому, одну із найприкметніших її ознак. Культурне буття, яке б значення ми не вкладали у це словосполучення, принципово неможливо уявити без інформації – сукупності різноманітних ідей, смислів, “меседжів”, свідчень, що в той чи той спосіб апелюють до свідомості людини та суспільства, сприймаються, інтерпретуються і стають підґрунтям для формування й утвердження знань, переконань та ідеалів.

Дослідження феномену культури з філософських, історичних, мистецтвознавчих, культурологічних або теологічних позицій із необхідністю пов’язане з дослідженням інформації: її знайденням, за потреби – дешифрацією, подальшим аналізом, осмисленням та використанням. Зрештою, цього вимагає не лише логіка наукових студій, а й логіка всього людського життя як такого: навіть людське повсякдення, наприклад, сферу побуту, неможливо уявити без “перетину” з певною інформаційною площиною. Водночас, людина не тільки сприймає й осмислює вже присутнє в культурі інформаційне *дещо*. Свідомо чи несвідомо вона повсякчас виступає *суб’єктом* творення все нової й нової інформації, принаймні, інформації-для-іншого. Відбиток пальця давнього гончара, що зберігся на глечуку, зафіксована фольклористом обмовка казкаря із далекої провінції, старі бутси відомого футболіста, дбайливо підібрані його “фанами”, “няшне” фото, “для приколу” викладене в соцмережах, недопалок, кинутий біля урни пасажиром, який нарешті дочекався своєї маршрутки, ба навіть оздоблена виразним текстовим супроводом карикатура на суворого екзаматора, залишені студентом на парті, – все це й тому подібне, яким би парадоксальним не видавався наш висновок, таки здатне знайти своє місце в інформаційному просторі й виступити джерелом для студіювання культури. Такий “панінформатизм” спричинює розгляд культури як справжнього “гіпертексту” – сповненої інформаційного *дещо* реальності, що вимагає належного “прочитання”. Її “читача” варто уподібнити до детектива, який оточений безліччю фактів: з-поміж них він має майстерно відібрати *саме ті факти* – докази, – не менш майстерно їх дослідити та, зрештою, зробити вірні висновки, без чого кримінальна справа так і залишиться нерозкритою.

Цей розлогий вступ, що в ньому наводяться досить очевидні й хрестоматійні факти, зроблено з огляду на мету нашого повідомлення. Вона полягає у філософсько-культурологічному осмисленні тієї суттєвої переваги й, водночас, того загрозливого виклику, якими для людства постає вкрай активний розвиток явища, інтерпретованого як “інформаційна культура”, а також у визначенні стратегії ставлення до неї.

Як уже було зазначено, наявність інформації є обов’язковою властивістю світової культури, а отже, й будь-якого історико-культурного середовища. Втім, ступінь такої наявності чи-то рівень “концентрації” інформаційного компоненту культури та загальна кількість інформаційних осередків може бути різною. При чому, різною виявляється й “поведінка” інформації стосовно всього суспільства в цілому та кожної окремої особистості: з тих чи тих причин інформація по-різному “оточує” людину, справляючи на неї певний вплив.

Сучасний світ має справу з надзвичайно високим рівнем присутності найрізноманітнішої інформації в площині культурного життя. Невипадково кінець XX – початок XXI ст. в історії людства позначений переможним утвердженням такого явища як інформаційна культура. На думку культуролога І. Федорової, у цій соціокультурній ситуації сучасності “домінують, стають визначальними щодо політичних, економічних та інших культурних сфер інформаційні процеси комунікації у суспільстві”, при чому найвпливовішими факторами інформаційної культури виступають “розвиток інформаційних технологій та засобів масової комунікації” (Федорова, 2009, с. 142).

Не можна не погодитися з висновком, що науково-технічний прогрес являє собою вагомий чинник такого стану речей (щоправда, на нашу думку, перелік його найважливіших чинників все ж слід розширити). Спричинений, зокрема, тривалою акумуляцією власне інформації, а також досвідом її збереження, опрацювання й використання процес стрімкого розвитку новітніх технологій закономірно позначається й на розвитку інформаційного виміру культури. У певному сенсі, наявність інформації “здатна” так чи так “дбати” про саму себе, сприяти все більшому своєму зростанню. Це виявляється у швидкому вдосконаленні засобів пошуку, фіксації й збереження певного інформаційного *дещо* і, водночас, засобів доступу до нього. Розробка й використання все нових і нових технологій (зовсім не випадково названих інформаційними) уможлиблює бурхливий розвиток та “згущення” інформаційного “оточення” людини, не просто популяризуючи, але й часто, по суті, нав’язуючи його. Інформаційний потік стає дедалі ширшим і навіть бурхливішим, а інформаційний вплив може виявляти своєрідну “агресивність” і перетворюватися на справжній інформаційний пресинг. За таких обставин людина досить успішно знаходить інформацію, але й інформація, у свою чергу, доволі вдало “полює” на людину. Зрозуміло, що в цьому випадку за нав’язливим або агресивним інформаційним *дещо* стоїть продукуючий і контролюючий його *дехто*, однак в умовах інформаційної культури останній стає надзвичайно могутнім.

Тим часом інформаційна насиченість сучасної культури стає дедалі більшою. З одного боку, цей процес має незаперечне позитивне значення: він сприяє подальшому розвитку культурних традицій, способів розв'язання конкретних проблем, розповсюдженню необхідних знань, ствердженню життєво важливих ідеалів і прагнень. Але, з іншого, – вже наявний інформаційний потенціал людства (історична пам'ять та досвід осмислення сьогодення) змушують при оцінці феномену інформаційної культури виявляти стриманість і навіть обережність.

У першу чергу, не можна не брати до уваги згаданий “кількісний” аспект розвитку сучасного інформаційного поля, а саме його особливо швидке розширення. Виникає питання: чи здатне людство й далі нести “багаж” інформації, “вага” якого настільки збільшилася лише за останні кілька десятиліть? Чи не стане в майбутньому “багаж” тим “тягарем”, важкість якого виснажить і розчавить самовпевненого мандрівника? Чи не кине він у розпачі разом із “баластом” того, що дійсно може допомогти у мандрах? І на разі йдеться не лише про, скажімо, збереження як індивідуальної, так і суспільної психічної адекватності за умов досить частого агресивно-інформаційного тиску та про боротьбу з ним. Зростаюча надмірно швидкими темпами кількість інформації (навіть нешкідливої і потрібної) попри класичну практику диференціації сфер знання, на наш погляд, здатна викликати в людини крайній ґносеологічний песимізм – непорозуміння, розгубленість чи взагалі свого роду “самоусунення” від прагнень осягати дійсність, виправдання свого небажання вивчати, мислити, пізнавати. Реакцією на непомірну інтенсивність потоку інформації може стати й свідоме чи несвідоме увімкнення “механізму” відкинення, ігнорування чи забуття особистістю або суспільством певних інформаційних “блоків”, що може виявитися не тільки недоречним, але й фатальним.

Окрім того, нам варто замислитися над давньою проблемою належного відбору інформації, вміння адекватного й виправданого відділення основного від другорядного та корисного від шкідливого. Відповідно, предметом роздумів стає “якісний” аспект розвитку інформаційного потенціалу культури, в контексті якої ми констатуємо наявність тих чи інших підходів ставлення до інформації. Інформація, яку “бере на озброєння” особистість, повинна вражати не стільки кількістю, скільки якістю. Згаданий “читач” “гіпертексту” культури мусить виявляти розбірливість і критичність (що, до речі, зовсім не виключатиме розвитку його ерудиції). Формуванню цього вміння покликані сприяти і батьківське слово, і храмова проповідь, і, зокрема, гідна й повноцінна гуманітарна освіта. Будь-який фахівець, для більш-менш успішного орієнтування у вирі сучасної інформаційної культури має обов'язково до певної міри стати гуманітарієм. Як недоречно, коли, наприклад, “праця молодого наукового, педагогічного, інженерно-технічного тощо працівника, маючи вузькоспеціалізований, хоча і творчий характер, не доповнюється багатоманітними контактами з ін-

шими культуротворчими чинниками (філософія, релігія, мораль, мистецтво тощо). Розумова праця тут не стає інтелектуальною, творчою діяльністю” (Личковах, 2011, с. 153), – розмірковує філософ та культуролог В. А. Личковах. І до того ж такій людині буде доволі легко заплутатись у лабіринтах незліченних інформаційних пропозицій чи стати жертвою зухвалого й брутального інформаційного “рейдерства”, – додамо ми.

Таким чином, належно відповісти на виклик інформаційної культури та скористатися її перевагами можна за умови розвитку розуміння специфіки інформаційних процесів сьогодення та вміння критичного сприйняття й засвоєння інформаційної пропозиції – діяти за принципом *вистояти й не розгубитися перед “кількістю” та обрати “якість”*.

Список використаних джерел

Личковах В. А. Некласична естетика в культурному просторі XX –початку XXI ст. Київ: НАКККиМ, 2011. 224 с.

Федорова І. І. Культурологія: навч. посіб. Київ: НТУУ «КПІ», 2009. 160 с.

References

Fedorova I. I. (2009). *Kulturolohiia [Cultural Studies]*. Kyiv: NTUU “KPI” [in Ukrainian].

Lychkovakh V. A. (2011). *Neklasychna estetyka v kulturnomu prostori XX –poch. XXI st. [Non-classical aesthetics in the cultural space of the XX beginning of XXI centuries.]*. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].

УДК 130.2

orcid.org/ 0000-0003-0493-5519

orcid.org/ 0000-0003-1962-9725

МЄШКОВ В'ячеслав Михайлович

доктор філософських наук, професор кафедри філософії Полтавсько-го національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

СОМКІН Олександр Олексійович

доктор філософських наук, професор кафедри англійської мови для професійної комунікації ФГБОУ ВО «Національний дослідницький Мордовський державний університет імені Н. П. Огарьова»

ПРО РУЙНУВАННЯ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛІЗМУ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ ЯК ОДНУ З ГОЛОВНИХ ОЗНАК ЇЇ КРИЗИ

З гори початку XXI століття можна спостерігати, що однією з найважливіших закономірностей розвитку світової культури є протистояння

Духу наживи і *Духу благочестя*, яке ніколи не припинялось дві з половиною тисячі років.

Під *Духом наживи* ми розуміємо своєрідну ментальність, найважливіші цінності якої складають домінуючі теми «наживи», «багатства», «добичі», «чуттєвих задоволень», «еросу» і «фізичної сили». Вони окреслюють межу ціннісно-мисленевого простору цього типу ментальності, і складають своєрідну систему координат, яка цілеспрямовує мислення, намагання і діяльність людей. Історично *Дух наживи* сформувався на ранніх стадіях первинного суспільства, і по мірі його збагачення набував подальшого розвитку і укріплення в найбільш розвинутих стародавніх цивілізаціях. Коли люди охоплені спрагою збагачення і здобичі, то вони занурюються у мінливу екзистенціальну реальність, в якій неможливо мати будь-які тверді підстави, на що можна було б спертись у житті. Цю екзистенціальну ситуацію можна охарактеризувати словами Геракліта «все тече».

Приблизно на початку VI ст. до н.е розпочалась найбільш кардинальна перебудова в світовій історії, яка привела до суттєвої трансформації соціально-економічних, політичних і духовних відносин в найбільш розвинутих культурах. Видатний німецький філософ К. Ясперс (1883-1969) цю визначну епоху вдало назвав «осьовим часом» світової історії. Він вважав, що спочатку складні соціально-політичні і духовні перетворення розпочались в Стародавній Греції, Індії та Китаї. На наш погляд, ці потужні процеси охопили також і фінікійців, етрусків і стародавніх іранців та римлян. Розглядаючи духовну складову цього непростого і неоднорідного процесу, ми називаємо його «великою ментальною революцією», яка привела до переходу від натуралістично-силової системи координат ціннісно-мисленевого простору культури до розумно-доброчесної.

Приблизно на початку VI ст. до н.е. полум'я революційних перетворень розпалив перс Заратустра (VI ст. до н.е.), який почав вчити, що існує найвищий бог Ахура-Мазда. Цей бог є носієм чистого Розуму, Правди, Істини і Благочестя, тобто чистого *Духу благочестя*. Йому протистойть злий бог Ангра-Майн'ю, який є носієм *Духу наживи*. Праведний зороастрієць повинен був вести нескінченну боротьбу з цим злим Духом кожен день і все життя. В Стародавній Індії великі духовні перебудови розпочав Будда (ок.567-488), який здійснив своєрідну суб'єктивно-екзистенціальну (він відкрив існування суб'єктивної реальності!) і доброчесну революції. На нашу думку, серед усіх пастухів осьового часу він був найбільш успішним. Запозичене від персів полум'я високого благочестя грек Піфагор (ок.580-500) поніс в Західне Середземномор'я, де в Кротоні він створив свою школу, в якій він всіляко намагався виховувати своїх учнів високоморальними людьми. Але найбільш велику роль в давньогрецькій ментальній революції відіграли Платон (427-347) і Аристотель (384-322), які в своїх трудах значною мірою сприяли встановленню і укріпленню *Духу благочестя* в Стародавній Греції. Платон в своїх фундаментальних творах «Держава» і «Закони» стверджував,

що справедливу державу можна побудувати тільки на основі доброчесності її правителів і громадян. Думку Платона розвивав і обґрунтовував Аристотель в своєму труді «Політика». Батьком великої ментальної революції в Стародавньому Китаї по праву вважається Конфуцій (551–479), який також вважав, що потрібно будувати державу на високо моральних чеснотах правителів і їх підлеглих. Він також розробив вчення про благородного мужа (цюнь-цзи), однією з головних чеснот якого повинна була бути «жень» (гуманність). Лише на початку II ст. до н.е. в ході утворення імперії Хань вчення Конфуція получило потужну підтримку, яке на тисячоліття заклало високе благочестя в могутній китайській культурі. На нашу думку, духовні перебудови великої ментальної революції у визначених регіонах відбувались переважно в VI – IV ст. до н.е. З III ст. до н.е. починається своєрідний процес синтезу, коли революційні досягнення попередніх століть починають втілюватись в життєвий світ не тільки осьових народів, але й народів інших культур. В цей час починають утворюватися імперії і мегадержави.

Таким чином, своєрідним мотором «осьового часу» або великої ментальної революції виступала релігійна реформа, яка забезпечувала перехід від архаїчної натуралістично-силової міфології до високо моральної релігії в Стародавній Персії, Індії та Китаї, що сприяло встановленню панування *Духа благочестя* в цих державах. Метрику ментального простору *Духа благочестя* утворювали домінуючі теми «розуму», «доброчесності», «справедливості», «закону», «Істини», «Правди». Вони складали головні атрибути Бога (Ахура-Мазди, Дао-Шляху, Брахмана-Атмана), який переважно мислився як трансцендентальна божественна реальність. Тому той, хто знаходився під впливом *Духу благочестя*, становився особливого роду людиною, для якої розум, доброчесність, справедливість ставали вищими життєвими цінностями. На нашу думку, таких людей доцільно називати «трансцендентальними людьми». В Індії таких людей називали «ріші», в Китаї – «цюнь-цзи». Платон таких людей називав «справжніми філософами». Розповсюдження в ментальному просторі культури *Духу благочестя* сприяє встановленню у взаємовідносинах між доброчесними людьми стабільних, взаємовигідних, дружніх відносин, які будуються на розумі, благочесті і справедливості, що раніше в архаїчні віки було рідкістю.

Головним напрямком революційних перетворень в Стародавній Греції були демократичні соціально-політичні зміни і потужний розвиток філософії, науки і техніки. Архаїчна давньогрецька міфологія суттєвих змін не перетерпіла. Тому в ході становлення західноєвропейської цивілізації таку визначну роль відіграв Ісус із Галілеї. Лише на початку IV ст. імператор Костянтин (306–337) сприяв встановленню високо морального християнського благочестя в Римській імперії. Дух християнського благочестя панував в Візантійській імперії і державах Західної Європи приблизно до XVI ст. В XVII столітті спочатку в Нідерландах і Англії почав набирати силу Дух капіталізму, граничною ціллю якого складав *Дух наживи*, зба-

гачення. Якщо звернутись до фундаментального твору головного ідеолога лібералізму Дж. Локка (1632-1704) «Два трактата про правління», то ми виявимо, що при розробці зразкової держави він зовсім не розглядає доброчесність. А в роботі «Думки про виховання» він розглядає моральні проблеми в дуже спрощеному вигляді, що безперечно свідчить про недооцінку морального аспекту в утворенні теоретичного конструкту «ідеалізованої демократичної держави» порівняно з устремліннями збагачення. Ще більш спрощених уявлень про доброчесність додержувався Т. Гоббс (1588-1679) у своєму фундаментальному трактаті «Левіафан».

У XVIII – XX ст. у ментальному просторі західноєвропейської культури розгорнулось своєрідне протистояння між *Духом благочестя* і набиравшим силу *Духом наживи*. З одного боку, трансцендентальні устремління до вищих щабелів духовності творчих людей (письменників, філософів, композиторів та ін.) сприяли стрімкому розвитку поезії, художньої літератури, філософії. З другого боку, прискорене поширення Духу капіталізму привело до розповсюдження атеїзму, падінню моралі і духовності. В середині XIX ст. Ф. Ніцше проголосив, що «Бог помер» в Західній Європі. Боротьба між ненажерливими капіталістами в розподілі світу за ринки сировини і збуту привела до самих жакливих подій в історії людства – першої та другої світових війн.

Бурхливий розвиток інформаційних технологій на початку XXI ст. привів до суттєвих змін у світовій культурі, соціально-економічній, політичній, духовній та інших її складових. Поряд з очевидними здобутками сучасного науково-технічного прогресу, на наш погляд, все більше проявляються негативні явища в духовному житті людей, які набирають силу глобального характеру. Ми звернемо увагу на одну з головних із них – падіння трансценденталізму у світосприйнятті у сучасних людей. Аж до кінця XX ст. для просвітленого західноєвропейця пріоритетними були трансцендентальні цінності розуму, доброчесності, свободи, справедливості, закону, краси, які увійшли в ментальність європейської цивілізації з часів Платона і Аристотеля. В Радянському Союзі подібних людей називали інтелігентами, порядними людьми, які жили згідно нормам високої моралі, і на яких в життєвих стосунках можна було покладатись. Зараз таких людей, мабуть, у всьому світі майже не стало. Тому у сучасних людей в життєвих відносинах «все тече». Майже ні на кого неможливо покладатись. Довіряй тільки самому собі. Мати продає свою малолітню дитину. Діти розмірковують, як вбити своїх батьків, щоб заволодіти їх грошима, майном, машиною. Любима (мий) збіжить к іншому (ій), тому що вона (він) насолоджується переважно зовнішньою тілесною красою. Лікарі позабули про трансцендентальну клятву Гіппократа і думають не стільки про лікування пацієнта, скільки про гроші, які він може на ньому заробити.

Таким чином, ми спостерігаємо парадоксальну ситуацію в розвитку сучасної світової культури і окремих країн. З одного боку, розвиток су-

часної науки і техніки досягає таких успіхів, що якихось десятирок років тому ми впевнено сказали би, що це досягти в принципі неможливо. А зараз все це ми знаємо, і все це працює. А з другого боку, в духовній сфері відбувається активний реверс майже до екзистенціальної реальності архаїчних часів, коли більшість людей живе у двумірній площині амьоби чуттєвих задоволень. Невидно руху в трансцендентальну глибину світу і людської духовності. Ми не бачимо трансцендентальної глибини ні в сучасній філософії, ні в літературі, ні в мистецтві. Серед сучасних митців важко вибрати лауреатів. Цікаво, що спеціалісти по штучному інтелекту розробляють роботи, які морально вище людей.

УДК 159.923.37:316.772.5

orcid.org/ 0000-0002-8736-8128

КРАВЧЕНКО Олена Петрівна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії імені І.П. Стогнія Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Однією з важливих складових всебічного розвитку особистості завжди була естетична культура.

За сукупністю своїх функціональних проявів естетична культура обумовлює змістовність, форму, обсяг, результативність естетичної діяльності та передбачає гармонійну взаємодію людини з навколишнім середовищем. Останнє визначається ставленням людини до природи взаємозв'язками між соціокультурними факторами і психологічними характеристиками, одночасно розкриваючи й міру можливої творчої самовіддачі. «З рівнем естетичної культури зв'язуються можливості адекватної орієнтації особистості в різноманітній системі естетичних і художніх цінностей, що відповідає мотивації її естетичної позиції стосовно них, що залежить у свою чергу від таких характеристик, як розвиненість образного мислення, сформованість навичок аналізу естетичних і художніх явищ у їхній структурній даності, у єдності феноменальних (зовнішніх) і змістовних (внутрішніх) параметрів» (Кравченко, 2010, с. 66).

Становлення і розвиток естетичної культури особистості – процес поетапний, що протікає під впливом демографічних, соціальних, психологічних, культурних та інформаційних факторів. Розглянемо складові

елементи естетичної культури (мистецтво, естетична культура, естетична діяльність, естетичне виховання) та механізми їх дії в умовах інформатизації суспільства.

У сучасну добу змінюється проходження процесу обміну інформацією між традиційними культурами та етнокультурами, а також індивідами, що їх представляють. При цьому по-новому відтворюються основні вісі культурної віддаленості – простір і час. Так, зазначають вчені, «електронні медіа-технології дозволяють зберегти культуру такою мірою, якої ніколи не могли б забезпечити засоби друку, тим самим удоступнюючи її для творчих інтерпретацій» (Наумкіна, 2012, с. 79). Тому, сучасна людина може у нових часо-просторових обставинах сприймати й використовувати основний засіб формування естетичної культури – мистецтво.

Мистецтво, завдяки художньо-образній формі, розкриває перед людиною всі барви світовідчуття, світовідношення, мотиви вчинків, виявляє ідеальне, спрямовує людину до нього. Особливо цінним в інформаційну добу для людини є трансляція інноваційних, так званих «візуальних» квінтесенцій, які неможливо вмістити в традиційні знакові системи. Це призводить до того, що «з одного боку «світ мистецтва» шукає нові способи презентації художньої творчості, з іншого боку художні вміння виявилися затребувані в нехудожніх сферах культури, в зв'язку зі збільшенням впливу візуальних образів на свідомість сучасної людини, формування його ціннісних уподобань і на створювану їм культуру» (Яковець, 2014, с. 124).

Разом з тим, процес сприйняття мистецтва в сучасному інформаційному суспільстві пов'язаний з певними проблемами. Твори мистецтва у віртуальному вимірі сприймаються в спеціально обладнаному для їх кращого сприйняття середовищі, і як наслідок – у відірваності від контексту. Також здійснює вплив на процес реценції й величезна маса побутових, соціальних проблем, зумовлюючи трансформацію здатності до художнього сприйняття, переміщення на другий план самої необхідності взаємодії з творами мистецтва.

Другим, після мистецтва, складовим елементом естетичної культури можна визнати почуттєвий вплив законів краси на формування естетичної свідомості. Під естетичною свідомістю особи розуміють особливий духовний стан, який характеризує естетичне ставлення людини (індивідуальна свідомість) або суспільства (суспільна свідомість) до дійсності. Естетична свідомість виявляється в почуттях, уявленнях, поглядах, та включає такі елементи як, естетичне почуття, естетичний смак, естетичний ідеал, естетичні погляди та теорії.

В умовах формування сучасного інформаційного простору виділяють такі рівні естетичної свідомості, як масова повсякденна та спеціалізована. Масовий повсякденний естетичний рівень базується на узагальненому емпіричному досвіді, тобто на естетичних переживаннях, почуттях тощо, і притаманний більшості людей. Спеціалізована естетична свідомість має

два рівні: носіями першого є люди, які займаються художнім мистецтвом, другий рівень спеціалізованої естетичної свідомості репрезентують фахівці у сфері мистецтва та естетики (Газнюк, Могильова, М'яснікова, & Салтан, 2011, с. 56). Це теоретичний рівень естетичної свідомості, і він спирається на загальнофілософські уявлення про світ, людину і її місце у Всесвіті.

Естетична діяльність визначається як емоційно-почуттєва, ціннісна, духовно-практична діяльність, спрямована на перетворення світу відповідно до уявлень про досконале, на збагачення сутності людини, її самореалізацію та гармонізацію відносин із суспільством. Це один з найважливіших механізмів формування цілісної особистості, який в інформаційну добу відображає естетичні аспекти різних видів діяльності – у праці, побуті, під час спілкування, у суспільному житті, у дозвіллі тощо. Залежать вони від націлювання особистості на освоєння світу за законами краси, тобто від розвиненості естетичних потреб та здатності до перетворень, розвитку естетичних умінь, навичок, знань, а також умов, за яких ця діяльність здійснюється. Останні можуть сприяти формуванню й реалізації цих якостей та потреб особистості, або заважати, гальмуючи розвиток естетичного відношення в цілому. На основі естетичної діяльності в умовах інформаційного простору розвивається як естетичне виробництво (творчість), так і естетичне споживання.

Естетичне виховання є елементом естетичної культури та передбачає формування цілісної особистості, творчо розвитої індивідуальності, що діє за законами краси. Покладаючись на сформовану практику виховної роботи, виділяють певні структурні компоненти естетичного виховання: естетичне навчання, що закладає теоретичні і ціннісні основи естетичної культури особистості; художнє виховання в його освітньо-теоретичному і художньо-практичному вияві, що формує художню культуру особистості в єдності навичок, знань, ціннісних орієнтацій, смаків; естетична самоосвіта і самовиховання, орієнтовані на самовдосконалення особистості; виховання творчих потреб і здібностей (Кравченко, 2010, с. 67). В умовах інформатизації суспільства тільки виховання красою і через красу формує як естетико-ціннісну орієнтацію особистості, так і розвиває здатність до творчості, до створення естетичних цінностей у сфері трудової діяльності, у побуті, у вчинках і поведінці і, звичайно, у мистецтві.

Отже, становлення сучасного інформаційного суспільства, в якому основними об'єктами управління стали ідеї, образи, інтелект та знання, відобразилось і на процесі формування естетичної культури. У естетиці набуває все більшого визнання розуміння того, що реальність світу створюється багатьма голосами культур із власними мистецькими дискурсами, а естетичне ставлення до світу, до різних видів мистецтва формується переважно під впливом стихійних факторів соціального оточення, зокрема засобів масової інформації, телебачення. Завдяки інформатизації ху-

дожньо-образної мови передається зрозуміла для різних народів смислова інформація, що дає змогу особистості вступати в невербальний діалог з різними культурами минулого і сучасності, розуміти інших і розширювати таким чином свій власний духовний світ, його унікальність і самотність.

Список використаних джерел

- Газнюк Л. М., Могильова С. В., М'яснікова Н. О., Салтан Н. М. Естетика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2011. 124 с.
- Кравченко О. П. Етика й естетика: навч. посіб. : у 2 ч. Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2010. Ч. 2 : Естетика (за кредитно-модульною системою організації навчання). 136 с.
- Наумкіна О. С. Етнічна культура в умовах комп'ютерно-інформаційних технологій. *Традиційна культура в умовах глобалізації: культурна ідентифікація та інформаційне суспільство* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 трав. 2012 р.). Харків, 2012. С. 79–80.
- Яковець І. О. Візуальні мистецтва в контексті розвитку культури інформаційного суспільства. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура*. 2014. № 1. С. 121–125.

References

- Hazniuk L. M., Mohylova S. V., M'iasnikova N. O., & Saltan N. M. (2011). *Estetyka [Aesthetics]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
- Kravchenko O. P. (2010). *Etyka y estetyka [Etika and aesthetics]*. Pereiaslav-Khmelnytskyi: PP "SKD" [in Ukrainian].
- Naumkina O. S. (2012). *Etnichna kultura v umovakh komp'uterno-informatsiynykh tekhnolohii [Ethnic culture in the context of computer and information technology]*. In *Tradytsiina kultura v umovakh hlobalizatsii: kulturna identyfikatsiia ta informatsiine suspilstvo [Traditional culture in the context of globalization: cultural identification and information society]* (pp. 79-80). Kharkiv [in Ukrainian].
- Yakovets I. O. (2014). *Vizualni mystetstva v konteksti rozvytku kultury informatsiinoho suspilstva [Visual arts in the context of the development of the information society culture]*. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv. Mystetstvoznavstvo. Arkhitektura [Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts. Art Studies. Architectur]*, 1, 121-125 [in Ukrainian].

УДК 94(477)«1945/1991»

orcid.org/ 0000-0003-4158-1641

ЯМЧУК Павло Миколайович

доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва, академік АН ВО України

ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ. СВІТОГЛЯДНІ ПОЗИЦІЇ МИКОЛИ СКРИПНИКА, МИКОЛИ ПІДГОРНОГО, ПЕТРА ШЕЛЕСТА, ОЛЕСЯ ГОНЧАРА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ. (Декілька міркувань про український собор в несоборні часи)

У пропонованій студії дозволимо собі зосередитись на низці мало-відомих, проте актуальних для розуміння та усвідомлення природи української духовно-національної ідентичності фактів. Як часто доводиться читати в російських публіцистичних та й, зрештою, наукових працях, українці обіймали найвищі щаблі в радянській ієрархії. Це відповідає дійсності. Але там нечасто зустрічаються об'єктивні свідчення про те, які світоглядні позиції вони обстоювали. На наш погляд, цю лакуну слід заповнити. Особливо, якщо мовимо про еру глобальної інформатизації. А отже – про інформативне осмислення не лише сучасності й майбутніх перспектив, а й джерел недавнього минулого. Без такого адекватного осмислення – немає майбутнього для нації й країни як самодостатньої одиниці цивілізаційного простору.

Друга особа в партійно-державній ієрархії СРСР в 1965-1977 роках, полтавський українець Микола Вікторович Підгорний, так само як і його послідовник й спадкоємець на посаді керівника УРСР народжений на Харківщині Петро Шелест в добу імперських репресій проти автора і твору твердо виступили на захист історіософських підвалин роману Олеса Гончара «Собор». Та – його автора. Виступили тоді, коли чітко усвідомлювали – жодної підтримки з боку імперського центру й імперії в цілому вони не матимуть. Більше того – знали, що матимуть жорстокий опір та цілком ймовірні переслідування. Саме тому, не викликає жодних сумнівів свідомо україноцентричність їхньої позиції. Ця позиція *українців* і – водночас - комуністично-радянських керівників УРСР і СРСР стосовно захисту роману Олеса Гончара «Собор» становить в масштабно-глибинному сенсі жертовно-незнищенну українську універсалію.

Нині загальновідомо, що М. В. Підгорний на засіданні московського Політбюро, незважаючи на агресивні напади прихильників імперсько-радянської ідеології, захищав «націоналістично-релігійний твір» - роман «Собор» та його автора від репресій. М. В. Підгорному вдалося це зробити. Про це свідчить, зосібно у «Щоденикові» сам О. Т. Гончар. Автор «Собору» не був заарештованим. Більше того. Він залишився членом найвищого ареопагу СССР – ЦК КПСС, був депутатом Верховної Ради СССР, залишився в керівництві Спілки Письменників СССР і УРСР.

У цьому зв'язку постає інше питання. Чи завжди дотримувався полтавський українець Микола Підгорний україноцентричних принципів у інших сферах роботи, перебуваючи вже в центрі Російсько-радянської імперії? На це питання повинні дати ствердну відповідь. Принаймні, ще декілька принципово-характерних аспектів його діяльності в такому напрямку вже на вершині імперського Олімпу – в Москві – засвідчують це. Його різкий опір, вже після відставки головного викривача Сталіна М. Хрущова, спробам реабілітації Сталіна у 1969 році, опір Миколи Підгорного розчавленню радянськими панцерниками Празької весни достеменно засвідчує це.

Українська ідентичність – і дотепер складне й неосмислене явище. Направду. Сутнісно, чим саме відрізняється нарком освіти УСРР, що під тиском сталінської влади закінчив своє життя самогубством як «український буржуазний націоналіст», більшовик із 1898 року, з часу заснування В. Ульяновим (Леніним) РСДРП – Микола Скрипник, який, ризикуючи власним життям, боровив українських «буржуазно-націоналістичних» письменників 1920-х років та обстоював вільний від московських приписів український правопис 1928 року, що зрештою й отримав свою назву від його прізвища – «скрипниківка» (М. Скрипник теж народився і зростав на Лівобережній Україні), від іншого Миколи – Миколи Підгорного, який дієво втілював ту ж саму україноцентричну світоглядно-буттєву стратегію виживши після Голодомору й репресій 1930-х, вже наприкінці 1960-х років, захищаючи від московсько-радянських репресій християнський український роман Голови Спілки Письменників радянської України зі знаковою назвою «Собор»? І Микола Підгорний, і його однодумець у часі й в українській трансцендентальності, Микола Скрипник та їхній однодумець Петро Шелест – теж оборонці української духовно-інтелектуальної ідентичності та української мови як її осердя іманентно слідували, усвідомлюючи це чи ні, духові української незнищенності, оприявненому в світоглядних універсальностях фундаторів УАПЦ митрополита Василя Липківського, благовісника В. М. Чехівського, ідеологів українського націоналізму Д. Донцова, Л. Ребета, Р. Шухевича, С. Бандери.

З віддалі літ, осмислюючи пройдений і ним самим і Україною, уярмленою в УРСР-СССР, Олесь Гончар занотовує в «Щоденнику», читаючи апологетичні спогади помічника В. Щербицького В. Врублевського про свого патрона: «... В. В. (Щербицький П. Я.) – теж трагічна постать. Кожен з укра-

їнських лідерів... мав вибирати: працюватиме він на Україну чи на Москву. І, звичайно, кожен (хіба що за винятком Скрипника) вибирав останнє. Хто виявив би непослух не протримався б коло керма й трьох днів. В. В. це розумів. До того ж він... не мав зі школи українського виховання... його (цілком щиро) влаштував імідж просто «советского человека». Ніколи я не бачив його таким злим, як тоді, коли він починав говорити про свого попередника – Шелеста. В. В. ненавидів його люто. *Можливо й за те, що Шелест – хоч і незграбно – але все-таки щось намагався робити для України. До речі – як і Підгорний...* (курсив усюди наш П. Я.) (Гончар, 2002-2004, с. 510).

Підсумовуючи сказане. В українців, мовимо без непотрібного пафосу – завжди важка доля, який би життєвий шлях ми не обирали. У нас завжди є декілька шляхів. **Перший** із них стелиться на відносно комфортне вигнання. Якщо це вигнання не є ворожим до всього українського для вигнанця, як в недоазійських імперіях, де знищується через системне припинення приналежності до українства сама духовно-національна ідентичність, воно завершується тривалою тугою за Батьківщиною і відносно спокійним відходом у Вічність. Приклади митрополита Іларіона (проф. Івана Огієнка), Євгена Маланюка, Володимира Винниченка, Василя Барки, Уласа Самчука, Арк. Любченка, Дмитра Донцова, Дмитра Чижевського та не лише їх, є яскравими свідченнями цьому. Вони врятувалися із духовно-інтелектуальної й буттєвої пастки, яка навіки скалічила б їхнє буттєве й зганьбила б їхнє посмертне життя. Ціною порятунку стала розлука з Україною. Засуджувати їх не маємо права, оскільки і там, на чужині вони повсякчас мріяли про повернення до України. А головне – повсякчас працювали заради її звільнення.

Другим шляхом до утвердження звільненої України є звитяжна й страдницька путь нескорених українців ХХ віку. Від вбитого у 1926 році агентом ГПУ СССР в Парижі Симона Петлюри, від знищених паростків українського Духовного Відродження символом якого стали УАПЦ та її батько-фундатор, біля Умані народжений, митрополит Василь Липківський, від закатованого на облудно-ганебному судовому процесі СВУ у Харкові 1930 року академіка Сергія Єфремова та його однодумців-страдників і до Івана, Леоніди, Надії Світличних, Василя Стуса, Василя Симоненка, Євгена Сверстюка, В'ячеслава Чорновола, Левка Лук'яненка. Зрештою, *майже все* українське Відродження минулого віку було розстріляним і потоптаним у різний спосіб. Від ще ненародженого паростку і до ледве народжених сходів.

Втім, було й **третє** зерно, зроджене на українській ниві. Про нього теж не слід забувати. Микола Підгорний та Петро Шелест не були активними звитяжцями боротьби за українську долю. Такими, наприклад, як їхні ровесники – Герої Крут. Вони не стали ані оборонцями Української держави нетривалих часів гетьманату Павла Скоропадського, ані вояками за незалежність України у війську УНР. Вони обрали іншу долю. Точніше сказати

– їх обрала інша доля. Але у доволі стрімкій радянській кар'єрі, народжених на Слобожанщині українців, збереглося їхнє українське козацько-бунтівне ество. Зрештою, цей вибір навіть не від них особисто залежав. Він був визначеним їхнім тисячолітнім родоводом, коли від дідів і прадідів передавалася ключова християнська Істина: «на злі добра не збудуєш». Саме тому, різко виступаючи проти сталінізму та його рецидивів у хрущовську й постхрущовську добу, Микола Підгорний іманентно перебував в семіосфері українського розуміння стосунків державної – метропольно-радянської влади з інтелігенцією, з усією громадою й громадськістю.

Так само, підпорядковуючись поклику й іманентному зв'язкові з предковичною мораллю обстоюючи українське в Україні діяли і нарком освіти УСРР Микола Скрипник, і радянський керманіч УРСР Петро Шелест. Їхній шлях, так само як і шлях інших українців, що змушені були жити й працювати в чужій та жорстокій добі не був легким. Але, як ми бачимо нині, з віддалі літ і зі ще й досі малоактуалізованих джерел, це був шлях до одвічного тисячолітнього українського християнського Собору.

Список використаних джерел

Гончар О. Щоденники : у 3 т. / упоряд., підгот. текстів, іл. матеріалу та передм. В. Гончар. Київ: Веселка, 20022004.

References

Honchar O., & Honchar V. (Comp.) (2002-2004). *Shchodennyky [Diaries]* (Vol. 1-3) Kyiv: Veselka [in Ukrainian].

УДК 78.01(34)

orcid.org/ 0000-0003-0844-4004

ЦЕБРІЙ Ірина Василівна

доктор педагогічних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

КЛАСИЧНЕ МИСТЕЦТВО В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Як процес складного перетворення світової системи, інформаційний простір не лише охопив всі сфери культури, а й став ключовою ознакою сучасної епохи. Трансформація традиційних цінностей і радикальне переосмислення фундаментальних понять проникли навіть в ті галузі, де панувала суб'єктивна творчість духу. У той же час сьогодні очевидно, що формування глобальної цивілізації далеко від лінійної однозначності, воно супроводжується одночасно безліччю різних процесів і не допускає жорсткої категоричності в їхній оцінці.

Внутрішня багатовимірність сучасної епохи в усій повноті проявляється в мистецтві: володіючи певною автономністю у відношенні до економічних, політичних, ідеологічних процесів, вона достатньо чутлива до подій глобального світу. Змінюються творчі завдання, ціннісні критерії, умови побуту, механізми функціонування мистецтва. Кардинально змінилося розуміння професіоналізму, а поняття «дилетантизм» втратило негативний відтінок, і торжество некомпетентності в мистецтві нажалі стає прикметою часу.

Менеджмент потіснив творчість, яка в традиційному своєму значенні (як вищий прояв індивідуальності та втілення особистісної свободи) виявляється надлишковою. Найхарактернішим для сучасної культури стає поняття «креатив», що фіксує «потоківий» і «виробничий» характер художньої діяльності. Феномен творів мистецтва, здавалося б, втрачає свою актуальність, відступаючи перед арт-об'єктами, артефактами, інсталяціями, акціями, перформансами, арт-проектами, арт-практиками. Апологія розваги визначає новітню ієрархію мистецтв: видовищність і аттрактивність перетворені в головні підстави художності. Мистецтво все більше представляється сферою загальнодоступною та прикладною, яка обслуговує будь-які інші види діяльності, що часом не узгоджуються з його природою. Автономність і самодостатність, які колись стали знаком емансипації художньої творчості, долаються «розчиненням» мистецтва в повсякденності.

Художнє мислення виявляється залежним, з одного боку, від граничної функціональності та практицизму, а з іншого, від світу гаджетів, з їхньою «потенційною безглуздістю і комбінаційно гровою цінністю» (Бодрийяр, 2006, с. 147). Ситуація, що склалася, дозволила багатьом авторам зробити висновок про кінець історії мистецтва, про його відмову від «сакральних витоків» (Вейдле, 1996), втрати «естетичної сутності» (Бычков, & Маньковская, 2011, с. 62), про тотальну ревізію його онтологічних засад.

У той же час з усією повнотою очевидності продовжують існувати і традиційні форми мистецтва, бо й для сучасної культури актуальним є досвід минулих епох. Тут ми мову ведемо не про насильницьку «реанімацію» мистецької спадщини, але про її реальну затребуваність і про його повсюдно поширеність та залученість у глобальний процес створення нової художньо-інформаційної картини світу.

Техногенна цивілізація зумовила створення єдиного комунікативного простору, де немає меж і кордонів. Художня картина світу сьогодні безпрецедентно строката, багатолика і багатомовна. Вона відображає розширення тимчасових і географічних меж, синтез безмежних технічних і творчих можливостей, подолання культурних (естетичних, моральних, релігійних, політичних) бар'єрів і кордонів. Подібного обсягу художньої пам'яті не знала жодна із попередніх епох.

У цьому контексті особливого значення набуває питання про роль класичної мистецької спадщини в сучасній культурі, про можливості та межі її впливу на ключові аспекти процесу глобалізації.

Поняття «класика», «класичний», як відомо, вільні від термінологічної строгості й мають широкий діапазон тлумачень. Сьогодні говорять про класику не лише по відношенню до інтелектуальних сфер творчості: поняття широко поширене в побуті (до курйозних «класичних капців», «класичного майонезу», «класичних цукерок»). Серед різних прочитань класичної парадигми мистецтва визначальними є, з одного боку, її історично локальне вимірювання (як позначення епох і стилів) і, з іншого, її над часовий вимір як установка на досконалість, визнання високої значимості художнього твору.

У колосальному обсязі художньої пам'яті, при залученні незліченної безлічі зразків мистецтва в актуальний смисловий простір найпринциповішим є «вертикальний» вимір класичної парадигми – розуміння як «класики» якогось «резервуара» позитивного досвіду, як сукупності найзначущих, перевірених часом художніх творів. Характерно, що виявлення сутності мистецтва в різні епохи засноване на апеляції до його авторитетних зразків, що відповідають таким визначенням, як «маніфестація істини в чуттєвій формі» (Гегель, 2001), «Абсолютне, що фіксується у відображенні» (Шеллінг, 1999).

Визначаючи параметри класичної парадигми мистецтва, слід підкреслити, що приналежність до класики сьогодні не ангажована будь-яким видом мистецтва, жанром або стилем (ми говоримо про класичну драму і класичну симфонію, класику джазу і рок-музики, класику мультиплікації тощо). Кожна видова або жанрово-стильова сфера базується на тому фундаментальному пласті художнього досвіду, де мистецтво підтримує непорушну сталість, тотожність собі самому. У цьому розрізі вся динаміка розвитку мистецтва постає двоєдиним процеем кристалізації художнього досвіду у найзначніших, досконалих творах епохи й одночасно поновлення та подолання традиції. Класик музики ХХ століття, композитор «тисячі стилів», І. Стравінський стверджував, що «з традицією відновлюють «ланцюжок», щоб творити щось принципово нове. Традиція забезпечує, таким чином, безперервність творчості» (Стравинский, 1973, с. 37). Історична перспектива з неодмінним визнанням «вихідного авторитету» (за висловом Ш.-О. Сент-Бева) (Сент-Бев, 1970) є одним із найважливіших умов формування й пріоритетів класичного мистецтва.

Разом із тим проблема класики несвідомих до питання про збереження культурної спадщини. Говорячи про безсмертні твори мистецтва, не варто забувати, що поняття «класика» не допускає ставлення до неї як до якоїсь даності, що знаходиться «поруч із нами на зразок будь-якого вже звичному і байдужим явища культури» (Хайдеггер, 1987, с. 310). Так само ми далекі від справжнього і сприйняття класики як нормативного інформаційного поля, коли «орієнтуємося лише на освіту, на досягнення колишнього знання» (Хайдеггер, 1987, с. 310).

Тотальна критика сучасних мистецьких подій та академічна «зарозумілість» по відношенню до актуального досвіду з позиції класики, її «охорона», заснована на ставленні до неї як до догмату, до святилища, за-

бобонне благоговіння також сьогодні недоречні. «Культ не лише паралізує здатність критичного судження, а й закриває очі на сам об'єкт поклоніння» (Климовицький, 1990, с. 130).

Значимість високих творів мистецтва полягає не в їхній «музейній» цінності, а й у здатності бути неминущим критерієм, вихідною позицією, якоюсь точкою відліку в розумінні основ художнього процесу.

Атрибутами класики, перевіреними часом, залишаються краса й гармонія. Властива класичної парадигмі установка на досконалість, цілісність і завершеність відображає спрямованість художника до «досвіду світового порядку» та передбачає відчутність у творі «духовної сили, що все упорядкову» (Гадамер, 1991, с. 241).

Класичне мистецтво «моделює реальність, збігається з поняттям прекрасного», стверджує Г. Гегель (Гегель, 2001, с. 460). Але краса тут ні якою мірою не збігається із заграванням та аттрактивністю. Вона відображає свободу й «наочність духу», тотожність сенсу й тілесності, вища єдність абсолютного і реального.

Класичне мистецтво в глобальному світі суб'єктивне – ті якості, що притаманні творам В. Моцарта й О. Пушкіна, Ф. Кафки і Б. Шенберга, Ф. Достоєвського та А. Шнітке. Характерна для класики «установка» на ясність, завершеність, досконалість» (Гегель, 2001, с. 460) реалізується у внутрішній злагодженості елементів у побудові цілого, що також є надзавданням різних жанрових і стильових сфер.

Визнаний класичним твір серед інших хрестоматійних якостей повинен мати єдність загального й унікального, смисловою невичерпністю та водночас змістовною і структурною конкретністю – символічною ємністю, заснованою на розумінні символу як «багатоаспектність в небагатьох знаках», як визначив його О. П. Флоренський. У символічній глибині – таємниця життєздатності класики, її адаптивної і адаптуючої можливостей, сила духовного впливу на різні покоління людей. Проте це не означає, що класика – це підручник життя або керівництво з правильного вибудовування культурного простору. Найголовніша її функція – це «дослідження життя» (Кошелев (ред.), 1994, с. 438), напружений духовний досвід, який дозволяє людині долучитися до неї, розширити свій особистий простір і зробити своє життя досконалішим.

На сьогоднішній день експериментальні іронічні ігри з класикою, з одного боку, й перетворення її в елемент комфорту і престижу – з іншого, стали тим випробуванням, в якому доводиться (або ставиться під сумнів) не доводиться життєздатність художніх творів минулого. Хоча проблема набагато глибша: вона полягає в перевірці «іммунітету» культури в цілому – іммунітету до рутини, безкультурності й вульгарності. Окремі дослідники для аналізу змін, що відбуваються сьогодні в культурі, застосовують термін сучасної медицини «трансфекція» – вбудовування чужорідних клітин в «господарську», що приводить до непередбачуваних наслідків.

Якщо імунітет організму ослаблений, то неминучі «зараження» й наступна мутація. Якщо в культурі, що атакується «Медіавірусом», відсутні міцні традиції, то вона не в змозі чинити опір руйнівним тенденціям.

Таким чином, у руслі проблеми існування класичного мистецтва в інформаційному просторі поняття «трансфекція» набуває нового смислу й тлумачення. Класичні твори з їхньою здатністю конституювати мистецтво з його достовірними й необхідними якостями дійсно можуть створити культурний імунітет, сформувати адекватне ставлення до найекстравагантніших експериментів і «фривольних» жартів артистичної свідомості, навчити відрізняти мистецтво від спекуляції, художнє відкриття від трюку. Як бачимо, в метастилевому значенні класики, що розуміється як синонім фундаментальності й академізму, укладена стратегія протистояння процесам стереотипізації і баналізації свідомості засобами інформаційних комунікацій.

Список використаних джерел

- Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. Москва : Культурная революция; Республика, 2006. 269 с.
- Бычков В., Маньковская Н. Искусство техногенной цивилизации в зеркале эстетики. *Вопросы философии*. 2011. № 4. С. 62–72.
- Вейдле В. Умирание искусства. Размышления о судьбе литературного и художественного творчества. *Санкт-Петербург* : Аксиома, Мифрил, 1996. 450 с.
- Гадамер Г. Искусство и подражание. *Актуальность прекрасного*. Москва : Искусство, 1991. С. 228–242.
- Гегель Г.-В.-Ф. Лекции по эстетике : в 2 т. *Санкт-Петербург* : Наука, 2001. Т. 2. 603 с.
- Кант И. Критика способности суждения. *Санкт-Петербург* : Наука, 2001. 512 с.
- Климовицкий А. Бетховен и традиция. (К вопросу о феномене музыкальной наследственности). *Музыка. Язык. Традиция. Проблемы музыкознания*. Ленинград, 1990. Вып. 5. С. 125–141.
- Клэр Ж. Зияющие высоты культуры. *Искусство или мистификация? = Art ou mystification? : восемь эссе*. Москва : Русский миръ, 2012. С. 11–27.
- Лотман Ю. М. и тартуско-московская семиотическая школа : сборник / сост., ред. А. Д. Кошелев. Москва : Гнозис, 1994. 547 с.
- Сент-Бев Ш. О. Литературные портреты. Критические очерки / пер. с фр., вступ. статья и коммент. М. С. Трескунова. Москва : Худож. лит., 1970. 584 с.
- Стравинский И. Статьи и материалы. Москва : Композитор, 1973. 527 с.
- Хайдеггер М. Исток художественного творения. *Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.* Москва : Изд-во МГУ, 1987. С. 319–449.
- Шеллинг Ф. Философия искусства. Москва : Мысль, 1999. 680 с.

References

- Bodriiia Zh. (2006). *Obshchestvo potrebleniia. Ego mify i struktury [Consumer society. His myths and structures]*. Moskva: Kulturnaia revoliutiia; Respublika [in Russian].

- Bychkov V., & Mankovskaia N. (2011). *Iskusstvo tekhnogennoi tsivilizatsii v zerkale estetiki* [The art of technological civilization in the mirror of aesthetics]. *Voprosy filosofii* [Philosophy Issues], 4, 62-72 [in Russian].
- Gadamer G. (1991). *Iskusstvo i podrazhanie* [Art and imitation]. In *Aktualnost prekrasnogo* [The relevance of beauty] (pp. 228-242). Moskva: Iskusstvo [in Russian].
- Gegel G.-V.-F. (2001). *Lektsii po estetike* [Lectures on aesthetics] (Vol. 2). Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].
- Kant I. (2001). *Kritika sposobnosti suzhdeniia* [Criticism of judgment]. Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].
- Khaidegger M. (1987). *Istok khudozhestvennogo tvoreniia* [The source of artistic creation]. In *Zarubezhnaia estetika i teoriia literatury XIX-XX vv.* [Foreign aesthetics and theory of literature of the XIX – XX centuries] (pp. 319-449). Moskva: Izd-vo MGU [in Russian].
- Kler Zh. (2012). *Ziiaushchie vysoty kultury* [The gaping heights of culture]. In *Iskusstvo ili mistifikatsiia? = Art ou mystification? : vosem esse* [Art or hoax? = Art ou mystification? : eight essays] (pp. 11-27). Moskva: Russkii mir [in Russian].
- Klimovitskii A. (1990). *Betkhoven i traditsiia.* (K voprosu o fenomene muzykalnoi nasledstvennosti) [Beethoven and tradition. (On the issue of the phenomenon of musical heredity)]. In *Muzyka. Iazyk. Traditsiia. Problemy muzykovedeniia* [Music. Language. Tradition. Problems of musicology] (Vol. 5. pp. 125-141). Leningrad [in Russian].
- Koshelev A. D. (Ed.). (1994). *Lotman Iu. M. i tartusko-moskovskaia semioticheskaia shkola* [Lotman Yu. M. and the Tartu-Moscow semiotic school]. Moskva: Gnozis [in Russian].
- Sent-Bev Sh. O., & Treskunov M. S. (Trans.). (1970). *Literaturnye portrety. Kriticheskie ocherki* [Literary portraits. Critical essays]. Moskva: Khudozh. lit. [in Russian].
- Shelling F. (1999). *Filosofia iskusstva* [Philosophy of art]. Moskva: Mysl [in Russian].
- Stravinskii I. (1973). *Stati i materialy* [Articles and materials]. Moskva: Kompozitor [in Russian].
- Veidle V. (1996). *Umiranje iskusstva. Razmyshleniia o sudbe literaturnogo i khudozhestvennogo tvorchestva* [The dying of art. Reflections on the fate of literary and artistic creation]. Sankt-Peterburg: Aksioma, Mifril [in Russian].

УДК 316.76:004

ВОЩЕНКО Вікторія Юріївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

«СУСПІЛЬСТВО ЕКРАНА» ЯК ВАРІАЦІЯ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Ми живемо в епоху постмодерністської реальності, яка не піддається спробам її змінити та не укладається в жодні теоретичні схеми. Постмодернізм можна розуміти як свого роду культурний настрій із властивою йому відсутністю всіляких абсолютів, постійних констант або фундаментів. Крім цього, найновіші аудіовізуальні й комп'ютерні технології сприяють створенню у свідомості споживача інформації ілюзії, що сприймається й відчувається як достовірна та реальна подія, яка замінює дійсність. Культуру постмодернізму можна назвати також візуальною; вона виражається в наочних образах та охоплює дослідження теорії кіно, теорії телебачення, відеоігор, коміксів, образотворчого мистецтва, перформативних мистецтв і нових медій, реклами в Інтернеті, і будь-яких інших носіїв, де вирішальну роль відіграє візуальний компонент.

Одна з головних особливостей сучасної візуальної культури полягає в тому, що нас постійно звідусіль оточують екрани, пропонуючи статичну чи динамічну інформацію у формі зображень, яка є важливою або незначною, проте здійснює вплив на людську життєдіяльність та сприйняття навколишньої дійсності. Характеризуючи сучасну епоху, можна говорити про «суспільство екрана», яке виникло внаслідок розвитку інформаційних технологій і постмодерністської культури. Майже всі сучасні цифрові пристрої та дивайси мають екрани: комп'ютери, мобільні телефони, смартфони, планшети, телевізори, букрідери, банкомати, фотоапарати, відеокамери тощо. Однак сприйняття візуальних об'єктів на екрані та сприйняття візуальних об'єктів безпосередньо істотно відрізняються. Наприклад, коли ми розглядаємо об'єкти не на екрані, а в реальному житті, то наше візуальне поле виглядає як розтягнений на 180 градусів еліпс, що має розмиті краї. До того ж наші очі, голуб і все тіло постійно перебувають у рухові, внаслідок чого ми не дивимося на світ лише з однієї статичної точки зору: ми бачимо об'єкти з багатьох різних точок зору, які також увесь час змінюються, що свідчить і про динамічну природу нашого візуального сприйняття, і про його поліперспективність. Натомість, як тільки ми беремо в руки, наприклад, фотоапарат або ж дивимося на екран ноутбука, то одразу стикаємося з чимось геть іншим, адже фотоапарат і екран ноутбука пропонують нам фронтально поглянути на обмежену пласку поверхню, на якій візуально репрезентовано об'єкти, і яка нео-

дмінно має рамку. Завдяки рамці будь-який екран (комп'ютерний монітор, телеекран, дисплей банкомата тощо) активно захоплює увагу глядача та водночас відсікає як неважливе, невидиме і безсенсове все, що перебуває за його межами, тобто за межами рамок. Рамка як один із головних елементів будь-якого екрана в сучасних цифрових пристроях не є новацією, адже картини європейських художників від епохи Ренесансу й дотепер зазвичай мають обрамлення, а тому сучасні екрани по суті паразитують на принципах побудови класичної європейської картини, яка традиційно розглядалася як «відкрите вікно» (італ. *finestra aperta*) в інший простір. Не випадково європейські художники постійно на задньому плані своїх картин зображали відкрите вікно, крізь яке видно пейзаж.

Формат екрана, як і формат кадру у фотографії і кіно, має визначені пропорції, тобто співвідношення висоти до ширини (співвідношення сторін), оскільки екран і кадр є прямокутними. Кількість цих форматів обмежена. Наприклад, усі кінофільми, зняті до 1960-х років, мали формат 4:3. Цей же формат продовжував домінувати в наступні десятиліття та був стандартним для телеекранів у минулому, тобто до початку цифрової епохи. Навіть перші комп'ютерні монітори мали такий формат. У сучасних же телевізорах, комп'ютерних моніторах і цифрових пристроях (ноутбуках, смартфонах, планшетах тощо) домінують формати 16:9 і 21:9.

Усі ці три види формату екрана та кадру по-різному показують нам людей і предмети: формат 4:3 явно тяжіє до квадрату, а тому відсікає все зайве по боках, що добре підходить для візуальної репрезентації однієї людини чи предмета близьким або середнім планом. Однак для показу зблизька кількох людей, групи людей або ж загального плану пейзажу формат 4:3 неефективний. Очі людини розташовані на одній горизонтальній лінії, а тому поле її зору наближається до 2:1. Щоб наблизити форму кадру до природного поля зору людей (і таким чином посилити візуальне сприйняття зображення на екрані), був уведений стандарт 16:9, що майже відповідає так званому «золотому перетину», який вважається співвідношенням найвідповіднішим естетичному сприйняттю зображення. Формати 16:9 і 21:9 як раз більш ефективні для таких завдань, вони потрапили на екрани телевізорів з кінозалів, де традиційно використовувався широкоформатний кадр.

Інша важлива відмінність між безпосереднім візуальним сприйняттям і розгляданням об'єктів на екрані полягає в тому, що під час безпосереднього сприйняття ми часто бачимо об'єкти нечітко, фрагментарно та розмито, оскільки постійно рухаємося, а чимало об'єктів розташовано від нас на значній відстані або ж їх частково затуляють інші об'єкти (таке явище називається «оверлепінг»). А ось візуальні об'єкти на екрані зазвичай перебувають прямо перед нами та їх досить чітко видно. Завдяки вказаним факторам сучасні вчені говорять про те, що сприйняття зображень на екрані є особливим: це *immersion*, повна проекція у віртуальний простір

на екрані, внаслідок чого дистанція між глядачем і тим, що він бачить, цілком зникає, як і поділ на суб'єкт та об'єкт.

Жан Бодріяр писав, що сприйняття образів на екрані є особливим, бо це втілення нематеріального фетишизму. Люди, що використовують нові інформаційні технології, цілком ними поглинені: це зникнення дихотомії суб'єкт/об'єкт. Колись ми жили в уявному світі дзеркала, роздвоєння, театральних підмостків, який для нас був не властивий та чужий. Сьогодні людина живе в уявному світі екрана, інтерфейсу, подвоєння, суміжності, мережі. Всі машини є екранами, внутрішня активність індивідів перетворилася на інтерактивність екранів, інформація з яких не призначена для глибокого вивчення, а лише для негайного сприйняття, що супроводжується обмеженням змісту та коротким замиканням полюсів зображення. У суспільстві екрана не існує свободи та вибору, немає можливості прийняття остаточного рішення; останнє, пов'язане з мережею, екраном, інформацією та комунікацією, є серійним, частковим, фрагментарним, нецілісним (Бодріяр, 2000, с. 8187).

Події, зображувані в сучасних фільмах, виглядають набагато більш «реальними», захопливими, насиченими і динамічними, ніж наше повсякденне життя. Тому діти, підлітки та молодь тепер хочуть, аби їхнє життя нагадувало кіно. Образ завжди несе з собою загрозу заповнити уяву, зачарувати, заспокоїти чи, навпаки, відволікати, що в обох випадках призводить до послаблення критичної думки, яка передбачає здатність до абстрактного мислення, до концентрації (Брюховецька, 2018). Ще у 1915 р. німецький дослідник Пауль Вегенер та американський учений Вейчел Ліндсей обґрунтували та довели, що на глядача, який дивиться фільм, впливає сила та краса зорового образу. Отже, кіно має зображальну природу. В. Ліндсей пов'язував кіно з пластикою, із зображальними мистецтвами та наголошував, що на композицію кадрів впливають давно існуючі живописні, скульптурні, архітектурні концепції. Він також стверджував, що кінематограф породжує новий тип культурної свідомості, а тому кіно – це просто втілений міф, «колективне сновидіння», здатне повернути людству втрачену ним спільність мети та інтересів.

Аби досягти відчуття реальності свого життя, сучасні люди прагнуть зафіксувати його у візуальних зображеннях (фото, відео), які покликані гарантувати реальність того, що було і що є. За допомогою екрана образ можна відтворити, а отже й пережити знову емоції, пов'язані з подіями, що зберігаються за допомогою цифрових пристроїв.

Люди, які мають фото- або відеокамеру (зокрема і вбудовану в мобільний телефон чи смартфон), фіксують на неї всі знаменні події свого життя: дні народження, зустрічі з друзями, туристичні поїздки, концерти, пригоди, приколи і т.д. Просто пам'ятати про ці події тепер недостатньо: нашу пам'ять заміщують візуальні зображення, які ми колекціонуємо.

Отже, бурхливий розвиток інформаційних технологій, утвердження постмодерністської моделі світобачення призвели до появи візуальної

культури, що сфокусована на візуальних образах і є повсякденним середовищем життя сучасної людини. Вона стає способом життєдіяльності індивідів, для якого характерні висока швидкість виробництва та споживання візуальної продукції, домінування візуальних медіа у всіх сферах повсякденності, послаблення критичного мислення, екранність. Тому є сенс досліджувати появу так званого «суспільства екрана», яке є варіантом та проявом візуальної культури постмодернізму.

Список використаних джерел

- Бодрийяр Ж. Ксерокс и бесконечность. *Прозрачность Зла*. Москва : Добросвет, 2000. С. 75–87.
- Брюховецька О. В. Візуальний поворот у культурі і культурології. 2018. URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15232/Briukhovetska_Vizualnyi_povorot_u_kulturi_i_kulturolohii.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Теорія і теоретики кіно. 2010. URL: https://pidruchniki.com/86803/kulturologiya/teoriya_teoretiki_kino

References

- Bodriiia Zh. (2000). Kseroks i beskonechnost [Xerox and infinity]. In *Prozrachnost Zla [Transparency of Evil]* (pp. 75-87). Moskva: Dobrosvet [in Russian].
- Briukhovetska O. V. (2018). *Vizualnyi povorot u kulturi i kulturolohii [A visual twist in culture and cultural studies]*. Retrieved from:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15232/Briukhovetska_Vizualnyi_povorot_u_kulturi_i_kulturolohii.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Teoriia i teoretyky kino [Film theory and theorists]. (2010). Retrieved from: https://pidruchniki.com/86803/kulturologiya/teoriya_teoretiki_kino [in Ukrainian].

УДК 793.3:070

[orcid.org/ 0000-0002-0434-0614](https://orcid.org/0000-0002-0434-0614)

ГРОМЦЕВ Роман Сергійович

аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА У СВІТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Танець як вид мистецтва в кожному нову епоху живе особливим життям, розкриваючись по-різному в залежності від світогляду цієї епохи і тих завдань, які вона ставить перед художньою творчістю. У цьому відношенні він має спільну долю з усіма сферами культури в цілому, які відображають основні тенденції часу в своїх творах (Садикова, 2014, с. 70)

З історичної точки зору кожен танець можна назвати сучасним, адже він відображає тенденції свого часу формування та існування. Сучасний танець – модний і актуальний для свого часу. Однак, термін «сучасний танець» або «сучасна хореографія» нині не має чіткого визначення та розглядається різними хореографами, мистецтвознавцями і критиками у різних варіантах. Також серед хореографічної спільноти дане поняття вживається за наявності різного смислового навантаження (Поповичев, & Усачев, 2017, с. 71).

Залежно від контексту використання, в ході свого становлення і розвитку сучасна хореографія сформувалася як широке поняття, яке розглядається з двох сторін:

- перший варіант – сучасна хореографія як комплекс танцювальних напрямків, спектр якого включає в себе вуличні (hip-hop, break-dance, c-walk, crump, street dance тощо), клубні (go-go, jazz-funk, vogue, teak-tonic тощо), сценічні форми так званого «вільного танцю» сучасності і його похідних (modern, jazz, contemporary dance, contemporary jazz тощо), а також експериментальну хореографію;

- другий варіант – танцювальні стилі сучасності, засновані на комплексі технік ритмопластичного танцю Марти Грем, Хосе Лімона, Мерса Каннінгема, Лестера Хортон, доповнені психосоматичними тренінгами і синтезом елементів усталених танцювальних систем – modern, jazz, contemporary dance, contemporary jazz, afro-jazz , техніка Ga-Ga, контактна імпровізація тощо (Поповичев, & Усачев, 2017).

Формування сучасної хореографії розпочалося ще наприкінці 40-х – початку 50-х років ХХ ст., коли хореографи почали шукати індивідуальність, заперечуючи можливості сцени. Простором для втілення танцювальних образів ставали найбільш незвичайні місця: вулиця, парк, площа тощо. У мистецтві другої хвилі популярності набуває авангард. Так з'явилися зовсім нові форми танцювального дії:

- інсталяція (анг. installation – установка, розміщення, монтаж) – художньо-смисловий танцювальний простір, наповнений різними об'єктами (предметами побуту, творами мистецтва, людьми тощо), поєднання і переміщення яких неординарне, але змістовне в аспекті символізму;

- хепенінг (англ. happening – трапляється, відбувається) – театральна вистава парадоксального характеру, в якій оточення і учасники змішуються й діють поза логікою;

- енвайромент (англ. environment – оточення, подія) – просторова композиція, створена автором або колективом авторів, виражена як реальне оточення;

- перформанс (англ. performance – гра, уявлення, виступ), яке визначилося як рівноправне синтезування різних видів мистецтв у вигляді епатажної дії, структурованої певною концепцією або правилами автора; перформанс також використовується в побуті як загальне поняття для визначення авангардних форм мистецтва (Поповичев, & Усачев, 2017).

У зв'язку з цим, можемо стверджувати, що сучасні танці – досить розлоге поняття, що об'єднує всі модні танцювальні течії кінця ХХ – початку ХХІ ст., весь культурний пласт, що має відношення до даного руху. Наприкінці ХХ ст. зміни торкнулися якості танцювального виконання. Зросла ступінь ритмічності, з'явилися танці на основі надзвичайно ритмічної музики Африки та Латинської Америки, танці стали швидшими та динамічнішими. Термін «сучасні танці» використовується на означення широкого кола танцювальних зразків кінця ХХ – початку ХХІ століття, що досить умовно розподіляють на вільний танець (модерн, джаз, контемпорарі, імпровізація), вуличні танці (хіп-хоп та похідні форми), клубні (гоу-гоу, клубна сальса, беллі-денс та ін.). Зустрічається диференціація на джаз, модерн танець і стріт денс (Небесник, 2018, с. 348–349).

Сучасний танець в цілому орієнтований на медіасередовище – на те, щоб бути більш видовищним, цікавим у візуальному плані. Танцюристи часто ставлять танець саме з тим розрахунком, що його знімуть на відеорекамеру і викладуть відеозапис до Інтернету. І в той же час, комерційна спрямованість виливається в полегшення танцювального тексту для сприйняття більшості людей (проста техніка, рясна жестикуляція, використання стереотипів). Популяризація сучасного танцю націлена на досягнення величезного успіху, тому вживає всіх можливих засобів, від яких це залежить: використання поширених мелодій, відомих образів і сюжетів, нехитрих пародійних планів тощо (Садикова, 2014, с. 66).

Як зауважує Д. А. Садикова, «сучасний танець у всіх його напрямках можна розглядати як феномен медіакультури, або медіафеномен, так, наприклад, в масовій культурі значне місце займає комерційна хореографія. Вона являє собою танцювальні постановки, спеціально створені для фільмів, реклами, модних показів, музичних відеокліпів і різних телевізійних шоу» (Садикова, 2014, с. 66).

Найбільш популярними в комерційній хореографії є некласичні стилі танцю, а саме «вуличний» танець, або стріт-денс (street dance), який об'єднує відразу кілька сучасних танцювальних стилів (хіп-хоп, хаус, попінг, локінг, крамп тощо). Вуличні танці виникли за межами танцювальних закладів (на вулиці, в освітніх закладах, у нічних клубах). Сучасний вуличний танець став наслідком тих трансформацій культурного простору, які відбувалися протягом останніх десятиліть. Постмодерністські тенденції вплинули на систему засобів пластичної виразності в танці. Культура демонструє сильне прагнення до візуального виразу та до масовості. Танцюристи використовують існуючі рухи різних танців і вигадують нові, створюючи власний стиль, імпровізуючи. До вуличних танців відносять Нір-Нор і Функ-стилі, які почали з'являтися в США в 1970-х і все ще існують і розвиваються з Нір-Нор культурою – Break Dance, Popping, Locking, NewStyle, Krump, C-walk, DnB (drum and bass step) та ін. (Небесник, 2018, с. 349).

Таким чином, можемо констатувати, що особливостями танцювального мистецтва у світі інформаційних технологій є його медійність, адже медіакультура підсилює роль візуального, що породжує відповідні характеристики сучасних проєктів, в яких танець прагне до видовищності і створення відомих образів, які транслуються ЗМІ. Вимога популяризації, яка проникла в танець в період засилля інформаційних технологій, також призвела до значних змін – він перетворився на комерційний проєкт, орієнтований на масове виробництво.

Список використаних джерел

- Небесник А. В. Студії сучасного танцю в Україні кінця XX – початку XXI століття. *Мистецтвознавчі записки*. 2018. Вип. 33. С. 346–351.
- Поповичев А. В., Усачев Ю. Ю. Особенности форм художественного произведения на материале современного танца. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-form-hudozhestvennogo-proizvedeniya-na-materiale-sovremennogo-tantsa>
- Садыкова Д. А. Танец в пространстве современной культуры : дисс. ... канд. культурологи : 24.00.01. Санкт-Петербург, 2014. 130 с.
- Садыкова Д. А. Танец как феномен медиакультуры. *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета*. 2014. Сер. 6, вып. 4. С. 70–75.

References

- Nebesnyk A. V. (2018). *Studii suchasnoho tantsiu v ukraini kintsia XX – pochatku XXI stolittia* [Studios of modern dance at an ukraini end XX – to beginning of XXI age.]. *Mystetstvoznavchi zapysky* [Study of art messages], 33, 346-351 [in Ukrainian].
- Popovichev A. V., & Usachev Iu. Iu. (2017). *Osobennosti form khudozhestvennogo proizvedeniia na materiale sovremennogo tantca* [Features of the forms of art-work on the material of modern dance]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-form-hudozhestvennogo-proizvedeniya-na-materiale-sovremennogo-tantsa> [in Russian].
- Sadykova D. A. (2014). *Tanets v prostranstve sovremennoi kultury* [Dance in the space of modern culture] (Doctoral dissertation). Saint-Petersburg [in Russian].
- Sadykova D. A. (2014). *Tanets kak fenomen mediakultury* [Dance as a phenomenon of media culture]. *Vestnik Sankt-Petersburgskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of St. Petersburg State University], 6, 4, 70-75 [in Russian].

УДК 316.7

orcid.org/ 0000-0002-5292-1122

ЛЕБЕДИНСЬКА Ірина Вадимівна

кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

КУЛЬТУРА ЯК ДИСКУРС

Наприкінці ХХ ст. у Західній Європі та США певного поширення набув міждисциплінарний дискурс, відомий під назвою «радикальний конструктивізм». Головне положення конструктивізму полягає у припущенні, що об'єктивна реальність є лише результатом людського спілкування, а дійсність, з якою ми маємо справу, є дійсністю другого порядку, й конструюється вона шляхом приписування, «накидання» смислів. Ця ідея є не новою. Лінгвістичний поворот у європейському мисленні, біля витоків якого стояв Л. Вітгенштейн з відомою фразою про те, що «із того, що мені — або всім — здається, що це так, не виходить, що це так і є. Ця дійсність другого порядку є результатом комунікації. Сама соціалізація заснована на комунікації». Сучасні прихильники конструктивізму (К. Джерджен, Дж. Нельсен) підкреслюють соціальну умовність та контекстуальність знання; заперечують ідею можливості нейтральної, незацікавленої перспективи; поділяють ідеї обтяжливості істини владними стосунками. «Кожна людина у такому контексті інтерпретується як культурно та історично локалізована, а отже, соціально сконструйована існуючими в суспільстві наративами, які підтримують реальність (або квазіреальність) її існування» (Лебединська, 2012, с. 138).

Терапевтична модель конструктивізму з метою досягнення терапевтичного ефекту передбачає не традиційне відновлення «правильного світогляду», який базується на цілій низці методологічних припущень, принципів, установок, а пропонує техніки переосмислення та реінтерпретації досвіду людини, які, можливо, призведуть до появи спонтанної наративної ідентичності, рефлексія над якою відкриє нові можливості і перспективи у побудові автобіографічного наративу (П. Ватцлавик, Дж. Фридман, Дж. Комбс).

Лінгвістичний поворот призвів також до не менш важливих методологічних змін й у розумінні таких базових філософських понять як історія, час, простір, культура тощо. Усвідомлення кінця ери християнського розуміння часу як кумулятивного лінійного процесу нарощування культурних значень обернулося метафорою «мережа» та появою ідеї мережевої онтології (Б. Латур).

За визначенням головним ресурсом інформаційного суспільства є знання. Проте в сучасному світі, і на це звернув увагу ще А. Моль, фактура «екрану знань» все більше стає схожа на повсть: знання складаються з розрізнених уривків, пов'язаних випадковими стосунками близькості

за часом засвоєння, за співзвучністю або асоціацією ідей. Ці уривки не утворюють структуру, проте вони володіють силою зчеплення, яка не гірше старих логічних зв'язків надає екрану знань певну щільність і компактність... Сучасна культура у А. Моля отримала назву мозаїчної, а формування знань вчений запропонував вважати результатом не отриманої освіти, а функціонування засобів масової комунікації (Моль, 2008, с. 44).

В річищі традиції, започаткованої А. Модем, знаходиться й інтерпретація феномена культури як «мережі значень» (Дж. Александер, К. Гірц) або як «практик означування» (В. Уільямс), які фактично ототожнюють поняття «культура» і «дискурс», і пропонують інтерпретувати термін «дискурс» як постлогоцентричну інтерпретацію культури.

Ця важлива тенденція у розумінні феномена культури у сучасному гуманітарному дискурсі, яку поділяє все більша кількість дослідників, базується на тлумаченні культури як гіпертексту, множинній квазі (лат. *quasi* неначе, нібито) реальності, що є дискурсивним результатом лінгвістичного повороту в європейському мисленні, який фактично поставив під сумнів існування меж між мовною та онтологічною реальностями. Адже розвиток людини, яка говорить і проживає власне життя на символічному рівні існування, відбувається завдяки тому, що вона від народження включена у символічну систему, самореалізується в ній, переживає її вплив на себе, а також конститує її. «Віддавши себе владі символічно-опосередкованих програм... людина буквально мимоволі сама себе створила» (Гірц, 2004, с. 60). Медіатором або «символічним третім» (Ж. Лакан), тобто посередником між людьми, у символічному світі є знак. Він замінює відсутність реального об'єкту, та у цьому посередництві полягає його головний функціональний смисл та роль у культурі. Оскільки знак є лише маркером і посередником, його розуміння не є можливим поза певною системою зв'язків. Такою системою зв'язків є значення. Щоб отримати значення знаку, його необхідно розмістити відносно інших знаків.

Як предмет уяви, переживання та інтерпретації наші знання, можливості, майбутнє, стосунки зі світом, з іншими людьми та із самими собою можуть бути ідентифікованими тільки завдяки значенням, які можна визначити, слідом за Е. Гусерлем, як зрозумілий спосіб взаємодії з предметністю, як відношення, що формується як наслідок і результат певного досвіду взаємодії. Значення і предмет, за Е. Гусерлем, ніколи не можуть бути тотожними, проте значення – це форма, завдяки якій модулюється предмет пізнання та переживання.

Якщо класична картезіансько-кантівська традиція тлумачить головну функцію свідомості по встановленню предметних зв'язків як таку, що має домовний характер, то дискурсивні методологи укоріненість свідомості в мовних структурах розглядають як умову можливості інтенціональності. Одним із методологічно важливих положень конструктивізму є настанова тлумачити фундаментальні структури реальності як проєкції мови. В цій

парадигмі значення конструюються дискурсивно і саме наша мова визначає те, що і як ми розуміємо в тому числі і під фундаментальними структурами нашого буття. У цьому контексті традиційні для наук про культуру запитання про те, як з'являються та функціонують ті або інші культурні артефакти, трансформувалися у питання про те, що означають ці артефакти, як і чому вони набувають певних значень та чому саме такі значення ми їм приписуємо. Дискурсивні методологи визначають дискурсивні практики як процес становлення та конструювання значень, які утворюють дискурсивний порядок і є результатом власного розвитку. У такому контексті історія культури, яка традиційно сприймалася як безперервна послідовність реальних подій та ситуацій, перетворюється на фрагмент розгортання дискурсивної практики. «У цій версії інтерпретація історії культури стає результатом абстрагуєми реальність текстуальних практик і підкорюється руху смислоутворення. Саме логіка смислового розгортання відбирає і перетасовує події, ситуації, персонажі та їхні вчинки і вибудовує смислову квазіцілісність історії культури. У цій версії працюють закони смислоутворення, на підставі яких відбуваються семантичні зсуви: щось важливе витискається, щось переписується, чомусь віддається перевага, проблемні ситуації перетворюються на альтернативні, випадкові фрагменти на значимі епізоди, одні проблеми віддаляються і навпаки наближуються та прискорюються інші. Так, минуле, побудоване як часова послідовність, стає історією або плотом (plot – Х.Уайт), смисловий порядок якого залежить не від реальних подій, а від дискурсивного контексту» (Лебединська, 2015, с. 52).

Чи можемо ми тлумачити розуміння культури як дискурсу дискурсивним результатом розвитку інформаційного суспільства? Нам це здається очевидним. Адже одним із важливих висновків розвитку інформаційного суспільства стає висновок про те, що «історія культури це історія мови».

Список використаних джерел

- Гирц К. Інтерпретація культур. Москва : РОССПЭН, 2004. 560с.
Лебединська І. В. Ідентичність і культура. Досвід психологічної інтерпретації. Київ : Золоті ворота, 2012. 278 с.
Лебединська І. В. Типізація як шлях становлення культурних практик само проєктування. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 11, вип. 9. С. 50–61.
Моль А. Социодинамика культуры / предисл. Б. В. Бирюкова. изд. 3-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 416 с.

References

- Girts K. (2004). *Interpretatciia kultur [Interpretation of crops]*. Moskva: ROSSPEN [in Russian].
Lebedynska I. V. (2012). *Identychnist i kultura. Dosvid psykhologichnoi interpretatsii [Identity and culture. Experience of psychological interpretation]*. Kyiv: Zoloti vorota [in Ukrainian].

- Lebedynska I. V. (2015). Typizatsiia yak shliakh stanovlennia kulturnykh praktyk samo proektuvannia [Typing as a way of becoming cultural practices is designing itself]. *Aktualni problemy psykhologii [Actual problems of psychology]*, 11, 9, 50-61 [in Ukrainian].
- Mol A. (2008). *Sotciodynamika kultury [Sociodynamics of culture]* (3rd ed.). Moskva: Izdatelstvo LKI [in Russian].

УДК 316.772.5:008

ЛУГОВСЬКИЙ Олександр Васильович
аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ЦИФРОВА КУЛЬТУРА І ЇЇ НЕВІД'ЄМНЕ МІСЦЕ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Під цифровою культурою розуміють систему правил поведінки людини, яких вона дотримується під час використання інформаційно-комунікаційних технологій. В сучасному інформаційному суспільстві раціональне споживання інформації є не менш важливим ніж споживання їжі людиною. Так Клей Джонсон у своїй книзі «Інформаційна дієта» пише — «Ми замислюємось над тим, яку їжу ми їмо, але не звертаємо уваги на те, яку ми споживаємо інформацію» (Воронкова, 2014). Звісно цілком відмежуватись від неякісної інформації здається неможливо, бо кожную людину, що перебуває в інформаційному просторі, час від часу переслідуватимуть спливаючі реклами, чорний PR, спами. Для вільної орієнтації в інформаційному просторі людина повинна володіти інформаційною культурою як однією з складових культури взагалі. Усім, що має людина зараз, вона зобов'язана вмінно сприймати й обробляти інформацію. Наскільки вміє і володіє людина навичками отримання, обробки та використання інформації, можна сказати про рівень її інформаційної культури. На формування стилю життя і зразків поведінки сучасної людини передусім впливає порядок комунікативних взаємодій і змін їх соціально-психологічних форм в умовах розвитку інформаційно-технічного світу. Інформаційна культура пов'язана з соціальною природою людини, тут на допомогу приходить критичне мислення, що допомагає автоматично відсіювати хибну інформацію і є незамінним елементом цифрової культури. (Воронкова, 2014).

В ході стрімкого розвитку цифрова культура набуває складного і багатозначного характеру. Сучасні дослідники активно поглиблюють і розширюють простір цифрової культури, аналізуючи нові практики, які виникли саме завдяки цифровим технологіям (комп'ютерна графіка, комп'ютерні

ігри, Інтернет, системи віртуальної реальності, цифрові формати традиційних засобів комунікації, цифрова валюта). Так, Семенюк зазначає, що підготовка людини включає широкий спектр не тільки інформаційних знань, умінь і навичок, а й інформаційних компетенцій, пов'язаних із пошуком, вилученням та критичним аналізом інформації, здатністю самостійно добувати і виробляти нові знання (Семенюк, 2013, с. 294). Інші аспекти цифрової культури акцентує К. Літвінова, розуміючи її як систему правил поведінки людини, яких вона дотримується під час використання інформаційно-комунікаційних технологій. До компонентів цифрової культури авторка відносить:

- раціональне споживання інформації – критичне мислення, що стосується кількості та якості сприйнятої інформації і вміщує пошук (вибір достовірних та надійних інформаційних джерел), інтерпретацію (надання переваги фактам, ніж думкам), дослідження (глибокий аналіз інформації для формування висновків) й оцінку (погляд на інформаційне повідомлення з різних аспектів);

- цифрову грамотність, тобто вміння користуватись сучасними ІТ та програмним забезпеченням, особливо у професійній діяльності;

- ІТ — волонтерство – використання ІКТ не лише для власних потреб, але й для вдосконалення оточуючого світу;

- «зелене» використання інформаційних технологій («Greening IT»), участь у вирішенні екологічних проблем, спричинених інформаційним прогресом (Семенюк, 2013).

Сьогоднішній світ перейшов на новий етап життя, де головну роль виконує інформація. Сучасний розвиток інформаційного суспільства потребує обробку і передачу величезних об'ємів інформації. Це стало причиною глобального переходу від індустріального суспільства до інформаційного. Інформаційний простір став небезпечною зброєю, тому цифрова культура покликана захистити людину від недостовірної інформації, яка кожного дня ніби ураган змитає усе на своєму шляху. Зараз особливо гостро відчуваються, інформаційні війни і саме тут людині на допомогу повинна прийти система вироблених правил поведінки, яка має розрізняти недостовірну інформацію шляхом аналізу і порівняння її з іншими джерелами, і лише потім формувати думку. Маніпулювання інформацією в сучасній культурі стає зброєю, яка здатна забрати більше життів ніж стихійне лихо. Як приклад можна навести терористичні акти, які здійснюються у різних країнах, але за допомогою інфопростору отримують великий резонанс, що лише допомагає терористам досягти своєї мети. Тероризм спричиняє величезні політичні, економічні, моральні втрати, призводить до великої кількості жертв ні в чому не винних людей, загрожують безпеці в усьому світі. Тим часом мас-медіа, поширюючи у певний спосіб інформацію про тероризм, чинять потужний психологічний тиск на людей, насаджують страх у їхні душі. І попри позицію багатьох країн не

вести переговори із терористами, під впливом великих мас населення їм доводиться йти на поступки.

Економічні системи дедалі вправніше добирають під себе соціальні медіа, перетворюючи їх на комерційні осередки, не кажучи вже про часті випадки заволодіння персональними даними користувачів. Достатньо щось кількома кліками вподобати, як потрапляєш на гачок рекламних корпорацій, які регулярно подаватимуть тобі чергову порцію товарів. Саме тут цифрова культура отримує своє пряме використання, людина через помилки, які вона допускала у мережі виробляє власні правила поведінки, що в майбутньому мають її уберегти від їх повторення. Політична реклама, хоча частішою є навіть антиреклама опонентів, формує думку мешканців мережі. Комусь може здаватися, що соцмережа позбавлена впливу заангажованої думки. Та комерційний важіль легко прибирає такі перепони. Мобілізувати чи генерувати думку виборця покликані новини. Лише на самому початку існування соціальні медіа видавалися оплотом конфіденційності й незалежності, однак поволі мережу заповнили боти й тролі здатні фейками подати недостовірну інформацію за належну. Особливо гостро це відчувається на передодні виборів, коли одна новина на різних каналах і сайтах подається у різному ключі. Звісно у цьому випадку неможливо виробити чіткий план дій, бо кожна особа має власну думку і власні погляди на ту або іншу інформацію, яку вона часто висловлює у дописах стаючи носієм часто недостовірної інформації нав'язуючи уже свою думку. Інформаційна техніка таїть у собі не тільки гуманістичні можливості, але й може здійснювати негативний вплив на особистість і суспільство в цілому. Інформаційні технології є потужним знаряддям осягнення світу, вони замінюють традиційний вербальний спосіб усвідомлення світу, створюють у людини ілюзію занурення у штучний світ, світ чистої уяви, який сприймається як реально існуючий світ. Цей вимір стає для людини місцем де вона здійснює усе те, що не може в реальності.

Культура створення, обміну та споживання інформації стрімко розвивається. Людину потрібно підготуватись до швидкого сприйняття й обробки великих обсягів інформації, активно володіти сучасними засобами і методами її засвоєння. Нові умови роботи породжують залежність інформованості однієї людини від інформації, набутої іншими людьми. Тому вже недостатньо вміти самостійно накопичувати інформацію, а необхідно опанувати таку технологію роботи з нею, коли готуються і приймаються рішення на основі колективного знання. Це говорить про те, що людина повинна мати певний рівень культури щодо поводження з інформацією.

Отже, сучасне суспільство висуває низку вимог до особистості стосовно рівня її інформаційної культури, використання нових інформаційних технологій у своїй життєдіяльності, спроможність ефективно використовувати сучасну комп'ютерну техніку та інформаційні технології. У наш час це можна віднести до рівня із навичками людини ходити і розмов-

ляти, так як уявити сучасне життя без інновацій неможливо. Саме тому цифрова культура, яка органічно поєднує в собі культуру мислення й мовлення, культуру комунікацій, культуру організації праці, культуру роботи з інформацією у всіх її виявах є невід'ємним атрибутом сучасного світу.

Список використаних джерел

- Воронкова В. Г. Формування інформаційної культури особистості як умова успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві. *Гілея* : науковий вісник: зб. наук. праць. Київ : Гілея, 2014. Вип. № 86 (7): Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки С. 198–203.
- Галкин Д. В. Digital Culture: методологические вопросы исследования культурной динамики от цифровых автоматов до техно-био-тварей. *Международный журнал исследователей культуры*. 2012. № 3 (8). С. 11–16. URL: [http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03\(8\)_2012_Galkin.pdf](http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03(8)_2012_Galkin.pdf)
- Кириченко М. О. Інформаціоналізм як складова формування ідеології інформаційного суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*: зб. наук. праць. Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2017. Вип. 69. С. 105–111.
- Про компоненти цифрової культури. Digitle Blog. URL: <https://digitle.wordpress.com/2016/10/04/12499875/>.
- Семенюк Н. Необхідність інформаційного супроводу освіти впродовж життя. *Гілея* : науковий вісник: зб. наук. праць. Київ : Гілея, 2013. Вип. 78 (11). С. 294–297.
- Соколова Н. Цифровая культура или культура в цифровую эпоху? URL: [http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03\(8\)_2012_SokolovaN.pdf](http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03(8)_2012_SokolovaN.pdf)
- Черных С. И., Паршиков В. И. Цифровая культура как гуманитарный феномен. *Профессиональное образование в современном мире*. 2016. Т. 6, № 4. С. 601–607.

References

- Chernykh S. I., & Parshikov V. I. (2016). Tcifrovaia kultura kak humanitarnyi fenomen [Digital culture as a humanitarian phenomenon]. *Professionalnoe obrazovanie v sovremennom mire [Professional education in the modern world]*, 6, 4, 601-607 [in Russian].
- Galkin D. V. (2012). Digital Culture: metodologicheskie voprosy issledovaniia kulturnoi dinamiki ot tcifrovykh avtomatov do tekno-bio-tvarei [Digital Culture: methodological issues of studying cultural dynamics from digital machines to techno-bio-creatures]. *Mezhdunarodnyi zhurnal issledovatelei kultury [International Journal of Cultural Researchers]*, 3(8), 11-16. Retrieved from [http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03\(8\)_2012_Galkin.pdf](http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03(8)_2012_Galkin.pdf) [in Russian].
- Kyrychenko M. O. (2017). Informatsionalizm yak skladova formuvannia ideolohii informatsiinoho suspilstva [Informationism as a component of the formation

- of the ideology of the information society]. In *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii [Humanities Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy]* (Vol. 69, pp. 105-111). Zaporizhzhia: RVV ZDIA [in Ukrainian].
- Pro komponenty tsyvrovoi kultury [About the components of digital culture]*. (2016). Digitle Blog. Retrieved from <https://digitle.wordpress.com/2016/10/04/12499875/> [in Ukrainian].
- Semeniuk N. (2013). Neobkhdnist informatsiinoho suprovodu osvity vprodovzh zhyttia [The need for information support for lifelong learning]. *Hileia [Gilea]* (Vol. 78 (11). pp. 294-297). Kyiv: Hileia [in Ukrainian].
- Sokolova N. (2012). *Tsifrovaia kultura ili kultura v tsifrovuiu epokhu? [Digital culture or culture in the digital age?]*. Retrieved from [http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03\(8\)_2012_SokolovaN.pdf](http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03(8)_2012_SokolovaN.pdf) [in Russian].
- Voronkova V. H. (2014). Formuvannia informatsiinoi kultury osobystosti yak umova uspishnoi adaptatsii liudyny do zhyttia v informatsiinomu suspilstvi [Formation of information culture of personality as a condition for successful adaptation of a person to life in the information society]. *Hileia [Gilea]* (Vol. 86 (7), pp. 198-203). Kyiv: Hileia [in Ukrainian].

УДК141.7:7.038.6.04

АБИСОВА Марія Анталоліївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного авіаційного університету

ШОРИНА Тетяна Геннадіївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Національного авіаційного університету

ПАРАЕСТЕТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНИХ «АРТ-ПРАКТИК» (на прикладі спесімен-арта)

Прикметна риса феноменів сучасної культури, на наш погляд, найяскравіше простежується в художній продукції та ажіотажних проектах мистецтва, що пройшли шлях трансформації від модернізму до постмодернізму. Якою би різноманітною не була їхня форма, вони є продуктами своєї історичної реальності й мають відповідні соціологічні, ідеологічні та естетичні параметри.

Досліджуючи джерела нової чуттєвості в мистецтві початку ХХ-го століття, Х. Ортега-і-Гасет відмічав тенденцію його дегуманізації. Виявлялося воно не тільки у відмові від зображення олюдненого, але й у застосуванні

активного навмисного презирства й відкидання реальності людських форм, у самому прагненні до насолоди від зображення «задушеної жертви». Як умоглядне, таке мистецтво ставало заручником суб'єктивної сваволі естетичної свідомості художника, й, у такій фундаментальності, воно, на думку філософа, було приречено на вічне осміяння усього, включаючи саме себе. Мистецтво модернізму, у загальних рисах змальоване іспанським філософом, таким чином, усувало те, що означається, живу предметність зображення, замінювало його імітацією свавільного витлумачення.

Відповідно до французького філософа Ж. Бодрійяра (Бодрійяр, 2000) істотною рисою постмодернізму як художнього напрямку, що переглядав основи модернізму, постає симулякр. Останній імітує як означене, так і те, що означають, як форму, так і зміст. Людські відносини стають отут прозорими, над ними як нерозрізненою тотальністю тяжіє «форма» або порожня тотожність.

У цьому сенсі, унаслідок розмитості границь опозицій випадкового та необхідного, сутності та існування, матеріального та ідеального, сучасність приречена знаходитися в полі невизначеності. Так само й художні твори, взагалі етичні та естетичні феномени сучасності, будуть нести в собі розмитість естетичних та моральних категорій: краси та потворного, досконалого та низького, віртуального та реального, доброго та злого тощо.

Звичайно наше щільне наближення до почуттєвого, до мелодрами в мистецтві викликає почуття невизначеності, розгубленості та збентеження. Якщо художній образ грубо реальний, як грубо візуальна мумія людини, то, на погляд Х. Ортега-і-Гасета, якщо віднести до неї як до живої істоти, ми обдуримо себе цією нереальністю. І, навпаки, приймаючи образ за нереальний, – ми будемо перебувати в ілюзії її «ворушіння» (Ортега-і-Гасет, 1994, с. 255). Але як бути, коли в мистецтві зникає межа між нереальним й навіть з'являється мумія, яка не зображує людину, а буквально є людською мумією, що виступає як «художній артефакт», лише у контексті її включення в художній проект? «Пластіноід» померлої людини, перетвореної в скульптуру, стає тут тотальною формою, що вказує лише на саму себе. Авангардний сюрреалізм Гунтера фон Хагенса, професійного патологоанатома, який використовує в якості «художнього» матеріалу людські рештки – один із прикладів нового напрямку в постмодерністському мистецтві, спесімен-арту, що розвивається в лоні наукових теорій, технологій і методів наукової віртуалізації.

Здебільшого виставки спесімен-арту відзначені свідомою провокаційністю, вони демонструють свій предмет у навмисно грубому, огидному, перекрученому вигляді. Проте це вже не агонія мистецтва, не її передсмертні судоми, навіть не утілення смерті мистецтва, яким для критичної свідомості поставав поп-арт. На наш погляд, зникнення «гуманістичної» образності як ідеального плану в мистецтві тотожно не просто нерозріз-

ненню та нейтралізації людської чуттєвості й відносин, але, разом з тим, і науковому інжинірингу такої культурної анігіляції.

Тяжіння мистецтва до розмивання своїх кордонів, виходу за межі образної предметності, що проявилось на зорі ХХ століття і відзначене цілою низкою художніх течій, знайшло своє абсолютне вираження в поп-арті, апофеозом і «квінтесенцією» новаторства якого стала використана бляшанка, виставлена в якості «нової реальності» культури вже в середині століття. Замикання мистецтва на емпірії, повсякденному фактуалізмі, примітивізмі й нехитрій буквальності кардинально трансформує його ідеальний вимір, висвітлюючи двоїстий зміст художньої свідомості. Проблематизується приналежність емпіричного артефакту, як такого, що показує сам себе у просторі естетики за очевидної негатиї їм такого.

Знаний філософ В.В. Бичков, вивчаючи феномен неklasичної естетичної свідомості, вказує на його незавершене, перехідне смислове поле. Тому що, за спостереженням ученого, естетична практика, з одного боку, безцеремонно відкидає семантику, принципи і цінності класичної естетики, але з іншого боку, вона все рівно залишається в сфері естетичного. Цю «не зовсім естетичну естетику» філософ називає «параестетикою» (Бичков, 2003, с. 81).

Утилітарний предмет, продемонстрований у художній галереї, залишається тотожним собі за формою і є фактом емпірії, але як «художня» цінність, він утрачає свою безпосередню утилітарність і наділяється неутілітарним навантаженням. Який же ідейний код несе в собі ця утилітарно-неутілітарна цінність-реальність, яка таємниця криється у «душі» простої «бляшанки»? У ній, на глибоке переконання М. Ліфшица (Лифшиц, 1988, с. 438–478), знаходить своє специфічне відбиття патологія сучасної суспільної свідомості, яка, втомлена від формалізації людських відносин, болісно шукає вихід до власної істинності, але хибно знаходить її на шляху вивільнення себе від вантажу власної свідомості, на шляху «самогубства духу».

«Бляшанка» як «естетична цінність» стає відображенням специфічної духовної позиції художника, який, умовно зводячи реальність в ірреальність, одночасно символічно зводить власний розум до тотожності з простою бляшанкою, уподібнює свідомість до готового машинного виробу. Наявний внутрішній розкол естетичної свідомості: вганяючи себе в банальність, виходячи «із себе», вона в той же час залишається в позбавленій наївності «у себе», щоб у цьому відстороненні довільно маніпулювати «контекстом» реальності і суспільною думкою. У такій снобістській «грі» в «нову реальність» криється джерело не тільки духовного самоствердження, але і матеріального збагачення його носіїв.

Феномен «параестетики» та її базові принципи – такі як гра, іронія, потворне – висвітлює перетворену рухливість основи дійсності, при якій, скидаючи свою розрізненість, тотожність абсолютизує свою відносність і умовність. Нові духовні пошуки внутрішнім чином пов'язані з такою

реальністю, у якій матеріальний інтерес зсунувся з виробничої сфери в сферу споживання, не перестаючи підкорятися абстрактній логіці речовинних відносин.

Спесімен-арт представляє ту саму стилізовану людину, яку демонстрував модернізм і художній образ якої зображував у своїй літературній творчості О. Хакслі. Це той же самий готовий, «зроблений» тип, що, не усвідомлюючи своєї «типажності», знаходить «свободу» власного «Я», своє самодостатнє задоволення в тому, де він не зводиться до «набору» класифікованих, кількісно визначених і контрольованих установлень (чи соціальної реальності, чи то генетичної). Тобто в тому, в сутності, де він залишається індивідом: свою екзальтацію він знаходить у сексі, індивідуальній фізичній й органічній відмінності, прагматично-індивідуалістичній моралі, естетичному збайдужінні, оскільки вже не відчуває відрази від потворного, мертвого, покрученого, монструозного, тощо. Особливістю спесімен-арту як постмодерністської естетики полягає, на наш погляд, у тому, що чуттєвість, будучи спрощеною, штучно неопосередкованою ідеальністю, не може встати на захист людської біології і тому зводить релятивність категорій і принципів естетики в абсолют, робить їх рівнозначно замінними.

Виходить, що перетворено зрозуміла тотожність суспільних відносин призводить до їх огульно демонстративної негациї. Крайностями цієї негациї виявляється герметична тотожність індивіда із самим собою, з одного боку, і герметична тотожність конкретності, зведена в структурну цінність, з іншої.

Список використаних джерел

- Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. Москва : Добросвет, 2000. 387 с.
Бычков В. В. Феномен неклассического эстетического сознания. *Вопросы философии*. 2003. № 12. С. 80–92.
Лифшиц М. А. Собрания сочинений : в 3 т. Москва : Изобразительное искусство, 1988. Т. 3. 560 с.
Ортега-и-Гасет. Дегуманізація мистецтва. *Вибрані твори*. Київ : Основи, 1994. С. 238–273.

References

- Bodriiiair Zh. (2000). *Simvolicheskii obmen i smert* [Symbolic exchange and death]. Moskva: Dobrosvet [in Russian].
Bychkov V. V. (2003). Fenomen neklassicheskogo esteticheskogo soznaniia [The phenomenon of non-classical aesthetic consciousness]. *Voprosy filosofii* [Philosophy issues], 12, 80-92 [in Russian].
Lifshits M. A. (1988). *Sobraniia sochinenii* [Collected works] (Vol. 3). Moskva: Izobrazitelnoe iskusstvo [in Russian].
Ortega-i-Haset. (1994). Dehumanizatsiia mystetstva [Dehumanization of art]. In *Vybrani tvory* [Selected works] (pp. 238-273). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

УДК 141.7:316]:159.923.35
orcid.org/ 0000-0003-0500-3000

ШТЕПА Олексій Олександрович
старший викладач кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНУ МЕНТАЛЬНОСТІ В НАУКОВОМУ ТА ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСАХ

Однією з найбільш важливих категорій соціальної філософії є поняття ментальності, що пройшло довгий та суперечливий шлях від своєї появи до широкого застосування у вітчизняних наукових колах та пошуках публіцистів. Цей термін був введений у науковий обіг представниками французької історичної школи «Анналів» М. Блоком та Л. Февром. На сьогодні ми не маємо єдиного його визначення. Так, вітчизняний філософ Р. Додонов виокремлює шість його різновидів: описові, онтологічні, психологічні, нормативні, генетичні, історичні (Додонов, 1999, с. 32–41). Ми звернемося лише до тих, які, на нашу думку, найбільш повно розкривають суть даного феномена.

Наприклад, прослідковуються значні відмінності у визначенні цієї категорії представниками різних галузей науки. Так, російський дослідник В. Г. Кусов зауважує, що специфіка психологічного підходу поєднує в собі, по-перше, розкриття ментальності як характеристики індивідуальної свідомості; по-друге, рефлексію індивідумом навколишньої реальності як основного способу ментального прояву; по-третє, підкреслення ролі, котру виконує культура в данному середовищі як основоположний фактор, що формує менталітет... (Кусов, 2000, с. 133).

Учений звертає увагу на те, що «розуміння ментальності антропологами досить неоднозначне: з одного боку, це характеристика індивідуального мислення, і в цьому сенсі нею є певний «довготривалий» стан людської поведінки. З іншого боку, дослідниками підкреслюється, що свідомо рефлексія і процес мислення не виявляються мислинневою основою. Важливі несвідомі елементи, які виражаються у вигляді колективного способу осягнення дійсності думок. Антропологи фіксують постійність ментальності, її статичність, але разом з тим і необхідність її змінності, оскільки вона є механізмом, що визначає реакцію на оточуючий світ» (Кусов, 2000, с. 134). Особливість же філософського трактування, за твердженням автора, полягає в тому, що ментальність осмислюється з двох позицій: онтологічно, як реальний феномен, що об'єктивно існує, і гносеологічно, як теоретичний конструкт, інструмент дослідника, змодельований з метою більш повного пояснення складного суспільного комплексу.

Взагалі, ментальності, на його думку, надається функція інтерпретаційної моделі, що виражає одну із сторін буття соціальних спільнот.

Вітчизняний правознавець З. П. Мельник натомість вважає, що характер та спосіб людського мислення, який реалізується на рівні свідомості, але ґрунтується на структурних рівнях сфери підсвідомого, що включають у себе архетипи як окремої особистості, так і людського досвіду етносу в цілому, утворює такий феномен, як ментальність. На думку вченого, це соціалізовані, але мало усвідомлені правила, традиції, мовні стереотипи, елементи світогляду.

Не можна не погодитись з думкою цього дослідника, що ментальність — це напрям думок, загальна духовна настроєність, відносно цілісна сукупність думок, вірувань, навичок духу, що створює картину світу й закріплює єдність культурної традиції. Адже категорію «ментальність» він розуміє як у вузькому, так і в широкому значенні. У вузькому значенні — це мова, слова. У широкому — додаються ритуали, звичаї, музика, спів, мистецтво. Однак, очевидно, що ментальність є не лише мовою та народною творчістю, а доповнюється і сукупністю певних поведінкових стереотипів, які притаманні представникам конкретного етносу в тій чи іншій життєвій ситуації, зокрема й у юридично значимих ситуаціях.

А етнолог Г. Лозко визначає ментальність як національний тип світовідчуття, який ґрунтується на етнічних образах і символах (часто підсвідомих), що зумовлюють стереотипи поведінки, психічні реакції, оцінки певних подій чи осіб, ставлення до навколишньої дійсності. Ментальність, на його думку, «становить невлловимий феномен, його можна назвати «духом народу».

З ним солідарна й історик І. Грабовська, яка наголошує, що на відміну від ідеології чи масової психології, ментальність не можливо виміряти й описати в чітко виражених параметрах, вона не підлягає вичерпному соціологічному аналізу (Кусов, 2000, с. 134).

Більш точним, на наш погляд, є визначення дослідниці цього феномена Н. Гнасевич, яка зазначає, що «ментальність – це характеристика специфіки сприйняття і тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами, рівень індивідуальної та суспільної свідомості, що втілює константи життєвих настанов і моделей поведінки, емоцій, налаштувань та культурних традицій певних соціумів» (Гнасевич, 2011, с. 15).

Філософ О. Артющенко висунув аргументовану тезу, згідно якої українська ментальність – це «домінанта характеру, поведінки людини (соціальної верстви, суспільства в цілому), яка, постаючи впродовж всього історичного часу на основі свідомих і несвідомих форм, має тенденцію до трансформації, що диференціюється, зберігаючи деякі притаманні українській нації риси і передаючи їх з покоління в покоління, водночас інтегрується, набуваючи нових ознак під впливом обставин, які постійно змінюються» (Артющенко, 2014, с. 194).

Можна погодитись і з думкою дослідниці вказаного явища Н. Чибісової, яка переконує, «що суспільне та індивідуальне зливаються у ментальності. Тому її можна уявити як соціокультурну реальність, яка не залежить від окремих людей. Водночас ментальність як індивідуальне явище характеризує психіку окремої людини. Тобто, ментальність народу – це й ментальність його окремих представників...» (Чибісова, 2007, с. 50).

Також необхідно звернути увагу на те, що в наукових колах вже тривалий час точиться дискусія стосовно розмежування понять «ментальність» та «менталітет». Наприклад, вітчизняний дослідник ментальності О. Гриценко слушно вважає, що будучи загалом синонімічними, зазначені терміни водночас відображають різні боки формування і виразу усталених способів мислення і поведінки. Так, у понятті ментальність більшою мірою відбито духовно-психологічні уявлення людей, що характеризують їхні особливі спосіб мислення, відчуття, способи і манери поведінки. Натомість менталітет відбиває більш глибокий змістовий бік світовідчуття, що увібрало в себе всю цілісність природного, історичного, соціального, суспільного й індивідуального людського досвіду (Гриценко, с. 37–38).

Цю думку підтримує і його колега О. Засморжук. Авторка зазначає, що «менталітет, який виступає загальною характеристикою нації, відображає систему цінностей, що притаманна кожному народу. Це сформована система елементів, що з'являються внаслідок духовного та історичного розвитку суспільства» (Засморжук, 2014, с. 325). Вона наголошує, що на віміну від ментальності, яка загалом являє собою душевну налаштованість, емоційну пам'ять, менталітет – це глибинний духовний склад, сукупність колективних уявлень на неусвідомленому рівні, властивий етносу, нації як великій групі людей, такий, що сформувався у певних природно-кліматичних й історико-культурних умовах. Таким чином, дослідниця розглядає ментальність як частковий аспектний прояв менталітету не тільки в умонастрої суб'єкта, але й у його діяльності (Засморжук, 2014, с. 326).

Підводячи підсумки, можна зазначити, що феномен ментальності можна визначити як систему психологічних домінант сукупності індивідів певного етносу, що проявляється в їх свідомій діяльності. У той же час менталітет являє собою сукупність свідомих та підсвідомих символів, цінностей, відчуттів та уявлень певного етносу, що практично не проявляються в повсякденній діяльності людини. Останній частково включає в себе ментальність, але не вичерпується нею.

Список використаних джерел

- Артюшенко О. Аналіз поняття ментальності у науковому та філософському дискурсах. *Гілея*. 2014. № 2. С. 191–195.
- Гнасевиц Н., Гнасевиц І., Паучок В. Формовияви української ментальності в контексті становлення правової держави. *Психологія і суспільство*. 2011. № 3. С. 14–21.

- Грабовська І. Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру. *Сучасність*. 1998. № 5. С. 58–70.
- Гриценко О. Менталітет як категорія інституціональної теорії. *Економічна теорія*. 2005. № 1. С. 35–50.
- Додонов Р. Теория ментальности: учение о детерминантах мыслительных автоматизмов. Запорожье : р/а «Тандем-У», 1999. 264 с.
- Засморжук О. Ментальність чи менталітет – що відіграє першочергову роль у формуванні «обличчя» суспільства? *Гілея*. 2014. № 2. С. 325–329.
- Кусов В. Категория ментальности в социологическом измерении. *Социологические исследования*. 2000. № 9. С. 132–135.
- Лозко Г. Етнологія України: філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. Київ : АртЕК, 2001. 304 с.
- Мельник З. Правова ментальність і рецепція. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4. С. 38–42. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2007_4_7.p. (дата звернення 18.09.2015 р.).
- Чибісова Н. Ментальне поле як важливий чинник становлення соціокультурного середовища українського суспільства. *Вища освіта України*. 2007. № 11. С. 90–98.

References

- Artiushenko O. (2014). Analiz poniattia mentalnosti u naukovomu ta filosofskomu dyskursakh [Analysis of the concept of mentality in scientific and philosophical discourses]. *Hileia [Gilea]*, 2, 191-195. [in Ukrainian].
- Chybisova N. (2007). Mentalne pole yak vazhlyvyi chynnyk stanovlennia sotsio-kulturnoho seredovyshcha ukrainskoho suspilstva [The mental field as an important factor in the development of the socio-cultural environment of Ukrainian society]. *Vyscha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 11. 90-98 [in Ukrainian].
- Dodonov R. (1999). *Teoriia mentalnosti: uchenie o determinantakh myslitelnykh avtomatizmov [Vishcha blessing Ukraine]*. Zaporozhe: r/a “Tandem-U” [in Russian].
- Hnasevych N., Hnasevych I., & Pauchok V. (2011). Formovyiavy ukrainskoi mentalnosti v konteksti stanovlennia pravovoi derzhavy [Formation of Ukrainian mentality in the context of becoming a rule of law]. *Psykhologhiia i suspilstvo [Psychology and society]*, 3, 14-21 [in Ukrainian].
- Hrabovska I. (1998). Problema zasad doslidzhennia ukrainskoho mentalitetu ta natsionalnogo kharakteru [The problem of the principles of research of Ukrainian mentality and national character]. *Suchasnist [Modernity]*, 5, 58-70 [in Ukrainian].
- Hrytsenko O. (2005). Mentalitet yak katehoriia instytutsionalnoi teorii [Mentality as a category of institutional theory]. *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*, 1, 35-50. [in Ukrainian].
- Kusov V. (2000). Kategoriia mentalnosti v sotciologicheskoi izmerenii [The category of mentality in the sociological dimension]. *Sotciologicheskie issledovaniia [Sociological studies]*, 9, 132-135 [in Russian].

- Lozko H. (2001). *Etnolohiia Ukrainy: filosofsko-teoretychnyi ta etnorelihiieznavchyi aspect* [Ethnology of Ukraine: philosophical-theoretical and ethno-religious aspect]. Kyiv: ArtEK [in Ukrainian].
- Melnyk Z. (2007). Pravova mentalnist i retseptsiiia [Legal mentality and reception]. *Universytetski naukovi zapysky* [University research notes], 4, 38-42. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2007_4_7.p. [in Ukrainian].
- Zasmorzhuik O. (2014). Mentalnist chy mentalitet – shcho vidihraie pershocherhovu rol u formuvanni “oblychchia” suspilstva? [Mentality or mentality – what plays a primary role in shaping the “face” of society?]. *Hileia* [Gilea], 2, 325-329 [in Ukrainian].

УДК 1(436)(092)

МАМЕНКО Тарас Васильович

аспірант відділу історії зарубіжної філософії Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

МОВА ТА МИСЛЕННЯ У ФІЛОСОФІЇ Л. ВІТГЕНШТАЙНА

На початку ХХ століття Дж. Мур відстоював погляд, що завдання філософії досліджувати не дійсність, а мову про дійсність, точніше аналіз та пояснення значень висловлювань. Л. Вітгенштайн в «Трактаті» також відмічав, що мета філософії – логічне пояснення суджень. (1.TLP, 4.112) Тут він ще слідував за Б. Раселом і намагався вибудувати штучну мову, яка б завдяки своїй логічній формі вірно відображала дійсність. Реалізувавши таку програму в «Трактаті» Вітгенштайн відійшов від філософії. З поверненням після 10 р. до Кембриджу починається новий період розвитку його філософії, що отримав назву філософії буденної (ordinary) мови.

Вітгенштайн відмовився від ідеї ідеальної мови, яка може віддзеркалювати світ. Йому стало очевидним, що в філософа не має можливості вийти за рамки мови, щоб порівняти граматичну форму з формою дійсності, а тому говорити про адекватність мови дійсності неможливо. Переосмислив він і співвідношення між мовою і реальністю (**лінгвістичний поворот**). Мова тепер не виражає дійсність, а формує її за певними правилами. Подібний поворот порівнюють з Кантівським, тільки у Вітгенштайна місце апіорних категорій займають правила **мовних ігор**. Під мовними іграми він розуміє різні способи і цілі вжитку слів. Мова не є чимось однорідним. Мова також є частиною діяльності, способу життя. Слова набувають сенсу лише в контексті мовної гри. Приклади подібних ігор: просити, співати, перекладати, думати, молитись, вітати тощо. (1.ФД, 23). Переосмислення ролі мови дало змогу Вітгенштайну переглянути ряд класичних філософських проблем, на яких ми коротко зупинимося.

Раніше філософи сповідували ряд упереджень стверджує Вітгенштайн пов'язаних з нерозумінням того як функціонує мова і яке місце вона займає в житті. Мова була вторинною по відношенню до мислення. Думали, що речі впливали на органи чуття і формували ідеї-образи, а ті в свою чергу були незалежними від мови. Мова потрібна лише для передачі ідей між людьми. Її виникнення пов'язане з довільним встановленням мовних знаків на позначення відповідних їм ідей. Така позиція, де мовний знак відсилає до ідеї, а та в свою чергу до речі називається **менталізмом**. По ній і завдає «удару» Вітгенштайн. Значення слово набуває не від ідеї, а завдяки практиці його вживання. Ми засвоюємо значення слова безвідносно до образів чи речей в контекстах мовних ігор та контекстах речень (голізм). Мислитель не заперечує наявності відчуттів «вони ні щось, але й ніщо» (1.ФД, 304), але вони є *граматичною фікцією*, адже без мови ми не можемо нічого про них сказати. Наприклад, ідея внутрішнього процесу, коли ми щось пригадуємо не дає нам уявлення про вживання слова «згадувати». Мова вносить в хаос відчуттів організацію і порядок (у відповідності до контекстів мовних ігор). Необхідно запитувати не про те, що відбувається коли хтось сприймає «червоний» чи що таке «уява», але про те як використовується слово «червоний» та «уява». (Грязнов, 2006, с. 146). Тут треба відмітити, що недоречно записувати Вітгенштайна до бігевористів, адже він не заперечує психічні процеси і не зводить їх до поведінки, він лише заперечує первинність ідей по відношенню до мови. Ось його приклад, - кожен думає, що лише з власного досвіду знає, що таке біль. Так немов би біль це якийсь жук в коробці, до якого доступ має лише його власник. Проте, можна собі уявити, що навіть якби в тих коробках були різні жуки, або вони постійно змінювались – слово біль існувало б все рівно, хоча б жуки і не брали б участі в мовній грі. (1. ФД. 293).

З цим пов'язана і подальша **критика** Вітгенштайном можливості **індивідуальної мови**, яку постулювали модерні філософи (зокрема Дж.Лок стверджував автономну мову ідей). Як можливе порозуміння між людьми, якщо ідеї суб'єктивні і не доступні для сприйняття зі сторони? Як я можу знати, що сприйняття мною червоного кольору відповідає ідеям червоного інших? Щоб уникнути подібної дилеми варто припустити, що не мислення передусе мові, постачаючи ідеї, але мова формує мислення і дає висловити не щось індивідуально пережите, а те, що буде зрозумілим іншому, те що відповідатиме правилам мовної гри. Уявімо, говорить Вітгенштайн, що люди не виявляють свого болю, тоді б вони не могли навчити дитину вживати вислів «зубна біль». Але припустимо, що якась дитина вигадала назву для цього почуття, але як би вона порозумілася з іншими? Це стало б можливо, якби мова вже багато «приготувала» всього, щоб називання мало сенс, мало б бути граматичне місце під слово і певна форма поведінки. (пор. 1. ФД. 243).

Мислення з точки зору Вітгенштайна не духовний процес, а практична активність оперування знаками (так само як ми на письмі, мислимо

за допомогою письма чи ротом думаємо при говорінні). Думання невіддільне від мовлення (ФД, 339). Тільки вміючи говорити ми вміємо думати. Візьмемо для прикладу складання подвійних чисел в умі, чи це не те саме, що ми робили б на папері почергово додаючи цифри? (пор. 1.ФД, 366). Якщо, доводить Вітгенштайн, ми сумлінно дослідимо випадки вживання таких слів як «мислення», практикуючи саме мислення, аналізуючи ми прийдемо до висновку, що немає ніякого особливого акту мислення не залежного від акту вираження наших думок і схованого в якомусь особливому посереднику. (Вітгенштайн, 2008, с. 77)

Філоофія Вітгенштайна вплинула на цілий ряд мислителів аналітичної і континентальної філософії. Погляди пізнього Вітгенштайна знайшли прихильників перш за все в Оксфорді і Кембриджі, давши початок лінгвістичній філософії.

Список використаних джерел

- Вітгенштайн Л. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. 311 с.
- Витгенштейн Л. Голубая и коричневая книги. Новосибирск : Изд-во Сиб. Унив., 2008. 256 с.
- Грязнов А. Ф. Аналитическая философия. Москва : Высшая школа, 2006. 375 с.

References

- Griaznov A. F. (2006). *Analiticheskaja filosofija [Analytic philosophy]*. Moskva: Vysshaia shkola [in Russian].
- Vitgenshtein L. (2008). *Golubaia i korichnevaia knigi [Blue and brown books]*. Novosibirsk: Izd-vo Sib. Univ. [in Russian].
- Vithenshtain L. (1995). *Tractatus Logiso-Philosophicus. Filosofski doslidzhennia [Tractatus Logis-Philosophicus. Philosophical studies]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

УДК 316.722

orcid.org/0000-0002-8959-371

АВРАМЕНКО Владислав Іванович

аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

КУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ

З приходом інформаційної епохи, з усіма її проявами та інноваціями, відбуваються значні трансформації в культурі. В розвинених країнах, які використовують переваги високих технологій в економіці, політиці, соціокультурній сфері останні десятиліття можна назвати періодом інформаційного суспільства. Процеси інформатизації, орієнтовані на формування

інформаційного суспільства, породили культуру, якісно відмінну від культури попередньої епохи.

Нова культура інформаційної епохи, яка перебуває в процесі становлення, має прогресивний, але разом з тим і суперечливий характер. Цей новий тип культури нині виявляє свої перші риси й тому навіть називається по-різному: інформаційною культурою, кіберкультурою, комп'ютерною культурою. Більшість дослідників вважає за краще називати новий тип культури культурою інформаційного суспільства або культурою суспільства, що інформатизується

Разом з тим, стало очевидним, що інформатизація бере свій початок саме в сфері культури й викликає якісні зміни, перш за все, в сфері культури. Чисто технічні винаходи на зразок персонального комп'ютера та Інтернету самі по собі не є інформаційною революцією й не означають радикальної зміни характеру суспільних відносин. Трансформації економічного, соціально-політичного і духовного життя відбуваються в суспільстві в зв'язку з інформатизацією його різних сфер. Ці складні процеси відображає і виражає культура інформаційної епохи.

Ця культура дуже складна як за змістом, так і за структурою. Вона включає в себе не тільки культуру індустріального суспільства у вигляді елітарної, народної та масової культур, а й різні субкультури, а також інформаційну культуру з такими її елементами як екранна, комп'ютерна культури і культура Інтернету. Найбільш наочно паростки культури інформаційного суспільства помітні у матеріальній сфері. Це пов'язано з появою автоматики, електроніки, робототехніки, інформаційної техніки, глобальних систем зв'язку.

«Єдність культурних форм інформаційного суспільства, - відмічає А. В. Соловйов, - визначається його технологічною основою, тобто інформаційно-комунікаційними технологіями. Таким чином, становлення і розвиток культурних форм інформаційного суспільства укладено в якомусь просторі, архітектура якого складається з комп'ютера як наріжного каменю, навколо якого сформована структура інших технологічних елементів соціокультурного комунікаційного процесу, таких як електронні мережі, супутникові системи, телевізійні, радіо - і телефонні мережі. Проте, в рамках цієї технологічної єдності ми спостерігаємо колосальне різноманіття культурних форм, яке пов'язане з тим, що інформаційне суспільство являє собою культурну систему, яка не була сформована в культурному вакуумі і не є герметичною культурною системою. Інформаційне суспільство - це етап розвитку культури, культурний феномен, що органічно пов'язаний і розвивається паралельно й послідовно з іншими культурними феноменами, а не стоїть з ними в опозиції» (Соловйов, 2009, с. 8-9).

Е.Д. Павлова називає наступні культурні форми інформаційного суспільства: мережеві взаємодії, посилення суб'єктивізму, збільшення ірраціональності, зростання утилітаризму, мозаїчність культурних форм, фраг-

ментація культури і соціального життя, віртуалізація культурних форм (Павлова, 2008, с. 15-16).

Мережеві взаємодії здійснюються і в області економічного життя (мережеві підприємства, мережеві методи управління), і у сфері соціальній і політичній (зростаюче соціальне значення Інтернету і віртуального простору). Посилення суб'єктивізму виявляється у зниженні інтересу до сутності речей. Гіпертрофованого значення набуває образ, імідж, знак, віртуальність. Практично повна вичерпаність раціональних ресурсів управління призводить до парадоксальних сполучень раціонального та ірраціонального. На тлі зростання утилітаризму з'являється і новий рівень потреб і мотивації – віртуальний. Тут виникають потреби в певному іміджі, в зміні іміджу, у впливі на імідж інших людей, в оволодінні іміджевими технологіями. Мозаїчністю культурних форм називають ту еклектику, що виявляється практично у всіх сферах соціального буття. «Еклектичність онтологізується, стає іманентною реальністю» (Павлова, 2008, с. 16). Системний підхід в управлінні, політиці, технологіях вже не може пояснювати життєві та суспільні процеси. Фрагментація культури і соціального життя парадоксально та еклектично поєднується з глобалізацією. Розвивається соціальна гетерогенність. Усе більшого значення набувають маргінальні культури і прошарки, меншини, носії локальних культур.

Особливо потрібно наголосити на віртуалізації культурних форм. Остання є однією з основних характеристик інформаційного суспільства в сфері масової культури й полягає в тому, що сучасні засоби масової інформації фактично перестають відбивати дійсність і починають творити образи, симулякри, які й визначають реальність культури постмодерну, або, користуючись термінологією Ж. Бодріяра, її гіперреальність. (Бодрійяр, 2001, с. 71). Останню можна інтерпретувати як «соціальну віртуальну реальність». Це віртуальне середовище можна розглядати як специфічну форму дискурсу світу постмодерну.

Л. В. Баєва визначає віртуалізацію як «заміщення реальних процесів і явищ віртуальними формами, пов'язане зі створенням цифрових аналогів і симуляцій об'єктів реальної культури, з одного боку, і з творчістю нового кіберпростору і його феноменів, з іншого. При цьому свідомість суб'єкта є джерелом нової реальності, свого роду «третьої природи», де продукти творчості розуму з'єднуються з візуальними образами, доповнюваними інформаційними ресурсами. Особливістю віртуалізації реальності стає безмежне множення копій речей, «копій копій» - цифрова нескінченність, стрімко видаляє об'єкти від їх творця» (Баєва, 2015, с. 9596).

Віртуалізація сучасної культури характеризується свободою доступу, відкритістю для тих, хто володіє електронними ресурсами; дистанційністю; здатністю до участі в формуванні змісту інформації; ліберальністю і відсутністю жорстких правил і норм; кліповістю й домінуванням візу-

ального над смисловим; розважальним, рекреаційним, ігровим характером; стандартизацією та уніфікацією, пов'язаних із програмуванням варіантів дій суб'єкта й вирішення завдань. Інформаційні об'єкти, створені людиною, стають доступними спільноті та по-новому інтерпретуються, стають незалежними від автора. Так утворюється квазіреальність, «світ Е» (e-culture, e-education, e-government, e-business і т.д.), який стає більш реальним і значущим в ціннісному відношенні. Людина, таким чином, виявляється підкореною принципам не тільки фізичного, а й інформаційного надприродного світу. Людина, яка залишає себе в соціальній реальності, сприймає її всерйоз, як природну даність, в якій доводиться жити. Людина, занурена у віртуальну реальність, захоплено «живе» в ній, усвідомлюючи її умовність, керованість її параметрів і можливість виходу з неї.

Культура інформаційної епохи породжує не тільки нові форми культурного освоєння реальності, а й протиріччя і проблеми - обмеження мислення, технократизм мислення, ослаблення міжособистісного спілкування людей, втрату ідентичності, відчуження особистості від світу духовних цінностей.

Обмеження інтелекту людини рамками інформаційної культури в її техніко-технологічному аспекті робить негативний вплив на її духовний світ. Цей вплив на свідомість людини формує обмеження мислення і діяльності їх строго раціональними формами, технократизм мислення, ослаблення міжособистісного спілкування людей, обмеження її свободи. Як наслідок всього цього - переродження культури в технологію. У полі уваги людини перебувають не звичні для неї теми та категорії, а дана в вигляді символів інформація, та й людина спілкується з машиною штучною мовою. Вона символізує себе в інформаційній технології, комп'ютер виступає системою, яка ізоморфна людині. Це може привести до втрати індивідуальності і зниження загальнокультурного рівня особистості, до дегуманізації праці і маніпуляції людьми.

Разом з цим, не дивлячись на те, що в еру комп'ютерів, здавалося б, взяли гору ідеї прогресу і раціональності, відбувається відхід від раціоналізму в суспільному житті, робляться спроби знайти опору соціальності не в розвитку технологій, а в «рухах» культури. На зміну політичним і соціальним рухам прийшли культурні рухи, які ширше за своїми цілями і набагато менш прив'язані до створення і захисту інститутів і норм.

Таким чином, культура нового суспільства є неоднорідною й суперечливою. Вона перебуває в процесі формування, і завершення цього процесу слід чекати, очевидно, до середини XXI століття.

Список використаних джерел

- Баева Л. В. Виртуальная коммуникация: особенности и этические принципы. *Философские науки*. 2015. № 10. С. 94–110.
- Бодрийяр Ж. Система вещей / пер. с фр. С. Н. Зенкина. Москва: Рудомино, 2001. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/3496>

- Павлова Е. Д. Формы культуры информационного общества. *Обсерватория культуры: журнал-обозрение*. 2008. № 5 (сентябрь-октябрь). С. 11–16. URL: http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/nis.htm?2008_05_1jok
- Соловйов А. В. Динамика культуры информационной эпохи. РГУ : Редакционное издание, 2009. 236 с.

References

- Baeva L. V. (2015). Virtualnaia kommunikatsiia: osobennosti i eticheskie printcipy [Virtual communication: features and ethical principles]. *Filosofskie nauki [Philosophical sciences]*, 10, 94-110. [in Russian].
- Bodriiar Zh., & Zenkina S. N. (Trans.) (2001). *Sistema veshchei [System of things]*. Moskva: Rudomino. Retrieved from: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/3496> [in Russian].
- Pavlova E. D. (2008). Formy kul'tury informatcionnogo obshchestva [Forms of information society culture]. *Observatoriia kul'tury: zhurnal-obozrenie. [Observatory of Culture: Review Journal]*, 5, 11-16. Retrieved from: http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/nis.htm?2008_05_1jok [in Russian].
- Soloviov A. V. (2009). *Dinamika kul'tury informatcionnoi epokhi [Dynamics of culture of informative epokhi]*. RGU: Redaktsionnoe izdanie [in Russian].

УДК 316.485.6:070

[orcid.org/ 0000-0002-8475-9617](https://orcid.org/0000-0002-8475-9617)

[orcid.org/ 0000-0002-0693-6702](https://orcid.org/0000-0002-0693-6702)

ТАТАРИНА Тетяна Іванівна

аспірантка кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

КОЖУШКО Анна Павлівна

учениця 10-А класу Полтавської гімназії № 33

МЕДІАРЕАЛЬНІСТЬ ЯК ПРОСТІР ДЛЯ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Прискорений розвиток і включення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у життя кожної людини як наслідок науково-технічного прогресу веде сучасний світ до безпрецедентної за своїми масштабами інформаційної революції. Це проявляється значною мірою у швидкості поширення будь-яких даних у масовому суспільстві – новин, повідомлень, оголошень, тощо. Глобалізація, комп'ютеризація, інформатизація, діджиталізація – сучасні інструменти та водночас «жива зброя» ХХІ століття. В умовах незавершеної російсько-української війни, використання медіапропаганди серед населення постає яскравим прикладом завоювання території в «головах людей», а їх «сліпа віра» у «допомогу братнього на-

роду» – наслідком штучного викривлення реальності за допомогою медіа. У зв'язку з цим стають актуальними питання пошуку правдивої інформації та шляхів боротьби з фейковими новинами за допомогою критичного мислення, дослідження феномену інформаційної війни і шляхів боротьби з маніпулюванням свідомістю через подачу фейкових даних.

Вільний доступ до інформації зумовлює появу інструментів масового впливу на суспільство, яке звикло сприймати «бажане за дійсне», не замислюючись над його істинністю чи хибністю. У науковому обігу з'являється термін «інформаційна війна», який історик Я. Малик визначає як «форма ведення інформаційного протистояння між різними суб'єктами, яка передбачає проведення комплексу попередньо спланованих заходів впливу на масове суспільство з нанесення шкоди інформаційній сфері конкуруючої сторони» (Малик, 2015, с. 1). У різні історичні періоди процеси отримання даних відображали актуальні на той час технології. Відмінності інформаційних процесів різних епох полягали у технології виробництва знання, засобів його накопичення та зберігання, носіїв (матеріальних чи нематеріальних) та виробників. «Сучасна людина протягом дня дізнається стільки новин, скільки в добу Просвітництва, всього 200 років тому, не дізнавалась протягом усього життя. Сьогодні всі ми ми втягнуті в інформаційну війну, яка є результатом нашого пасивного сприйняття дійсності» – стверджує О. Нетреб'як, доктор філософії і викладачка Філософсько-богословського факультету УКУ (Нетреб'як, 2019). Єдиний вихід, який пропонує професорка – звернутися до філософії, яка навчає не тільки мислити, а ще й сумніватися, тобто розвивати медіаграмотність та критичне мислення.

Медіафілософія як самостійна галузь філософського знання та наукова дисципліна виникає в 90-х роках ХХ століття. В своєму предметному полі вона містить цілий ряд актуальних проблем комунікативного поля сучасної людини, а також набуває онтологічного та епістемологічного статусу. Вести мову про онтологію науковцям дозволяє поняття медіареальності, що являє собою особливо бажаний віртуальний простір, а епістемологічного характеру медіафілософія набуває завдяки медіальності як здатності до пізнання.

Медіареальність як предмет медіафілософії дозволяє досліджувати результати роботи засобів масової інформації та їх вплив на свідомість населення. Завдяки цьому утворюється широкий простір для ведення глобальної інформаційної війни та локальних маніпулювань лише із застосуванням сучасних цифрових технологій – соціальних мереж, маркетингу, реклами, телебачення, тощо. Прикладів подібних ситуацій дуже багато, однак штучно створені «міфи» розвінчуються нечасто. Зовсім недавно у ЗМІ з'явилася інформація про розслідування журналіста, який заради експерименту влаштувався працювати на ботоферму (організацію, метою існування якої є створення у соціальних мережах фейкових сторінок і публікація з них хибних даних та вигаданих коментарів) і відкрив очі

українцям, розповівши правду про накручування кількості прихильників та опонентів різних політичних сил – через штучне викривлення дійсності (15 гривень за ..., 2019).

З останніх подібного роду фейкових новин – поширення у мережі повідомлення про геніального школяра, чия перемога на престижній олімпіаді залишилась не висвітленою ЗМІ. Кількість лайків й поширень під типовими дописами становить десятки тисяч, а разом із репостом користувачі час від часу звинувачують журналістів та владу у мовчанні та ігноруванні подібних новин, натомість висвітленні «негативних» тем. До речі, подібні звинувачення перетворюються на гасла протестувальників, одіозних політиків та громадських активістів. Насправді, для того, аби довести природу вірусних картинок та легкість поширення фейкових новин, менеджер спецпроектів aip.ua Олександр Лінник опублікував на своїй сторінці в Facebook жартівливий пост про власну перемогу на «олімпіаді мемів», яка збрала «100500 учасників з 9 тисяч країн». За кілька днів цей допис отримав понад 30 тисяч поширень (*Українець переміг...*, 2018). Забігаючи наперед, можна зазначити, що критично мислячий користувач, який прочитав новину, мусив би задуматись про реальність події, просто вчитавшись у вище зазначені цифри. Однак, зманіпулювати свідомістю людей вдалося – більшість дописувачів та коментаторів «піддалися» на провокацію і сприйняли міф за істинність.

В умовах ведення інформаційної війни інструментарій медіаосвіти не можна вважати достатньо ефективним засобом протистояння фейковим впливам. Медіареальність, яка свідомо створюється та нав'язується суспільству з метою непрямого впливу на поведінку (за допомогою підсвідомості) або на якісну зміну ціннісних орієнтирів, не може забезпечити формування достатньо адекватного світосприйняття. Так, перегляд телепередач про ревізії закладів швидкого харчування, кав'ярень, магазинів та ринків змушує замислитися про їх відвідування та користування послугами. Але як виокремити якісний та істинний контент? Лише за допомогою детального аналізу та критичного мислення. Але вміння розрізняти факти та судження не є достатніми для розуміння усіх соціальних чи геополітичних процесів, хоча б тому, що події, які пропонуються споживачеві даних, є результатом свідомої роботи зі створення або подання інформації.

Маніпулювання свідомістю досить поширене явище, з яким можна боротися. За твердженням С. Іванова, викладача ЗОІППО, людина має або піднятися на більш високий рівень свого інтелектуального розвитку шляхом оволодіння новими знаннями, уміннями, навичками та компетентностями, або перетворитися на свого роду «інформаційного зомбі». Розглядаючи питання медіаінформаційної компетентності, він наводить як приклад закон необхідної різноманітності У. Р. Ешбі, який формулюється таким чином: різноманітність керуючої системи має бути не менше різноманітності об'єкту, що керується. Тобто, якщо розглядати людину

як керуючу інформаційну систему, а медіареальність – як систему, що досліджується, то «медіаінформаційна компетентність людини має бути достатньо високою для декодування медійних текстів (лінійних або нелінійних), спрямованих на когнітивні зміни у свідомості та світосприйнятті» (Іванов, 2016, с. 182). Питання, яке стоїть перед українцями, полягає лише в тому, чи здатні ми критично сприймати отримувану інформацію і аналізувати її, тобто осмислювати.

Медіареальність, безумовно, є широким простором для ведення інформаційної війни. Однак, завдяки сучасним технологіям та науковому прогресу, суспільство отримало можливість дистанційного навчання, швидкого доступу до будь-яких даних, програм, активного спілкування та пошуку й аналізу великих масивів інформації. Завдяки віртуальній та оффлайн реальності, яка вміщує в собі дані й комунікацію людини з ними, існують і шляхи боротьби з маніпулюванням свідомістю. Перевірити отриману інформацію можна фактично в «один клік», головне – проаналізувати та осмислити ці дані. А це можна зробити за допомогою синтезу логіки та філософії, розвитку компетентностей медіаграмотності та критичного мислення. Однак, відкритим питанням залишається проблема маніпуляції свідомістю мас та її наслідки. Адже заміщення реальної пам'яті та сприйняття міфологізованої, синтетичної, призводить до «зомбування» та формування необхідної «слухняної» групи людей.

Засоби масової інформації мають колосальний вплив на суспільство, тому не дивно, що їх називають «четвертою владою». Їхня діяльність – необмежена можливість і здатність керувати масовою свідомістю. Маніпулювання являє собою вплив на підсвідомість індивіда за допомогою бажаних, на думку комунікатора, ідей, поглядів, ціннісних настанов. Подібний вплив має на меті не тільки формування соціальних і моральних ідеалів, свідомості і світогляду особистості, залучення до вищих досягнень світової культури, а й боротьбу за володіння аудиторією, що може забезпечуватися спотворенням якості та змісту інформації. Цей процес вже перетворився на технологію, яку часто використовують у меркантильних цілях. Маніпулятивна інформація є деструктивною за своєю суттю, адже руйнує особистість, оскільки пропонує і нав'язує поєднання готових моделей із арсеналу масової культури. Однією із найважчих проблем у сприйнятті даних є небажання реципієнтів мислити: більшість аудиторії бездумно і пасивно споживає величезний інформаційний потік, не витрачаючи на його аналіз ні інтелектуальних, ні духовних сил.

Маніпуляція суттєво впливає на медіареальність: людина, яка досліджує певну інформацію, на основі неї доводить істинність чи хибність суджень, отримуючи на початковому етапі викривлені дані, отримує і невірні результати. Сутність інформаційної війни – якраз у поширенні таких висновків у суспільстві, що стає наріжним каменем деструктуризації і впливу на масову свідомість.

Список використаних джерел

- Іванов С. А., Іванова Л. С. Інтелект і медіаінформаційна компетентність. *Відкрите освітнє середовище сучасного е-університету*. 2016. № 2, С. 179–191.
- Малик Я. Й. Інформаційна війна і Україна. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_3.
- 15 гривень за коментар. Як працюють бот-ферми в Україні і хто з політиків користується їх послугами. *NV.UA*, 19 вересня 2019. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bot-ferma-hto-z-politikiv-koristuyetsya-poslugami-botiv-video-novini-ukrajini-50043675.html>
- Тищенко Р. Філософія може зарадити в протистоянні із пропагандою – Ольга Нетреб'як. *Новини UKU*, 17 січня 2019. URL: <https://ucu.edu.ua/news/filosofiya-mozhe-zaradyty-v-protystoyanni-iz-propagandoyu-olga-netryb-yak/>.
- Українець переміг на Всесвітній олімпіаді з мемів, або Як за кілька хвилин створити фейк на 30 тис. поширень. *OPINION UA.*, 20 березня 2018. URL: <https://opinionua.com/2018/03/20/ukra%D1%97nec-peremig-na-vsесvitnij-olimpiadi-memiv-abo-yak-za-kilka-xvilin-stvoriti-fejk-na-30-tisyach-poshiren/>.

References

- Ivanov S. A., & Ivanova L. S. (2016.). Intelekt i mediainformatsiina kompetentnist [Intelligence and media information competence]. In *Vidkryte osvittnie sere-dovyshche suchasnoho e-universytetu [Open educational environment of mod-ern e-university]*, 2, 179-191 [in Ukrainian].
- Malyy Ya. Y. (2015). Informatsiina viina i Ukraina [Information War and Ukraine]. *Demokratychnе vriaduvannya [Democratic governance]*, 15. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_3 [in Ukrainian].
- 15 hryven za komentar. Yak pratsiuiut bot-fermy v Ukraini i khto z politykiv korys-tuietsia yikh posluhamy [Fifteen hryvnia per comment. How bot farms work in Ukraine and who politicians use their services] (2019). *NV.UA*, 19 veresnia 2019. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bot-ferma-hto-z-politikiv-koristuyetsya-poslugami-botiv-video-novini-ukrajini-50043675.html> [in Ukrainian].
- Tyshchenko R. (2019). *Filosofia mozhe zaradyty v protystoianni iz propahandoiu – Olha Netreb'iak [Philosophy Can Counteract Against Propaganda - Olga Netrebyak]*. *Novyny UKU*, 17 sichnia 2019. Retrieved from <https://ucu.edu.ua/news/filosofiya-mozhe-zaradyty-v-protystoyanni-iz-propagandoyu-olga-netryb-yak/> [in Ukrainian].
- Ukrainets peremih na Vsесvitnii olimpiadi z memiv, abo Yak za kilka khvylyn stvo-ryty stvoryty feik na 30 tys. Poshyren [Ukrainian wins the World Olympiad on Memes, or How to create a fake for 30 thousand distributions in a few minutes] (2018). *OPINION UA.*, 20 bereznia 2018. Retrieved from <https://opinionua.com/2018/03/20/ukra%D1%97nec-peremig-na-vsесvitnij-olimpiadi-memiv-abo-yak-za-kilka-xvilin-stvoriti-fejk-na-30-tisyach-poshiren/> [in Ukrainian].

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ СТАТЕЙ

Редакційна колегія журналу «Філософські обрії» приймає оригінальні, не опубліковані раніше наукові статті, які висвітлюють актуальні питання філософських наук. Статті, які надходять до редакційної колегії, не повинні одночасно перебувати на розгляді у будь-якому іншому журналі та не повинні бути опубліковані у інших виданнях у аналогічному або несуттєво зміненому вигляді.

Статті мають бути написані українською або англійською мовами. Редакційна колегія залишає за собою право здійснювати літературне редагування поданих статей та відхиляти статті, написані неграмотною мовою. Рекомендуємо дотримуватися такої класичної структури наукової статті: вступ; теоретико-методологічні основи дослідження (включно з аналізом останніх досліджень і публікацій); мета дослідження; опис методики дослідження та здобутих емпіричних даних; оцінка та обговорення результатів, висновки, список використаної літератури із **транслітерацією**. **Обо'язково подається УДК та ORCID автора.**

До кожної статті обов'язково додається резюме (до 3000 знаків з пробілами) та ключові слова (5-7 слів) українською та англійською мовами. Звертаємо увагу авторів на відмінність резюме (реферату) від анотації. Резюме повинно бути змістовним, стисло відображати короткий зміст статті (вступ, мета, задачі, методи, результати), не повторювати назву статті, не містити загальних фраз, не дублювати висновки. Резюме призначено виконувати функцію незалежного від статті джерела інформації. Резюме англійською мовою у вітчизняних виданнях, якщо статтю опубліковано українською мовою, є основним і, як правило, єдиним джерелом інформації щодо змісту статті для закордонних спеціалістів. Резюме повинне бути написано грамотною англійською мовою. Текст повинен бути зв'язним з використанням слів «отже», «більш того», «наприклад», «у результаті» тощо. («consequently», «moreover», «for example», «the benefits of this study», «as a result» etc.); бажано по можливості застосовувати активний, а не пасивний стан, тобто «The study tested», а не «It was tested in this study» (найчастіша помилка); слід застосовувати термінологію, яка характерна для іноземних спеціальних текстів. Необхідно додержуватися єдності термінології в межах резюме та основного тексту статті.

Текст статті подається у текстовому редакторі Microsoft Word для Windows з дотриманням таких вимог: шрифт «Times New Roman Cyr» (розмір шрифту 14 пт), міжрядковий інтервал одинарний, поля – 2 см кожне, абзац – 1,25 см. Орієнтація – виключно книжкова.

Ілюстрації (рисунок) повинні бути виконані в растровому вигляді (розширення *.tif, *.jpg, *.gif, *.bmp) з роздільною здатністю не менше 300 dpi. Автори можуть самостійно вставити малюнки у текст, проте обов'язково подавати окремо файли малюнків, графіків, схем та ін. в електронному вигляді.

Таблиці повинні бути створені лише засобами Microsoft Word. Таблиці не повинні виходити за межі тексту, вирівнювання по центру. Кожна таблиця повинна мати порядковий номер, заголовок та супроводжуватися внизу посиланням на джерела, наприклад: «Складено за матеріалами [1]». Те саме стосується рисунків.

Формули набираються у редакторі формул програми Word – «Microsoft Equation».

Кожна аббревіатура вводиться у текст у дужках після першого згадування відповідного словосполучення.

Між ініціалом та прізвищем ставиться нерозривний пробіл (Ctrl+Shift+пробіл).

До статті додається список літератури в порядку посилання по тексті. Назви наукових журналів необхідно наводити повністю, без скорочень. Бібліографію інформацію слід наводити у такому вигляді:

1. Для книг – імена авторів або редакторів, назва книги (курсивом), місце публікації, видавництво, рік видання, кількість сторінок

Приклад:

Van der Berg L., Drewett R., Klaassen L.H., Rossi A., Vijverberg C.H.T. *Urban Europe: A study of growth and decline*. A. Exeter, Wheaton&Co. Ltd., 1982, 162 p.

2. Для публікацій у періодичних виданнях - імена авторів, назва статті, назва видання (курсивом), рік видання, номер випуску, сторінки, на яких розміщено статтю.

Example:

Klaassen L., Scimemi G. Theoretical issuers in urban dynamics. *Dynamics of Urban Development*. NewYork, StMartin`s Press, 1981, pp. 8–28.

3. Для статей у книгах – імена авторів, назва статті, назва книги (курсивом), імена авторів або редакторів книги, місце публікації, видавництво, рік видання, сторінки, на яких розміщено статтю.

Example:

Kulesza, M. Methods and Techniques of Managing Decentralization Reforms in the CEE Countries: The Polish Experience. In: *Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe*, Ed.: Péteri G., 2002, pp. 189–214.

Транслітерація.

Бібліографічні дані кирилицею потрібно транслітерувати латиницею відповідно до міжнародного стандарту ISO 9. Це єдиний сучасний стандарт транслітерації, який забезпечує однозначну двосторонню відповідність між символами кирилиці та латиниці та дозволяє відновити початковий варіант написання кириличного тексту навіть без знання мови оригіналу. Транслітерація та переклад бібліографічної інформації необхідні для адекватної індексації статей міжнародними наукометричними базами даних.

Загальна схема транслітерації виглядає так:

1. Для книг (монографій, посібників тощо):

Транслітерація імен авторів або редакторів; Транслітерація назви книги (курсивом); Переклад назви книги англійською мовою (у квадратних дужках); місце публікації, видавництво, рік видання, кількість сторінок; мова видання (у круглих дужках).

Приклад:

Krylov M. P. Regional'naâ identičnost' evropejskoj Rossii. [Regional identity is European Russia]. Moscow, 2010, 240 p. (In Russian).

2. Для публікацій у періодичних виданнях (збірниках наукових статей, матеріалів конференцій тощо):

Транслітерація імен авторів; Транслітерація назви статті; Переклад назви статті англійською мовою (у квадратних дужках); Транслітерація назви періодичного видання (курсивом); Переклад назви періодичного видання англійською мовою (у квадратних дужках); місце публікації (для матеріалів конференцій), рік видання, номер випуску, сторінки, на яких розміщено статтю; мова статті (у круглих дужках).

Приклади:

Mezenceva N., Mezencev K. Percepційni portreti regioniv Ukraïni [Perceptual portraits of Ukrainian regions]. Regional'ni problemi Ukraïni: geografičnij analiz ta poşuk šlähiv virišennâ [Regional problems of Ukraine: geographical analysis and search for solutions.], Kherson, 2005, pp. 208-213. (In Ukrainian).

Staŭiŭčuk V. Teritorial'na struktura avtorstva politiko-geografičnijih publikacij v Ukraïni za 1990-2012 roki [Territorial structure of the authorship of publications in the field of political geography in Ukraine during 1990-2012 years]. Geografiâ ta turizm [Geografiâ ta turizm], 2014, Vol. 27, pp. 184–191. (In Ukrainian).

3. Для статей у книгах:

Транслітерація імен авторів; Транслітерація назви статті; Переклад назви статті англійською мовою (у квадратних дужках); Транслітерація назви книги (курсивом); Переклад назви книги англійською мовою (у квадратних дужках); Транслітерація імен авторів або редакторів книги; рік видання, сторінки, на яких розміщено статтю; мова статті (у круглих дужках).

Приклад:

Mezencev K., Gnatûk A. M. Russkaâ kul'tura v Ukraine: regional'nye trendy i identičnost' [Russian culture in Ukraine: trends and regional identity]. In: Fenomen kul'tury v rossijskoj obšestvennoj geografii: êkspertnye mnenniâ, analitika, koncepty [The phenomenon of culture in the Russian human geography: expert opinions, analysis, concepts], Eds.: A. G. Družinin and V. N. Streleckij, Rostov-on-Don, Publishing House of Southern Federal University, 2014, pp. 378–397. (In Russian).

Редколегія пропонує авторам використовувати такі ресурси автоматичної транслітерації:

– для україномовних джерел: <http://translit.kh.ua/#iso9> (у випадуючому списку слід обрати ISO 9:1995);

– для російськомовних джерел: http://tran.comze.com/ISO9_translit.html

З метою забезпечення можливості перевірки правильності оформлення списку використаних джерел та внесення змін до нього у разі виявлення неточностей чи помилок, редакційна колегія рекомендує авторам надсилати окремим файлом ідентичний список використаних джерел, оформлений традиційно згідно вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006.

Посилання на джерела у тексті статті можна робити тільки одним способом: у квадратних дужках згідно з номером у списку літератури: [8]; [2, с. 34]; [16, с. 27-28].

Обсяг статті (разом з резюме та списком літератури) повинен бути не меншим 2500 та не більшим 6000 слів.

Рукопис статті повинен містити такі елементи:

- **УДК, ORCID**
- назву статті (англійською та українською мовами);
- прізвища та імена авторів, їх місце роботи (англійською та українською мовами);
- резюме та ключові слова (англійською та українською мовами);
- основний текст статті (англійською або українською мовами);
- список використаних джерел.

Подання статті до редакційної колегії

Подання статті здійснюється у електронному вигляді на адресу електронної пошти **philos_obr@ukr.net**

- рукопис статті з усіма вказаними вище елементами;
- відомості про авторів, зокрема П.І.Б. всіх авторів, їх наукові ступені, вчені звання, місця роботи та посади, сфера наукових інтересів (українською та англійською мовами);
- контактна адреса електронної пошти, номер телефону;
- додаткові матеріали (малюнки, діаграми, графіки тощо) – за наявності;
- список використаних джерел, оформлений традиційно згідно вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 та його транслітерацію.

Процедура розгляду публікацій

Головний редактор присвоює надісланій статті вхідний реєстраційний номер та переглядає її на предмет відповідності її змісту формальним вимогам до оформлення (відповідність тематиці журналу, форматування тексту, зміст та обсяг анотації, оформлення списку використаних джерел, грамотність мови статті, відповідність науковому стилю тощо). Крім того, здійснюється редакційна перевірка надісланих матеріалів на плагіат. У разі схвального рішення головний редактор передає статтю на рецензування. У випадку негативного рішення головний редактор може відхилити статтю або направити її на доопрацювання, при цьому датою надходження вважатиметься дата повторного надходження доопрацьованої статті.

ПРОЦЕС РЕЦЕНЗУВАННЯ

Усі статті, які надійшли до редакції науково-теоретичного часопису «Філософські обрії», підлягають рецензуванню.

– Головні редактори журналу визначають відповідність статті профілю журналу, вимогам до оформлення і направляють на рецензію членам редакційної колегії, а потім – незалежним експертам.

– До рецензування не залучаються фахівці, які працюють в тій же установі, де виконана робота.

– Термін рецензування в кожному окремому випадку визначається з урахуванням створення умов для максимально оперативної публікації статті. Максимальний термін рецензування – 1 місяць.

– Редакція дотримується політики рецензування «Double blind peer review». Листування з приводу результатів рецензування редакція видання не веде.

– У рецензії відображаються відповідно до встановлених вимог: загальний науковий рівень роботи; відповідність назви змісту статті; актуальність теми; наукова новизна; коректність цитатій і стан науково-довідкового апарату; обґрунтованість висновків і їх відповідність поставленій меті публікації; відповідність вимогам оформлення статті в науково-теоретичному часописі «Філософські обрії»; висновок рецензента про можливість публікації статті.

– Точка зору автора і його стиль рецензентами не оцінюються.

– Рецензія засвідчується в порядку, встановленому в установі, де працює рецензент.

– Якщо в рецензії на статтю є вказівка на її виправлення, вона направляється автору на доопрацювання.

– Стаття, не рекомендована до публікації, до повторного розгляду не приймається.

– Рішення про доцільність публікації після рецензування приймається головним редактором, а за необхідності – редколегією в цілому. Відповідальний секретар інформує автора і вказує передбачувані терміни публікації.

Відкликання статті

Редколегія залишає за собою право відкликати вже опубліковані статті, у яких було виявлено явні ознаки плагіату або інших порушень наукової етики. Перевірки на плагіат можуть здійснюватися редколегією як за власної ініціативи, так і у відповідь на повідомлення, заяви або скарги третіх осіб.

ВИДАВНИЧА ЕТИКА

Етичні правила для авторів, рецензентів та редакторів ґрунтуються на принципах, розроблених Комітетом з етики наукових публікацій – COPE.

Етичні правила для авторів

Автори повинні гарантувати оригінальність своїх досліджень і тексту статей. Забороняється подавати до журналу статті, які вже були опубліковані (або одночасно надіслані на розгляд до іншого журналу). У виняткових випадках автори можуть звернутися до редакції і пояснити причину для повторної публікації. Категорично не допускається одночасне подання однієї і тієї ж статті на розгляд до кількох журналів.

Автори зобов'язані вказати інформацію про усіх осіб і організацій, які у тій чи іншій формі сприяли проведенню дослідження, а також належним чином цитувати інші публікації, використані під час дослідження. Необхідно уникати будь-яких форм плагіату, дотримуватися чинного законодавства про охорону авторських прав. Будь-які матеріали, захищені авторським правом (особливо графічні матеріали, а також великі цитати), можуть відтворюватися у статтях тільки з письмового дозволу правовласника. Автори повинні гарантувати, що методика і результати їх дослідження належним чином представлені (для забезпечення можливості відтворення результатів іншими науковцями) і об'єктивно інтерпретовані. Необхідно чітко вказувати застереження до

якості використаних емпіричних даних і методів. Будь-які фальсифікації під час виконання дослідницьких процедур та інтерпретації результатів є неприйнятними.

Всі особи, які внесли значний вклад у дослідження, в тому числі формулювання ідеї та мети дослідження, методичних підходів, виконання дослідження та інтерпретацію результатів, повинні бути вказані як співавтори. Якщо вклад інших осіб у дослідження є незначним, відповідну інформацію необхідно зазначати після основного тексту статті у розділі «Подяки». Необхідно вказувати усі джерела фінансування дослідження. Всі автори мають чітко заявити про фінансові або інші форми потенційних конфліктів інтересів, які можуть вплинути на результати дослідження чи їх інтерпретацію. Автор, який відповідає за листування з редакцією, несе відповідальність за належне формування переліку співавторів, а також за ознайомлення усіх співавторів з остаточною версією статті та схвалення ними статті до публікації.

Редакція може звертатися до авторів з проханням надати вихідні дані, використані для дослідження. Автори повинні забезпечити публічний доступ до таких даних на вимогу редакторів. Автори повинні зберігати дані, використані під час дослідження, протягом щонайменше 10 років.

У випадку виявлення автором у своїй статті, яка вже була опублікована, серйозної помилки, яка впливає на достовірність отриманих результатів і висновків, необхідно якнайшвидше повідомити про це редакцію журналу і запропонувати найбільш прийнятний у конкретному випадку варіант виправлення ситуації, наприклад, публікацію повідомлення про уточнення, відкликання або спростування статті.

Етичні правила для рецензентів

Завдання рецензентів - не лише допомогти редакції журналу у прийнятті рішення щодо можливості публікації статті, але також допомогти авторам поліпшити зміст статті та якість дослідження, що лягло у її основу.

З метою гарантування швидкого і неупередженого рецензування рецензенти повинні якомога швидше надати редакції підтвердження своєї компетенції у даній тематиці та можливість впоратися із завданням у встановлений термін.

Рецензенти зобов'язані зберігати конфіденційність отриманих матеріалів. Забороняється поширювати отримані для рецензування матеріали та проводити їх обговорення з будь-якими особами, окрім представників редакції журналу. При рецензуванні потрібно зберігати максимальну об'єктивність, чітко і зрозуміло обґрунтовувати свою аргументацію. Рецензенти зобов'язані повідомити редакцію про будь-які публікації, які не були належним чином процитовані авторами. Крім того, рецензент повинен повідомити редактора про усі випадки співпадіння тексту прийнятої до розгляду статті з текстом будь-яких інших публікацій.

Рецензент не має права використовувати інформацію, отриману під час розгляду статті, для особистих цілей, зокрема отримання будь-якої особистої вигоди. Рецензенти повинні відмовитися від рецензування у випадку наявності конфлікту інтересів, таких як співробітництво або конкуренція з будь-яким автором статті чи установою / організацією, у якій виконувалася робота або працює щонайменше один із авторів.

Етичні правила для редакторів

Редакція журналу несе відповідальність за рішення про публікацію статті. Рішення редакції є остаточним. Рішення редактора повинне ґрунтуватися на власному судженні про наукову значущість статті, а також відгуках рецензентів. Редакція журналу докладає усіх можливих зусиль для уникнення порушення авторських прав, плагіату або інших неправомірних дій авторів. При прийнятті рішення редакція керується виключно якістю статей. Категорично не допускається дискримінація авторів за ознакою громадянства, етнічної належності, статі, віросповідання, політичних поглядів, сексуальної орієнтації авторів тощо.

Редактори не можуть використовувати у власних цілях матеріали відхилених статей. Редактори повинні суворо дотримуватися правил анонімності, зокрема, гарантувати анонімність рецензентів. Крім того, редакторам не дозволено поширювати будь-яку інформацію про подані статті будь-яким особам за виключенням авторів, рецензентів, наукових консультантів і видавця.

Плата за публікацію

Оплата здійснюється за реквізитами, наданими автору разом із листом про остаточне узгодження тексту публікації. Якщо автор не здійснює оплату протягом десяти робочих днів з дати відправлення листа редколегією, стаття знімається з публікації у поточному номері збірника. Після внесення оплати таку статтю може бути прийнято до друку у поточному або наступних номерах збірника.

Автори отримують право на публікацію своєї статті у електронній версії журналу, а також гарантовано отримують друкований примірник журналу «Філософські обрії» зі своєю публікацією. За бажанням автори можуть замовити додаткові друковані примірники журналу за додаткову плату.

***Адреса редакції:** 36003, Полтава, вул. Остроградського, 2.*

Електронна версія журналу розміщена на сайті

http://pnpu.edu.ua/ua/philosophical_horizons.php

***E-mail:** philos_obr@ukr.net*

Тел. (0532) 52-59-08vv, 56-23-13.

Журнал входить до Переліку № 4 (додаток до Постанови Президії ВАК України від 9 лютого 2000 р., № 2–02/2, бюлетень ВАК України, №2, 2000 р.), нового Переліку (Постанова Президії ВАК України від 18 листопада 2009 р., № 1–05/5, бюлетень ВАК України, №12, 2009 р.) та наказу Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 р. №1528 (додаток 11), що включаються до Переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «Філософські науки».

REQUIREMENTS AND SUBMISSION OF THE ARTICLES

The editorial board of the journal «Philosophical Horizons» receives the original, not previously published scientific articles which cover current issues of philosophy. The articles which are received by the editorial board should not simultaneously be under consideration in any other journal and should not be published in other publications in a similar or slightly modified form.

Articles should be written in Ukrainian or English. Editorial Board reserves the right to edit submitted articles and reject articles written in irrelevant language. We recommend you stick to this classical structure of the article: introduction; theoretical and methodological foundations of research (including analysis of recent research and publications); The aim of the study; description of the research methodology and empirical data obtained; assessment and discussion of results, conclusions, list of references of **transliteration. UDC submitted and being sure ORCID author.**

Each article should be attached with a summary (3000 characters with spaces) and keywords (5-7 words) in English and Ukrainian. Please note the difference between a summary (abstract) and annotations. The summary should be informative, concise display a summary of the article (introduction, purpose, objectives, methods, results), not to repeat the title of the article, does not contain common phrases, duplicate conclusions. Summary assigned to function independently of the paper sources. Summary in English in the national issues, if the article published in Ukrainian, is the main and usually the only source of information on the content of articles for foreign specialists. Resume must be written in English literate. The text must be in logical use of the word «therefore», «moreover», «like», «result» and so on. («Consequently», «moreover», «for example», «the benefits of this study», «as a result» etc.); preferably possible to use active rather than passive, ie «The study tested», rather than «It was tested in this study» (the most common mistake); the terminology which is essential for foreign special texts should be used. It is necessary to follow the convention in terms within the summary and main text of the article.

The article is submitted in text editor Microsoft Word for Windows with the following requirements: font «Times New Roman Cyr» (size 14 pt), single line spacing, margins – 2 cm each paragraph – 1.25 cm. Orientation – only portrait .

Illustrations (figures) should be performed in a raster format (extension *.tif, *.jpg, *.gif, *.bmp) with a resolution of 300 dpi. Authors may insert their own images in the text, but they must submit separate files of pictures, graphs, charts and others electronically.

Tables should be made only by means of Microsoft Word. Tables should not go beyond the text, centered. Each table should have a serial number, title and below accompanied citing sources, eg, «Folding the materials [1].» The same applies to drawings.

Formulas are typed in formulas editor program Word - «Microsoft Equation».

Each abbreviation introduced in the text in brackets after the first mention relevant phrases.

Between the initials and surname refers breaking space (Ctrl + Shift + Space).

Bibliography by reference in the text is attached to the article. Full names of journals should be given . Bibliographical information should be presented in the following form:

1. books – names of authors or editors, book title (in italics), place of publication, publisher, year of publication, number of pages

Example:

Van der Berg L., Drewett R., Klaassen L.H., Rossi A., Vijverberg C.H.T. Urban Europe: A study of growth and decline. A. Exeter, Wheaton & Co. Ltd., 1982, 162 p.

2. publications in journals – author, title, publication title (in italics), year of publication, issue number, page hosting article.

Example:

Klaassen L., Scimemi G. Theoretical issues in urban dynamics. Dynamics of Urban Development. New York, StMartin's Press, 1981, pp. 8-28.

3. For articles in books – author, title, book title (in italics), names of authors or editors of the book, place of publication, publisher, year of publication, page hosting article.

Example:

Kulesza, M. Methods and Techniques of Managing Decentralization Reforms in the CEE Countries: The Polish Experience. In: Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe, Ed.: Péteri G., 2002, pp. 189-214.

Bibliographic data in Cyrillic should be transliterated in Latin according to the international standard ISO 9. It is the only modern standard transliteration, which provides the unique two-way correspondence between Cyrillic and Latin characters and allows you to restore the original spelling Cyrillic text without knowledge of the original language. Transliteration and translation bibliographic information necessary for an adequate international scientometric articles indexed databases.

The general scheme of transliteration is:

1. Books (monographs, textbooks, etc.):

Transliteration of names of authors or editors; Transliteration book title (in italics); Translated title of the book in English (in brackets); place of publication, publisher, year of publication, number of pages; language publication (in parentheses).

Example:

Krylov M. P. Regional'naâ identičnost' evropejskoj Rossii. [Regional identity is European Russia]. Moscow, 2010, 240 p. (In Russian).

2. For publications in periodicals (collections of scientific articles, conference proceedings, etc.):

Transliteration of names of authors; Transliteration title of the article; Translated title of the article in English (in brackets); Transliteration title periodical (in italics); Translated title periodical English (in brackets); place of publication (for the conference proceedings), year of publication, issue number, pages that contain sex; Language (in parentheses).

Examples:

Mezenceva N., Mezencev K. Percepčijni portreti regioniv Ukraïni [Perceptual portraits of Ukrainian regions]. Regional'ni problemi Ukraïni: geografičnij analiz ta pošuk šlâhiv virišennâ [Regional problems of Ukraine: geographical analysis and search for solutions.], Kherson, 2005, pp. 208-213. (In Ukrainian).

Stafijčuk V. Teritorial'na struktura avtorstva politiko-geografičnih publikacij v Ukraïni za 1990-2012 roki [Territorial structure of the authorship of publications in the field of political geography in Ukraine during 1990-2012 years]. Geografiâ ta turizm [Geografiâ ta turizm], 2014, Vol. 27, pp. 184-191. (In Ukrainian).

3. For articles in books:

Transliteration of names of authors; Transliteration title of the article; Translated title of the article in English (in brackets); Transliteration of a book title (in italics); Translated title of the book in English (in brackets); Transliteration of the names of authors or editors of the book; year of publication, pages of the published articles (in parentheses).

Example:

Mezencev K., Gnatuk A. M. Russkaâ kul'tura v Ukraine: regional'nye trendy i identichnost' [Russian culture in Ukraine: trends and regional identity]. In: Fenomen kul'tury v rossijskoj obšestvennoj geografii: èkspertnye mneniâ, analitika, koncepty [The phenomenon of culture in the Russian human geography: expert opinions, analysis, concepts], Eds.: AG Družinin and VN Streleckij, Rostov-on-Don, Publishing House of Southern Federal University, 2014, pp. 378-397. (In Russian).

Editorial writers use such offers of the automatic transliteration resources:

– for Ukrainian sources: <http://translit.kh.ua/#iso9> (drop-down list should select ISO 9: 1995);

– for Russian sources: http://tran.comze.com/ISO9_translit.html

In order to enable verification of the validity of the list of sources and amending it in case of inaccuracies or errors Editorial Board encourages authors to submit separate file identical list of sources, traditionally decorated according to the requirements of ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006.

Links to sources in the text can be done only one way: in brackets according to the number in the bibliography [8]; [2, p. 34]; [16, p. 27-28].

The paper (including summary and list of literature) should not be less than 2500 and not more than 6000 words.

Manuscript must contain the following elements:

– UDC, ORCID

- the name of the article (in English and Ukrainian);
- names of authors, their place of work (in English and Ukrainian);
- summary and key words (in English and Ukrainian);
- the main text (in English or Ukrainian);
- references.

Submitting articles to the Editorial Board

Submission of articles is made electronically by e-mail philos_obr@ukr.net

- Manuscript with all the elements listed above;
- information about authors, including the name all authors, their academic degree, academic status, place of work and positions Research interests (Ukrainian and English);
- contact email address, phone number;
- additional materials (pictures, charts, graphs, etc.) – if any;
- a list of sources, traditionally decorated according to the requirements of GOST 7.1: 2006 and its transliteration.

Processing of publications

Chief editor sent the article assigns incoming registration number and review it for compliance with formal requirements of its content to the design (matching the subject of the magazine, text formatting, content and abstract, design list of sources, literacy language

articles matching scientific style, etc.). Besides, the editorial board reviews submissions for plagiarism. If a decision is approved the chief editor sends the article to review. In the case of a negative decision by the chief editor the article can be rejected or sent back for revision, and the registration date of the article will be the date of next submission.

THE REVIEW PROCESS

All articles submitted to the editors of scientific and theoretical journal «Philosophical horizons» are to be reviewed.

- The head editors of the journal determine the compliance of the article to the target of the journal, as well as to the requirements for formatting and send them to be reviewed by the members of the editorial board, and then to the independent experts.

- The review process does not involve professionals who work in the same institution where the work was performed.

- The term for the review process in each case is determined by the conditions for the most rapid publication of the article. The maximum term of the review process is about 1 month.

- The editorial board follows the policy of reviewing «Double blind peer review». The editorial board does not correspond about the results of the review.

- The review displays the overall level of scientific work according to the requirements; analyses if the title of the article matches the content; states the relevance of the topic; a scientific innovation; the correct citation and the state of scientific reference system; the validity of the findings and their compliance to the aim of publication; compliance with design articles in scientific and theoretical journal «Philosophical horizon»; the conclusion of the reviewer about the possibility of publishing the article.

- The opinion of the author and his style is not rated by reviewers.

- The review of the article is certified according to the institution where reviewer works.

- If the review of the article is with the indication on the further article correction, it is sent to the author for revision.

- The article which is not recommended for publication is not accepted for reconsideration.

- A decision about the expediency of publication after peer review is approved by the head editor, and if it is necessary by the editorial board.

Executive Secretary informs the author and indicates the expected timing of the publication

Article rejection

The Editorial Board reserves the right to withdraw already published articles where obvious signs of plagiarism or other violations of academic ethics were found. Check for plagiarism can be implemented as an editorial board on its own initiative and in response to the notification, application or complaint of third parties.

PUBLISHING ETHICS

Ethical guidelines for authors, reviewers and editors based on principles developed by the Ethics Committee publications – COPE.

Ethical Guidelines

Authors must guarantee the authenticity of their research and text articles. It is forbidden to submit earlier published articles (or simultaneously submitted for being

review to another journal). In exceptional cases, authors can refer to their explanation of the reason for re-publication.

Authors are required to provide information about all persons and organizations that in one way or another contributed to the study, and properly cite other publications used in the study. Avoid any forms of plagiarism to be complied with applicable regulatory documents about copyright protection. Any material protected by copyright (especially graphics and great quotes) can be performed only according to the written permission. Authors should ensure that the methods and results of their research are properly investigated (to allow referring to the results for other researchers) and objectively interpreted. It is important to warn about indication of the quality of the used empirical data and methods. Any fraud during the execution of research procedures and interpretation of results is unacceptable.

All persons who have made significant contributions to the study, including the formulation of ideas and research objective, methodical approaches, implementation and interpretation of research results should be listed as co-authors. If the contribution of others in the study is small, relevant information is necessary to be indicated after the main text of the article under «Thanks.» It is necessary to indicate all sources of funding research. All authors should state clearly the financial or other forms of potential conflicts of interest that may affect the results of the study or their interpretation. Author are responsible for correspondence with the editors as well as they are responsible for the proper formation of the list of sponsors, as well as review of all co-authors of the final version of the article and the approval of their articles for publication.

Editors may request the authors to provide the raw data used for the study. Authors must provide public access to such data at the request of the editors. Authors must retain data used in the study for at least 10 years.

In the case of the author in his article that has already been published, a serious error, which affects the reliability of the results and conclusions must quickly inform the editorial board and offer the most appropriate in a specific case solutions to a situation such as the publication of notice of clarification, withdrawal or retraction of the article.

Ethical guidelines for referees

The task of the reviewers is not only to help the magazine in the decision on the possibility of publishing the article, but also help authors improve quality content of the articles and studies that lay at its foundation.

In order to ensure prompt and impartial review, reviewers should be amended to provide the quickest confirm their competence in this subject and to cope with the task in time.

Reviewers are required to maintain the confidentiality of submissions received. Do not distribute received for review materials and conduct their discussions with any persons other than members of the magazine. It is necessary to maintain maximum of objectivity, and to be capable clearly and in a comprehensive way to prove the argument. Reviewers must inform the editors of any publications that were not properly cited by the authors. In addition, the reviewer must inform the editor about all cases which match the text of the article to review the text of any other publications.

Reviewer shall not use information obtained during the review article for personal purposes, including obtaining any personal benefit. Reviewers must abandon review in case of conflict of interest, such as cooperation or competition with any article the

author or institution / organization which carried out the work or works at least one of the authors.

Ethical guidelines for editors

The editorial board is responsible for the decision to publish the article. Editorial decision is final. Editor's decision should be based on their own judgment about the scientific significance of the article and the comments of reviewers. Editors make every possible effort to avoid copyright infringement, plagiarism or other misconduct authors. When deciding wording guided solely by the quality of articles. It is not allowed to discriminate the authors as for their nationality, ethnicity, gender, religion, political views, sexual orientation, and so on.

Editors can not use for their own purposes materials of the rejected articles. Editors should strictly observe the rules of anonymity, in particular, to guarantee the anonymity of reviewers. In addition, editors are not allowed to distribute any information about submitted articles to any persons other than the authors, reviewers, consultants and scientific publisher.

Fee for publication

Payment is done according to the information given to the author, together with the letter of the text of the final publication approval. If the author does not pay within ten working days of sending a letter to the editorial board, the article will be rejected to be published in the current issue of the journal. After the payment the following article can be accepted for publication in the current or future issues of the journal.

Authors are entitled to publish their articles in the electronic version of the journal, and are guaranteed to get a printed copy of the journal «Philosophical Horizons» with their publication. At the request of authors can order additional printed copies of the journal for an additional fee.

Editorial address: 36003, Poltava, st. Ostrogradskogo, 2.

The journal posted online

http://pnpu.edu.ua/ua/philosophical_horizons.php

E-mail: philos_obr@ukr.net

Tel. (0532) 52-59-08, 56-23-13.

The journal is included to the List number 4 (addition to SAC Ukraine Presidium Decree of February 9, 2000 p., № 2-02 / 2, Bulletin of SAC Ukraine, №2, 2000) New List (SAC Ukraine Presidium Decree of 18 November 2009 g., № 1-05 / 5 bulletin SAC Ukraine, №12, 2009) and the Ministry of Education and Science of Ukraine of 12.29.2014 p. №1528 (annex 11) included in the list of professional editions of Ukraine, where the results of dissertations for the degree of doctor and candidate of sciences in the field of «Philosophy» can be published.

ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

Наукове видання

ФІЛОСОФСЬКІ ОБРІЇ

Науково-теоретичний журнал

Випуск 42
(спецвипуск)

У журналі розміщені доповіді учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Людина у світі інформаційних технологій: ціннісні пріоритети та перспективи» 10-11 жовтня 2019 р. (м. Полтава).
Організатори конференції: Відділ філософської антропології Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України та кафедра філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Відповідальний науковий редактор ***П. А. Кравченко***

Технічний редактор ***А. І. Тимощук***

Дизайн ***В. М. Бровко***

Верстка ***В. М. Бровко***

Підписано до друку 31.10.2019 р. Формат 60x84/16

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 14,88 Обл.-вид. арк. 17,1

Наклад 100 прим. Зам. № 1924

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
36003, м. Полтава, вул. Остроградського, 2

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.

ISSN 2075-1443 (Print)
ISSN 2412-2335 (Online)

Scientific publications

PHILOSOPHICAL HORIZONS

Scientific-theoretical journal

Issue 42
(special issue)

The journal contains topical research reports of participants at the All-Ukrainian Scientific-Practical Conference «Man in the Information Technology World: Valuable Priorities and Prospects» October 10-11, 2019 (Poltava).

The preparatory committee of the conference: Department of Philosophical Anthropology in the Institute of Philosophy of NAS named after H.S. Skovoroda and Department of Philosophy at Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Responsible science editor **P. A. Kravchenko**

Editing done **A. I. Tymoshchuk**

Design **V. M. Brovko**

Layout **V. M. Brovko**

Signed for publication 31/10/2019 p. Format 60x84/16
Offset Paper. Offset.

Nominal printing pp. 14,88. Registry-publ. pp. 17.1
The circulation of 100 copies. Order Number 1924

Printed in PNPU named after Korolenko
36003, m. Poltava, str. Ostrogradskogo, 2

Certificate of registration of subject publishing into the state register
DK series number 3817 from 01.07.2010.